ISSN 1005-0876

BULAK

بولاق

1

1998

یۇنۇر كتاب تور بېكتى
www.uyghurkitap.com

دست از کور کاران تا لالا آبوی ضحرا الماس را
قلت کلکون خیالی برم او تلوع جان را جانه تیکان اوی مشلک کیم بو بالغان قان را
راست لیتی یاندی عنایه کم مکان را طوبه تدین راست قیلدی روضه رضوان را
راست ایتای نامنک دوکه لکتین زیبا اعمال
غرم بیدار ایلا آخر قیلدی جانا انعام فعل ترحم قیلیه محروم آنی کیم یار دوستان
تازه کفار اتماکان بیل بولیشه بخشی کنک لال هیچ نرسه فقیر کوکل سن تازه کفایت رحمان
کیم سنوفی دین صدر اغوت روح افزا اعمال
یاخشی ایم تا کیم سنوفی دین صدر اغوت روح افزا اعمال
کیم بو خاکی دنیا دا فالیز کرو دهقان دولت بخت سعادت ملکینه سلطان ایرور
قول سعیر بو سوز کا حجت برهان ایرور جنت الماوی کلیدی پنجه احسان ایرور
منزل اوجاق ایچره اوشبو ربوع رضوان ایرور
یاد شه لیتی نه کرک کرک قیلسه ایرور دهقانجا خلق آدم اوغلیغه فضلیب لیغ بر دهقانجا خلق

هلسانکر اول کار مانفعت یزدان ایرور
بیا براوی کوکلوم قوشی تلوغ لایک آمبر اوچ کوکلوم طوطی طعم تلا بر دلجوی شکر یزاد جوان
هیشلاوه مزم انکیک بوی غه دنی انکیز اوچ صرف قیلدی عمر نی انکیز اوچ جوان
دنیا دا بر بنده آدم بچه کون مهمان ایرور
ایها الناس بیلنک کا مبارک رمضان حق تعالی دین ایرور لطف عنایات احسان
مسجد دین شاغه تسبیح نماز قرآن روزه توتماقدور برای بنده کا تقوی نشان
رفعیه یوقدور بیلنک ایکنک حقیقه همان
روزه نافرض بیلوکا یه مسلمان لازم امت احمد کوینده سبحانه
حق تعالی دین انکا خشنود رضوان روزه توتماکمو کنکی کونکلیه ایمان بولسه
روزه توتمیش لارجانا کدا بره دان
پیلنک کاران شرفته دور اهل نجات ناکه اوماق ایچره حق نصیب انکای درجات

هلسانکر اول کار مانفعت یزدان ایرور
بیا براوی کوکلوم قوشی تلوغ لایک آمبر اوچ کوکلوم طوطی طعم تلا بر دلجوی شکر یزاد جوان
هیشلاوه مزم انکیک بوی غه دنی انکیز اوچ صرف قیلدی عمر نی انکیز اوچ جوان
دنیا دا بر بنده آدم بچه کون مهمان ایرور
ایها الناس بیلنک کا مبارک رمضان حق تعالی دین ایرور لطف عنایات احسان
مسجد دین شاغه تسبیح نماز قرآن روزه توتماقدور برای بنده کا تقوی نشان
رفعیه یوقدور بیلنک ایکنک حقیقه همان
روزه نافرض بیلوکا یه مسلمان لازم امت احمد کوینده سبحانه
حق تعالی دین انکا خشنود رضوان روزه توتماکمو کنکی کونکلیه ایمان بولسه
روزه توتمیش لارجانا کدا بره دان
پیلنک کاران شرفته دور اهل نجات ناکه اوماق ایچره حق نصیب انکای درجات

ندور آکلیه دور خفتان ردهقانجا خلق قبله لا ایزیر اکر هر پیشه ور دهقانجا خلق
جون هر خلق جهان دهقان جا آتش نان ایرور
بریونی تمک تزمه خندانلیغ دهقانجا بریر کا تخمه خندانلیغ دهقانجا
یورت تیرکمه عمارت آبادانلیغ دهقانجا نار غبت خلق ارزان لیغ دهقانجا
نان دهقان قوت روح قوت امان ایرور
بولکه دهقان صالح اشرف الاشراف دور فیلغو حرفت کاسب تیلسه انصاف
هلکه جکا بر صفت نی جانب او صاف دور خیر اوی جهان افاق دین نافع دور
جونکه دهقان تمک صفاتی یاخشی غه لیغ ایرور
هر نجه دهقان اکر براه لاسه هلنک کیم انکا انکار اینا بیلنک اکر هلنک
کوکلوم براه سخاوت قیلسه اکر هلنک اهل همت نی حقیقت سر بدین اکر هلنک
عید ایمان نماز روزه حج زکوات شنه اسلام بو شوشن رکن بیلنه نی نجات

ندور آکلیه دور خفتان ردهقانجا خلق قبله لا ایزیر اکر هر پیشه ور دهقانجا خلق
جون هر خلق جهان دهقان جا آتش نان ایرور
بریونی تمک تزمه خندانلیغ دهقانجا بریر کا تخمه خندانلیغ دهقانجا
یورت تیرکمه عمارت آبادانلیغ دهقانجا نار غبت خلق ارزان لیغ دهقانجا
نان دهقان قوت روح قوت امان ایرور
بولکه دهقان صالح اشرف الاشراف دور فیلغو حرفت کاسب تیلسه انصاف
هلکه جکا بر صفت نی جانب او صاف دور خیر اوی جهان افاق دین نافع دور
جونکه دهقان تمک صفاتی یاخشی غه لیغ ایرور
هر نجه دهقان اکر براه لاسه هلنک کیم انکا انکار اینا بیلنک اکر هلنک
کوکلوم براه سخاوت قیلسه اکر هلنک اهل همت نی حقیقت سر بدین اکر هلنک
عید ایمان نماز روزه حج زکوات شنه اسلام بو شوشن رکن بیلنه نی نجات

کیم بیلسه بو ایکی نی بولسه مسلمان کامل کیم بیلمسه بو ایکی نی بولسه نادان جاهل
کیم بیلسه بو ایکی نی بولسه مسلمان کامل کیم بیلمسه بو ایکی نی بولسه نادان جاهل

بیا براوی کوکلوم قوشی تلوغ لایک آمبر اوچ کوکلوم طوطی طعم تلا بر دلجوی شکر یزاد جوان
هیشلاوه مزم انکیک بوی غه دنی انکیز اوچ صرف قیلدی عمر نی انکیز اوچ جوان
دنیا دا بر بنده آدم بچه کون مهمان ایرور
ایها الناس بیلنک کا مبارک رمضان حق تعالی دین ایرور لطف عنایات احسان
مسجد دین شاغه تسبیح نماز قرآن روزه توتماقدور برای بنده کا تقوی نشان
رفعیه یوقدور بیلنک ایکنک حقیقه همان
روزه نافرض بیلوکا یه مسلمان لازم امت احمد کوینده سبحانه
حق تعالی دین انکا خشنود رضوان روزه توتماکمو کنکی کونکلیه ایمان بولسه
روزه توتمیش لارجانا کدا بره دان
پیلنک کاران شرفته دور اهل نجات ناکه اوماق ایچره حق نصیب انکای درجات

عید ایمان نماز روزه حج زکوات شنه اسلام بو شوشن رکن بیلنه نی نجات
کیم بیلسه بو ایکی نی بولسه مسلمان کامل کیم بیلمسه بو ایکی نی بولسه نادان جاهل
عید فطر اضحه بولور عید ایکی عید روزه بایدر امسلمان لارغه تورتی
رمضان جمعه ده بر جای لارنی ایدر عید روزه تو تماغلار جانا ایلاسه
توتماغان لارد و کرفتار عذابی نیران
بو مبارک قدم آی دور یه رحمت یغلور بیشه دوزخ ایشکی لری باغلانور
هر زمان روزه جنی بیلنک باشغه رحمت یغلور نفس کافر بیلور و جمعه مشعل یاقیلور
روزه ایتوب دل قوت عقل ایمان
هر کشی قوتسه غنیمت روزه نی جانا بر لا بس نمازنی اونا سه و قبلدار کا بر لا
هم انبلسه کوره مالیدن احسان بر لا دنیا دین یار غوسی دور خلعت یمان بر لا
روز محشر یاماری اهل نوای غفران

عید ایمان نماز روزه حج زکوات شنه اسلام بو شوشن رکن بیلنه نی نجات
کیم بیلسه بو ایکی نی بولسه مسلمان کامل کیم بیلمسه بو ایکی نی بولسه نادان جاهل
عید فطر اضحه بولور عید ایکی عید روزه بایدر امسلمان لارغه تورتی
رمضان جمعه ده بر جای لارنی ایدر عید روزه تو تماغلار جانا ایلاسه
توتماغان لارد و کرفتار عذابی نیران
بو مبارک قدم آی دور یه رحمت یغلور بیشه دوزخ ایشکی لری باغلانور
هر زمان روزه جنی بیلنک باشغه رحمت یغلور نفس کافر بیلور و جمعه مشعل یاقیلور
روزه ایتوب دل قوت عقل ایمان
هر کشی قوتسه غنیمت روزه نی جانا بر لا بس نمازنی اونا سه و قبلدار کا بر لا
هم انبلسه کوره مالیدن احسان بر لا دنیا دین یار غوسی دور خلعت یمان بر لا
روز محشر یاماری اهل نوای غفران

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىزىدا دەبىياتى
پەسىللىك ژۇرنىلى

19-يىلنەشرى

ئومۇمىي 62-سان

1998

ئۇيغۇر كىتاب تورىبىكتى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر: ئابلەت ئىمىن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
بۇ سانىنىڭ مەسئۇل مۇھەررى: پەرىدە ئىمىن، ھاجى قۇتلۇق قادىر

1998 ـ يىللىق 1 ـ سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

چاھار دەرۋىش ..... ئەمىر خۇسرەۋ دىھلەۋى (5)
(قاسىم بېگىم تەرجىمىسى)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئەھەت
مەسنەۋىلەر ..... ئىسمائىل ھاجى (37)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئەكرەم
ئەبۇ نەسىر فارابى ئەسەرلىرىدىن ..... (57)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: جاببار ئەمەت

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ھېكايەتلەر ..... مەجدىددىن خەۋافى (84)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا

ئەدەبىي مۇھاكىمە

18ـئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمى ۋە 19ـئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە .....
..... شەۋكەت ئىلاخۇن (90)

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇر كتابلىرىنى ئىنتېرنېتتا ئوقۇش ۋە كتابلارنى يۈكلەش تورى

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

خاسىيەتلىك دەرەخ (داستان) ..... (95)
رەتلىگۈچى: ئىسلام سادىق
جۇماق ھەكىمنىڭ ئوغلى (چۆچەك) ..... (122)
رەتلىگۈچى: ئابلىمىت ئاقيولى
رىۋايەتلەر ..... (127)
رەتلىگۈچى: تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى
بېيت - قوشاقلار ..... (135)
رەتلىگۈچى: نۇرنىسا باقى

بىزنىڭ تەتقىقاتچىلىرىمىز

ئىجتىھات بىلەن ئۆتكەن ھايات ..... مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت (159)

* *

خەتتات: قاينام جاببار.
نەققاش: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جالالىدىن بەھرام.
مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى بېتىدە: موللا مۇھەممەدنىيازبىننى ئابدۇلغەپۇر پورتېرېتى، (رەسسام: جالالىدىن بەھرام).
مۇقاۋىنىڭ ئىككىنچى بېتىدە: شائىر ھەيرەتى مۇخەممەسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر.
مۇقاۋىنىڭ ئۈچىنچى، تۆتىنچى بەتلىرىدە: ژۇرنىلىمىزنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتىنى ۋە نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە تونۇلغان مۇتەخەسسىس مەرھۇم مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدۇننىڭ ھايات-پائالىيەتلىرىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر.

چاھارده روئش

(تەنبىھاتى دەرۋىشىيە)①

ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى (قاسىم بېگىم تەرجىمىسى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئەھەت

ئىككىنچى دەرۋىشنىڭ سەرگۈزەشتىسىنىڭ داستانى

ئۇشبۇ ئەستادا ئىككىنچى دەرۋىش سىررى سۇخەنگە كېلىپ، كۆڭۈل غۇنچىسىنى ئېچىلدۇرماققا،1، ھازىر بولۇپ ھېكايىسىنى باشلىدى. بېيىت:

ئەزىز ئايتتىكى: ئەھلى ھۇش بولغاي،
ھېكايە - سەرگۈزەشتە گوش②تۇتقاي

— ئەي ئەزىز دەرۋىشلەر، سىزلەرنىڭ قۇلىڭىز بولغان مەن ئەجەم مەملىكىتىنىڭ شاھزادىسىدۇرمەن. ئاتامنىڭ مەندىن ئۆزگە پەرزەنتى يوق ئىدى. ئۆز ئورنىغا ۋارس قىلىش ئۈمىدىدە ياش ۋاقتىمدىلا مېنى تەختتە ئولتۇرغۇزۇپ، ئامۇر مەملىكىتىنى ماڭا ھاۋالە قىلدى. مەن ھەم كىچىك بولساممۇ ئاللانىڭ ياردىمى بىلەن ئامۇر مەملىكىتىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ھۆكۈمرانلىق قىلاتتىم. ئەيش - ئىشرەت بىلەن [مەشغۇل بولۇپ] مىھنەت ۋە مۇشەققەتسىز يارلىق چۈشۈرەتتىم.

[بىر كۈنى] ياشلىقنىڭ تەققەززاسى بىلەن ئويۇن ۋە سەير - شىكارغا مايىل بولۇپ قۇشبېگىلىرىگە :

« تاكى شىكارنىڭ ئەسۋاب - جابدۇقلىرىنى — تەلىم ئالغان لاچىن، شۇڭقار، قارچۇغا، تۇرۇمتاي، ئىتەلگۈ③، بەھرەين④، قۇرغۇي، تۈيغۇن قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئېپلىپ، ئۆزگە جانىۋارلارنى كەمەن - سىرتماقلار بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇپ، ئوۋچىلار ئوۋ - شىكار قىلماقتا

---

① بېشى ئومۇمىي 52-ساندا.
② گوش تۇتماق—قۇلاق سالماق، ئىشىتمەك.
③ ئىتەلگۈ — بىر تۇرلۇك ئوۋچى.
④ بەھرەين — شەھەر نامى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

هازىرلىنىپ، ياخشى سائەتتە سەھرا تەرەپكە يۈزلىنىڭلار!» دەپ ئەمر قىلدىم.

شىكارغا ئاتلانغان كۈنى ئالىي ئەمىرزادىلەر ۋە شىكارلار (شىر ئوۋلىغۇچى ئەزىمەتلەر) ئوۋ قىلماقتا مەشغۇل بولدى. ئۆزۈم ھەم ئاتلىنىپ ئىگىز بىر يەرگە چىقىپ تاماشا قىلىۋاتاتتىم. ناگاھ يىراقتىن بىر كىيىكنى كۆردۈمكى، ئۇنى تەرىپلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلدۇ: بويىندىكى ھالقىسىمان تاسمىسى قىممەتلىك تاشلار بىلەن بېزەلگەن، تىللا ۋە قىممەت باھا دۇردانىلاردىن كۆز قويۇلغان، ...

كەمەننى قۇلۇمغا ئالدىم. ئۇ ئاجايىپ كىيىكنىڭ جەۋلانىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ چىرايلىق يۈرۈشىگە نەزەر سالدىم. ۋەھشەت كۆرسىتىپ ئۇنى تىرىك تۇتماقنى ئىختىيار قىلاتتىم. لېكىن ئۇنىڭ ماڭا بالا توزنقى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم.

ئۇنى تۇتۇشقا ئەمر قىلدىم. پالۋانلار كەمەنلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ، ئاتلىرىنى كىيىك تەرىپىگە سۈردى. نەچچىلىگەن سىرتماقلار ئۇنى ئىلىندۇرۇش مەقسىتىدە بىر يولى تاشلاندى. بىراق، ھېچ كىشىنىڭ قولىغا چۈشمىدى. كىيىك ئۇلاردىن قېچىپ مېنىڭ تەرىپىمگە يۈزلەندى. مەن ھەم ئېتىمنى چاپتۇرۇپ بېرىپ ئۇنىڭغا سىرتماق تاشلىدىم. ماڭا ھەم تۇتۇق بەرمەي بايـاۋان تەرەپكە كەتتى.

«ھېچكىمنىڭ ئـۇنىڭ بـىلەن ئـىشى بولمـىغاي! ئۇنى ئـۆزۈم تـۇتىمەن. ئارقامدىن كىشى كەلمىگەي!» دەپ [پەرمان چۈشۈردۈم.] «قولۇمغا چۈشسە ئەجەب ئەمەس» دېگەن ئۈمىدتە ئۇ بالا قوزغىغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردۈم. كىيىك مېنىڭ يىراقتا ئىكەنلىكىمنى كۆرگەندە ئوتلىماقتا مەشغۇل بولاتتى. يېقىنلاپ كېلىپ سىرتماق تاشلايتتىم. ئەمما ئالدىمدىن قېچىپ كېتەتتى. چاشگاھ (چۈشكە يېقىن) ۋاقتىدىن تا كۈن پاتقۇچە شۇبۇ تەرىقە بىلەن تاغ ـ دەشتلەرنى كەزدىم. ئاخىر ئېتىم مېڭىشتىن توختىدى. ئۆزۈممۇ بىتاپ بولدۇم. غەزەپتىن سىرتماقنى تاشلاپ كامانىنى قولۇمغا ئالدىم. ئوقنى ساغداقتىن چىقىرىپ كامانىنىڭ كىرىچىگە بەتلىدىم. تا نىشانلاپ تۇرۇپ ئۇ پىتنە قوزغـىغۇچىغا قـارىتـىپ ئـاتتىم. [ئوق] تەقدىر بىلەن ئۇ ئاھۇنىڭ بېقىنىغا تەگدى. ياربلانغان كىيىك سەل توختاپ بىر تۆپىلىككە يۈزلەندى. ئارىراق يۈرۈپ تاغ ئېتىكىگە يەتكەندە غايىپ بولدى. كـۆڭـلـۈمـدە:« ئەلۋەتتە يېقىلغان بولغاي» دېدىم ـ دە، ئۇنى تاپماق ئۈچۈن پىيادە بولۇپ ھەممە ياقنى ئاختۇردۇم. كىيىكنى تاپالماي كەچ بولدى. جاھان قاراڭغۇلاشقاندا تاغنىڭ يېرىقىدىن بىر گۈمبەز بىلەن بىرنەچچە تۈپ دەرەخنى كۆردۈم. كېچىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزمەك بولۇپ گۈمبەز تەرەپكە قاراپ يول ئالدىم. يېقىن كەلگەندە شۇنداق بىر بۇلاقنى كۆردۈمكى، ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ئابى زۇلال(تىرىكلىك سۈيى)دىن خەۋەر بېرەتتى. بۇلاقنىڭ قىرغىقىدا ئولتۇرۇپ تاھارەت ئېلىپ، تەپەككۇر دېڭىزىغا غەرق بولدۇم. ناگاھ گۈمبەزنىڭ ئىچىدىن بىر كىشىنىڭ كۆڭۈل ـ كۆكسىدىن چىقىرىپ ئېيتىۋاتقان:

«ئەي دوستۇم، ئەي دىلى پۇرغەملىك ئۇلپىتىم، قايسى زالىم بۇ زۇلۇمنى ساڭا لازىم تۇتتى؟! خۇدايى تائالادىن ۋە جازادىن ئەندىشمۇ قىلماپتۇ. چوقۇمكى، ئۇ رەھىمسىز ۋە دوستلىرىدىن بەھرە ئالالمايدۇ.! » دەۋاتقان ھەسرەتلىك زارى ۋە نالىسىنى ئاڭلىدىم. كۆڭلۈم يۇمشاپ گۈمبەز ئىچىگە قەدەم قويدۇم. ئۇ يەردە بىر ئاقساقال كىشىنى كۆردۈم. ئۇ كىيىكنى قۇچىقىغا ئېلىپ بۇسە قىلىپ يىغلاپ ئولتۇرغانىكەن.

ئەمما، ئۇ كىشىنىڭ لىباسى سىپاھلار لىباسىدەك بولۇپ، بەئەينى پالۋانلاردەك كۆرۈنەتتى. ئۇ كىشىگە سالام قىلدىم. جاۋاب سالام بېرىپ ئىززىتىم ئۆچۈن ئورنىدىن قوزغالدى. ئۆزر ئېيتىپ ئولتۇرغۇزدۇم. دېدىمكى:

— ئەي مەرد، ئەھلى دەرد، بۇ خاتا مەندىن ئۆتتى. ئەمما بىخەۋەر ئىدىم. بۇ گۈناھلىرىمنى ئەپۇ قىلغايلا!

— ئەي يىگىت، — دېدى ئۇ — بەندىلەرنىڭ گۈناھىنى خۇدايى تائالالا ئەپۇ قىلىدۇ.

ئۇ كىشىنىڭ ئۈلپەتچىلىكى (يارىمى) بىلەن كىيىكتىن ئوقنى جۇدا قىلىپ جاراھىتىنى تىكىپ، نامازشام بىلەن خۇپتەننى بەجا كەلتۈرۈپ سۈھبەتكە ئولتۇردۇق. ئۇ كىشى داستىخان ھازىر قىلدى. غىزالاندۇق. ماڭا ئۇيقۇ غالىب كېلىپ تەكىيە تۇتۇپ راھەتكە يۈزلەندىم. نەچچە دەرۋىش ئۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىدە تۆت سەپ تارتىپ ـ ھەر بىرى بىر پەردىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇشقانىدى. يېرىم كېچە بولغاندا ئويغىنىپ كەتتىم. ئۇ كىشىنىڭ پەردە ئىچىدىن چىقىۋاتقان يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ھەسرەتلىك

نالىسكە قۇلاق سالدىم. ئۇ يىغلاپ ئېيتاتتىكى، بېيىت:

ئەي فەلەك، قان ـ ياشىمنى كۆرگەيسەن،
رەھىم كەلتۈركى رەھىم قىلغايسەن.
كۈندۈزۈم غۇسسەدىن بولۇپ شەبنار[1]،
كار قولدىن كېتىپ، قۇلۇمدىن كار.
تالىئىم يوقلۇغى ئەسەر يوقدۇر،
كۆيدى جانىم ۋەلى خەبەر يوقدۇر.
ئاخىر، ئەي سەڭگى دىلكى[2]، يوق رەھمىڭ،
رەھىم قىل، رەھىم قىلكى، يوق رەھمىڭ.
دىل ستەم تىغىدىن چۇ قان بولدى،
دىدە جەيھۇن[3] بولۇپ رەۋان بولدى.
بىر ئاغىز سۆزدىن ھەۋەس قىلدىم،
سۆزىدىن سۆيمەكنى بەس قىلدىم.
ناله ھەرچەندكى ناله رەڭگىندۇر،
رەھىم يوقدۇر ۋەلىك سەڭگىندۇر.[4]

ئۇ كىشىنىڭ ھالى ۋە ماقالىدىن تەئەججۇپ قىلدىم. پەردىنىڭ ئارقىسىغا بېرىپ، پەردىنى قايرىپ نەزەر سېلىپ بىر تەختنى كۆردۈم. تەخت سەپنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە قۇرۇغلۇق ئىدى. تەختنىڭ ئۈستىگە شاھانە بىساتلار سېلىنغان بولۇپ، پەرەڭ ماتالىرىدىن لىباس كىيگەن، بېشىغا گۆھەر بىلەن زىننەتلەنگەن تاج قوندۇرۇلغان، يېنىغا پەرەڭنىڭ يۇڭىدىن توقۇلغان كۈلاھىنى قويۇپ، بىر نازىنىن سەنەم تەختنىڭ ئۈستىدە ئولتۇراتتى. ئۇ بىچارە پېقىر بۇ خۇرشىد سىمانىڭ يۈزىگە يۈزىنى سۈرتەتتى. پۈتكۈل ئاجىزلىقى بىلەن ناله قىلاتتى. ئۇ نازىنىن سەنەم بولسا، نوقسانسىز ھۈسنىنىڭ تەمەننا سىدىن ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمايتتى. غەزەل:

دىلۇ ھەم دىنىم ئالدى تاقەتۇ ھۇش،
بۇتىدۇر سەڭگى دىل، سىيمىن[5] بەناگۇش[6]
نىگارى چابۇكى[7] شوخى زەرىفى[8]
پەرىۋەش، ماھروي رىندى[9] قەباپۇش.[10]
تەبۇ تابى بىلەن ئىشقىدەدۇرمەن،
ئۇرۇپمەن دېكدان يەڭلىغ بەسا جۇش.
ئەگەر بۇسىدە بولمىش ئۇستىخانىم،
ئانىڭ مىھرى قاچان بولغاي فەرامۇش.
چۇھەر ئاھىن كەبى ئاسۇدەدۇرمەن،
قەبا يەڭلىغكى ئالغايمەن دەر ئاغۇش.
دىلۇدىنىم، دىلۇ دىنىمنى ئالغاچ،
كېتىپ ھۇشۇم، كېتىپ ھۇشۇم، كېتىپ ھۇش.

[ئۇ كىشىنىڭ بۇ قاتارلىق ناله ـ پىغانىنى ئاڭلاپ] ئىختىيارسىز نەرە تارتىپ بىھوش بولدۇم. ۋاقتىكى، ھوشۇمغا كېلىپ قارىسام، ئۇ كىشى يۈزلىرىمگە سوغۇق سۇ سېپىۋېتىپتۇ، بېيىت:

ھەر بىدىلىكى ئولدى چۇ مەن مۇبتەلايى ئىشق،
بىچارەدۇر بۇ زەبۇن ‹2› ئاڭا رەھىم ئەيلەگىل.

---

① شەبنار— قاراڭغۇ دوزاخ.
② سەڭگى دىل — تاش يۈرەك، باغرى قاتتىق.
③ جەيھۇن — ئامۇ دەريا سىنىڭ قەدىمكى نامى.
④ سەڭگىن — تاشتىن ياسالغان.
⑤ سىيمىن — كۈمۈش، كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن، كۈمۈشتەك ئاق.
⑥ بەناگۇش — سىرغا
⑦ چابۇك — چەۋەنداز
⑧ زەرف —زىيرەك، خۇش چاقچاق.
⑨ رىند - بىغەم، بىپەرۋا، باتۇر.
⑩ قەباپوش — ئۇست كىيىم، لىباس.

— ئەي پىر، بۇ ھىيله ـ مىكىرلىك، كىشىنى ئەجەبلەندۇرىدىغان سەنەم كىمدۇر؟ نام ـ نەسەبى نېمە؟ بۇگۈل قايسى گۈلزاردىن بولىدۇ؟ بۇ سەرۋىنى سۇغىرىدىغان دەريا نەدىن تېپىلىدۇ؟ بۇ ھۆر سۈپەتنى قايسى خانىدانىغا شىكەست بېرىپ، قايسى تەرىقە بىلەن قۇلۇڭغا كەلتۈردۈڭ؟ — دېدىم.

دېدىمكى:

— ئۆزىدىن سورىغىن!

شۇئان [قىزنىڭ] ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم. ئىلتىپات قىلمىدى. جاۋابىمۇ بەرمىدى.

— ئەي ئاي يۈزلۈك گۈزەل، ئەي گۈل يۈزلۈك نازىنىن! — دېدىم مەن، بېيىت:

تەغافۇل[1] ماھرولارنىڭ رۇسۇمى[2]
ۋەلى بىلگىلكى ھەددىن ئاشماغاي ئول!

— سالامغا جاۋاب بەرمەك ۋاجىپتۇر. سەن ئۇچۇن پىدادۇرمەنكى، بۇ قېرى كىشىدىن ئازار يېگەن بولساڭ، ئىشارەت بىلەن پەرمان قىلغىن. تا ئۇنى قوغلۇۋېتەي! ...

ھەرقانچە دادۇپەرياد قىلساممۇ جاۋاب بېرىشنى خالىمىدى. بىتاب بولۇپ، ئالدىمغا بېرىپ بېشىمنى ئايىغىدا قويۇپ مۇلاھىزە قىلسام، ئۇ نازىنىنىڭ جىسمى تاشتىن ياساپ قويغان سۈرەت (ھەيكەل) ئىكەن. نەققاشلار ئۇنى ئايدىن نۇسخە ئېلىپ سىزىپ ـ ياساپ رەڭ بەرگەنكەن. ئىچ ـ ئىچىمدىن ئاھ ۋە ھېسابسىز دەرد تارتىپ ئۇ كىشىگە دېدىمكى:

— ئاخىر، تاش يۈرەككە كۆڭلۈڭنى بېرىپ، مېھنەت ـ مۇشەققەت ئىشلىرىنى ئۆزۈڭگە ماقۇل كۆرۈپسەن. ئەي جاھىل گۈمراھ، ئەي كۆڭلى قارا، ئەي نەيرەڭ شەيخ، ئەي نەيرەڭپۇرۇش ھېيلىگەر! بۇنداق ئاجايىپ ـ غارايىپ نەقىشنى ياساپسەن. بۇ نەقەدەر بالا تۇزىقىدۇركى، بىچارىلەرنى ئۇشبۇ ۋاستە بىلەن قىزىقتۇرۇپ، سەنەمپەرەسلىك بىلەن گۈمراھ قىلىدىكەنسەن؟!

ئۇل پىرى مەرد تەبەسسۇم قىلىپ جاۋاب بەردىكى:

— ئەي نازۇك تەبىئەتلىك يىگىت، مەن قاچان خالىسام، كىشىنى بۇ ئىشقا شېرىك قىلغايمەن!

— راست، — دېدىم مەن، — ئەمدى مەن ھەم بۇ دام قىلتىقىغا بەنت بولۇپتىمەن. بېيىت:

رۇخسارە كۆرسەتپ يەنە فەرھىز ئەيلەدىڭ،
بازارى گەرم ئاتەشىمز تىز ئەيلەدىڭ.

— دۇرۇس، ئاۋۋال ئاخشام دۇنيايى بەدەرگاھى قازىيۇلھاجات قىلىپ «ئىلاھا، ماڭا ئوخشاش بولغىن!» دېگەنىدىڭ. دۇنيانىڭ قوبۇل بوپتۇ. مەن ھەم ماڭا ئوخشاش بولدۇم. دىل زارىمنىڭ پىكرىنى، جاراھەتلىك جېنىمنىڭ داۋاسىنى قىلغايسەن! ئاۋۋال ئېيتقىنكى، بۇ سۈرەتنىڭ ساھىبىنى قەيەردە كۆردۈڭ ۋە كىمدۇر؟ بۇ سۈرەتتىن نېمە كۆردۈڭ؟ خەلقتىن يىراق بولۇشتىكى مۇددىنايىڭ نېمە؟ ئېتىڭ نېمە؟ بۇ سەنەمدىن قايسى مۇرادنى تەلەب قىلىسەن؟!...

---

① تەغافۇل — بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسلىككە سېلىش.
② رۇسۇم — ئادەت، قائىدە.

— ئەي پەرزەنت،—دېدى ئۇ،—بۇ ھېكايەتنى ئاشكارا قىلماسمەن. سەن ھەم ئاڭلىمىغىن. ياخشىسى بۇ ماجرادىن كەچ، بىھۇدە رەنج تارتمىغىن! بۇ سۇرەتنى كۆرمىگەن بول ياكى ئۇنى چۈش كۆرگەندەك بىلگىن!

دېدىمكى:

— بۇ سۇرەتنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كەچمەسمەن!

ئۇ دېدىكى:

— تېلىكىڭ نېمە؟ بېيىت:

دىل بەردىمۇ دىن بەردىمۇ ئىمان بەردىم،
بۇ بۇتنى ئۆزۈم ئەيلەدىمۇ جان بەردىم.

ئەلقىسسە، ھېسابسىز نەسىھەتلەر قىلدى. قۇلاق سالمىدىم. بۇ ئەھۋالنىڭ شەرھىنى تەلەب قىلىپ دېدىمكى، بېيىت:

قىلمە ئەي دوست، نەسىھەت لەبى شېرىن سۆيەرىن،
كى بىرىنىڭ مەزھەبىدىن يانماقى مەئدۇمدۇرۇر[1]

—ئۆزۈڭگە ئازار بەرمە، باھانە قىلمىغىن. خىزىرەڭ مۇددىئا يولىنى كۆرسەت. بولمىسا قۇلۇمنى ئېتىكىڭدىن كۆتەرمەسمەن، — دېدىم.

—ئەي يىگىت، — دېدى ئۇ كىشى، — ئەگەر مەن بايان قىلسام، سەن ئاسىي بولىسەن! سەن بايان قىلغىن، ئاندىن كېيىن ئۆزۈمنى (ئۆز ئىشمنى) ئۆزۈمگە قويۇپ بەر، — دەپ ئۇنىمىدىم.

نەئمان سەييادىنىڭ ئەجەم ۋىلايىتىنىڭ شاھزادىسىگە قىلغان سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى

ئاندىن كېيىن ئۇ كىشى دېدىكى:

— ئەي پەرزەنت، مېنى نەئمان سەييات (سايادەتچى) دەرلەر. تۇغۇلغان يۇرتۇم ئىراق شەھرىدۇر. ئاتامدىن ماڭا كۆپ مال مىراس قىلغانىدى. ياشلىقىمنىڭ ئاۋۋىلىدا سەپەرگە ئىختىيار قىلىپ، تامام ئۆمرۈمنى تىجارەت بىلەن ئۆتكۈزدىم. ئەمما ھېچبىر ۋىلايەتتە ئېلىم - سېتىم ئىشلىرىمنى تۈگەتمەستىن ئىلگىرى ئارام ئالمايتتىم. ھەمىشە يەتتە ئىقلىمنىڭ سەيرى - تاماشاسى بىلەن ئۆمرۈمنى سەرپ قىلىپ ، تاكى سەييادلىقتا (سايادەتچىلىكتە) مەشھۇر بولدۇم.

قازارا، بىر نۆۋەت سەپىرىم پەرەڭ شەھرىگە چۈشتى. ئۇ شەھەرنى «رەڭگى دىبا» دەپ

---

① مەئدۇم - مەۋجۇت ئەمەس، يوق.

ئاتايىتتى. ئۇنىڭغا شۇنداق تەرتىپ بېرىلگەندىكى: دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدا ئىككى شەھەر قارار تاپقان. ئۇ ئىككى شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇلۇغ بىر دەريا ئاقاتتى. ئۇ ئىككى شەھەرنىڭ ھەر بىرىدە پادىشاھ ئالاھىدە ماكان تۇتقانىدى. ئۇ شەھەرلەر كاتتىلىقىدىن بىر-بىرىدىن ئالاھىدە بىر ئىقلىم كەبى چېگرا ئايرىپ تۇراتتى. بىرىگە چۈشتۈم. نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ۋىلايەتكە چۈشكۈن قىلغان سودىگەرلەرنىڭ نامى مەشھۇر بولدى.

بىر كۈنى سەھەردە ھۈجرىدا كۆڭلۈمنى ئاللاھنىڭ ئىبادىتىگە باغلاپ ئولتۇراتتىم. بىر ئادەم بىرسى بىلەن نەچچە خىزمەتكارنى باشلاپ كارۋان سارايغا كىرىپ گەزمالىلاردىن تەلەپ قىلىشتى. سودىگەرلەر ماڭا دالالەت قىلدى. [ئۇلار] مېنىڭ ھۈجرامغا كەلدى. تۇرقىدىن ئۇلارنىڭ ئۇلۇغلارنىڭ خىزمەتكارلىرى ئىكەنلىكىنى پەم قىلدىم. ئىززەت ۋە ئىكرامىلار كۆرسىتىپ ، بۇلاردىن لازىمەتلىكلىرىنى سورىدىم. ئۇ ئادەم:

— مەلىكە ئافاق نەپىس رەختلەرنى تەلەپ قىلدى. ھەر تۇرىدىن مەيلى ئۆزىگىزدە ياكى ئۆزگىلەردە بولسۇن ئېلىپ بېرىڭ، — دېدى.

مەن ھەم تەپسىلى ئىزدىنىپ ، تاللاپ ئېلىپ بۇلار بىلەن پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىردىم. مېنى خادىملار ئىچكىرى ئېلىپ كىردى. پادىشاھنىڭ ھەرەمخانىسىغا داخىل بولۇپ، بىر ئالىي ئىمارەتنى كۆردۈم.

نازىنىن سەنەملىرى گويا قۇياش تەلەت، ئاي سۈرەت، نازۇك بەدەن گۈزەللەر بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدا چولپان يۇلتۇز، يەنى ئايغا رەشىك سالغۇچى نازىنىن كۆڭۈلنىڭ ئارامى، گۈل يۈزلۈك، نازۇك بەدەن، ئاي رۇخسار ، بېقىشلىرى ئاھۇدەك ، كىرپىكلىرى نەشتەردەك، پىستە لەۋ، كۈمۈش ساقاق، قاپقارا سىرتماق كەبى ئۆرۈمە چاچ، غۇنچە ئېغىز، شىرىن سۆزلۈك، تامام نازۇ كەرەشمە بىلەن پەردازلانغان بىر [مەلىكە] ، بېيىت:

يۈزى ئايۇ، قەدى سەرۋى ئىرەمدۇر،
ساچى كۆڭلۈم قۇشىغە دام ئېرمىش!

ئۇ گۈزەل « ھاياتلىق سۈيى »دەك[1] قاراڭغۇلۇقتا پىنھان بولۇپ، تەزىيەت ئەھلىدەك تۇرلۇك تىرىكچىلىك مەئىشەتلىرىدىن كەچكەن ھالەتتە ئىگىز بىر تەختتە ئولتۇراتتى. ئۆزگە ئاي سۈپەت، يۇلتۇز مەسەللىكلەر ئۇنىڭ ئەتراپىدا سەپ باغلاپ تۇراتتى. پادىشاھ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن غەم ئىلكىدە بېشىنى تۆۋەن سالغان بولۇپ، پىشانە خاتىرىدىن مالالىق ئىزنالىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ۋاقتىكى، ئۇ ھۆر - پەرىنىڭ مەجلىسىگە — ئۇ پەلەك دىلبىرىنىڭ قۇتىبىسىغا نەزىرىم چۈشتى. نەزىرىم چۈشتىيۇ، كۆڭلۈمنىڭ ئىختىيارلىق تىزگىنى ئىلكىمدىن كەتتى. ئىشق ئوقى قەلبىمگە قادالدى. سەبرى قارارىم ۋۇجۇدۇمدىن ئۆچتى. بېيىت:

---

① بۇ يەردە ئىسكەندەر زۇلقەرنەين ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئارزۇسىدا ئىزدەپ بارغان «زۇلمات »تىكى بۇلاق كۆزدە تۇتۇلغان.

دىل مەجنۇنى ۋاله[1] سەرى زۇلفۇڭغە ئەمەس تەنها،
جان لەيلى ھەمە سەۋدايى سەرى زۇلف بولۇپدۇر.

ئەھۋالىم شۇ يەرگە يەتتىكى، نەرە تارتىپ ياقامنى پارە-پارە قىلماق بولدۇم. يەنە ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم. بەيىت:

مۇھەببەتدىن قاچان مانمۇ بولۇر دىۋانە دىلغە ھېچ،
كۆيەردىن كىم قاچان يەردە تۇتار پەرۋانە دىلغە ھېچ.

— ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ قۇياش مەسەللىكىنىڭ جامالىغا، ئىززەت ۋە ئىقبال ئەۋجىنىڭ يۇكسەك يۇلتۇزىغا مۇبتىلا بولۇپ، سۆزلىگىدەك مادارىم، تۇرغىدەك ماجالىم قالمىدى. ئالاھەزەل ئورنۇمدا قېتىپ قالدىم. بىرەر سائەتتىن كېيىن، ئۇ پەرەڭ گۈزەللىرىنىڭ سەرداری بەشىنى كۆتۈرۈپ، ماڭا نەزەر سېلىپ تەبەسسۇم بىلەن لەۋزىنى ئېچىپ، بۇ بەيىتنىڭ مەزمۇنىنى ئادا قىلدى. بەيىت:

دامى غەمدە مۇبتەلا بولدۇڭ چۇ بۇ تىيمارىدەك[2]،
باغلار ئىچرە چۇ بۇلبۇل ئۇچغالى بول سەرفەراز.

— ئەي مۇسەللەمى (بەيئەت قىلغۇچى) بەرى كەلگىن، ماتالىرىڭنى ئاچقىن. ۋاقىتكى، ئۇ ئىشق قوزغىغۇچى نازىنىنىڭ بەقىشلىرىنى كۆرۈپ ئالدىغا يۈگۈردۈم ھەمدە ئۇشبۇ مەزمۇن بىلەن قوشاق قاتتىم. نەزمە:

ئاي يۈزۈڭدىن جان كۆزى رەۋشەن ئېرۇر،
شۇئلەئى ھۇسنۇڭ جەھان گۈلشەن قىلۇر.

ماتالىرىمنى ئالدىغا ئېلىپ بەرىپ، قىممەت باھا مالىرىمنى ئۇنىڭغا تەقدىم قىلدىم. مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن يەنە بىر نەزەر سېلىپ نەچچە جاۋاھىر، نەچچە يىگانە ماتالارنى قوبۇل قىلىپ پەرمان قىلدىكى:

— ئەي مۇسەللەمى، بۇ جاۋاھىر ـ ماتالار قالسۇن. ئەتە كېلىپ باھاسىنى ئالغىن!

«يەنە بىر مەرتىۋە بەرىپ كۆرىۋالسام، گويىاكى تامام دۇنيالىقىمنى تاپقاندەك بولاتتىم؛ ئو پەرىشتە سۇپەتنىڭ جامالىنىڭ نۇرى بىلەن كۆزۈم نۇرلانغان بولاتتى» دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ، تىلىمنى دۇئاغا ئېچىپ دېدىمكى، بەيىت:

---

① ۋاله — بەرىلگەن، مەپتۇن.
② تىيمار — قايغۇرۇش، بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش يولىدىكى ھەرىكەت؛ غەمخورلۇق قىلغۇچى.

ئۇمىد ئولكى كەرەم نەخلىغە ھەرگىز بوماغاي ھەم غەم،
چۇ رەھمىڭ سايەسى ئىسلاھى بىزدىن بولماغاي ھەم كەم.

ئۇنىڭ بېھىش سۇپەت مەجلىسىدىن دىلىم ھەسرەتلىك، قەلبىم غەملىك چىقىپ ھۇجرىغا كەلدىم. بۇلۇڭدا خامۇشانە ئولتۇرۇپ، يۇزۇمگە ئىشكىنى يېپىپ، يىغا ۋە نالە بىلەن بولۇپ، بىقارارلىق بىلەن زارى پىغان قىلدىم. رەنج ـ ئەلەم ئىشكىلىرىنى غەم يۇزىگە ئاچتىم. گاھى ئۆزۇمگە: « ئەي دىلى بىھاسىل، نېچۇك بىخەۋەردۇرسەن؟ ! ئېنىقكى، ئول كۇمۇش بەدەننىڭ ۋىسالىغا يېتىش [ساڭا] نىسىپ بولماس. بەلكى سەن پىراق جاملىرىنىڭ تولىسىنى ئىچىپ، ئۆزۈڭنى كۆيدۇرگۈچى ۋەدىلەر ئىچىدە كۇن ئۆتكىزەرسەن ! ؟ ئايرىلىق دەرىخىنىڭ ھارام شاخلىرىدەك سەرگەردان بولارسەن! ؟ گۇمانى غالىب شۇكى، ئۇ شىرىن جېنىڭنى لېۋى شىرىنىنى يادلاش بىلەن ئۆتكىزەرسەن. كۆردۇڭمۇ؟ نە ئىشلارنى قىلىپ، بېشىڭغا نە بالالارنى كەلتۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئۇ دىلنى يارا قىلغۇچىنىڭ غېمىگە مۇتېلا بولىسەن؟ [ناۋادا] نىگارىڭدىن ئايرىلىپ قالساڭ قانداق قىلارسەن؟ ! » دەپ مالامەتلەر قىلسام، گاھ: « بۇمۇ خۇش ھالەتتۇر. ئەگەر جېنىڭنى پىدا قىلساڭ، ئۇ ۋاپادارىڭنىڭ مەرىكسىدە ھۇزۇر-ھالاۋەت سۇرەرسەن! ؟ » دەيتتىم ئۆز ئۆزۈمگە. بېيىت:

تىرىكلىك يارىنىڭ ھۇسنىنى كۆرمەك ،
ۋەلې نە ئاردۇر يۇرگەن تىرىكلىك؟ !

شۇ ئارقىلىق ۋۇجۇد دەرىخىنى ئۇمىد شەربىتى بىلەن يېڭىباشتىن پەرۋىش قىلىپ، ئۇ گۇل يۇزىنىڭ ئىنتىزارىدا تاڭ ئاتقىچە تىك تۇرۇپ، تا كۇندۇز ۋە كېچىنى يۇز ھەسرەت بىلەن ئۆتكۈزدىم.

ـ ئىككىنچى كۇنى قوياش كۆتۈرۈلۈشى بىلەن تەڭ ئۇ خۇرشىدىنىڭ دۆلەت سارىيىغا يول ئالدىم.

ۋاقتىكى، [مەلىكە] ھاياجانلىق ھالىمنى كۆرۈپ، مېھرىبانلىق قىلىپ ئولتۇرۇشقا ئەمىر قىلدى. ئۇ ئاندىن ماتالارنىڭ باھاسىنى سورىدى.

— ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇنكى، بۇلارنىڭ (ماتالارنىڭ) قەدرى يوقتۇر، — دېدىم.

[ئەما] ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن بىر كاسا زەرنى كەلتۈرۈپ مېنىڭ ئالدىمدا قويدى. بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ، خىجالەتتىن كۆزۈمنى يۇمۇپ، ھەسرەت ۋە ئەپسۇس شارابىنى مىڭ مەرتىۋە يۇتتۇم. قوپۇپ كەتمەكچىمۇ بولدۇم. ئۇ دېدىكى:

— ئەي مۇسەللەمى، بىر سائەت ئولتۇرغىن. ساڭا مەسلىھەتىم بار.

بۇ سۆزدىن خۇشۇاق بولۇپ ئولتۇردۇم. خىزمەتكارلىرى پەرمان بويىچە شىرنە ۋە شەربەت كەلتۈردى. ئۇ پىتنە قوزغىغۇچى گۈزەل بولسا، پات-پات مەرھەمەت كۆزلىرى بىلەن باقاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئېشقىمنىڭ ئاتەشلىرى ھەسسىلەپ ئۇلغۇياتتى. مىسرا:

فىتنەئەنگىز كۆزلەردىن لۇتفئامىز ئىلتىفات.

[خىزمەتكارلار] ھازىرلىقلىرىنى ئېلىپ كېلىپ داستىخان سالدى. ئۇ لاله يۈزلۈك ئىختىيارسىز باھار بۇلۇتىغا ئوخشاش كۆز يېشىنى مەرۋايىت كەبى رۇخسار سەھىپىسىگە تىزىشقا باشلىدى. بېيىت:

ژاله نەرگىسدىن[1] چۈ تۆكتى گۈلنى سىيراب ئەيلەدى،
رۇھپەرۋەر ئابرويى تازە مەھتاب[2] ئەيلەدى.

ناله ۋە ئاھتىن كېيىن [داستىخانغا بېقىپ] نەچچە لوقما ئىغىز تەگدى. ئاندىن داستىخان يىغىلىپ، تاۋام ئىشلىرىدىن قوللار پاك قىلىندى.

خىزمەتكارلار قايتىشتى. مەجلىس تارقىدى. [مەلىكە] مەن تەرەپكە يۈزلىنىپ دېدىكى:

— ئەي مۇسەللەمى، تىجارىتىڭنىڭ سەرمايىسى قانچىلىك؟ دېدىمكى:

— ساڭا پىدادۇرمەن، يىگىرمە مىڭ تىللا.

— ئۇنىڭدىن قانچىلىك مەنپەئەت كۆرىسەن؟

— خۇدايى تائالا قانچىلىك بەرسە؟!

— بۇ پەرەڭ سەپىرىدىن قانچىلىك مەنپەئەت ئالالايسەن؟

— خۇدايى تائالانىڭ ئاتاسى قانچىلىك بولسا؟!...

— بۇ سەپىرىڭدە مىڭ تىللا مەنپەئەت تېگەرمۇ؟

— نەچچە تۈرلۈك ماتالىرىم باردۇر. ئەگەر سېتىلسا، شۇنچىلىك تېگمەپ قالسا ئەجەب ئەمەس!؟

مەلىكە شۇ يوسۇنلۇق سۇئال ئېيتىپ دېدىكى:

— ساڭا بىر خىزمىتىم باردۇر. ئەگەر قىلالىسالڭ ئۇنى قىلىپ بەرگىن. بېيىت:

جان فىدا قىلسام رەۋادۇر مۇژدەغە[3]،
بەلكى بۇ ئاسايىشى جانىم ئېرۇر.

دېدىمكى:

— دوستتىن بىر ئىشارەت بولماق، بىزدىن بېشىمىز بىلەن قىلماق (يەنى دوستتىن بىرەر ئىشارەت بولىدىكەن، بىز ئۇنى باش ئۈستىگە ئورۇنلايمىز). دېدىكى:

— ئەگەر ئۇنداق بولسا، بۇ ئىشتا تىرىشچانلىق كۆرسەتكىن. ئەجرىنى تاپارسەن!

— ئەجرىم سېنىڭ خۇشنۇدلۇقۇڭدۇر، — دېدىم. ئۇ يەنە:

— خىزمىتىڭدىن خۇش خەۋەر بولسا، مېنىڭ ھەم خىزمىتىم [سەن ئۈچۈن] خۇش خەۋەرسىز بولماس، — دېدى. مەن دېدىمكى:

---

① ژاله - ياش، كۆز يېشى.
② مەھتاب - ئايدىڭ، يورۇق، نۇرلۇق.
③ مۇژدە - خۇش خەۋەر.

— قۇلۇڭنىڭ رىزاسى ۋە ئاسايىشلىقى سەندىدۇر. تېزرەك خىزمەت بۇيرۇغىن!

— بۇ قەغەزنى ساڭا بېرىمەن. دېگەن جايغا ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ كەلگەيسەن. ئەمما ھېچكىم بىلمىسۇن. ئۇنداق بولمايدىكەن بېشىڭ بىلەن مېلىڭدىن ئايرىلىسەن. ئېھتىيات - شەرتتۇر! - دېدى.

مىڭ تىللا كەلگەندەك بىر كاسا زەرنى ماڭا بېرىپ يەنە دېدىكى:

— بۇنى ئېلىپ بېرىپ، ئەگەر ماقۇل كۆرسەڭ بارلىق مال - ماتالىرىڭنى [ئاۋۋال] دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويۇپ، يېنىپ كېلىپ خىزمىتىمنى بەجا كەلتۈرگىن. ناۋادا باشقىلار بىلىپ قالسا، بۇ ياققا قايتالمايسەن، بەلكى ئۆزۈڭنى ھالاكەتكە گىرىپتار قىلىسەن.

مەن بۇ قەدەر ئېھتىياتتىن تەئەججۇبلىنىپ، ئۆز- ئۆزۈمگە دېدىمكى: «ئۇ مۇقەددىمىسىدىلا ئېھتىيات قىلىشنى نېمە ئۈچۈن شۇنچە تاپىلايدىغاندۇر؟» لېكىن زەرلەرنى كۆتىرىپ ھۇجرامغا قايتتىم.

— بىزنىڭ بۇ شەھەردە تۇرمىقىمىز، — دېدىم مەن ھەمراھلىرىمغا، — ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلغان بىلەن باراۋەردۇر. چۈنكى بۇ دىيارنىڭ ھاكىمىنى زالىم، دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ھاكىمنى ئادىل دەيدۇ، — بەس، ھايال قىلماي ئۇ تەرەپكە بارمىقىمىز بىز ئۈچۈن پايدىلىق ۋە مۇناسىپتۇر.

سودىگەرلەر مېنىڭ مەسلىھىتىمنى مۇۋاپىق ۋە ماقۇل كۆردى. دەرھال مال - ماتالىرىمىزنى كېمە بىلەن دەريادىن ئۆتكۈزدۇق.

بۇ شەھەردە بىر سارايغا چۈشكۈن قىلىپ، كېچىنى ئۇ لېۋى شېرىننىڭ خىيالىدا يۇز رەنج ۋە ئەلەم بىلەن ئۆتكۈزىپ تاڭ ئاتتۇردۇم. ھەر دەقىقە دىمىغىمغا داغۇ ھەسرەتنىڭ تۈتۈنى شۇلا ئۇراتتى: «ھەي، ئەتە قانداق مۇقەددىمە زۇھۇر تاپار؟ مېنىڭ ئەھۋالىم كۈمۈش بەدەننىڭ پىراقىدا نە يەرگە يېتەر؟! ھەق ۋە راستتۇركى، ئەگەر ئۆلسەم، ئەبەدىيلىك ئايرىلىمەن. ئاشىقنىڭ ھالى مەشۇقنىڭ رىزاسى ئۈچۈن جان پىدا قىلماق بىلەن خۇشالدۇر؛ ئەگەر تىرىك قالسام، بىلمەسمەنكى، ئول كېلەچىكى پارلاق گۆھەر دانىسىنىڭ ئىقبال - ھۆرمىتى ۋە ھال - ئەھۋالىنىڭ ماجىراسىدا كۈنۈم قايسى تەرىقىدە ئۆتكەي؟!...»

ۋاقتىكى، يورۇقلۇق ئالىمى چىراي ئېچىش بىلەن تەڭ ئىككى رەكئەت نامازىنى ئادا قىلىپ، ئۇ يىگانە گۈزەلنىڭ خىزمىتىگە راۋان بولدۇم. ھەمراھلىرىم:

— نەگە باربسەن ۋە نېمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ سوراشقانىدى:

— نەچچە توپ قىممەت باھا ماتالارنى ئۇ مەلىكىنىڭ نەزىرىگە سۇنغانىدىم، شۇنى ئالغىلى بارىمەن، - دېدىم.

مەن دەريادىن ئۆتۈپ، ئۇ ئاپتاپپەرەسلەر قىبلىسىنىڭ خىزمىتىگە باردىم. [مەلىكە] مېنى خىلۋەتكە ئېلىپ بېرىپ، ئىلگىرىكى ئىلتىپاتلىرىدىن مېھرىبانراق ئىلتىپاتلار قىلىپ:

— شەرت شۇنداق، ھېچ كىشى بىلىپ قالمىغاي، — دېدى ۋە مۆھۈرلۈك بىر مەخپىي خەتنى زەر رومالغا يۆگەپ، بىركىشىنىڭ ئىسمى نەقىش قىلىنغان يەنە بىر ئۈزۈك بىلەن ماڭا بەردى:

— شەھەردىن چىقىپ شىمال تەرەپكە قاراپ يۈزلەنگىن. بىر پەرسەك يول① يۈرگەندىن كېيىن بىر باغقا كېلىسەن. ئۇ باغنىڭ ئىشىكىدە بىر توپ ئەسكەر ۋە سەركەردىلەر بار. بۇلارنىڭ يەنە خۇسرەۋ ئاتلىق بىر سەركەردىسى بار. بۇ ئۇزۇك بىلەن رومالدىكى خەتنى شۇنىڭغا كۆرسەتكىن. ھەرقانداق كىشىنى تەينىلىسە، ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلىپ جاۋابىنى ئېلىپ كەلگىن. ئۇ بىچارە غېرىبنىڭ قېشىغا بارغاندا بۇ بېيىتنى ئوقۇغايسەن دېدى، بېيىت:

سەلامى ئىبەردى ساڭا ناتەۋان، دىلۇجان تەمەننايۇ ئارامى جان.
ھەزىن② مۇبتەلايى ھەم خەستەجان. كۆڭۈل غەرق خۇندۇركى، ئەي بىخەبەر،
كى ئەي، يارى جانانۇ ھەم مىھرىبان، خەبەر ئالمادىم، بەلكى مەن بىخەبەر.

پېقىر زېمىننى بۇسە ئېلەپ يولۇمغا راۋان بولدۇم. ئۇ [نىگار] دېگەن يول بىلەن بېرىپ باغقا يەتتىم. ئۇ يەردە بىر يىگىتنى كۆردۇم. ئۇ يولۋاس سۇرەتلىك، ئالتۇن ھەللىك سەندەلدە ئولتۇرغانىدى. يۈز كىشى ياراق - جابدۇقى بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىدە سەپ تارتىپ تۇرۇشقانىدى. مېنى كۆرگەندىن كېيىن تەكلىپ قىلىپ ئەھۋالىمنى سورىدى:

— ئەي مۇسەللەمى، سودىگەرگە ئوخشايسەن.

— راست ئېيتىسىز.

— نەپىس مال - ماتالىرىڭدىن بارمۇ؟

پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۇزۇك بىلەن خەتنى قولىغا بېرىپ يانغا ئۆتۈپ تۇردۇم. ۋاقتىكى، ئۇ ئۇزۇكنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ باغقا كىردى. مېنى چاقىرىپ ئېھتىيات بىلەن:

— بۇنى قەيەردىن ئېلىپ كەلدىڭ، — دەپ سورىدى.

— ئىگىسى بېرىپ خىزمىتىگە ئەۋەتتى، — دېدىم.

— يەنە باشقا نەرسە بارمۇ؟ دېدى.

— ئىگىسىگە بېرىشنى خالايمەن، — دەپ زەر رومالنى كۆرسەتتىم.

— بارغىن، باغقا كىرىپ ئۇ كىشىگە بەرگىن. چاپسان قايتىپ چىق، — دەپ ئۆزى چىقىپ باغنىڭ ئىشىكىدە ئولتۇردى. مەن باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ، دەرەخ تۇۋىدە پولاتتىن ياسالغان بىر قەپەزنىڭ بەنت قىلىقلىق تۇرغانلىقىنى كۆردۇم. قاپقارا بۇرۇتلىرى خەت تارتقان، يىگىرمە ياشلار ئەتراپىدىكى بىر يىگىت، بېيىت:

سەرۋى قەد ئۇنگەن چەمەن جاندىن ئول زىبىا يىگىت،
شاخى گۈلدەك سۇرەتى ئىنسان بىلە زىبا يىگىت.

---

① پەرسەك — ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى، بىر پەرسەك 6.42 كىلومېتر غا تەڭ.

② ھەزىن — قايغۇلۇق، مۇڭلۇق، غەمكىن.

قانىتى باغلانغان قۇش مەسەللىك، ئۇ قەپەزدە تەپەككۇر تىزىغا بېشىنى قويۇپ، ھەيرانلىق دېڭىزىغا غەرق بولغان ھالەتتە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۈپ تەئەججۇبلەندىم. ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم. يىگىت بېشىنى كۆتىرىپ:

— ئەي مەرد، سەن كىمدۇرسەن؟ ماڭا سالام قىلمۇاتسەن. مېنىڭ سالامەتلىكىم مەندىن يىراقلاشقانلىقىنى بىلمەمسەن؟! — دېدى.

— مەن بىر ئەلچى، — دېدىم مەن، ئاندىن نامە بىلەن ياغلىقنى قەپەزنىڭ پەنجىرىسىدىن سۇنۇپ بەردىم. مەلىكىنىڭ ئاغزاكى سالاملىرىنى ھەم يەتكۈزدۈم. يىگىت خۇن ئارىلاش كۆز ياشلىرىنى رۇخسارىنىڭ سەھىپىسىگە تۆكتى. خەتنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن بېشىنى ئىرغاتتى ۋە:

— ئەي ئەھلى دەرد، ئۇ دىلدارغا دېگەيسەن. سەۋەبلەرگە سەۋەب قىلغۇچى بىر ئاللادۇر. قانچە تەدبىر قىلغان بىلەن بىكار. ماڭا يەتكەن تارتقۇلۇقلارنى بۇ ئۆتكۈنچى يولدىن پەقەت شۇ ئاللالا كۆتۈرۈۋېتەلەيدۇ. يەنە بۇ سۆزلەرنى ھەم دەپ قويغىنكى: «ماڭا پىدادۇرمەن. ئەمما ماڭا مەلۇمكى، كۆرۈشۈش بىزگە نىسىپ بولماس. بىراق سېنى بىر مەرتىۋە كۆرۈپ جان بېرىش مېنىڭ ئارزۇيۇمدۇر.» يەنە ھەم ئېيتقىنكى: «نامە ـ سالاملارنى ئاز قىلسۇن. چۈنكى ئۇ پىتنە ـ پاساتقا سەۋەبتۇر.» دەپ يىغلىدى.

مەن ئۇنىڭ ئەھۋالى ۋە ئىقبالىغا ھەيران بولۇپ تۇراتتىم، توساتتىن غۇلغۇلە ۋە قاتتىق غەۋغا ئاۋازىنى ئىشىتتىم:

بىر جامائەت پەرەڭ پادىشاھىنىڭ غەزەبلىك ئەمرى بىلەن باغنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىۋاتاتتى. ھەر بىرسىنىڭ قولىدا نەيزە، مەن تەرەپكە يۈگۈرۈشتى.

بىر ھارامزادە قارا يۈز ئېتىلىپ كەلگىنىچە بېشىمغا نەيزە ئۇردى. بىسلىرى بېشىمغا پاتتى. بىھۇش بولۇپ يىقىلدىم. ۋاقتىكى، ھۇشۇمغا كەلسەم، بۇ ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. ئۆزۈمنى بىر كىشىنىڭ قۇچىقىدا كۆردۈم. ئۇ كېتىۋېتىپ ھەمراھىمغا:

— ئەجەبكى، بۇ بەدبەخت، شۇم روينى خۇسرەۋ تاشلاپ كەتتى، — دېسە، يەنە بىرى:

— بۇ كىشىنى تاشلىۋېتىپ، ئۇ خۇسرەۋنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلغىلى بارايلى، — دېدى.

يەنە بىرى دېدىكى:

— سەن سارا ئىمۇ؟ ئىككىلىسىنى تاشلاپ كەتسەك بولماسمۇ؟ ئەمما ئەپسۇس، يۈزمىڭ ئەپسۇسكى، شاھزادىنى بىگۇناھ ئۆلتۈرىدىغان بولدى.

— بۇ قانداق سىردۇر؟ — دېدىم مەن، — سىزلەر ئۇ شاھزادىنىڭ ئۆلۈمىگە ئەپسۇس يەۋاتسىلەر، ئەگەر مېنى ھەم ئېلىپ بارساڭلار نە بولغاي؟!

ئۇلار دېدىكى:

— ئاشىقى مەشۇقىنى ئۆلتۈرۈشتىن ئاجايىپراق سىر بولمىسا كېرەك!؟

دېدىمكى:

— ئەي يارانلار، مەن بۇ سىر ـ مەنىلەرنى بىلىشنى ئارزۇ قىلىمەن. ئېيتىڭلارچۇ، ئاشىق كىمدۇر؟ مەشۇق كىمدۇر؟ مەشۇقىنى ئۆلتۈرمىكىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

دېدىكى:

— ئاشق پادىشاھنىڭ قىزىدۇر. مەشۇقى ئۇنىڭ تاغسىنىڭ (يەنى پادىشاھنىڭ ئاكىسىنىڭ) ئوغلىدۇر. سەن ئۇ يىگىتكە نامە ئېلىپ بېرىپ، بۇ قاتارلىق پىتنىنى بەرپا قىلدىڭ.

— ئۇنى نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرۈشمدۇ؟

— ئۇنىڭ شەرھى ئۇزاقتۇر!

— مېنى ھەم ئېلىپ بېرىڭلار، — دېدىم مەن، — تا سىزلەرنىڭ تۈپەيلىڭلاردىن بۇ سىردىن خەۋەر تاپقايمەن.

بۇلار مېنىڭ ئارزۇيۇمنى بىلدى. يېنىپ پادىشاھنىڭ ئىمارىتىگە داخىل بولدۇق.

مېنىڭ تەلىپىم يەنە ئۇ دىلبەرنىڭ جامالى بىلەن كۆزۈمنى مۇنەۋۋەر قىلسام، بەلكى ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا شېرىن جېنىمنى بەرسەم دېگەنلەردىن ئىبارەت ئىدى.

ۋاقتىكى، ئۇلار پادىشاھنىڭ خىلۋەتتىكى بېغىغا كىرگەندە، مېنى بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى سەيرى ـ تاماشاغا كەتتى. ئەتىراپقا نەزەر سالدىم:

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئېرىق ئېقىپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ شۇ ئېرىقنىڭ قىرغىقىدا ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇرغانىدى. ھەر تەرەپتە مەشئەللەر يېقىلغانىدى. ئۇ نازىنىن دىلبەرىا پىنھان سىرلىرى بىلەن زەررىن لىباسقا يۆگەنگەن ھالەتتە پەيدا بولدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ خىزمىتىگە كەلگەندە قۇللۇق بەجا كەلتۈردى. پادىشاھ ئۇنى ئالدىغا تارتىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. ئۇ گۈل يۈزلۈككە مېھرىبانلىقلار كۆرسەتتى.

مېنى كۆتىرىپ ئېلىپ كەلگەن ئىككى كىشى كەلگەنىدى. ئۇلاردىن سورىدىم:

— ئەي دوستلار، بۇ قانداق ۋەقەدۇر؟

— قەپەستىكى يىگىت، — دېدى ئۇلار، — بىزلەرنىڭ كاتتا پادىشاھىمىزنىڭ ئوغلى ئىدى. [ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇرغان بۇ كىشى] شۇ پادىشاھنىڭ ئىنىسىدۇر. بۇ ئوغۇل تېخى گۈدەك ۋاقتىدىلا ئاتىسى قازا قىلدى. پادىشاھ سارايى پانىدىن سارايى باقىيغا سەپەر قىلىشتىن ئىلگىرى ئوغلى كىچىك بولغاچقا، ئىنىسىنى ئوغلىنىڭ ئورنىدا ۋەكىل قىلىپ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغۇزغانىدى. ئۇ چاغدىكى ئەھد ـ پەيمان (پادىشاھنىڭ ۋەسىيىتى) مۇنداق ئىدى :

« بۇ ئوغۇل ئۆسۈپ بالاغەتكە يەتكەندە تەخت ۋە مۆھۈرنى تاپشۇرۇپ، ئۇشبۇ قىزنىڭنى نىكاھ قىلىپ بېرىپ، ئۆزىڭىز پاراغەت بىرلە تېنچ ئولتۇرغايسىز. پادىشاھلىقنى ئوغلۇمغا ھاۋالە قىلغايسىز، . . . »

ۋاقتىكى، ئىنىسى تەختتە ئولتۇرۇپ پەرمان قىلماقلىقنىڭ لەززىتىنى سۈرۈپ، ھۆكۈمرانلىقنىڭ شېرىنلىكلىرىدىن تېتىپ، ئۇ پادىشاھنىڭ قوبۇللۇق ۋەسىيىتىنى ئۇنتۇپ، غەپلەت ۋە مەغرۇرلۇق شارابىنىڭ جامىنى نۇش ئېلىپ يۇرۇۋەردى.

شاھزادە بولسا ، تاغىسىنىڭ ھۇزۇرىدا چوڭ بولۇپ، پاراغەت ۋە مۇھەببەت مەستانىلىقىنىڭ ئۇلپەتچىلىكىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئىشقىۋازلىقنىڭ يولىنى تۇتقانىدى، . . .

شاھزادە بالاغەتكە يەتتى. ئۇنىڭ پىشانىسىدىن قابىلىيەت نىشانلىرى كۆرىنىشكە باشلىدى.

پادىشاھ ۋەزىرى بىلەن كېڭىشىپ، شاھزادىنى كامال تېپىشتىن بۇرۇن يوق قىلىشنىڭ تەدبىرلىرىنى تۇزۇپ شۇنداق مەسلىھەتكە كەلدىكى:

تا ئۇنى ئەل ئىچىدە سارائ دەپ جاكارلىغاي، ئاندىن ئۇنى بەنكە سالغاي!

پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ، ئۇ شاھزادىنى بەنت قىلماققا پەرمان قىلدى.

بۇ ئىشتىن پادىشاھنىڭ قىزى خەۋەردار بولۇپ، يىگىتنى تۇنۇلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا ھەرىكەت قىلىشقا كىرىشتى. بەزى دوستلار بۇ سىردىن شاھزادىنى ئاگاھلاندۇرسا، دۇشمەنلەر ۋە پىتنە - پاساتچىلار پادىشاھقا:

«ئۇ مەلىكە شاھزادىنى بەنتتىن خالاس قىلىپ، پادىشاھنىڭ بېشىغا بالا كەلتۇرمەكچى» دەپ خەۋەر بېرىشتى.

ۋەزىرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ھۆكۈمالار شۇنداق قارارغا كېلىشتى:

«بۇ ئوغۇلنىڭ سارائلىق ئىللىتى بىلەن پادىشاھ ھۇزۇرىدا تۇرمىقى مۇناسىپ ئەمەستۇر. بۇ ئوغۇل ئۇچۇن بىر باغ مۇھەييا قىلىش كېرەككى، گۈلى رەيھان ئېچىلىپ تۇرغان، سۇلىرى راۋان ئېقىپ تۇرغان، قۇشلار يېقىملىق سايراپ تۇرغان بولغاي، . . . بۇ باغ خەلقتىن خالى بولغاي! شۇندىلا ئۇ ئوغۇلدىن مۇخالىپ ھەرىكەتلەر سادىر بولماس. تا خەلق كۆرۈپ پادىشاھىمىزنى بۇ يىگىتكە زۇلۇم قىلدى دېمەسۇن. ئىلاجى بولسا، پۇلاتتىن بىر قەپەز ياساپ، ئۇنى باغدا شۇ قەپەزدە ساقلىماق لازىمدۇر. ئۇشبۇ سەۋەب بىلەن سارائلىقنى ئۇنىڭ دىمىقىدىن كۆتۈرۈلسە ئەجەب ئەمەس!؟»

ئاخىر ئۇنى قەپەزگە سېلىپ باغقا ئەۋەتتى. مەھكەم بەنت قىلىشنىڭ چېكى شۇ دەرىجىگە يەتتىكى،- خۇسرەۋنى يۇز كىشى بىلەن ئۇ ئوغۇلنىڭ قاراۋۇللۇقىغا قويدى. ئۆلۈپ قالسا ئىشىمىز سەرەمجان تاپقۇسىدۇر، دېگەن مەقسەتتە يەنە نەچچە مۇددەت نامۇناسىپ دورا ۋە غىزا بەردى.

ئەمما پادىشاھنىڭ قىزى [يىگىتكە يۈكلەنگەن] زىيانكەشلىكنى يوق قىلىش ئۈچۇن ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. ئىلتىپات بىلەن خۇسرەۋنى ئۆزىگە رام قىلىپ، خەۋەرلىشىش ئىشكىلىرىنى ئېچىپ قويدى. . .

بەس، سەن ئېلىپ بارغان نامىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

«كۆڭۈلنى خۇش تۇتقىن. ھىجران كۈنلىرى ئاخىرىغا يەتتى. ھەر تەرىقە بىلەن ئاتامنى ئۆلتۈرىمەن. ئۆزۈمنى ۋە سېنى پىراق دەردىدىن خالاس قىلىمەن.»

ئەپسۇس، بىر ناكەس بۇ خەۋەرنى [قىزنىڭ] ئاتىسىغا يەتكۈزدى. ئاتىسى ئاڭلاپ:

— ئۇ ئەلچىنىڭ قوللىرىنى سۇندۇرۇپ، جازالاپ، قەپەز بىلەن خۇسرەۋنىڭ بېشىنى دەرگاھىمغا ھازىر قىلىڭلار! - دەپ پەرمان قىلدى.

لەشكەرلەر پادىشاھنىڭ يارلىقىغا ئەمەل قىلىپ، بېشىڭغا زەخمەت بەردى. سەن بىھۇش بولغاچقا تاشلاپ كېتىشتى. پادىشاھ ۋەزىرى بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، ئۇ بىگۇناھ يىگىتنى قەتل قىلماققا كېڭەشتى. ۋەزىر دېدىكى:

«مېنىڭ خاتىرەمگە مۇنداق پىكىر كېلىۋاتىدۇ: ئۇ مەلىكىنى ئۆلتۈرمەك كېرەك. تا خەلق قىزىنى بەتنامدىن نېرى قىلىش ئۈچۇن ئۆلتۈردى، دەپ بىلگەي.»

پادىشاھ دېدىكى:

«ئەگەر قىز رازى بولسا، مۇنداق . . . مۇنداق . . . قىلايلى.»
ۋەزىر قىزنىڭ قېشىغا كېلىپ، مىكىر ۋە ھىيلە خەزىنىسىنى ئېچىپ، قىزنى ئەيىبلەپ:
— خەلق پادىشاھنىڭ قىزى ئۇ يىگىتكە ئاشىق بوپتۇ، دېيىشۋاتىدۇ، — دېدى.
قىز مەسلىھەت تەرىقى بىلەن رەد قىلدى. ئاندىن كېيىن ۋەزىر دېدىكى: ئەگەر راست ئېيتقان بولساڭ، تۆھمەتچىلەرنىڭ تىلىنى باغلاپ، ئاتاڭنى خۇشال ۋە رازى قىلغىن. باشقىلار بىلەن ئۇ ئوغۇلنىڭ گۇناھىنى تىلەپ ئۆلۈمدىن خالاس قىلغىن!
قىز دېدىكى:
— ھاجىتى يوقتۇر. كەچتە بېرىپ ئاتامغا ئۆزرى ئېيتىمەن. ۋەزىر قايتىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. كەچ بولغاندا قىز ئاتىسىنىڭ خىزمىتىگە راۋان بولدى. يولدا بىزنى كۆرۈپ:
— بۇ بىچارىنى چەتكەرەك ئاپىرىۋېتىڭلار، — دېدى.
بىز سېنى ئېلىپ ماڭغاندا ناله قىلىپ نەپەس چىقاردىڭ. تىرىك ئىكەن دەپ گۇمان قىلدۇق.
— سېنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ ھەمراھلىرىڭغا يەتكۈزىمىز، — دېيىشتى ئۇ ئىككى كىشى، — داۋالىنىش ئۈچۈن يۇز ئەشرەپ (پۇل نامى) ئالتۇن بەردۇق دەپ سەندىن مۆھۈرلۈك خەت ئالىمىز.
— سىزلەرگە ھالال بولسۇن، — دېدىم مەن.
ۋاقتىكى، پادىشاھ شاھزادىنى قەپەزدىن چىقىرىپ، يىراق ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۇ مەلىكەئى خۇرشىد ـ ماھسىماغا:
— ئەگەر پاك بولساڭ، ئۇنى بىر تىغ بىلەن ھالاك قىلغىن، — دەپ ئەمىر قىلدى.
مەلىكە چارىسىز شاھزادىنىڭ قەتلى ئۈچۈن تىغ تارتىپ، ئورنىدىن قوپۇپ يىگىت تەرەپكە يۈزلەندى. يىگىتنى كۆرۈپ ناله ـ پەريات قىلىپ، يېقىن كەلگەندە تىغنى تاشلاپ بۇ بەيىتلارنى خۇش ئاۋاز بايان ئەيلىدى. بەيىت:

ساقىيا، كۆيدۈم خۇمارىم يادىدا، ئۆتتى ئۇمرۈم كۆرمەدىم ئول ۋەسلىنى،
كۆيدۈم ئاخىر ئول نىگارىم يادىدا. ھىجر تۈنلەر ئول نىگارىم يادىدا.

— بېشىڭدىن ئۆرگۈلەي، بۇ بىئەدەبلىك بىلەن دىدارلىشىشتىن كۆزلىرىڭ يەنە بىر مەرتىۋە روشەن بولغاي! — بىھوش بولدى.
پادىشاھ بۇنى كۆرگەندىن كېيىن خىجالەت بىلەن قىزنىنى بىر خىلۋەتكە ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭغا تولا غەزەب قىلىپ:
— ئارزۇيۇم بۇ ۋەقەنى كۆرۈش ئەمەسىدى. بۇ ئوغۇلنىڭ بېشىنى كېسىڭلار! بۇ ئىشلارنى كۆرۈشكە تاقىتىم قالمىدى, — دېدى. پادىشاھنىڭ غەزىپىدىن ۋەزىرنىڭ كۆڭلىگە بىر ھال پەيدا بولۇپ، تىغ تارتىپ ئوغۇلنى ئۆلتۈرگىلى يۈگۈردى. ئەمدى ئىشنى تامام قىلاي دەپ تەييار بولغاندا دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن بىر ئوق نامايان بولۇپ، ۋەزىرنىڭ يۈرىكىگە تېگىپ، ئارقىسىدىن تېشىپ چىقىپ كەتتى. [ۋەزىر] ئاھ ئۇرۇپ يىقىلدى. پىتنە ۋە غەۋغا كۆتۈرۈلدى. پادىشاھ جان قورقۇنچىدىن ھەرەمخانىغا راۋان بولدى. «تۈت،

تۇت! » دەپ ۋارقىرىغان ئاۋاز پەلەككە يەتتى. مەن بۇ ۋەھشىيەتتىن بىخۇد بولدۇم. ھوشۇمغا كەلگەندىن كېيىن قارىسام، ئۆزۈمنى بىر پەرەڭ جەررراھ (تېۋىپ) نىڭ ھوجرىسىدا كۆردۈم. ئۇ جاراھىتىمنى تىكىپ تۇرغانىكەن.

— ئەي يىگىت، ئۆمرۈم باقي ئىكەن. جاراھىتىم ساقايدى. ئەمما كۆڭلۈمنىڭ زەخمى ئۇ نىگارغا ئىلىنىدى.

كېيىن ھەمراھلىرىم قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىشتى. مېنى ھەم ھەمراھ قىلىپ مېڭىشتى. گەرچە ئۇ يىگانە گۆھەرنىڭ ۋەسلى ماڭا نىسىپ بولمايدىغانلىقى مەلۇملۇق بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ خىيالى جېنىمغا تەسكىن - غايىۋي ئارام بېرەتتى. بەيىت:

گەرچە تەن ئول دەرگەھىڭدىن بەس ، يىراق ،
شەمئى جان ھەم نۇرىدىن تاپتى فىراق.

ئىش جايىغا يەتتى. ئەلنىڭ باردى - كەلدىسى بەرھەم بېرىپ، كۆڭلۈم ئالەم ئىشىدىن نەپرەتلىنىپ، بۇ مەزمۇننى بايان قىلاتتى، بەيىت:

مويدەك بولدۇم مىيانىڭنى كۆرۈپ، تاپمادىم ئارام دامىڭنى كۆرۈپ.
مۇبتەلا بولدۇم جەمالىڭنى كۆرۈپ. لەبغە جان كەلدىيۇ ھەرگىز تاپمادىم،
تاغەمىڭ بىرلەن بولۇپمەن ھەمنەفەس، كامى لەب شىرىن فىشانىڭنى كۆرۈپ.

سەپەر قىلغان ۋاقىتلاردا بۇ ماكانغا قايتا يولۇم چۈشكەندى، ئۆز- ئۆزۈمگە دېدىمكى، بەيىت:

گەر تاپالماسەن ۋىسالى دىلبەرى،
خەلقى ئالەمدىن كەنارە خۇشتەرى.

قىسقىسى بۇ ماكان چۆلدەرەپ قالغانىكەن. شەھەردىن مېمارلار ۋە تاشتاراشلارنى تېپىپ ئېلىپ كەلدىم. نۇرغۇن مەبلەغ سەرپ قىلىپ، بۇ سەۋمەئەنى[1] تامام قىلىپ، مال - دۇنيالىرىمنى ۋارسلارغا قىسمەت قىلىپ بەردىم. ئون مىڭ تىللا زەر بىلەن بىر قاتار تۆگىنى ئەركىنلىككەئېرىشكەن قۇلۇمغا بەردىم. ئۇ ئېتىبارلىق، دىيانەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ قۇل ئۆشبۇ زەر بىلەن تىجارەت قىلىپ، ھەر يىلى يېتەرلىك ئوزۇقۇمنى بېرىپ تۇرىدۇ. شۇ زاماندىن بېرى بۇ تاغلىق ماكانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئۇ زىيبا نىگارنىڭ سۈرىتىنى ياساپ، ئىشقىۋازلىق قىلىپ يۈرۈپتىمەن. ئۇشبۇ سەۋەب بىلەن ئۆزۈمگە تەسكىن بېرىمەن. بەيىت:

---

① سەۋمەئە — جاي، ماكان، ئۆي، ئىبادەت ئۆيى.

ئەگەر ژەسلىك مۇيەسسەر بولماسەكىم، مەسلەھەت ئولدۇر،
ژەلى بىلگىل ھەياتلىك دامەنىدىن[1] قول كۆتەرمەسمەن.

نەئىمان سەييياھنىڭ سەرگۈزەشتىسى تامامىغا يەتتى.

ئەجەم ۋىلايىتىنىڭ شاھزادىسىنىڭ قالغان سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى

— ئەي دەرۋىشلەر، بۇ كەمىنە ئۇ ئاپتاپ يۈزلۈك، شانۇ شەۋكەتلىك ۋە خۇلق كامالىنىڭ جامالى ۋەسپىنى ئاڭلاپ، توساتتىن ئاشىق ۋە پەرىشان بولۇپ ئۆزۈمنى بىلمەي قالدىم. ئۇشبۇ يەردە ئۇ مەرد ئەھلى دەردنىڭ قولىنى سۆيۈپ تۇرۇپ:

— ئەي ئاشنالىق يولىنىڭ خىزىرى، مېھرىبانلىقىڭنى ئايىمىغىن. ئىككى پارە بولغان دىلىم ئۇ پەرەڭنىڭ قولىغا گىرىپتار بولدى، — دېدىم. بېيىت:

ھۇجۇم كەلتۈردى ئىشقى يار دىلغە بىمۇھابالىغ[2]
بەجۇش كەلتۈردى مەغزى ئۇستىخانىم شورى سەۋدالىغ.

ئۇ كىشى مېنىڭ ئىزتىرابىمنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. بېيىت:

ھەقىقىي مۇھەببەت مەجازىي ئەمەس،
شېرىنى كۆتكى، بازىي ئەمەس.

— ئەي مەردى ئاگاھ، — دېدىم مەن، — مۇھەببەت گۈزاھتۈركى، تاكى مۇددىئايىمغا يەتمىگىچە ئارام ئالماسمەن. ياكى قۇلۇمغا كەلتۈرەرمەن، يا ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىمنى

تەلەبدىن قول كۆتەرمەسمەن،
مۇرادىم تاكى تاپماسمەن.

چىقار يا جان تەنىمدىن،
يا يېتەر جانانەغە بۇ تەن.

شۇ قاتارلىق ئىلتىماس قىلىپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنى مەرھەمەت يولىغا كەلتۈردۇم. نەسىھەت قىلغاندىن كېيىن، ئىشقىنىڭ يوللىرى، رەۋىشى ۋە سۇلۇك تەرىقىدىن تەلىم بەردى. مېنىڭ ھەققىمدە سەمىمىي دۇئا قىلىپ، ماڭا بىر مۇشت كۈمۈش ۋە ئالتۇن ئاقچا ئاتا قىلدى. كىيىملىرىمنى ئالماشتۇرۇپ، ۋىدالىشىش شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئۇ تاغدىن

---

① دامەن — ئېتەك.
② بىمۇھابا — تارتىنماسلىق.

غەملىك كۆڭلۈم بىلەن سەلدەك يۈگۈردۈم. دەشت - بايا‌ۋانلارنى كۆزۈمنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلىپ، كېچە ۋە كۈندۈز يىغا - زار ئىچىدە بايا‌ۋانلارنى كېزەتتىم. بىر‌ەر يەردە ئارامىمۇ ئالماي، ئاجايىپ ۋە غارايىپلارنى كۆردۈم. ھەددى - ھىسابسىز زەخمەت ۋە مۇشەققەتلەرنى تارتىپ بىر دىيارغا يەتتىم. ھەردەم ناله - پىغان شولىسىنى پەلەككە يەتكۈزەتتىم. بۇ بەيىتنىڭ مەزمۇنىنى جان - جېنىم بىلەن ئېيتاتتىم. بەيىت:

دىيده ئاچقىل تاكى ئول سالغاي نىگاھ،
تىز يۈرۈگىل، ئىشىك تاپقىل شاھراھ.

سانسىز زەخمەت ۋە ھىسابسىز مېھنەتتىن كېيىن، ئول دىيارغا شۇ ھالەتتە يەتتىمكى، چېچىم بېلىمگە چۈشكەنىدى. زەئىپلىكنىڭ سەۋەبىدىن بالىلارنىڭ ئاتقان تاشلىرىغا دىۋانە كەبى نىشان بولۇپ، نەچچە مەھەل بۇ دىياردا ئۇ زىيبا نىگارنىڭ دىرىكىنى قىلىش، ئۇ يىگانە دۇرنىڭ خەۋرىنى ئېلىش يولىدا مەجنۇن سۈپەت يۈردۈم. ھېچ تەرەپتىن لۇتپ - كەرەمنىڭ ھىدىنى، شەپقەت شامىلىنىڭ ئىزناسىنى تاپالمىدىم. ئالاھەزەل، كېچە ۋە كۈندۈز قەلب ئازابىنى پەلەككە يەتكۈزەتتىم. بەيىت:

يارنىڭ دىدارىنى كۆرمەك بەسىدۇر ئارزۇ،
يا دىلى پۈر دەردۇ رەنجۇ قان ياشمىدۇر ئارزۇ.

بىر يىلغىچە ئۇ ۋىسال دۆلىتىنىڭ ئارزۇسىدا پەرىشان ھال يۈرۈپ، ئۇششاق بالىلارغا ئويۇن بولۇپ كۈن ئۆتكۈزدىم. ئاخىر بۇ ئىشنىڭ ھالىتىدىن باشقىچە بولۇپ، ھاياتنىڭ تۇرغۇنلۇقىدىن سەرگۈزەشتە، پەلەك گەردىشىدىن بىچارە بولۇپ، بۇ بەيىتنىڭ مەزمۇنىغا مۇراجەت قىلاتتىم. بەيىت:

ئەي فەلەك، بىچارە، بىسامان ئۆزۈم، قىلمە نالىش سەن جەلالى جاھدىن،
دەربەدەر ئەۋزارە، سەرگەردان ئۆزۈم. بولمە غەررە[1]، قىل ھەزەر بۇ ئاھدىن.

بۇ قاتارلىق ئازاپتىن سەھەر ۋاقتىدا - خورلۇق تۈپرىقىدا يۈزۈمنى سۈرتۈپ، ئاجىز ۋە شىكەستىلىك بىلەن يىغلايتتىم. مۇناجات:

ئىلاھا، بەھەققى شەھى ئەنبىيا،
بەھەققى ئەلا ئول شەھى ئەۋلىيا.
بەھەققى ھەسەن زاتى ۋەھدەت نەسەب،
بەققى ھۈسەينۇ شەھىدۇ غەرىب.

ئىلاھا، نىكۈلار سەفا ھۈرمەتى،
گۈلۈ باغۇ ئارەز ۋەفا ھۈرمەتى.
ۋەتەندىن غەربىلەر يىراق ھۈرمەتى،
ۋىسالىغە يەتمەي فىراق ھۈرمەتى.

---

① غەررە — مەغرۇرلىنىش؛ بىر ئىشقا ئارتۇقچە بېرىلىش ئارقىلىق ئالدىنىپ قېلىش.

ئەتا قىل مۇرادىمنى فەزلىكى بىلەن، قىلىپ رەھىم كۆيدۈر مەھەجرىك بىلەن.

شۇ تەرىقىدە كېچىنى تا سۇبھىگىچە يىغا ـ زار ، نالە ۋە بىقارارلىقتا ئاللادىن ھاجەت تىلەپ ئۆتكۈزەتتىم.

بىر كۈنى ئاپتاپ چىراي ئاچقاندىن كېيىن ۋەيرانە بۇلۇڭدىن كۆڭۈل دىۋانىلىكى بىلەن تالاغا چىقىپ، بازارغا بېرىپ شەھەرنىك دوقمۇشىغا يەتتىم. كۆردۈمكى، خەلقلەر قېچىپ كېتىۋاتاتتى. بازارنىك ئىچىدە ھېچكىم قالمىدى. ۋاقتىكى، بازارغا يۈكسەك ھىممەتلىك، يولۋاس تەبىئەت، يۈزى ئاپتاپتەك، ساقىلى قاپقارا، قەددى سەنۇبەردەك، كۆزلىرى قانغا تولغان، ياخشى كىيىنگەن، بېلىگە ئالماس كۆزلۈك كەمەر باغلىغان بىر يىگىت ئالتۇن زەنجىرنى قولىغا ئېلىپ، ئالماس قىلىچنى بېلىگە ئېسىپ، رەڭگى ـ رويىدىن ۋەھىمەت ياغدۇرۇپ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ، ئالتە قىرلىق گۈرزىسىنى ئويناتىپ غەزەپ ۋە ھەيۋەت بىلەن سەلدەك گۈركىرەپ يېتىپ كەلدى. ئارقىسىدىن گويا دۇر ـ گۆھەر ئىچىگە غەرق بولغاندەك ئاي يۈزلۈك، ئون تۆت ياشلار ئەتراپىدىكى ئىككى غۇلام بىر تاۋۇتنى كۆتىرىپ، دوقمۇشنىك ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، ئول يىگىتنىك ئىشارىتى بىلەن جىنازىنى يەرگە قويدى. ئول يىگىت جىنازا بېشىغا كېلىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ھەسرەتلىك ئاھ چېكىپ، ئۇنلۈك ئاۋاز بىلەن بۇ بىيىتلارنى ئوقۇدى، بېيىت:

ۋا دەرىغا، ھەسرەتا، ۋا شاھزادە، ۋا شەھىد،
زۇلم تىغى بىلە ناھەق بولدى مەقتۇلا[1] شەھىد.
دىدەئى سەرچەشم تۇغيان ئەيلەدى خۇنابى دىل،
قالمادى ئەمدى شىكىبىم[2] فۇرقەتىڭدىن يا شەھىد.

ئۇ باھار بۇلۇتىدەك يىغا ـ زارە قىلدى. ھەيۋىتىدىن خەلقە قورقۇنچ چۈشۈپ، جاننى ئۆرتىگۈچى سەھرەتلىك ئاۋازىدىن ئەتراپتىكىلەر ھۇشىدىن كەتتى. سەلدەك كۆز يېشى ئەلنى ھەم يىغلاتتى. ئاندىن كېيىن قولىنى قولىغا ئۇرۇپ قاس چىقىرىپ، ئۇ جىنازىنى نەچچە نۆۋەت ئايلاندى. ئاندىن جىنازىنى قۇللىرىغا كۆتەرگۈزۈپ قايتتى.

— ئەي دەرۋىشلەر، بېيىت:

مۇھەببەت غەمزەدە دىل بىرلە ئۇلغەتنى ئالۇر كۆپرەك،
چىراغىكى تۇتۇن باشىدادۇر رەۋشەن بولۇر يەلدا.

بۇ ھالنى كۆرۈپ، بۇ ماقالىنى ئىشىتىپ، بىر يولى دىۋانىۋار بولۇپ ئۆزلۈكۈمدىن كەتتىم. ھېسابسىز ئىزتىراپتىن كېيىن خىيال قىلدىمكى: «تەجرىبىلىك بۇزرۇكلار:

---

① مەقتۇلا — قەتلى ئېتىلگەن، ئۆلتۈرۈلگەن.
② شكىب — سەۋر، چىدام.

كىمىكى بىرەر كىشىمەسلىككە ئۇچرىسا، ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ تەدبىر ئىشكى ئىچىلمىسا، كامىل ۋە تەدبىر ئىگىسىگە ئىلتىجا قىلىپ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى شۇ كىشىدىن تەلەپ قىلغاي ۋە زارى بىلەن ئۇ كىشىدىن دۇئا ئىلىپ تەلەپ ۋادىسىغا قەدەم قويغاي، » دېگەن. بېيىت:

ئەقل دانىش بىرلە ھاسىل بەرمەسە نەخلى مۇراد،
كامى ئاقىل ئولكى مەقسەد تاپقۇچە دىۋانەلىغ.

ھالا سەن بۇ مۇشكىلاتقا دۇچار بولدۇڭ. ئەمدى ئۇ كىشىدىن مەدەت تەلەپ قىلماي، بۇ ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ تەدبىرى يوقتۇر. بۇنداق يۇرگىنىڭ بىلەن كامىل بىر يېتەكچىنىڭ خىزمىتىگە يېتەلمەيسەن. ياخشىسى ئۆزۈڭنى دىۋانە ھالىتىگە ناشلىغايسەن، بېيىت:

دىۋانەلىق بىرلە نەچە ئىشنى ئاچار كىشى،
دىۋانە بولكى، مەھزەنى مەتلەب تاپار كىشى.

«بەلكىم، ئۇشبۇ سەۋەب بىلەن غەم شېھى ئۆچۈپ، سۇبھى ئىشكى ئېچىلسا ئەجەب ئەمەس.»

ئالاھەزەل، ئۇ يىگىتنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ راۋان بولدۇم. خالايىقلار كۆرۈپ مېنى بۇ ئىشتىن مەنئى قىلىشتى. بېيىت:

ھەزەر قىلغىلكى، ئول شوخى ستەمگەر،
بەلايى جان ئېرۇر يا شېرى سەفدەر[1].

— ئەي جاھىل غېرىب، ۋاي غاپىل يىگىت، جاھاندىن تويۇپ ھاياتلىقىڭدىن كەچكەن كىشىمۇسەن؟ بۇ خام خىيال بىلەن ئۆزۈڭنى بالاغا سالماقچىمۇ؟

مەن ھەم دىۋانىلىقنى باھانە قىلىپ، بۇلارنىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سالمىدىم. ئەمما ئىختىيارىمغا قويمىدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر دەرتمەن بار ئىكەن، ئۇ مېنىڭ ھالىمنى كۆرۈپ خاپا بولۇپ ئۇلارغا دېدىكى:

— ئەي يارانلار، دىۋانىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغان ھەم دىۋانىدۇر. بۇ دىۋانىدىن قۇلۇڭلارنى تارتىڭلار. كۆڭلىنى مەنئىي تىرناقلىرىڭلار بىلەن ئاغرىتماڭلار!

ئاخىر، ئۇلار مېنى ئۆز ھالىمغا قويۇپ بەردى. يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن راۋان بولدۇم. خەلق ئۇنىڭ ئالدىدىن قاچاتتى. مەن بولسام ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلايتتىم. مېنىڭ بۇ ھالىتىمنى كۆرگەن ھەرقانداق كىشى ھەيرانلىق قوللىرىنى چىشلەيتتى. ئۇ يىگىت كېتىپ بېرىپ مەن توغرىسىدىكى پاراڭلارنى ئاڭلاپ تۇرسىمۇ، ئەمما مەن تەرەپكە قارىمايتتى. تا بىر خىلۋەت ھويلىنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ ئىچىگە كىردى. مەن تاشقىرىدا تۇرۇپ ھەيرەتتە

---

① سەفدەر — پالۋان، باتۇر، جەسۇر.

قالدىم. بىر پەستىن كېيىن بىر غۇلام چىقىپ مېنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىردى. ئىچكىرى كىرىپلا خۇداغا شۈكرى دېدىم. بۇ يەردە بىر ساپالىق باغ ۋە ئالىي ئىمارەت بىنا قىلىنغانىدى. ئۇ يىگىت بىنا ئالدىدا بىر تەختىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان، ھېلىقى جىنازا تەخت ئۈستىگە قويۇلغانىدى. باش تەرىپىدە ئاپئاق شامىلار ياندۇرۇلغان بولۇپ، يىگىت ئالتە قىزلىق كۆرزىسىنى تۈتقىنىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ خىيالغا غەرق بولغانىدى.

قەدىمىنى ئىچكىرى ئېلىپ سۆز ئېچىپ، يىگىتنىڭ يۈزىگە قاراپ سالام قىلدىم.

— ئەي ئەبلەخ، — دېدى يىگىت ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، — ئارقامدىن نېمە دەپ كەلدىڭ؟ بۇ گۈرزى بىلەن ئۇرىمەن!...

مەن ھەم بوينۇمنى ئېگىپ، ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە دو تىكىپ:

— ئەي مەرد يىگىت، ئۆزۈڭنىڭ دەردىڭنىڭ ھەققىدە مېنى بۇ جاندىن خالاس قىلغىن، مۇنداق تىرىكلىكتىن بىزار دۇرمەن، — دېدىم. بۇنى ئىشتىپ گۈرزىسىنى تاشلاپ، قۇلىقىمنىڭ تۈۋىگە شۇنداق ئۇردىكى، ھوشۇمدىن كەتتىم. ھوشۇمغا كەلگەندىن كېيىن بېشىمنى ئۇ كىشىنىڭ قۇچىقىدا كۆردۈم. چىن كۆڭلىدىن ئەدەب بىلەن دوستلۇق كۆرسىتىۋاتاتتى. ئورنۇمدىن قوپۇپ ئولتۇردۇم. يەنە مەن تەرەپكە بېقىپ غەزەب بىلەن:

— ئەي بىخەۋەر، بىچارە، قانداق ئاغرىقىڭ بار؟ ئەقلىڭ ئىلكىڭدىن كېتىپتۇ. قانداق ۋاقىئە جېنىڭغا تەگدى؟ پىچاق ئۇستىخىنىڭغا يېتىپتۇ. جاندىن تويغان كىشىمۇ سەن؟ ھەر كىم مېنى كۆرسە قاچاتتى. ئەمما سەن مېنى قوغلاشتىڭ. ماڭا راستىنى بايان قىلغىن. ساڭا رەھىم كەلدى، — دېدى. مەن دېدىمكى، بېيىت:

يىغىدىن ئۆزگە بىلمەسمەن بۇ ئالەم ئىچرە گۈدەكدەك،
كى گۈدەك گىرىيە قىلغاندا دىلئاسا دىلبەرى قىلماق.
كىشىنى تاپمادىم ھەرگىز كۆڭۈل دەردىن بەيان قىلسام،
كۆڭۈل دەردىن بەيان قىلغان كىشىگە دىلبەرى قىلماق.

كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ شۇنداق يىغلىدىمكى، يىغامغا ئۇنىمۇ شېرىك قىلدىم. كۆپ يىغلىغاندىن كېيىن:

— ئەي دىلى كۆيۈك، — دېدى ئۇ، — يىغىنىڭتوختاتقىن، ئۆز ئەھۋالىڭدىن بايان قىلغىن. قەسەم قىلىمەنكى، ھەرقانداق تەلىپىڭ بولسا، ئورۇنلاشقا تىرىشىمەن. كۆزۈمنى يۇمۇۋالمايمەن. ياردەم ۋە مەدەتكارلىقىڭ لازىمەتلىكلىرىنى بەجا كەلتۈرۈش يولىدا ئۆزەمنى ئايىمايمەن. ئەمما شەرت شۇكى، مەندىن ھېچنەرسىنى يوشۇرمىغايسەن!

مەن كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمنى، ئۇ مەشۇقى پاكىزە تىنەت پەرەڭىنىڭ سۈرىتىنى بايان قىلىپ، ئۆزۈمنىڭ نام ۋە نەسەبىمنى، بايۋاتلاردا كۆرگەن ۋە تارتقان رەنج ـ مۇشەققەتلىرىمنى بىر ـ بىر ئايان قىلدىم.

يىگىت تەپەككۇر قىلىپ، بېشىنى كۆتىرىپ دېدىكى:

— خۇداغا شۈكرى، ئۇ پىتنەئەنگىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن پىتنىلەر خەلقنىڭ بېشىدىن ئۆتمىگەندۇر. ئەپسۇس، ئۇ زۇلۇم يەتكەن يىگىتنىڭ خۇنى يەرگە تۆكۈلدى. نەچچە كىشى

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ھەم ناھەق ئۆلدى. تېز بولغىنكى ئۆزۈڭ توغرىسىدا ئويلىشىپ، بۇ خىيالىڭنى تەرك قىلغىن؛ سالامەتلىك ئىشىكلىرىنى ئۆزۈڭنىڭ يۈزىگە ئاچقىن. بولمىسا سېنىمۇ ئۆلتۈرىمەن!

— ئەي يىگىت، ئۇ ماجىرادا ۋەزىرنى ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرگەن كىم؟

— مەندۇرمەن، — دېدى يىگىت، — بۇ جىنازىدىكى ئول زۇلۇم يەتكەن شاھزادىنىڭ جىسمىدۇر. مەن ئۇنىڭ تاغىسىدۇرمەن. بۇ روزگارنىڭ كاجلىقىدىن، ئۇ شاھزادەئى شېھىتنىڭ پىراقىدىن بۇ سۈپەتلىك دىۋانە، ئۆزۈمدىن بىكانە بولۇپ، كوچا ـ كويلاردا يالاڭ ـ يالىڭاچ يۈرۈپتىمەن. بىر پادىشاھتىن باشقا ئۇ بىگۇناھ توغرىسىدا يامان نىيەت ۋە تەدبىر قىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى تېگىشلىك جازاسىغا يەتكۈزدۈم. پادىشاھ كۆرۈنۈشتە سەۋرچان ۋە بەرداشلىق ئىدى. ئۇنىڭ ھالىغا زەخمەت يەتكۈزمىدىم. شۇ كۈندىن بېرى ھەر ئايدا بىر مەرتىۋە ئۇنىڭ جىسمىنى كوچا ۋە بازاردا كۆتىرىپ يۈرۈيمەن ۋە تەزىيە رەسمىنى ئادا قىلىمەن. خەلق ھەم مېنى دىۋانە دەيدۇ. ئەلھال، سەن ھەم ئۇ گۈل يۈزنىڭ يولىدا رەنج ۋە ئازار تارتىپ، مېنىڭ قېشىمغا كەپسەن. تەھقىق ماڭا مەلۇمكى، سەن ئۇنىڭغا لايىقدۇرسەن. ئەمما ھېچ كىشى مېنىڭ ياردىمىمسىز بۇ ئىشتىن نەتىجە چىقىرالماس. شەرت شۇكى، ئۇنى تۇنجى كۆرگەندە سەۋر ـ تاقەتلىك بول. ئاھ ـ ناله قىلما. بۇنىڭدىن باشقا مەسلىھەت يوقتۇر. بىر ئاللارنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەندىن ئۇشبۇ قائىدىگە خىلاپ بىرەر ئىش سادىر بولسا، شۇ يەردىلا ئىككى پارە قىلىمەن!

— ئەي مەرد يىگىت، شەرتىڭگە كۆندۈم، — دېدىم مەن. بېيىت:

كۆڭۈل بەرگەن كىشى زاھىر فەراموش،
قاچان ئاشىقتا بولغاي تاقەتۇھوش.

كى ئاتەش تەبئى (3) دۇر ئاشىق مەجازى،
مىزاجى ئاشقى چۇن دەك دەر جۇش.

ئۇ كېچىنى ئۆتكۈزۈپ، يەنە بىر كۈنى تاڭ يورىغاندا يىگىت تەخ بولۇپ ئىشارەت بىلەن مەن ئۇچۇن ھەشەمەتلىك لىباسلارنى كەلتۈرۈپ، ماڭا كىيدۈردى. جىنازىنىڭ بىر بېشىنى ماڭا، يەنە بىر بېشىنى بىر غۇلامغا بېرىپ، راۋان بولدى. ئۇ ھەممىزنىڭ ئالدىدا ماڭدى. بىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خېلى ئۇزۇن يول يۈرۈپ، ناگاھ باغنىڭ ئىشىكىگە يەتتۇق. يىگىت كاتتا بىر دەريانىڭ قىرغىقىدا تۇرۇپ ئىشارەت قىلدى. جىنازىنى شۇ دەريانىڭ لېۋىگە قويۇپ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇردۇق. ئول پالۋان خۇن جىگىرىدىن چىقىرىپ بىر نەرە تارتقاندى، پۈتۈن باغ لەرزىگە كەلدى. ئاندىن يۇقىرى ئاۋاز بىلەن بۇ غەزەلنى ئوقۇدى. بېيىت:

سەنسىز، ئەي سەرۋى رەۋانىم، گۈلى گۈلشەن ھەمە ھېچ،
زۇلف سۇنبۇل ھەمەھېچ، ئارەزى سەۋسەن ھەمە ھېچ.
كۆرمەدىم مەن تەنەئى ئەغياردىن ئول يار يۈزىن،
بولماسە كۆزگۈ يۈزى رويىنە ئاھەن ھەمە ھېچ.
ھافىزا، خۇلدى بەرىن[1] مەنزىلى مەۋرۇدى[2] ئەمەس،
بۇ ئېبرۇر مەنزىلى دىۋانە، نەسىمىن ھەمە ھېچ.

---

① خولدى بەرىن — جەننەت.
② مەۋرۇد — كېلىپ چۇشىدىغان جاي.

ئاندىن، بوستاننىڭ سەھنىسىدە كۆزلىرىدىن باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكتى. مەن دىدار ۋەدىسىنىڭ شەۋقىدىن مەست ـ ئەلەس بولۇپ، ئۇ زىبا نىگارنىڭ قەدەملىرىگە ئىنتىزار بولۇپ، بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلارغىچە نەزەر سالدىم. توساتتىن ئاللاتاغالانىڭ قۇدرىتى بىلەن بەخت يار بولۇپ، تەلىيىم مەدەتكارلىق قىلىپ، ئۇ قۇياشنىڭ بۇرجى، ئۇلۇغلۇق ئىگىسى بىر تەرەپتىن كۆرۈنۈش قىلدى. بېيىت:

تاۋۇسى مەستدۇركى، نەرگىسى مەست، ئارەزى گۈلغە ئول مەھى رۇخسار.
مەستراق بولغۇسى بىۋەقت خۇمار. مەن چۇ كۆردۇم خىرامى تەمكىننى،
ئەشك خۇنىن گۈلئابلار تۆكتى، خىرەدۇھۇش بولدى ھەم بىزار.

— ئەي ئەزىز دەرۋىشلەر، ئەي بۇرادەرلەر! ئۇ نىگارنىڭ يېقىملىق قاراشلىرىدىن يۈرەكلىرىم تىقىلىپ، چاك بولغان كۆڭلۈمنىڭ جىيەكلىرى ئۇنىڭ تىرناقلىرىدىن زەخم تاپتى. بېشىمنى تۇتقىنىمچە ھۇشۇمدىن كەتتىم. بىر ۋاقىتلاردا ھۇشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئېچىشىم بىلەن ئۇ گۈزەلگە نەزىرىم چۈشتى. ئۇ قاراڭغۇلۇقتا «ئابىھايات» تەك پىنھان ئىدى. قارا يىپەكتىن توقۇلغان رومالنى قولىغا ئېلىپ، ئۇ پالۋان يىگىتكە روبىرو ئالتۇن كۈرستا ئولتۇراتتى. ئۇ مەردانىلىق دەرياسىنىڭ يەكدانە گۆھىرى نېمىلەرنىدۇر نەقىل قىلىۋاتاتتى. قىز بولسا، پۈتكۈل دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. شۇبۇ تەرىقىدە گەپ ـ سۆزلەر بىر يەرگە يەتتى بولغاي، ئۇ گۈل يۈز زارلىنىپ باھار بۇلۇتىدەك يىغلىغىلى تۇردى. ئۇنىڭ يىغىسىنى كۆرۈپ، بىخۇد بولۇپ شۇنداق يىغلاپ بىئارام بولدۇمكى، پەرياد قىلىپ تون سەرۇپايلىرىمنى پارە قىلماقچا تەمشەلدىم. ئۇ ئەمما شەرى مەرد قەھرى بىلەن تىكىلىپ غەزەب نەشتىرىنى تەشنا قەلبىمگە شۇ قەدەر سانچىدىكى، ئۇنىڭ ۋەھىمىدىن بىخۇد بولدۇم. نەزمە:

مۇمكىن ئېرمەس ئول جەمالى ئافتاب، ئەي نەسىم ئۆتكىل فەرىشان ئەيلەگىل،
كۆرگەلى كەلتۇرگەي ئول خۇففاشى تاب. سۇنبۇلى بەزمىگە زۇلفى مۇشكىناب.

ئەلقىسسە، يەنە ھوشۇمغا كەلدىم. بايىقى نەقىل ـ ھېكايە بىزنىڭ ئارىمىزدا (قىز بىلەن مەن توغرىلىق) بولغانىدى. ناگاھ، ئۇشبۇ ئەسنادا ئۇ ئاپتاپ قۇلاق سېلىپ ئىجابەت ئىشارىتى بىلەن قوبۇل تۇتتى. قانچە تەمكىن بولۇشقا تىرىشساممۇ قەلبىم ئۇنىڭ زوقىدىن يەنە غەم ـ غەشلىك ئىلكىدە چىرمىلىپ، خۇدۇمنى يوقاتتىم. ئەسلىمگە كېلىپ قارىسام، ئول دەۋرنىڭ يىگانىسى قايتىپ كەتكەنىدى. يىگىت ھەم قوپۇپ راۋان بولدى. شۇ يەردىلا كۆزۈمدىن قان ـ ياشلىرىمنى تۆكۈپ، دەردلىك ئاۋازىم بىلەن بۇ بېيىتلارنى بايان قىلدىم. بېيىت:

كۆڭۈلنىڭ ئىزتىرابى ئۆرگەتۇر پەرۋاز يولۇمدىن،
بارۇرمەن تاكى تاشلار تالىئى ناساز يولۇمدىن.
نىھايەتسىز ئىگىزدۇر ئاشيانىم ئۇچماقىم مۇشكىل،

كى كۆڭلۈم توختادىكى، توختادى پەرۋاز يولۇمدىن.

يولدا لېۋىمنى ئاچماي ئاھ تارتىپ، ئىچىمده ناله ـ زار قىلاتتىم. ئۇ مەردى مەردانەنىڭ جايىغا كىرگەنده خىلۋەت يەرنى تېپىپ، تەنها ئولتۇرۇپ، ھەسرەت بىلەن قوللىرىمنى چىشلەپ بۇ بېيىتنى ئېيتتىم، بېيىت:

كۆزلەرىمدىن قەترەئى ئەشكى رەۋانىم كەلمەدى،
بىر ـ ئىكى لەخته جىگەردىن پارە قانىم كەلمەدى.
تا خەلاس ئولسام، نىگارا، مەن غەمى بىھۇدەدىن،
غەم ئاچارىن ئىلگەرى بىر مىھرىبانىم كەلمەدى.

ئاندىن كېيىن ئۇ يىگىت بىر سائەتچه ئوخلاپ ئويغىنىپ، مېنى چاقىرتىپ، ئەھۋالىم ۋە كەيپىياتىمنى سورىدى. نەزمە:

فىدا بولسامكى ھالىم سورماغىل زىنھار، ئەمماكىم،
ساماندەك رۇخلارىم ھەم ئەشك خۇنىن شاھىدۇر ئادىل.

— خۇداغا شۈكرى، — دېدى ئۇ، — تەلىيىگىنىڭ يۇلتۇزى بەختسىزلىك چەمبىرىكىدىن چىقىپ، ھىجران ئادالەتنىڭ ئىنتىھاسىغا يېتىپ، بەختىڭ ياخشى تەرەپكە يۈزلەندى. ئۇمىد كۆچىتىڭ مېۋىگە تولدى.

دېدىمكى، بېيىت:

بۇ بەختىمنىڭ نۇھۇسىدىن بۇ ئىش ھەرگىز ئەمەس مۇمكىن،
قاچانكىم ئارزۇ نەخلى سەمەر بەرسە خۇدا قادىر.

دېدىكى:
— خاتىرەڭنى جەم قىل، ئىشىڭ مۇرادىغا يېتتى. بىلدىڭمۇ، سېنىڭ بارىڭدا قانداق ئالتىماس قىلدىم؟
— خۇدا دانادۇر، — دېدىم مەن، — بىخەۋەرلىك ئالەمدىن بۆلەك ھېچ نېمىدىن خەۋەر ئالالمىدىم. راست، بىر ـ ئىككى مەرتىۋە خەۋەر تاپقاندەك بولدۇم: بىرىنچى نۆۋەتته ، بىر ۋاقىتلارغا كەلگەنده ئۇ نازىنىن يىغلىدى. ئىككىنچى نۆۋەتته قوبۇل تۇتۇپ كۆزلىرى بىلەن ئىشارەت قىلدى.
— راست ئېيتىسەن، — دېدى ئۇ، — ئۇ ئىككى ھالىڭ سەۋەبى باردۇر، مەن شۇ ھالەتته سەن توغرىسىدىكى سۆزلەرنى ئارىغا سېلىپ، تا سېنىڭ بارلىق ئەھۋالىڭنى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى مۇپەسسەل بايان قىلدىم. يەنە دېدىمكى، بۇ يىگىت ئۇلۇغ خاندانلىقتۇر. سەۋەبلىرىنى مۇپەسسەل بايان قىلدىم. يەنە دېدىمكى، بۇ يىگىت ئۇلۇغ خاندانلىقتۇر. سەۋەبلىرىنى مۇپەسسەل بايان قىلدىم. يەنە دېدىمكى، بۇ يىگىت ئۇلۇغ خاندانلىقتۇر. سېنىڭ ئۇچۇن ۋەتىنىدىن جۇدا بولۇپ، نەچچه مۇددەت باياۋانلاردا يۈرۈپ، رەنج ـ مۇشەققەت

تارتىپ، دىدارىڭىزنىڭ ئارزۇسىدا مانا ئۆزىنى بۇ دىيارغا يەتكۈزدى. دوست ـ يارانسىز نەچچە مۇددەت چەت ـ خىلۋەتتە يۈرۈپ، سېنىڭ مۇھەببىتىڭنى تەرك قىلماي، ئەلھال ماڭا ئىلتىجا كەلتۈردى. بەيىت:

رەۋا ئېرمەس كىشى ئۆلسە غەمىڭدىن،
جەۋاندۇرسەن جەۋانلىق بىبەقادۇر.

بىلەمسەنكىم ، سېنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن قان تۆكۈلدى. ئۇمىدىم شۇكى، ئەگەر بۇ كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئالساڭ بېھىشت تاپارسەن. مەن ھەم مىننەتدار بولىمەن.

— بۇ ئىشقا قانداق مۇيەسسەر بولىمەن، — دېدى قىز.

— شۇنداق ئەھد قىلىمەنكى، سىزلەرنى مەن مۇھاپىزەت قىلىمەن، — دېدىم.

بۇ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىر پەس سۈكۈت قىلدى.

— بۇ كېچە ئۇ يىگىتنى ئەۋەتىمەن، خاتىرەجەمنى جەم قىلغىن. مېنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ قوبۇل قىلغىن، — دېدىم. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ھەم قۇبۇل قىلىپ كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلغانىدى .

— شۇنداق بولسۇن، — دېدى يىگىت، — سەن ھەم ئۇ تەرەپكە — باغنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ ئۇنى تاپقىن، ئەمما يولدا ئېھتىيات قىلغايسەن. كېيىنكى ئىشلارنى ماڭا قويغىن!

ئۇشبۇ خوش خەۋەرنى ئاڭلاپ [يىگىتنىڭ] قوللىرىغا بۇسە قىلىپ ، ئاللادىن تەۋپىق تىلەپ ، كۈننى شادمانلىق بىلەن ئۆتكەزدىم . قاراڭغۇ چۈشكەندە ماڭا بىر غۇلامنى ھەمراھ قىلىپ ئەۋەتتى . ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلىپ :

— بۇ بىچارە غېرىپتۇر. يولنى بىلمەيدۇ. ئۇنى باغنىڭ ئىشىكىگە ئېلىپ بېرىپ، ئۆزۈڭ چەتتەرەك تۇرغايسەن. ئۇنى ھېچكىم كۆرۈپ قالمىسۇن. قايتىشىدا ھەم ئۇلاردىن خەۋەردار بولۇپ ئالدىراق ماڭغىن. بىرەرسى ئۇچراپ قالسا، سەندىن گۇمان قىلىپ يۈرمىگەي ! — دېدى.

— ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ يىگىتتىن ھىممەت تەلەپ قىلىپ راۋان بولدۇم. ئازراق يول يۈرگەندىن كېيىن، ئۇ غۇلامنىڭ غەرىزى نېمىكىن، بىلمىدىم، كوچىنى ماڭا كۆرسىتىپ:

«بارىدىغان يول ئۇشبۇدۇر. مېنىڭ بۇ يەردە بىر ئاز ئىشىم بار. سەن بېرىپ يانغاندىن كېيىن، بۇ يەردە مېنى ساقلاپ تۇرغىن » دەپ بۆلەك يولغا كىرىپ كەتتى. مۇھەببەتنىڭ جەزبىسىدىن ھېچبىر تەشۋىش قىلماي، باغنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ تامامى ئىجتىھاتىم بىلەن يىغلاپ تۇرۇپ [بۇ بەيىتنى] ئوقۇدۇم. بەيىت:

ئۆزۈمنىڭ رەگۈزەر خارىغە تىكدىم،
كۆزۈمنىڭ ھەلقەئى دادىغە تىكدىم.

يېرىم كېچە بولغاندا شېكەر لەۋ، كۈمۈش بەدەننىڭ ئاي جامالى بىلەن كۆزۈمنى روشەن قىلدىم. تەكرىمنىڭ شۈكرانەسىگە تىلىمنى ئېچىپ ھەمدۈسانا بەجا كەلتۈردۈم، بەيىت:

جەمالى يار ئاچتى بۇ كۆزۈمنى ،
بىھەمدىللاھ، مۇنەۋۋەر بولدى ئەبسار.

شادمان بولۇپ، يەركە يىقىلىپ، ئۇ نازىنىنىڭ قەدەملىرىنى بۇسە قىلىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇماقتا تىلىمنى ئاچتىم. بەيىت:

ئىنتىزارى ھەم ئەلەم ئۆزرە ئەلەم ،
ۋەئدەئى ۋەسلى بىلە راھەت ئىبرۇر.

— ئەى نادان، — دېدى [مەلىكە] ، — بۇ سۆز قىلىدىغان ۋاقىت ۋە تۇرىدىغان جاي ئەمەس. ھوشۇڭ بىلەن بولغىن!

مەن يولغا چۈشتۈم. ئۇ ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ قىبلىسى ھەم ئارقامدىن راۋان بولدى.

— ئەي دەرۋىشلەر، بۇنداق خۇرسەنچىلىكنى كۆرۈپ بىراقلا خۇدۇمنى يوقاتتىم. ئۇ مەردۇ مەردانە، شىر ھىممەتلىكنىڭ تۇرالغۇسىغا بارىدىغان يولنى ئۇنۇتتۇم. تا سۇبھىگىچە تېنەپ ـ تەمتىرەپ، شەھەرنىڭ ئەتراپىدا سەرگەردان بولۇپ يول تاپالماي يۈردۈم. ئۇ خۇرشىد روي بولسا، ھەردەم: «ئەي تەتۇر پىشانە سەرگەردان، ۋەيران بولغان جايىڭ قەيەردە؟ كۇن چىقاي دەپ قالدى. دۇشمەنلەرنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپ رەسۋايۇ بەدنام بىلەن خاراب بولىدىغان بولدۇق » دەپ نارازىلىقىنى ئىپادىلەيتتى. پېقىرنىڭ بولسا جاۋاب بېرىشكە تىلى ئاجىز ئىدى، ساراسىمگە چۈشۈپ ھەر تەرەپكە يۈگۈرەيتتىم. كۆڭلۈمدە بولسا بىر ئاللاغا سېغىنىپ يىغلايتتىم. مۇناجات:

ئىلاھا، بەھەققى جەمالى قەدىم،
بەھەققى جەمالى جەلالى ئەزىم.

گىرىھلەر ئىشمىدىن ئاچ، ئەي رەھنەما،
بەئىزازى ئالى رەسۇلى كەرىم.

— ئەي خۇداۋەندە، شۇنچە مۇشەققەتلەردىن كېيىن ۋەسلىنىڭ ئىشكى مەن دەردمەنىنىڭ قولىغا كىرگەنىدى. ئەمدى قولۇمدىن چىقىپ كەتمىگەي! يەنە يۇز پارە بولغان كۆڭلۈمنى ھىجران بالاسىغا مۇبتىلا قىلمىغايسەن! . . .

— ئەي دەرۋىشلەر، ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن كۇن چىقىۋچە كوچىلاردا يۈرۈپ، ئۇ گۈزەلدىن خىجالەت بولغانسېرى ئىختىيارلىق تىزگىنىنى قولۇمدىن چىقاردىم. ھەتتا بۇنىڭدىن زىيادە خىجالەت بولماسلىق ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋېلىش خىيالىدىمۇ بولدۇم. توساتتىن ئۇزۇن كوچىنىڭ بېشىدا تۇرغان، قۇلۇپ سېلىنغان كاتتا بىر دەرۋازىنى كۆردۇم. بۇ كوچىدا شۇ دەرۋازىدىن ئۆزگە ئىشىك يوق ئىدى. قولۇمنى قولۇمغا ئۇرۇپ، بارمىقىمنى چىشلەپ تۇرغانىدىم، ئۇ يىگانە:

— ئەي بىخەۋەر، نېمىنى خىيال قىلىۋاتىسەن؟ ! — دەپ ۋارقىرىدى.

— سىزگە جېنىم پىدادۇر. ماڭا قايسى ھال رو بەرىدىكەن بىلمىدىم. بىراق ئەتىۋارلىق بىر غۇلام ماڭا ھەمراھ ئىدى. مانا ئەمدى خىزمىتىڭىزگە داخىل بولغىنىمدا، ئۇ ئىشىككەقۇلۇپ سېلىپ نېمە ئىش بىلەندۇر بىر ياققا كېتىپ قاپتۇ، ـ دەپ تامامى ئىزتىراپ ئىچىدە ئۇ دەرۋازىنى ئۆزەمنىڭ قىلىپ كۆرسەتتىم. ئۇ پەرىزات مەسەللىك گۈزەل قولىنى مېنىڭ تەرىپىمگە شىلتىپ، بىر تاشنى قولىغا ئېلىپ قۇلۇپنى چېقىپ تاشلىدى. بۇنى كۆرۈپ قول ـ پۇتامغا تىتىرەك ئولاشتى. كۆڭلۈمدە ھەم «بۇ ئىش ياخشى بولمىدى، بەلكى يامان بولدى. بىزگە ئەمدى رەسۋالىق يۈزلىنىپ چارىسىز قالىدىغان بولدۇق » دەيتتىم.

ئۇ نازىنىن ئىشكىنى ئېچىپ ئىچىگە (ھويلىغا) كىردى. مەنمۇ ئىلاجسىز ئارقىسىدىن كىردىم. پەرىشانلىق سەۋەبىدىن ئىشكىنىمۇ ياپماپتىمەن. بۇ شۇنداق بىر جاي ئىدىكى،

جەننەتنىڭ ئىككىنچىسى ئىدى.

دەرەخلىرى پۈتۈنلەي سەنەۋبەر (قارىغايغا ئوخشاش تۈز ۋە چىرايلىق دەرەخ)، شەمشاد ۋە ئەرئەر (قارىغاي كەبى گۈزەل دەرەخ) بولۇپ، تۈرلۈك مېۋىلىك دەرەخلىرىنى مېۋىلەر، يەرلەرنى گۈللەر قاپلىغان، قۇشلار خۇش ئاۋاز سايراپ تۇرغان، ئېرىقلىرىدا سۈيى راۋان، تەرەپ - تەرەپلەرگە ئېقىپ تۇرغان، قىپقىزىل گۈل - غۇنچىلىرى بىۋاپالىق مەۋسۈمىدىمۇ تەبەسسۇم ئەيلەپ تۇرغان، دەرەخ شاخلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان يوپۇرماقلار يېقىملىق شىلدىرلىشىپ تۇرغانىدى. نەقىشلىك ئىمارەتلەردە شاھانە بىساتلار سېلىنغان بولۇپ، بەزمە جابدۇقلىرىنىڭ ھەممىسى تىللا ۋە كۈمۈشتىن تەييارلانغانىدى. ئۇ گۈزەل بۇ ئالەمنىڭ بۇ قاتارلىق بېزەلگەن بەزمىخانىسى، ئىمارەت - سۇرەتلىرىنى تاماشا ئەيلەپ، خەندان ئۇرۇپ تەختتە ئولتۇردى. ئۇستى يېپىقلىق بىر داستىخاننى ئېچىپ، نان - تۇقاچ ۋە جانىۋارلارنىڭ مىزىلىك كاۋابلىرى ئالدىدا قويۇپ تەبەسسۇم قىلىپ:

— ئەي ئەزىز، گەرچە خىزمەتكارىڭ قېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا پاراغەت ئىشىكىڭ ئېچىلدى، — دەپ ئۆزى شىشىنىڭ گەدىنىگە قول سۇنۇپ، ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ بىر جامنى لىق تولدۇرۇپ نۇش ئەيلىدى. مېنى ھەم ئالدىغا چاقىردى. بىر جامنى لىق تولدۇرۇپ ماڭا تۇتتى. ئۇ نىگارنىڭ شىرىن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، غەم - ئەندىشىلىرىمنى ئۇنۇتتۇم. ئۇ ئاي ئىككى - ئۈچ جامنى ئىچىپ دىمىقى قىزىدى بولغاي، ھاۋالانغىلى چىقىپ بىر چەتتە ئولتۇردى. قەدەملىرىگە بېشىمنى قويدۇم. بىر جام مەي ۋە گېزەك ئىختىيار قىلدى. ئىچكىرى كىرىپ داستىخاننى ئېلىپ چىقىپ ئالدىغا قويدۇم. ئۇ نەچچە لوقما كاۋاب يېدى. پېقىر مەس بولغانلىقىمدىن بېۋاپا تۇرمۇشنىڭ نەيرەڭلىرىدىن غاپىل بولۇپ، ئۇ خۇش پېئىلنىڭ جامالىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۇ ئەزىز - ئۇلۇغلۇق ئاسمىنىنىڭ مېھرىگە ئاتاپ بۇ مەزمۇن بىلەن قوشاق قاتتىم، بېيىت:

جەھان تاغلار ئىچى تاپماي ئانى تاپتىم ئاھىمدىن مەن،
كى دەۋلەت سەبۇھىدەك چاكى گىرىباندىنكى تاپتىم مەن.

ئەلقىسسە، سەنەمنىڭ غايىب بولغانلىق خەۋرى پادىشاھقا يېتىپتۇ. پادىشاھ دەرھال ئۇنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلىش ئۈچۈن خالايىقلارنى ھەر تەرەپكە ئەۋەتىپتۇ ھەمدە قۇيرۇقچىلار ئارقىلىق:

«خەۋەردار بولۇڭلار، مەككار خوتۇنلاردىن قىرىق خوتۇننى شەھەردە مۇقەررەر قىلىپ، ھەر مەھەللىدە ئۆي - ئۆيگە كىرىپ، ئۇ گۈزەلنىڭ خەۋرىنى ئالسۇن!» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ.

قازارا، بىرسىنىڭ قولىدا تەسبىھ، يەنە بىرسىنىڭ قولىدا ھاسا، بەللىرى مۈكچەيگەن كېنىزەكلەر كوچا - كوچىلارغا راۋان بولۇشۇپتۇ...

ۋاقتىكى، بىر ئايال ئول ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كۆرۈپ ئىچكىرى كىردى. دۇئا قىلىپ قېشىمىزدا ئولتۇردى. ئاندىن:

— ئىلاھا، ياشلىق ۋە بەختىيارلىق بىلەن بىر - بىرىگىلارغا مېھرىبانلىق قىلغايسىلەر. سىلەرگە يامانلىق بولمىغاي، دۇشمەنلەر زەئىپلىشىپ، يامانلىق تىلىگۈچىلەر كۈلپەتلەرگە گىرىپتار بولغاي! — دەپ بىر ھالەتتە دادۇ پەرياد قىلدىكى، ئۇنىڭغا ئىچىمىز كۆيدى. ئۇ پەرۋىش:

— ئەي ئانا، قەيەردىن كېلىۋاتىسەن؟ نېمە ۋەجدىن بۇ قاتارلىق يىغا - زار قىلىسەن، نېمىگە مۇنچە پەرىشان بولدۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي گۈزەل، سەن ئۈچۈن جېنىم پىدا بولسۇن! — دېدى مومای جاۋاب بېرىپ، — مەن سىلەرگە قوشنا بولىمەن. ئۆزۈمگە چۈشلۈق ئۆيۈم بار. سېنىڭ دۆلىتىڭنى ئىختىيار قىلىپ ئالدىڭغا كەلدىم. بىر لوقما تائام بىلەن كۈننى كەچ قىلىپ، كونا كىيىم بىلەن

يۇرۇيمەن. بىر قىزنىم بار ئىدى. ئۇنىڭ تۇغىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئىككى كۈن بولدى تۇغالمايۋاتىدۇ. بىر كىشى: «ئەگەر كاۋاب ئىستىمال قىلسا، بەلكىم قۇۋۋەت تېپىپ تەۋەللۇت قىلسا ئەجەب ئەمەس» دېگەنىدى. بىراق كاۋاب ئېلىشقا پۇلۇم يوق. شۇڭا دۆلەتخانىڭىزغا كىردىم. بۇ قېرى كېنىزىكىڭىزگە رەھىم قىلىپ بىرەر نەرسە سەدىقە قىلغايسىز! . . .

ئۇ زىيبا نىگار ئۇنى ئالدىغا يېقىن ئېلىپ كېلىپ، ئىككى دانە قۇش كاۋىپى بىلەن بىرنەچچە نان بەردى كىيىمىنى ھەم سېلىپ ئۇنىڭغا ئىنئام قىلدى ۋە:

— ئانا، يەنە بىر كەلسەڭمۇ ئاچچىقىم كەلمەيدۇ، ئىلدام بارغىن، قىزنىڭ ئاغرىق ئىكەن، — دېدى. ئۇ كەمپىر بۇ گۈزەل توغرىسىدا دۇئالار قىلىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ نازىنىن كەمپىرنىڭ خىيالىدا ئۇيقۇغا كەتتى. مەن ھەم ئۆز ئارزۇيۇمنىڭ خىيالىدا ھەيران بولۇپ تۇراتتىم، ناگاھ «باغلىغىن!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. يەنە سىپاھ ـ لەشكەرلەرنىڭ تىۋىشى ھەم قۇلىقىمغا ئىشىتىلدى. ئىشىك تەرەپكە نەزەر سالسام ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. بىرەر سائەتتىن كېيىن ئۇ كەمپىرنىڭ باغنىڭ بۇلۇڭىدىن چىقىۋاتقان دادۇ پەرياد ۋە نالىسىنى ئىشىتتىم. ھويلىدىن يۇگۈرۈپ چىقىپ كۆردۈمكى، بىلەكلىرى چىنار شېخىدەك، چىرايى تولۇن ئايغا ئوخشاش، بېشىغا خۇراسان كۇلاھى كىيگەن، بېلىگە ئالتۇن زەنجىر باغلىغان، قىلىچىنى قولىدا تۇتۇپ، ئوقنى كامانغا بەنت قىلغان؛ پەشلىرىنى قىستۇرۇپ، قاشتېشى بىلەيزۇكىنى قولىغا سېلىۋالغان، رەڭگى ـ روييىنى ئۆزگەرتكەن شىر قامەت بىر يىگىت بىر كىيىكنى غانجۇغىسىغا ئېسىپ، بىر قولىغا نەيزە ئالغان ھالدا بايىقى كەمپىرنىڭ ياقىسىدىن تۇتقىنىچە بىر ئاتقا مىنىپ كېتىپ باراتتى. ۋاقتىكى، يىگىت ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇ كەمپىرنى كۆتۈرۈۋېلىپ، خۇددى نەقىش باغلىغاندەك يەرگە ئۇردى. نەيزىسىنى تاشلاپ كەمپىرنىڭ بېشىنى كەستى. بىر پۇتىنى دەرەخكە ئېلىپ، يەنە بىر پۇتىنى تۇتۇپ تېنىنى ئىككى پارچە قىلدى. ئاندىن سەجدەئى شۇكرانە بەجا كەلتۈرۈپ، كېيىكنى غانجۇغىدىن ئالدى. سويۇپ پىشۇرۇپ تاناۋۇل قىلدى. مەن ئۇ يىگىتنىڭ بۇ قاتارلىق جاسارىتىنى كۆرۈپ تېنىمگە تىترەك ئولاشتى. جېنىمدىن ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم. ئۇ شىر تەبىئەتنىڭ قوللىدىن جېنىمنى سالامەت ئېلىپ كېتىشكە كۆزۈم يەتمىدى. قول پۇتلىرىمدا ھەتتا ئۆزۈمنى قوغدىغۇدەك مادارىمۇ قالمىغانىدى. شۇ ئەسنادا ئۇ مېنى كۆرۈپ:

— ئەي ئادەم بېرى كەل! — دەپ ۋارقىرىدى. مەن:

«لەھەۋلە ۋەلە قۇۋۋەتە ئىللە بىللەھىل ـ ئەلىيۇل ـ ئەزىم» (ماڭا پەقەت بۇيۇك ئاللا كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە ياردەم بېرەلەيدۇ) نى ئوقۇپ ئالدىغا باردىم.

— ئەي بەدەۋلەت، — دېدى ئۇ، — ھېچبىر كىشى ھەرگىزمۇ مۇنداق پايدىسى يوق ئىشنى قىلماس. ئەگەر مېھمان بولمىغاندا ئىدىڭ، تامامى نادانلارغا تەنبىھ بولسۇن ئۈچۈن جېنىڭنى ھەلقۇمىڭدىن ئۈچۈرۈۋېتەتتىم.

بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ئالدىغا يۇگۈردۈم. ئايىقىغا يىقىلىپ، قۇچاقلاپ كۆزلىرىگە بۇسە قىلدىم. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئەي زالىم، كىشىلەر مۇنداق ئۇلۇغ ئىشنى قىلسا، دەرۋازىنى ئېچىپ قويارمۇ؟ ئەگەر دەرۋازىنى زەنجىرلەپ قويغان بولساڭ، بۇ كەمپىر كىرمىگەن، سىرتىدىن ھەم ۋاقىپ بولالمىغان بولاتتى، — دېدى. مەن گۇناھىم ئۈچۈن ئۆزۈر سوراشقا ئېغىز ئېچىپ قوللىرىغا بۇسە قىلدىم ۋە:

— ئۇ كەمپىرنى تونۇمسەن؟ ئۇ ھېلىراقتا كەلگەنىدى، — دەپ سورىدىم.

— بىلەمسەن؟ — دېدى ئۇ، — نېمە سەۋەبتىن مۇنداق قىلدىم؟

— بۇ ئىشلارنىڭ ئاشكارا ۋە مەخپىيىتىنى ئۆزەڭ بىلەرسەن؟! دېدىم.

— بەختىڭ مەدەتكار بولدى، — دېدى ئۇ، — مەن ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ كەپتىمەن. بۇ كەمپىرنى مۇشۇ يەردە كۆردۈم. بولمىسا سەن تامام خاسۇئامغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن، بۇ چاغقىچە سىياسەت ئىشكىدە ئولتۇرغان بۇلارىدىڭ. بۇ مەككار جاسۇسلارنىڭ بىرى ئىدى،

ئۇ مەھەللىمۇ مەھەللە يۇرۇپ سىزلەرنى ئىزدەپ كەلگەن. مەن بولمىغان بولسام، ئۇ ئاللىقاچان بۇ شەھەرگە ئوت قويغان بولاتتى. ئۇنىڭ شەرھىنى بايان قىلىپ بولماس. ھالا مەن شىكاردىن قايتقىنىمدا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇشبۇ كوچىغا كىرىپلا ئىككى دانە قۇش كاۋىپى ۋە ئۇ گۈزەل بەرگەن لىباسنى تۇتۇپ تۇرغان بىر كەمپىرنىڭ:

«ئۇشبۇ نىشانە يېتەرلىكتۇر» دەۋاتقانلىقىنى ئىشىتتىم:

«بۇ كوچىدا مېنىڭ ئۆيۈمدىن بۆلەك يەنە ئۆي يوق ئىدى. بۇ قۇش كاۋىپى مەن پىشۇرغان كاۋاپتەك قىلىدۇ» دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ ئۇنىڭدىن:

— نەدىن ئالدىڭ؟ — دەپ سورىدىم.

— قىزىمنىڭ تۇغۇتى يېقىنلىشىپ رەج تارتقانىدى. بۇ ئۆيگە كىردىم. خانىم بۇ قۇش كاۋىپى بىلەن ئۇشبۇ لىباسلارنى بەردى، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى پەرەز قىلىپ، بۇ كەمپىردىن گۇمانلاندىم ۋە مەقسەتلىك ھالدا:

— بېرى كەلگىن. بۇ شىكار گۆشلىرىدىن ھەم بېرەي. ئۇنىمۇ كاۋاب قىلىپ بەرگىن، — دېدىم. كەمپىر:

— ساڭا ھەم خۇدايى تائالا ياخشىلىق بەرسۇن. بۇ نەرسىلەرنى ۋاقتىدا بەردىڭ! — دەپ يولىغا راۋان بولدى. ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ بېرىپ تۇتۇپ جازاسىنى بەردىم. ئەمدى كۆڭلۈڭنى خوش تۇتۇپ خاتىرجەم ئولتۇرغىن. ئەگەر بۇ ئۆيدە يۇز يىل تۇرساڭمۇ دوست ۋە غەيرىلەردىن ئىمىن بولىسەن...

— ئەي پەرزەنت، مېنى بېھزادخان قاراقچى دېيىشىدۇ. پادىشاھ مېنىڭ قىلىچىمىنىڭ زەربىسىدىن قورقۇپ، راھەت ئۇيقۇسىنىمۇ يوقاتقاندۇر. مەن مۇندىن ئىلگىرى ئۇشبۇ پەرىۋەشنىڭ تاغىسىنىڭ خىزمىتىدە مەنسەپ تاپقانىدىم. بۇ پادىشاھ ئاۋۋالقى پادىشاھنىڭ ئىنىسىدۇر. ئۇ ئۆز ئاكىسىنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈردى. ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي پادىشاھ مۇشۇ ئوغۇل ئىدى. مەنمۇ ھەم مەنسەپنى تاشلاپ، تەركى دۇنيا قىلغانلارنىڭ تەرىقىسىنى ئادەت قىلىپ، خالىي يەرلەردە، يول تۆپىسىدە ئولتۇرۇپ، ئۆزۈم تەنھا نۇرغۇن ئادەمنى ئۆرۈپ ئۆلتۈردۈم. بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدىم. پادىشاھ ۋە سەركەردىلەر ماڭا چېقىلالمايتتى. ئۇلار ئاخىر مەن بىلەن سۇلھى قىلدى.

بىر كۈنى چۈشۈمدە جامالى باكەمال ھەزرەتى ئەمىرۇل ـ مۇئمىنىن ئىمام مۇتتەقىن ئەسەدۇللاھ ئەل غالىب ئەلى ئىبن ئەبۇ تالىب كەرەمۇللاھ ۋەجھۇنى كۆردۈم. ئول ئالىي جاناب ماڭا قاراقچىلىقتىن قايتىپ تۆۋە قىلىشقا پەرمان بەردى. شۇ ۋاقىتتىن بېرى بۇ ئۆي مېنىڭ ئۆيۈمدۇر. بۇ ئۆيدە تەنھا ئولتۇرۇپ خۇدايى تائالانىڭ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولدۇم. خاپلىق روي بەرسە شىكارغا چىقىمەن. ئەمما كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشمەيمەن. قېنى، ئەمدى سەنمۇ ئۆز ئەھۋالىڭنى بايان قىلغىن: سەن كىم؟ قايسى يەردىن كەلدىڭ؟ بۇ ماكاننىڭ ئىشىكىنى قايسى سەۋەب بىلەن ئاچتىڭ؟

— ئەي دەرۋىشلەر، بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى بىلەن ئاچتىم، — دېدىم. شېئىر:

راستلىق كەلتۇر تاپارمىشسەن نىجات،
راستلىق بىر چەشمەئى ئابىھەيات.

بېشىمدىن ئۆتكەن جىمىكى سەرگۈزەشتىمنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە بايان قىلدىم. تا ئۆي ئىشىكىگە يەتتۇق. ئۇ ئەپسۇس بارماقلىرىنى چىشلىدى. مەن يەنە غۇلام توغرىسىدىكى ئۈيدۈرمىلىرىنى، قۇلۇپنى قانداق چېقىپ، ئۆيگە قانداق داخىل بولۇپ ئولتۇرغانلىقىمنى ئىچىمىزغىچە سۆزلەپ بەردىم. ئۇ كامالەت ئىگىسى بولغان يىگىت كەچۈرىمىشلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئاتىلىق كۆزى بىلەن قاراپ:

— خۇدايى تائالانىڭ رەھمەتلىرى ساڭا بولغاي! خوپ قىپسەن. مېنىڭ خاھىشىمغا مۇۋاپىق بايان قىلدىڭ. مەن سەندىن رازى بولدۇم. ئەمدى مەلىكىگە ‹ئىشىكنى قۇلۇم

قۇلۇپلاپ قويۇپ كېتىپتۇ) دېگەنىكەنسەن، ئەگ ياخشىسى مېنى قۇلۇم دەپ خىتاپ قىلغايسەن. تا سەندىن خۇرسەن بولغايمەن ۋە جان - دىلىم بىلەن خىزمەت قىلغايمەن — دېدى. مەن خىجالەت بولغىنىمدىن بېشىمنى تۆۋەن سالدىم. شۇكرى نېمەتلىرىمنى ئىزھار قىلدىم. ئەمما يىگىت بولسا:

— بۇرادەر، بېرىپ ئۆز جايىڭدا ئولتۇرغىن. غەم يېمىگىن. بۇ پەقەت پەرۋەردىگارى ئالەمنىڭ تەۋپىقى ۋە ئىنايىتىدىندۇر، — دەپ دىلدارلىق قىلدى.

يىگىتنىڭ بۇ قەدەر دىلدارلىقىدىن شەرمەندە ۋە خىجالەت بولۇپ تۇرغانىدىم، ئۇ شىر سۈپەت يىگىت كىيىكنىڭ تېرىسىنى سويۇپ، گۆشىنى زىخقا تارتىپ ئوتلۇق ئاتەشداندا كاۋاب قىلىپ، ئۆزى ئەدەپ بىلەن قول قويۇشتۇرۇپ تۇردى. ئۇ گۈزەل ئۇنىڭ كىرگىنىدىن خەۋەردار بولۇپ، ئۇيقۇدىن ئويغاندى. قوپاللىق بىلەن سۆزلەپ، نارازلىقىنى ئىپادە قىلدى. ئۇ يىگىت قائىدە-يوسۇن بويىچە غۇلاملارغا ئوخشاش ئۇزاق تازىم قىلىپ، خىجالەتتىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ:

— ئەي مەلىكە، مەن كەمىنەنىڭ گۇناھى بۇنىڭدىنمۇ كۆپرەكتۇركى، تەنبىھ بەرمەك ۋە جازالىماق لازىمدۇر. كەرەم بىلەن بۇ قۇلۇڭنىڭ گۇناھىنى ئەپۇ قىلغايسەن. پېقىرنىڭ كۆڭلىگە: تارتۇق قىلغۇدەك ھېچبىر تۆھپەم يوق، شۇڭا مەلىكە كەلگىچە ئوۋ كەلتۇرەي، دېگەن خىيال كەچتى. شۇنىڭ بىلەن دەرۋازىغا قۇلپا سېلىپ قويۇپ، سەھراغا چىقىپ ئۇشبۇ شىكارنى كەلتۇردۇم، — دەپ ئۆزرە ئېيتتى.

— ئەي دەرۋىشلەر، ئول جۇۋانمەرد ئەھلى دەرد ئاجايىپ قۇللۇق كۆرسەتتىكى، خىجالەتتىن ھالاكەتكە يەتتىم. ئۇ بىرەر سائەتتىن كېيىن بىر شىشە مەي ھازىر قىلىپ قەنت - گېزەك، قۇش، كىيىك كاۋابلىرىنى تەييارلاپ، ئەدەب قائىدىلىرى بىلەن مەي پىيالىسىنى ئۇ گۈل بەدەنگە سۇندى. ئارقىدىنلا شىكار كاۋىپىنى تۇتتى. ئۇ ئاي يۈزلۈك ئۇنىڭ خىزمەت قابىلىيىتىدىن خۇشال بولۇپ، ئالدىغا چاقىرىپ مەي ئاتا قىلدى. ئۇ ھەم ئىلىپ يەر ئۆپۈپ تازىم قىلدى ئاندىن بىر يۇتۇم ئوتلاپ خىزمىتىگە مەشغۇل بولدى.

— ئەي دەرۋىشلەر، گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇ مەرد ئۇچ ئايغىچە خىزمەت كەمىرىنى بىلىگە باغلاپ، رەسىم - قائىدىلەرنى تەرك قىلماي، شۇ يوسۇنلۇق مۇلازىمەت قىلدى. ھەتتاكى: «ئەگەر ئۆلۈم ئامان بەرسە تا يۇز يىلغىچە ئۇشبۇ ئۆيدە بولۇپ، قۇللۇق كۆرسىتىمەن. كۆڭلۈڭگە ھېچنەرسىنى كەلتۈرمىگىن. ناۋادا خالىساڭ، ئۆز مەملىكىتىمگە قايتىمەن دېسەڭمۇ— خىزمىتىڭدە جېنىمنى پىدا قىلىمەن. ئاللانىڭ تەۋپىقى بىلەن مەشۇقۇڭغا خىزمەت قىلىپ مەنزىل مەقسىدىڭگە يەتكۈزىمەن » دەپ مەسلىھەت قىلاتتى. مەن ھەم بىر كۈنى:

— مەردلىكىڭ ئادەمگەرچىلىكىڭدىن، ماھىيىتىڭ لۇتپى - كەرىمىڭدىن بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. نېمە قىلارىمنى بىلمەيمەن. قېرى ئاتامنىڭ بۇ ھەقىرنىڭ ھالىدىن ھېچقانداق خەۋرى يوق ئىدى، — دېدىم.

ۋاقتىكى، ئۇ بۇ سۆزۈمنى ئىشتىكەندىن كېيىن سەپەر قىلىشقا جابدۇندى. يەنە بىر كۈنى ئۇ كۈمۈش بەدەن بىلەن مەسلىھەت قىلىپ ئۇنى ھەم ماقۇل قىلدى. ئۇچىنچى كۈنى كېچىدە ئول مەردۇ مەردانە ئۇچ ئات، ئىسپات لىباسى، ئوقيا، قىلىچ، نەيزە، ساۋۇت ۋە باشقا لازىمەتلىكلەردىن نۇرغۇن زەر - گۆھەر ۋە ئۇچ خۇرجۇن سەپەر ئۇزۇقى ھازىر قىلدى. ئاتلارنىڭ يوپۇقلىرىنى يېپىپ، ئىگەر - جابدۇقلىرىنى توقۇپ، ئۆزىنى قورال بىلەن مۇكەممەل قىلىپ، خۇرجۇنلارنى ئاتلارغا ئارتىپ تەق بولدى. بىز ئاتقا مىندۇق. ئۆيلەرنى ئىلگىرىكى قائىدىسى بويىچە قۇلۇپلاپ، سالامەت يېتىۋېلىش مەقسىتىدە مۇھاسىرە ۋە تىۋىش - توقۇنۇشلاردىن ئېھتىيات قىلىپ، خالىي يول بىلەن يۇرۇپ، ئۇ گۈزەل غايىب بولغان باغقا يېتىپ كەلدۇق.

كىمكى سەپەر قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر قىلىش توغرىسىدا پادىشاھ يارلىق چۈشۈرگەنىكەن. بىز بۇلاردىن بىخەۋەر ئىدۇق.

ژاقتىكى، دەرۋازىغا كەلدۇق. يىگىت ژارقىراپ دەرۋازىۋەنلەرنى ئويغىتىپ: «ئەي نامەرتلەر، دەرۋازىنى ئېچىڭلار!» دەپ جار سالدى. دەرۋازىۋەنلەر بىزنى كۆرۈپ لەرزىگە كەلدى ۋە:

— سىزلەر كىمدۇرسىزلەر پادىشاھنىڭ يارلىقىدىن خەۋرىڭلار يوقمۇ؟ — دېدى. ئول جۇۋان مەرد كۈلۈپ:

— ئەي ئەخمەق، سىلەر كورمۇ؟ مەن بېھزادخاندۇرمەن. بۇ يىگىت پادىشاھتۇر. يەنە بىرى پادىشاھنىڭ قىزى. بىز ئەجەم مەملىكىتىگە كېتىپ بارىمىز، — دەپ ئاتتىن چۈشۈپ دەرۋازىۋەنلەرگە دېگەن سۆزنى بۇلارغا ھەم دېدى. ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاتلارغا مىنىپ يولىمىزنى توستى. ئول شىر يۈرەك دەھشەتلىك نەرە تارتىپ، قولىنى قىلىچىنىڭ سېپىغا قويۇپ ھەملە قىلدى. بۇ جامائەت بىر پەستىلا پەرىشان بولدى. نەچچە كىشىنى مەجرۇھ - مېيىپ قىلىپ دەريادىن ئۆتۈپ كەتتۇق. بىر پەرسەڭ يول يۈرگەنىدۇق، ئارقىمىزدىن لەشكەرلەرنىڭ ئايىقىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزاڭ نامايان بولدى. ھاۋا قارائۇغۇلاشتى. بېھزادخان:

— ئەي ئەزىزلەر، ئېنىقكى بۇلار ئاشۇ ئەبلەخ [شاھ] نىڭ لەشكەرلىرىدۇر. بىزنى تۈتماق ئۈچۈن ئەۋەتىپتۇ. ياخشى، سىزلەر بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ خۇدايى تائالانىڭ قۇدرىتىنى تاماشا قىلىڭلار. بۇلارنىڭ جاۋابىنى بېرىپ، خىزمىتىڭلەرگە كېلىمەن، — دەپ خۇرجۇنىنى بىزگە بەردى. ئاتتىن چۈشۈپ، ئېتىنى قايتىدىن پۇختا ۋە مەھكەم ئىگەرلەپ ئېتىغا لاچىندەك مىنىپ، ئاۋۋال دۇئاغا قول كۆتىرىپ، ئۇ لەشكەرگە ھەملە قىلدى. لەشكەرنىڭ بىر ئۈچى پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا ئىدى. بىر ئۈچى بۇ يەرگە يەتكەنىدى. ئۇ جۇۋان مەرد خۇدايى تائالادىن مەدەت ۋە جاسارەت تىلەپ، قىلىچىغا قول ئۇزىتىپ ئۇلارغا ھۇجۇم قىلدى. قايسى تەرەپكە يۈزلەنسە، شۇ تەرەپتىن نەچچە ئادەمگە بىر يولى شىكەست بېرەتتى، ئېتىنى قايسى تەرەپكە سۈرسە، شۇ تەرەپتىكى كىشىلەرنىڭ كۆپى ئاتتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. قايسى تەرەپكە جەۋلان قىلسا، شۇ تەرەپتىكى جامائەت پەرىشان بولاتتى. ئۇشبۇ تەرىقە بىلەن تىغىنى ئىشقا سالاتتى. نەرە تارتىپ:

— ئەي ئازغۇنلارنىڭ ئازغۇنلىرى، تۆكۈلگەن قېنىڭلار ئۆزۈڭلەرگە! — دەپ، تا لەشكەرلەرنىڭ سەردارلىرىدىن بىرىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇ ھەم نامدار پالۋانلارنىڭ بىرى ئىدى. پەرەڭ مەملىكىتىنىڭ ئىچىدە جەڭ كۈنلىرى جەۋلان قىلاتتى. ئۇ ھەم جەسۇرلۇق بىلەن ھۇجۇم قىلدى. ئاقىۋەت بېھزادخان يۈزمۈيۈز بولغاندا بارگاھى ئالىيدىن مەدەت تىلەپ، شەمشىرىنى ئۇنىڭ مۇبارەك بېشىغا شۇنداق ئۇردىكى، بېشىدىن تۆكۈلۈك ئېچىپ، تېنىنى ئىككى پارە قىلدى. ئۇشبۇ شەمشەر بىلەن ئول باتۇرنى قەتل قىلغاندىن كېيىن، ئەلىمىنى ھەم ئەلەمدارى بىلەن قوشۇپ قەلەم يەڭلىغ تۆت پارە قىلدى. لەشكەرلەر سەردارىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، «يولۋاس» نىڭ ئالدىدىن ھۇركىگەن تۈلكە مەسەللىك قېچىپ كەتتى. [بېھزادخان] يېرىم پەرسەڭگىچە بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ قىر - چاپ قىلىپ ياندى. دەريانىڭ قىرغىقىدا قان يۇقى قوللىرىنى يۇيۇپ، ئاندىن يېنىپ ئېتىغا مىنىپ، كۆۋرۈككە كەلدى. تىلىنى ئۆزىگە ئېچىپ:

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

— ئەي ئەزىزلەر، بۇگۈن كۆپ ئازار تارتتىڭلار، ئەپۇ قىلىڭلار! — دېدى.

ئۇ شىرى غەررانىلىكىگە ماھىر ئاپىرىن ۋە تەھسىن قىلدۇق. ئاتلىنىپ راۋان بولدۇق. شۇ كېچە ھەم يول يۈرۈپ ئەتىسى بىر يايلاققا كېلىپ چۈشتۈق. ئاتلىرىمىزنى بوشىتىپ ئوتلاشقا قويۇپ بەردۇق. ئۆزىمىز تائام يەپ، ئىستىراھەت قىلىپ يەنە يولغا كىردۇق. ئاندىن كېيىن پەرەڭلەرنىڭ چېگرىسىدىن خالاس تېپىپ مەقسەتسىز ھاسىل بولغانلىقتىن، غەپلەت ئىشىنىڭ ئارزۇسى بىلەن مەنزىللەرنى كېچىپ يولىمىزنى داۋام ئەتتۇق. تا شۇ تەرىقىدە توققۇز ئايدىن كېيىن ئەجەم مەملىكىتى تەرىپىگە قەدەم قويدۇق.

پىراق تارتىپ قالغان بۇزرۇكۋار ئاتامنىڭ خىزمىتىگە مەلۇمات ئەۋەتتىم. ۋاقتىكى، ئاتام ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ ئوردىنىڭ خاس خادىملىرىدىن نەچچە كىشىنى شەھەردىن بەش پەرسەڭ يىراقلىقتىكى دەريا بويىغا ئىستىقبالغا چىقارغانىكەن. ناگاھ بۇزرۇكۋار ئاتام شۇ يەردە جىلۋە قىلىپ بىزگە قاراپ تۇراتتى. ئۇنى كۆرۈپ ئېتىمنى چاپتۇرغانىدىم، قازارا ئات ئۆزىنى سۇغا تاشلىدى. يۈزىمىڭ مۇشەققەت بىلەن ئېتىمنى ئۆلۈم گىردابىدىن قىرغاققا ئېلىپ چىقىپ، ئاتامنىڭ خىزمىتىگە يەتتىم. پىيادە بولۇپ ئارقامغا قارىسام، ئۇ شىر ھېممەتلىك مەرد، ئۇنچە ـ مەرۋايىت، نام ـ مەنپەئەتكە قىيا باقمايدىغان مۇرۋۋەت ئىگىسى، مەلىكە بىلەن بۇ ئۇلۇغ دەريادا غەرق بوپتۇ. سەۋەبى قىز مىنگەن ئات بىلەن ئۇ مىنگەن ئات بىر ئاتنىڭ بالىسى ئىكەن. ۋاقتىكى، ئانىسىنى سۇدا كۆرگەن قۇلۇن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆزىنى سۇغا تاشلاپتۇ. قىزنى قۇتۇلدۇرىمەن دەپ بېھزادخانمۇ ئۆزىنى سۇغا تاشلاپتۇ.

سۇ ھەر ئىككىلىسىنى ئېقىتىپ كەتتى. بىلىپ تۇرۇپتىمىزكى، پۇرسەت قولىمىزدىن ئىزدەپ، ھەر تەرەپكە بارغان بولسىمۇ، بۇلاردىن ئەسەر بولمىدى.

— ئەي دەرۋىشلەر، مېنىڭ سەرگەردان بولۇپ، بۇ ئىشلار ئۈچۈن شۇ قەدەر ئازار تارتىپ، سەپەر رەنجىنى، روزگار مېھنىتىنى كۆرۈپ، بۇ مەشۇقىنىڭ ۋەسلىگە يېتەلمەستىن، بەلكى گۈزەلنىڭ تۈيۇقسىز مۇنداق بالاغا مۇبتىلا بولۇشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ مەرد يىگىتنىڭ، ئىمانى پاك كىشىنىڭ ھالاك بولۇشى يۈرەك باغرىمنى كاۋاب قىلدى.

ئاخىر، بۇ روزگارى ئالەم بىزنى ئامان قالدۇرۇپ، ئۇلارنى نېمە دەپ بۇ بالاغا سازاۋەر قىلىدىغاندۇر؟...

شۇندىن كېيىن، يىغلاپ، مېڭەم ئايلىنىپ، كىيىملىرىمنى يىرتىپ مەجنۇن سۈپەت دەشتـ ۋادى تەرەپكە يول ئالدىم. بىر نېمە يېمەي، ئۇخلىماي، يۈرىكىم كاۋاب، كۆزۈم ياش، ھالىم پەرىشان، بايا ۋانلارنى كېزىپ، تىرىكلىكتىن تويۇپ: «ئۆزۈمنى ھالاك قىلىپ، جېنىمنىڭ جامىنى ئۇ ئەزىزنىڭ بەھرىدە چاك قىلغايمەن!» دېگەن نىيەتتە توختىماي مېڭىۋەردىم.

قازارا، مەن ھەم ئۇ تاغنىڭ قەلئەسىگە يەتتىم. ئۇ دىلى روشەن مېنى كۆرۈپ كېلەچەك ئەھۋالىمنى بۇ بۇرادەرگە ئېيتقاندەك بايان قىلدى. ئاخلاپ تەلىپى ھاسىل بولغانلارنىڭ ئۈمىد يولىغا قاراپ راۋان بولدۇم. خۇداغا شۈكرى، مانا بۇرادەرلەرنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولۇپ، دەسلەپكى نىشانىمغا يەتتىم. ئەمدى ئىش نەدە تامامىغا يېتىدۇ؟ كەلگەننى كۆرەرمەن!؟

ئىزاھات

(1) بۇ ئىبارە 0114 ـ نومۇرلۇق قولىيازمىدا: «... كۆڭۈل غۇنچەسى ئاچىلماقغە...» دەپ يېزىلغان. 028ـنومۇرلۇق قولىيازما بويىچە تۈزىتىلدى.

(2) بۇ سۆز 0114ـنومۇرلۇق قولىيازمىدا «رەڭگى» دەپ يېزىلغان. 028ـنومۇرلۇق قولىيازمىغا ئاساسەن «زەبۇن» دەپ تۈزىتىلدى.

(3) بۇ سۆز 0114ـنومۇرلۇق قولىيازمىدا «تىغى» دەپ يېزىلغان. 028ـنومۇرلۇق قولىيازمىغا ئاساسەن تۈزىتىلدى.

مەسنەۋىيلەر

ئىسمايىل ھاجى

مەتقاسسىم ئەكرەم نەشرگە تەييارلىغۇچى:

ئەلىف باش قويار رۇزگارنىڭ ئارا،
تىلاۋەت قىلۇر شاخسارنىڭ ئارا.
سەناخان ئېرۇر ئاسمانۇ زەمىن،
جەۋاھىر تۆكەر ھۇرئەينۇ مەكىن.
خىرامانۇ خۇررەم دەمى جىبرەئىل،
كەلىم ئولدى ئەسكەركەشۇ رۇدى ئىل.
بەھارنىڭ بۇيى گۈلشەنى راز ئېتەر،
نىيازىڭغە فىردەۋس پەرۋاز ئېتەر.
سەمەندىڭ ئىزى يولچىلىقدىن نەۋىد،
قىلۇر مەزھەبىڭنى قاراغلار ئۇمىد.
شىكارنىڭ بولۇپ ئاھۇيى گۈل شەكەر،
جەھان تافتى نەقشى نەفەسدىن ئەسەر.
نەھاجەت سېنى ياد ئېتەرگە جىگەر،
جىگەر دىلغە كۆڭلۈڭ ئېرۇر جىلۋەگەر.
ۋە لېكىن ماڭا فەرزۇ، ۋاجىب، سۇنەن،
ساڭا مۇستەھەبدىن دېسۇن زۇلمەنەن.
كى ئەي دوستى، زۇلجەلال قەدىم،
ياراشۇر سىياقىڭغە خۇلقى ئەزىم.
ئېرۇسەن فەلەك مەزرەئىدە نەبات،
مەلەك يەتكۈرۈپ زەۋقىنى قاتما ـ قات.
بەشەر خەيلىدىن ئادەمى تىز ھۇش،
نىسارىڭغە دۇش ئەيلەدى ئۆزنى گۇش.
مۇدەررىسلىق ئىدرىس ئىلە ئۇستەۋار،
سەلامىڭغە نۇھ تۇردى رەفرەف سەۋار.
خەلىلىڭ ئەبۇ بەكر خالىڭ ئۇمەر،
خەيالىڭ مۇھاجىرغە ئوسمان زۇفەر.
بەلەند ئەردى شىرى فەلەككە مەقام،
مەدەدكارى جىبرىل ئەلەيھىسسەلام.
ساڭا رەھمەتۇ ئەھلى بەيتىڭغە ھەم،
ئېرۇرسەن رەھمى سەرايى ئۇمەم.
«ئەلەيكەسسەلاتۇ ئەلەيكەسسەلام،
ئىلا يەۋمە يەدئۇنە دارەسسەلام.»

※ ※ ※

پەيەمبەرلەرە كەلدى شىرىن كىتاب،
سۆزى ناتىق ئاۋازى فەسلىل-خىتاب.
رەسۇلۇ نەبىدۇر بۇ فەرخۇندەلەر،
كېچە ـ كۈندۈز ئالەمگە تابەندەلەر.
كىتاب ئۇيلە ئاي كېچەنى يارۇتۇر،
مەئانى ھەكىم ئىلە كۇن نۇر ئاتۇر.
بۇ خەيلى مۇئەللا بەلەنددۇر بەسى،
بۇلار رۇتبەسىدە فەلەك بىر خەسى.
ئەمەس خەلق ھەرگىز بۇلار بىرلە تەڭ،
سالۇر خەلقغە ئەنبىيا زىللى رەڭ.
«تەئالا تەقەددەس ئەفۇۋۇن غەفۇر،»

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ياراتمىش بۇلارنى ھەلىمۇ سەبۇر.
ۋەلىئەھددۇر ئەنبىياغە سەلەف،
سەلەفدىن كېيىن جا نىشىندۇر خەلەف.
مۇھاجىرلەر ھەقدىن ئىساردۇر،
مەئىنۇ مەدەدكارى ئەنساردۇر.
بۇلار بىر - بىرىگە ئېرۇر مۇتتەفىق،
مۇھىببۇ ھەببۇ ..... ①
بۇلەر بىلە ئالەمدۇر ئۆز جايىدا،
مەكىنۇ مەكان ..... ②

※ ※ ※

قەلەم سۆزىنى دانىش ئىلە سۈرۈپ،
سۆزى ئىچرە ئۆز ئەكسىنى ياشۇرۇپ.
چەمەن يۈزىنى قىلدى فەسلى رەبىئ،
بەھار ئەۋجىدە مۇشتەرىغە مەبىئ.
گۈلۈ ئەندەلىب تۇردى خامۇش ئولۇپ،
نەسىھەت ئىشىتمەككە مەدھۇش ئولۇپ.
دېدى پەندى ناسىھ ئېرۇر خۇبراق،
ئەمەس ھېچ پەند مۇنچە مەرغۇبراق.
ۋەرەق ۋەئىزدە نۇھ ئاھەڭگىدىن،
بۇ ئىسمائىل ئاغازى پەرھەڭگىدىن.

※ ※ ※

ئەي خاتەمى لەئل دۇررى نايابى،
ئەنگۈشتەرى نەقش ئاسمان تاب.
بولسۇن مەلەكۈت ئېلى مۇسەخخەر،
خىزمەتدە تۇرۇپ تەمامى دىلبەر.
ئەيىامىك بولسۇن ئافىيەتدە،
ئۇمرۈك ئۆتسۇن رەفاھىيەتدە.
خادىم بولسۇن ساڭا فەرىشتە،
قىلسۇن تەلەبىك ئىشىك سەرىشتە.
دەرگاھىك ئالدىدا خەلايىق،
تۇرسۇن نەزەرىگدە ھەقغە لايىق.
ئىنسۇ پەرى تۇرسۇ خىزمەتىگدە،
جىبرىل ئولتۇرسۇن سۇھبەتىگدە.
ئادەم مۇسا خەلىلۇ ئىلياس،
خىزر ئىلە مەسىھ ئالى ئەببا‌س.
تۇرسۇن ھەمە ۋەقت جىسمۇ تەندە،

※ ※ ※

ئىسرافىل سۇرەت بەدەندە.
بولسۇنكى يارىك رەفىقى ئەھمەد،
سىددىقۇ ئەلى، ئۇمەر، مۇھەممەد.

※ ※ ※

ۋەھ تۇرفە لەزىز گۈلابى مەكتۇپ،
كەلتۇردى ئەزىز پەيامى مەرغۇب.
ھەر سەترەسى مۇشكدىن ئالىپ بەر،
ھەر نۇقتەسى شەھدۇ ياكى شەككەر.
مەزمۇنى ئەجەب تەراۋەت ئەنگىز،
مەفھۇم بەسى ھەلاۋەت ئامىز.
بىر ياخشى مەھەلدە ۋاسىل ئولدى،
يۈز فەرھ نىشات ھاسىل ئولدى.
يا رەب، ئانى ساقلا تاكى گەردۇن،
دەۋۋار ئېسە ئافىيەتدە مەمنۇن.
رۇشد ئەيلە دىلىنى رەھنەمۇنلۇق،
ھەر سائەتى ئەيلەگىل فۇزۇنلۇق.
تا شەرق زىياسى قىلسۇ بەھرە،
ئەنۋار ئولىنۇرمۇ مىھر چېھرە.

※ ※ ※

شەرەف مۇلكىنىك پۇر بەھا گەۋھەرى،
گۈھەر كانىنىك ئەرجۇمەند جەۋھەرى.
بۇ جىسىمدەكى جانغە راھەت فەزا،
جەھان ئەھلىغە جاندىن ئارتۇق جەزا.
ھەق ئالدىدا ئالى كىرامىل - ۋۇجۇد،
زەمان ئىچرە يەكتا تەرازەندە جۇد.
مۇكەررەم مۇئەززەم ئۇلۇغ قەدرياب،
سەناسىلە گەردۇن قىلۇر ئۆزنى ئاب.
كى ئول مەملەكەتنىك ئېرۇر كىشۋەرى،
فەرىشتە ئاراسىدا دانىشۋەرى.
كى ئول گۈمە خەلقىغە ئەئلەم بولۇپ،
يامان خۇلقىنىك يىلدىزىنى يۇلۇپ.
ھاشار ئىشلەتىپ يولنى تۇزمەك ئۇچۇن،
كۆڭۈلدىن زەلالەتنى ئۇزمەك ئۇچۇن.
جەمالى يارۇق ئەتتى زۇلماتنى،
تۇزۇپ دىنى ئىسلام ئاياتىنى.

---

① ② بۇ جايلا قول يازمىدا پەرسۇدە بولغان

مۇھەممەد يەنە ناسىر ھاجىمغە بۇ،
رەقەمنى يازىپ قولغە بەردى شۇبۇ.
دېدى خامەئى ئافتابى مۇنىر،
قىلاي ھالىم ئىزھار بول دەستگىر.
قاچانكىم ماڭا قارەيار ئولدى جاي،
كۆزۈمگە بولۇپ گەردى راھىلەك ھۇماي.
ھۇما سايەسىن تافغالى سۇبھۇ شام،
زەمىن جايتاش ئۇستىگە قىلدىم خىرام.
بارىپ تۇتىيا ئەيلەدىم تۇفراغىن،
تەفەررۇج قىلىپ خاسيەت تىرناغىن.
ھەۋاسى نەسىم ئىلە ھەمراز ئىكەن،
تەرازى زەبان ئىلە ئاۋاز ئىكەن.
خۇشا ئولكى ئاندا ۋەتەن ئەيلەسە،
فەرەھناك ئولۇپ جانغە تەن ئەيلەسە.
بۇ خۇشلاق بىلە ياندىم ئاندىن ئەجەب،
كى زانگۇيەغە كەلدى فەۋجى نەجەب.
جەمالىددىن ئەئلەمگە ئەردى ئەمىر،
تەمام ھاجىلەر ئۆزرە رەۋشەن زەمىر.
ياساق يولنى ئايىنەدەك سافۇ خۇش،
چىقاردى فەلەك گەردىشىدىن خۇرۇش.
قەبۇل ئەيلەسۇن ھەق ئانىڭ سەئىيىسىن،
تۇشۇرسۇن سىپىھر ئۇستىگە سايەسىن.
ھەمە ھىممەتى ئەلگە لۇتف ئەيلەمەك،
يەتىم، بىۋە، ئاجىز غەمىنى يېمەك.
غەرىب پەرۋەرۇ ھەم فەقىرلەرغە يار،
مۇسافىر نەۋازۇ مەساكىن شىئا.
ئۆزى شاھدۇر كۆڭلى ئالەمغە خەم،
تېنى بەندەۋارۇ تىلى يار دەم.
بۇ رەڭ ئادەمنى فەلەك كۆرمەگەن،
مەلەك مۇنداغ ئادەم بىلە يۇرمەگەن.
زەمىنۇ زەماندا ئېرۇر تاقۇ فەرد،
مەكىنۇ، مەكانلىغ ئىدى شىرى مەرد.
ئەمان ئافىيەت ھەم سەلامەت سۇرۇر،
خۇش ئولسۇن ئىلاھا بۇ تابەندە نۇر.
ئاڭا چەشمى بەددىن زەرەر تەگمەسۇن،
ھۇسۇدى ھەسەد شۆئلەسىن ئەگمەسۇن.
ھەمە دۇشمەنى يەرگە بولسۇن ئەدەم،
ھەمە دوستلارى بولسۇ سابىت قەدەم.
كېچە كۇندۇز ئالدىدا بولسۇن غۇلام،
قۇياش بولسۇن ئالەم كەبى بەندە رام.
خۇدا ئەيلەسۇن تا قىيامەت بەلەند،
نىچۇككىم ياراتقان ئىدى ئەرجۇمەند.
گەرەب خەلقىنىڭ ھۇرمەتىدىن ئاڭا،
مۇھەممەدكە قىلسۇن رەفىق ئاشىنا.
گەدەدسىز سەلامۇ تەھىيەت دۇرۇد،
مۇھەممەدكە دەم-دەم ئىبەرسۇن دۇرۇد.
تۇگەنمەس بۇ سۆز تاكى بولسا جەھان،
زەبان خامۇش، ئەمما خۇرۇش ئەتتى جان.

ئەلەيھىسسەلاتۇ ئەلەيھىسسەلام،
مىن ئەسنافى جىبرىل ئەلەيھىسسەلام.
جەمالىددىن ئەئلەمكى ھاجى ھەرەم،
تەۋاف ئەيلەدى كەئبەنى مۇھتەرەم.
قىلىپ ھىممەتىن يولنى تۇزلەتكەلى،
زەمىننى قىيامەت كەبى ئەتكەلى.
تۇزۇپ يولنىڭ ئەترافىنى دەرمەھەل،
سالىپ كەبرۇك ئول نەۋئىكسم يوق خەلەل،
مەلەك بولدى يارۇ مەددەكار ئاڭا،
فەلەك كەلتۇرۇپ ئەلنى دۇچار ئاڭا.
بۇ سەئىيى بولۇپ سەئىيى مەشكۇرلۇغ،
مۇنىڭ بىلە شىنجاڭ بولۇپ نۇرلۇغ.
تەمام ئەل دېدى يۇز تۇمەن ئافەرىن،
بۇ ئەخلاقدىن يەر - كۆك ئولدى قەرىن.
گۇمە خەلقى بىر يول بولۇپ شۇكرگۇ،
پەرىلەر دۇئاسىغۇ فەرخۇندە خۇ.
خۇسۇسەن كەمىنە تەلەبكاردىن،
تۇمەن مىڭ سەلام يەتسۇن ئاسارىدىن.
ئىلاھا، جەسەد، جانىنى ساق ئەيلەگىل،
قەدەم ئاستىنى نۇھ رەۋاق ئەيلەگىل.
ئەدۇنى ئەدەم قىل، مۇھىبلارنى شاد،
بەلەند قىل مەقامىنى ئالى نىژاد.
ئانىڭ ئەھلى بەيتىنى تۇت ئافىيەت،
سەر ئەفرازۇ، سەردارۇ خۇررەملىغ ئەت.
زەمىرى دىلى دەھردىن بولسۇ خۇش،
ئانىڭ كۆڭلى تۇرسۇن دىماغىغە ھۇش.
بۇ دەۋرانكى تا بولسا گەردۇن سىپىھر،
خىزىر تافسۇن ئەينىلھەيات ئىلە بەھر.
گۇمە خەلقى بىر يول دۇئا ئەيلەدى،
ھەمە ئىنسۇ جىن كۆپ سەنا ئەيلەدى.
دېدى: يا رەب، ئەت تا ئەبەد ھۇكمران،
جەمالىددىن ئولسۇن ئۇۋەيسىلقىران.
مۇھەممەدكە بولسۇن رەفىقۇ ئەنىس،
مۇھاجىرۇ ئەنسار ئىلە قىل جەلىس.

بۇ ئىسمائىل ھاجىنى يار ئەت ئاڭا،
كى دەرماندەدۇر ناله ئەيلەر ساڭا.
مۇنىڭ ناله‌سىن مۇستەجاب ئەيلەگىل،
جەمال ئىله ئالى جەناب ئەيلەگىل.
ئىدىڭ زۇلجەلالۇ كەرىمۇ قەدىم،
زىھى راستده بىزنى قىل مۇستەقىم.

※ ※ ※

ئەمىنەنىساخان جەھاننى باقىپ،
گۈل ئۇستىگە بۇلبۇل ئوتىدىن ياقىپ.
چىقاردى دەرەخت ئۆزره ھۇسنى چەمەن،
تەفەررۇج قىلۇر خۇيى ئەبناك سەمەن.
يۇزىدىن كېلۇر خاسىيەت ۋەززۇھا،
تىلاۋەت قىلۇر سىرەتى ۋەززۇھا.
قەدى سەرۋنى ناز بىرله سوقار،
ھەۋاسى سەنەۋبەرگە سالدى ۋىقار.
ئۇزارىغە ياقۇت پەرۋانەدۇر،
لەبى لەئل-مەرجانغە ھەمخانەدۇر.
كەمانى ئاتار نەقشى پەرگالەسىن،
نىگىن نەقشىبەند ئولدى سەرپايەسىن.

※ ※ ※

ئەمىنەنىساخان تەبەسسۇم قىلىپ،
قولىغە قەلەم رايىگانىنى ئالىپ.
دېدى بىر كۇنى تا سەھەر سەير ئېتىپ،
گۈزەرگاھىم ئولغاندا سەھرايى تىب.
دىماغىمغە يەتتى نەسىمى گۈلاب،
كەلىمۇ خىزر مەۋجىدىن ئوت قالاپ.
چىراغدانەكى شوئلەلىغ ئوتلارى،
كۆرۈندى دۇخان ئىچرە ياقۇتلارى.
قۇرۇغ شاخ ئانار ئىچرە ئاشۇفتەدۇر،
دەرەخت ئۇستىدە لۇئلۇ ناسۇفتەدۇر.
فۇرات ئىله دەجله بولۇپ نىلگۇن،
تۆكەر نىل سەيھۇنىنى جەيھۇنغە ئۇن.

※ ※ ※

كەل ئەي سەرۋى ناز، خەستەنى ياد ئېتىپ،
قەدەم تەشرىفىدىن كۆڭۇل شاد ئېتىپ.

بۇزۇق كۇلبەمىزنى ئىمارەت قىلىپ،
كى بۇ ناتەۋانىنى زىيارەت قىلىپ.
كەلام گەنجەسىدىن نىسار ئەيلەسەڭ،
شەكەر رىز نەقشى نىگار ئەيلەسەڭ.
شىكەستە دىلىم تازە بۇنياد ئولۇر،
كېتىپ غەم بىلەن غۇسسە بەرباد ئولۇر.
مۇھەببەتكە ئەسلى زىيارەت سەبەب،
ۋەيا شوخ دىلدار نەزاكەت سەبەب.

※ ※ ※

مۇھەممەد ئەسلى ئادەمدۇر مۇئجىزات،
تاپار ھەر فەرئى ئۆز ئەسلىگە مىرئات.
مۇھەممەد بائىسۇ ئالەم تۇفەيلى،
ئىبرۇر تەھتەسسەرا ئەرش ئىله خەيلى.
مۇھەممەد سابىقۇ ئادەم سىياقى،
ھۇۋەيدا مەردۇمەكدىن كۆزنىڭ ئاقى.
مۇھەممەد سايەسىدىن بەردى تابان،
مەماتىدىن شەھەر بولدى بەيابان.
مۇھەممەد نۇھ ئۇچۇن يەتكۇردى كىشتى،
ھەمە يارانى ئەخلاقى بىھىشتى.
مۇھەممەد ھۇد ئىبراھىمغە يولداش،
تەۋەككۇل قىلدىيۇ ھەقغە قويۇپ باش.
مۇھەممەد يۇسۇفۇ يەئقۇب ئۇچۇن شەۋق،
تاپار كامۇ دەھەن مۇشتاقىلەر زەۋق.
مۇھەممەد مۇساۋۇ داۋۇدغە سۆز،
بولۇر دەردۇ فىغاندىن مەجلىس ئەفرۇز.
مۇھەممەد ھەزرەتى ئەييۇب ئۇچۇن سۇ،
چىقار سۇدىن شىفايى ھۇرى خۇشرۇ.
مۇھەممەددۇر مەسىھا نەفسىغە دەم،
بولۇر مۇردە تىرىك ۋەللاھۇ ئەئلەم.
مۇھەممەد جىبرەئىلىنىڭ مىھربانى،
كۆيەر ئوتەك ئانىڭ شەۋقىدە جانى.
مۇھەممەد ئەردى مىكائىل ئۇچۇن پەند،
ئالۇر ۋەئزۇ نەسىھەتدىن بەرۇمەند.
مۇھەممەد جانى ئىسرافىل ئۇچۇن رۇھ،
تۇشەر رەيھانغە مۇشكىن بۇي بۇددوھ.
مۇھەممەد قابىزىل - ئەرۋاھغە زۇر،
ئالۇر قۇۋۋەت بىلە جان ئول شەھى نۇر.
مۇھەممەد رەھمەت ھەقدىن مۇسەللەم،
تۆكەر ئەسھابۇ ئالىغە دەما دەم.

ۋەسەللەللاھۇ تەسلىمەن دەۋامەن،
ئالەيھى ۋە ئالەلمۇئمىن لىزامەن،
مۇھەممەد باشىغە تۆكسۇن پەياپەي،
سەلامۇ رەھمەت ئول قەييۇم ھەر شەي.
مۇھەممەد ھەق تەئالانىڭ ھەبىبى،
ھەمە جۇرمۇ گۇناھلەرنىڭ تەببى.

※ ※ ※

يا رەب، تەلەبىمنى مۇستەجاب ئەت،
ئۇمرۇم چەراغىنى كامياب ئەت.
مەقسۇدىمە قىل قەرىنۇ مەۋجۇد،
مەتلۇبىمى ئەت مۇيەسسەرى زۇد.
فىردەۋسنى خىزر ساری يەتكۇر،
ئىدرىسنى ھەر بەھارى يەتكۇر.
جەننات نەئىم ئاھلىدىن قىل،
ئادەم سەفىنىڭ تۇفەيلىدىن قىل.
كىم ئەردى تۇفەيل تىغل پەرۋەر،
مىسكىنۇ ئەسىر يەتىم پەرۋەر.
مەھمۇدۇ شەھادەتى مۇھەممەد،
شەھدۇ شەكەرىم ھەمىدۇ ئاھمەد.
ئىسمائىل ئىرۇر سۇنۇق كۆڭۇللىك،
بولغىل ئاڭا نەقشىبەندى ئىلىك.

※ ※ ※

مەششاتەئى ھۇسن قىلدى ئادەت،
مەريەم بىلە قىلغالى ئىبادەت.
ئىيسا دېدى، ئەي قاياش ھارۇن،
مۇسا بىلە تۇر بولدى مەقرۇن.
نىچۇن ئاڭا قىلمادىڭ ئىتائەت،
ئىبراھىم ئىدى مۇتىئى تائەت.
ئادەم بىلە نۇھ مەزھەبىدە،
بولماي دائۇدىنىڭ لەبىدە.
بولماس ئەمەلىڭ قەبۇلى دەرگاھ،
قىل ياخشىلىق ئەر تافاي دېسەڭ جاھ.
يۇسۇفكى ئىدى جەمالى رەۋشەن،
ھەق بەردى بەلەند يەردە گۇلشەن.
سەن ھەم رەفىق ئول مۇھەممەد ئىلە،
ئىسمائىلۇ لۇت ئاھمەد ئىلە.

※ ※ ※

يەنە ياخشى بىر خۇي مۇندىن بەلەند،
ئىدى ئاندىن ئافاق ئىلى ئەرجۇمەند.
چەمەن قۇشلارى گۇلشەن ئىچرە خەمۇش،

كى فىردەۋس ئىدى دانىشى ئەقلۇ ھۇش.
بېھىشت ئالدىدە تىغلىغى بى خىرەد،
خىرەد دەر بېھىشتى ئۇزارەش چىرەد.
فەلەك چەترەئى ئاق بۇلۇتدەك زىلال،
زەمىن مۇلكى بولدى ئانىڭلە ھىلال.
سەھەر دەردمەندى دۇرى شەب چەراغ،
دەۋا يەتكۇرۇر شافىئى كۆز قاراغ.
كۆز ئاخشامىنى شامى ھىجران قىلۇر،
فىراق ئەھلىگە ئۆزنى قۇربان قىلۇر.
ئۇمىدتىن تافار كىمكى كەلتۇرسە باج،
ئېرۇر گەرچە ئىسمائىل ئەھلى رەۋاج.

※ ※ ※

سۆز چەشمەسى يېغلادى بەيەكبار،
سەيھۇن سۇيى مەۋج بىرلە دۇربار.
دۇربارلىغى شەكەر فۇرۇشدۇر،
گەنجى لەۋەندۇ خىرەد خەمۇشدۇر.
ئاھەڭگىنى دۇشى فەرھەڭ ئەيلەپ،
فەرھەڭگىنى خۇرۇشى سەرھەڭ ئەيلەپ.
كۆرسەتتى قاراغىدىن مۇنەۋۋەر،
ئاقتى كۆز ئىچىدىن ھەۋزى كەۋسەر.
ئالەمنى يارۇتتى چىھرەسىدىن،
ئادەمنىڭ ئۇلۇغ پىشانەسىدىن.
ئىدرىس ئولۇپ ئافتاب مەھرى،
ئىلياس قاناتىدا ئەسرۇ دەھرى.
مەجمۇئى نەبىيى مۇرسەلىنلەر،
كەلتۇردى رەسۇل ساری قالىنلەر.
بۇ جۇملەدە سىدق بىرلە مەئرۇف،
بۇ بەكر بىلە دۇرۇستۇ مەۋسۇف.
ئۇمرىلە ئۇمەر ساچىپ لۇئالى،
ئۇسمان ساری تۇرغۇزۇپ ھىلالى.
قەنبەر ئەلى بىرلە مەرھەبا دەپ،
تۇردى ھەسەن ئەي خەددى سەبا دەپ.
ئافاقنى دەستگىر ئېتىپ تاج،
رۇم ئىلە خىتا خىراج ئېتىپ باج.
سۇبھۇم يارۇغىنى يافتى كېچە،
قان كۇندۇزىنى قاناتتى كېچە.
ئەندامىمە قويدى بارماغىنى،
يافتى يۇزىمە قارارماغىنى.
تۇردۇم نەچە كۇن گەداسى يەڭلىغ،
فىردەۋس بەرىن فىداسى يەڭلىغ.
ئارام تاپىپ بۇ لا مەكاندە،
ئىمكانى يوق ئولكى لا مەكاندە.
ئاخىر نەفەسىمدە بولدى مەئلۇم،
مۇشكىن رەقەم خىتامۇ مەختۇم.
ئىسمائىل ئولۇپ مۇقەررەرى ئەھدى،

ئەھد ئىلە قىلۇر كىتابەتى جەھد.

※ ※ ※

مىھرۇ مەھ ساری ئەيلەسەچۇ نەزەر،
كېچە - كۈندۈز بولۇردى سىيم ئىلە زەر.
ھۇللە باق ئولدى ئاسمانۇ زەمىن،
رىشتەسىن تاب بەردى رۇھۇلئەمىن.
مەشئەلى ئافتاب ئولۇردى چەراغ،
كەلتۇرۇردى فەلەك تۈگۈرمەنى ياغ.
دىدەۋەرلىكدە ئەختەری شەبخىز،
كۆرگۈزۈپ فەرق ئۇچقۇنىغە ستىز.
نۇشدارۇ بېرۇردى ئەبری بەھار،
نىش سالغاندا غار ئىچىدىكى مار.
ئانچەكىم مارۇ مۇر قىسسە قىلۇر،
كۆرمەگەندىن قەدىكنى غۇسسە قىلۇر.
سۇرەتىلە ئادەم ئوغلىغە جاندۇر،
سىرەتىلە خۇيى جانغە جاناندۇر.
راستدۇر سەن بىلە پەرىشتە ئىشى،
كۆرمەدى سەنسىز ھېچ ئىشنى كىشى.
ھىكمەتىلە تەئلىم ئەيلەدى سەنئەت،
ھۇكمۇلە ئالەمگە قويدى ۋەزئىيەت.
ئاقتۇرۇپ نىل ئۆزرە كىشتى نۇھ،
قەۋمى مۇسا تاپىپ زەفەردە فۇتۇھ.
جەمئ ئولۇپ سەندە نىكۇئى ئەخلاق،
سەير ئېتىپ ياخشى خۇي ئىلە ئافاق.
مۇنتەشىردۇر سەدەف ئىچىدىن دۇر،
ھاجى ئىسمائىل ئۇستىگە مولدۇر.

※ ※ ※

ئەلبەتتە ئېرۇر جانى ساری قەدر،
كىنم رۇزە ئايىدە تۇردى شەب قەدر.
بەل ئۇمرىدەدۇر تۇلۇئ بەدری،
بەدر ئىلە ئەمان تەمام قەدری.
بەدرىكی ئېرۇر فۇتۇھۇ نۇسرەت،
رىزۋاننی قىلۇر ئۆزىگە ئۇلفەت.
بەدرىكی فەلەك فۇرۇغىدىن ئاق،
رەۋشەنلىك ئالۇر جەمئی ئافاق.
بەدرىكی فەرىشتە مۇستەفانی،
ياۋەر ئېرۇر ھەم نىگەھبانی.
بەدرىكی سەھابهایی مەقبۇل،
دىد ئەز ئىلەمەش رەسۇل مەۋسۇل.
بەدرىكی شىگۇفتە جىنۇ ئىنسان،
ئىسمائىل با تەجەللی زىشان.

※ ※ ※

مەن ئەتسەم بۇ فانی جەھاندىن سەفەر،
قىيامەت كۈن ئولسا ماڭا جىلۋەگەر.
بولۇر بارچە قۇۋۋەت بەدەندىن يىراق،
جەسەد، جان بولۇر نۇتق ھازەلفىراق.
ھەمە ئارزۇلار بولۇر ناپەدىد،
كۆڭۈل ئويلاغان ئىش بولۇر نائۇمىد.
بەناگەھ كېلىپ قەبزی رۇھ ئەيلەسە،
بەدەن مۇلكىنی مىلك فۇتۇھ ئەيلەسە.
ئوشۇلدەم كېتەر ئىختىيار ئىلكىدىن،
كېلۇر بارچە مەقسۇد غەيب ئىلكىدىن.
لەھەد ئىچرە تا رۇزی مەھشەرغە بار،
بولۇر خەيرۇ شەر فىئىلىمىز ھۇشيار.
ئەگەر بولسا بەخت ئۆزرە تاجی كەرەم،
بولۇر سايەبان فەرقىمىزغە ھەم.
تۇرارمىز قىيامەتدە گۈلگۈن ئۇزار،
خەلايىق كۆرۈپ رەشك ئېتەر سەد ھەزار.
مىنىپ بەرق رەفتار مۇھەممەللەرە،
كىرەرمىز بىھىشت ئىچرە نازۇك سەرە.
كۆرەرمىز ھەمە ۋەئدەئی زۈلجەلال،
يېتىپ مەقسەد ئۆزرە بەرۇمەندی ھال.
بولۇرمىز تالۇن ئاي كەبی نۇر بەخش،
قۇياش تابىدەك فەيز مەسرۇر بەخش.
ئالۇر بەھرە بىزدىن ھەمە جانۋەر،
دەرەختۇ يافۇرماق، شىگۇفە، سەمەر.
تۇرۇپ مەقئەدی سىدقدە ئۇستۇار،
مەلىك ئۇيلەكىم مۇقتەدەر پايەدار.
فەرەھدىن مۇبەررەت تافىپ مىھرۇ ماھ،
سالۇر سايەسىن فەرقىمىزغە نىگاھ.

※ ※ ※

ئەي تەرەب نەۋاكەشۇ سۇخەنۋەر،
بىر لەھزە سۇرۇد قىل چۇ ئەنبەر.
سۆز نەغمەسىنی چالىپ نەسىمەك،
كۆرسەت دۇری گەنج ساری سىيمەك.

ھىجران ئوتىنىڭ تۈمۈغى تابى،
فۇرقەتنىڭ تۈمۈغ ئافتابى.
نەخل ئىچرە ئىدى نىھان سەناسى،
پىنھان ئىدى نەھل ماجراسى.
زاھىرلىغىن ئىختىيار ئەتتى،
مەئدۇمنى ئاشكار ئەتتى.
كۈن كەۋكەبىدىن تۈتۈپ فەلەكنى،
ئۆز جايىدە تۇرغۇزۇپ مەلەكنى.
رۇھۇلقۇدۇس ئولدى نەۋ بەھارى،
گۈل مىھرىدە ئەندەلىب زارى.
ھەمد ئىلە مۇسەللەم ئولدى شۈكرى،
دەرد ئىلە مۇكەررەم ئولدى زىكرى.
شاكىرلىغىدىن زەبۇرى داۋۇد،
كۆرسەتتى يۈزىن شۈكۈرى مەھمۇد.
تەۋرات خەتى فىتىلدى يەكبار،
ئىنجىل دەمى مەريەم ئىلە دىلدار.
بەرگى ۋەرەق ئىچرە تۇبا تۇردى،
زەيتۇننى ئەنجىرى ياشۇردى.
ئادەم سەفى قىلدى شەرئ پەيدا،
ھەڭگامى تەرىق شەرھ پەيدا.
دىنى خەلىل ئولدى بەرگەزىدە،
ئىسلام ئىلە چەشمۇ ئابى دىدە.
ئىسمائىل ئاڭا مۇسەللەم ئولغاچ،
ئىسھاق كەبى مۇكەررەم ئولغاچ.
يەئقۇب ئىلە يۈسۇفىن قىلىپ ياد،
نۇھ نەبى قىلدى ئاھۇ فەرياد.
ئەييۇبۇ شۇئەيب تەۋبە بەردى،
ھارۇن قاراغى بىلە كۆتەردى.
يۇشەئ بىرىپ ئاندە فەيزى رەۋشەن،
زۇلكىفل قىلىپ چەمەننى گۈلشەن.
جان ئەردى تەجەللىغە مۇھەممەد،
كىم رۇھى رەۋان جەھانى ئەھمەد.

※

يا رەب، باشىمە تۆكۈلدى غەملەر،
ئەنبۇھ بەلا بەسى ئەلەملەر.
مەھزۇنلۇقىمە شۇھۇدى ئالەم،
سەن فەزل قىلۇ بولاي مۇكەررەم.
ئەئدالارىمە سەلاھىيەت بەر،
تەۋفىق بىلە رەفاھىيەت بەر.
ئەمرىڭ ھەمە ئىشدە ئەردى غالىب،
مۇھتاجلىقىم يولۇڭغە تالىب.
قادىرسەنۇ قۇدرەتىڭ ھۇۋەيدا،
قىلدىڭ يەرۇ ئاسماننى پەيدا.

مەنسۇرۇ مۇزەففەر ئەيلە ۋەقتىم،
سەئد ئىلە سەئىد ئەردى بەختىم.
سىددىقلەر، ئۇمەرى بولسۇ كۈنلەر،
ئۇسمان، ئەلى بىھ شۇيۇنلەر.
ئىھسان ھەسەن ـ ھۇسەين ھەسسان،
ھەم تەلھە زۇبەيرۇ ئەبدۇرەھمان.
ئاندافكى ئەردى مۇقەررەبىندەك،
دەرگاھىڭە جەننەتى بەرىندەك.
بۇ ياخشى ئەزىزلەر سەفاسى،
مىھر ئوخشە قىلۇر قەمەر زىياسى.
قىلدىم ساڭا ئىلتىجا بۇلەرنى،
ئاسان قىل ھەمە زەبۇنلەرنى.
قەيدىمغە قىلىپ مۇتىئ مۇنقاد،
ئەمرىمغە بولۇپ مۇئەييىد ئەۋتاد.
تا بولسا فەلەك مەلەك بىلە ياد،
قىل دارى سەلامنى سەرۇى ئازاد.
بولسۇن تەرەب ئەيش باسەلامەت،
ئەفزۇن .....

※ ※ ※

خامە بىلە ھەق ئاتىنى ئاغاز
ئەيلەيكى، دەيىلدى ھەرنە ئاغاز.
بولغان ئىسە تەسمىيە بىناسى،
پۈتمىش ئەۋۋەلدىن ئىنتىھاسى.
ئول خالىق خەلق ئىتىپ فەلەكنى،
نەييىرىن ئىلە نەجم ھەم مەلەكنى.
بۇ چەرخ دەۋۋار نۇھ سەماۋات،
نار ئىلە بىھىشت ئەرش ئايات.
يەر ئەھلىگە مىسلى ئەنبىيادەك،
تۈز يول ئۆزە تۇرغۇزۇپ ھۇدادەك.

※ ※ ※

ئۇشبۇدۇر بىزگە ئەجر ھەق ساردىن،
ئەيلەگەن سەئىيىمز شۇكرلەردىن.
كىم بۇ تەرزىدە ھىچ جەزا بولماس،
مۇنچە ئالىلمقىلە جا بولماس.
قايسىدۇر بۇ دىگەن تەرراز رۇسۇم،
بىلگىل، ئەي نۇرى دىدەئى مەئسۇم.
دىنى ئىسلام ئىلە خۇداۋۇ رەسۇل،
بارچەدىن بەرگۈزىدەۋۇ مەقبۇل.
مۇنىڭ ئىلە جەھاندا سەلمان بول،
مۇئمىنۇ مۇتتەقى مۇسەلمان بول.
ئۇشبۇدۇر بىزگە ھەق ساردىن ئەجر،

※ ※ ※

بۇ مۇھەققەق بولۇر يارۇغلاسا فەجر،
فەجر ۋەقتىدە سۇبھى سادىق ئولۇر،
تالاك يارۇغلۇقدا ھەق مۇھەققىق ئېرۇر.
ھەق مۇھەققەق ئولۇپ سورۇلسا ھىساب،
رۇزى مەھشەر ئولۇر، بىل، ئەي ئەھزاب.
ھەشر ئولغاچ كىتابۇ مىزاندىن،
كەلگۈسى نامەلەر گەرىباندىن.
ياخشىغە ئوك قول ئىلە ئالدىدىن،
كافىر ئەلگە چەپ ئىلە ئارقىدىن.
ئاسىلۇر گەردەنىغە نامە ئەمەل،
سۇد قىلماس ئۇ كۈندە تۇلى ئەمەل.
قىل بىزىك نامەمىزنى چۇن ئەبرار،
ۋەقىنا رەببەنا ئەزابەننار.
ھەب لى ئەيماننا كىتابى كەرىم،
ھۇرمەتى ھەزرەت رەئۇفۇن رەھىم.
فەتەقەببەل شەفائەتەل كۇبرا،
. . . . . .

※ ※ ※

ئەمىنەنىساخاننى قىلسا سۇراش،
قارا كېچە كۈندۈزگە سالدى فىراش.
ئەگەر كۆرسە خۇرشىد رۇخسارىنى،
كۆرەر مىھر فەررۇخ شەكەر بارىنى.
قاچان كۆز كۆرەر ئافتاب ئارەزىن،
ئۇزارىدەكى ماھتاب ئارەزىن.
تەمەننا قىلىنسا كۆرەرگە يۈزىن،
كۆرەر كۆز قاراغى ئىچىدە ئۆزىن.
ھەۋاسغە ھەر كىمكى بولسا دۇچار،
مەدەد يەتكۈرۇر خاسىيەت چار يار.
قەدى سەرۋى ئازادەدىن دەم سوقار،
سەنەۋبەر تەبەل ئاسماننى قاقار.
ۋۇجۇدى بەھار ئىچرە تەسنىمى گۈل،
ئاچىلغان سەھەر سۇبھ قىلدى قەبۇل.
نەفەس مەريەمۇ ئىيسايۇ خۇشگىۋار،
دەمىدە قىلۇر ئىلمى ئەئزەمنى يار.
مۇسەررەتدە رىزۋانغە تەفرىھ ئېرۇر،
فەراسەتدە فىردەۋس تەلۋىھ ئېرۇر.
مەقام ئەتتى ئىدرىس دارىسسەلام،
بەيانى مۇھەممەد ئەلەيھىسسەلام.
غۇلام ئولغانىدا ھەمە ھۇرى ئەين،
مۇھەررىر كەلىم سالغۇسى سائەدىن.
بىھىشتى بەرىن بولسا زىبەندە پۇش،
تۇرار ئالدىدا بىزەبانۇ خەمۇش.
دەرەختىكى تۇبا بىلە ھەمسەفەر،
سالۇر سايەلىغ نۇسرەت ئىلە زەفەر.

سەرايىكى باغى نەئىم ئەردى بەس،
ئىچەر جامى شەربەتنى نەئلى فەرەس.
زەمىنۇ زەمان كۇھنە بىر لەچكەرى،
مەكىنۇ مەكان نەقشى ئەنگۇشتەرى.
كېچە سۇبھدىن شامىنى ياندۇرۇر،
فەرىشتە سۆزى بەرق ئۇرۇپ قاندۇرۇر.
شەبىستان دۇئاسى سەھەردە قەبۇل،
ئەمىنەنىساخان بىلە ئەرزۇ تۇل.

※ ※ ※

پەدىد ئولدى سۇبھى ئەزەل مىھرىسان،
يارۇتتى كەۋاكىبنى غەيبۇللىسان.
قارا كېچەنى ئەيلەدى شەب چەراغ،
يارۇغ بولدى ئول شەب چەراغدىن قاراغ.
زىياسىلە خۇرشىد ئولۇب سەرەفەراز،
زەمىنۇ زەمان ئىچرە سالدى تىراز.
سەنەۋبەر تاپىب قەدر ئانىك بۇيىدىن،
فەرىشتە ئەدەب ئۆرگەنىب خۇيىدىن.
قەدى تۇبىنى ئەيلەدى شەرمىسار،
ئانىك سايەسى قىلدى باران نىسار.
ھەۋاسى خىرەدنى قىلۇر بىتەمىز،
سالۇر دانىش ئەھلىگە جەھل ستىز.
بولۇپ دەھر ئاراسغە دەريايى جۇد،
تاپىب ئەسر ئافاقى ئاندىن ۋۇجۇد.
كەرەم ساربدىن ئاسمان - يەر تىرىك،
ئەمەس خەلقىغە ھىچ ئىشدا يىرىك.
ئىنايەت قىلىب تۆكتى بارانىنى فاش،
جەسەد ئىچرە مەۋج ئۇرسە كۆز تۆكتى ياش.
دېدى روز - شەب يۇز تۇمەن ئافەرىن،
قىران ياشۇرۇندى ئۇۋەيسىلقەرنى.

※ ※ ※

ئايا خۇسرەۋى ساھىبقران خەلق،
سەن ئىلە ئېرۇر شۇھرەتى قارغەلىق.
بىرىپسەن كەرەم بەھرى بىلە تىراز،
ئاتىڭدۇر ۋۇجۇدى مۇھەممەد نىياز.
ۋۇجۇدۇڭ قاچانكىم پەدىدار ئولۇپ،
زۇھەل، زۇھرە بەھرام خەرىدار ئولۇب.
فەلەكنى قىلىپ خىزمەتىڭغە بەجا،
جەھان جانىنى ئاندە قىلدى بەھا.
قۇياش ئەختەرى كۆكدە قويدى چەراغ،
نەسىمى بىھىشت يەردە كۆرسەتتى باغ.
گۈل ئۆزرە تافىپ فەرۇەرىش قامەتىڭ،

يېتىپ چەرخىدىن پەيك خەيرىيەتىلك.
ئۆتۈپ سەككى خاراغە ھىممەت چاغى،
بۇلۇت يىغلاشۇر ئادەمىيەت چاغى.
تۆكۈپ ئاسمان ئەبرى رەھمەتنى پاش،
نىچۈككىم تۇشەر يەر - يۈزىگە قۇياش.

※ ※ ※

ئايا خۇسرەۋى ساھىبقران خەلق،
سېنىلك بىرلە فەرۇخ مەگەر قارغەلق.
قاچانكىم ۋۇجۇدۇڭ بولۇپ ھۆكمران،
مۇتىئ ئولدى ئەمرىڭغە روھى رەۋان.
تۇرۇپ دەھر ئىشكىڭدە قۇللار كەبى،
مۇسەخخەر چەمەن ئىچرە گۇللار كەبى.
دۇئا بىرلە مەشغۇل ئېرۇر سۇبھۇ - شام،
سەنا - شۇكر ئېتىپ ھەردەم ئەيلەر سەلام.
كېچە سەن بىلەن شەمئىن ئەتتى فۇروغ،
سەھەر قەندەلى كۇننى قىلدى يارۇغ.
زەمىن يۈزىنى گۇلستان ئەيلەدى،
فەلەك ئۆزىنى بوستان ئەيلەدى.
يەر ئۇستىگە بولدۇڭ شەھى بىنەزىر،
كۆڭ ئەھلى سېنى ئۆزگە قىلدى زەمىر.
ئىسىغ سەن بىلە يازنى بەخت ئەيلەدى،
ساۋۇق قىش كەبى مۇزنى تەخت ئەيلەدى.
ھەماناكى قويدۇڭ بەھار ئىچرە باغ،
ئاچىلىپ گۇلى بۇلبۇل ئەيلەر فەراغ.
خەرىف زىمىستانىدە توزىدى گۇلى،
قايانغە بارۇر ئەندەلىب بۇلبۇلى.
يۇرۇپ چەرخ يەخلىغ بۇ دەۋران ئارا،
تۆكەر كۆز ياشىنى قىلىپ ماجەرا.
بولۇپ ئىنسۇ - جىن بارچە خەيلىڭ سېنىلك،
يەرۇ - ئاسماندۇر تۇفەيلىڭ سېنىلك.
مەلەك ھەر مەھەل بولدى يارۇ نەدىم،
فەرىشتەلەر ئولدى رەفىقۇ قەدىم.
رىئايا بولۇپ خىزمەتىڭدە ئەسىر،
زەمان ئەھلىغە سەن بولۇپ دەستگىر.
قولۇڭغە ئالىپ سەلتەنەت ئەختەرى،
باسىپ مۇھرىدىن نەقشى ئەڭگۇشتەرى.
چىقار خەلقنى جۇملە ھاجاتىدىن،
ئۇمىد ئىلە قىلغان مۇناجاتىدىن.
جەھان ئەھلىگە جان بىلە يار بول،
جەھان تاكى بار ئەسرۇ دىلدار بول،
سېنى كۆرسە ھەركىم بولۇپ شادىمان،
تاڤىپ قايغۇ - ھەسرەت، ئەلەمدىن ئەمان.
سېنىلك ياخشى خۇيۇڭنى ياد ئەيلەسۇن،

كۆڭلۈڭلىك باھارىنى شاد ئەيلەسۇن.
سەن ئىلە گۈلۈپ ئىسمى ئەزەلىنى خۇش،
چىقارسۇن دەمى ئەرشى ئەزەم خۇرۇش.
بۇ ئەسر ئىچىدە ئەيش ئېتىپ ئۇمر كۆر،
قىيامەت كۇنى ئىشرەت ئەيلەپ سۇرۇر.
تەفەررۇج قىلىپ ساڭا ئالەم ھەمە،
ئايافىڭدە بولسۇن مۇسەللەم ھەمە.
سېنى جانىدىن ياخشىراق ئاسراسۇن،
كۆز ئىچرە مۇنەۋۋەر قاراق ئاسراسۇن.
مۇھەممەد نىياز بەگ ئاتىلىك سەرفەراز،
خەلايىقغە قىلدىلىك مۇدامەت نەۋاز.
نەۋازىلىك تولا كامىرانلىغ كۆرۈپ،
نىياز ئەھلىگە ياخشىلىق كۆرگۈزۈپ.
سېنىلك بىرلە خەتىم ئولدى ئوشبۇ سۆزۈم،
قاراغىڭغە ئىسمائىل ھاجى كۆزۈم.

※ ※ ※

ئىبتىدا كەردەم بىنامى نىكنام،
نامى ئۇ ئەللاھۇ رەھمانۇ سەلام.
ئالىمۇلغەيبۇ شەھادەت بىگۇمان،
ئالەمى زاھىر بولۇپ كەۋنۇ مەكان.
گەۋھەرى يەكتا ياراتمىش چۇن ئانا،
ئالەم ئولدى ئىبتىداۋۇ ئىنتەھا.
دۇرجى پاكى مۇستەفا لۇئلۇيى ئۇ،
رەۋشەن ئەتمىش خۇر چەھارۇم زۇيى ئۇ.
ھەر نېچە قىلسا تۇگەنمەس ياخشىسى،
سەن ئېرۇرسەن شۇرب كەۋسەر بەخشىسى.
خەتمە قىل مەدھى ئېرۇر رەفرەف مەقام،
دېمىش ئاندا رەببىلك ئول دەم ئەسسەلام.
توختاتالماي خامە يازدىم قىسسەنى،
تاكى جانانغە دېگەيمەن غۇسسەنى.

※ ※ ※

ئىيدلاپ بارماقغە باردىم بىر كۇنى،
تا كۆرۈپ دىل خەستەلىك ھىجران تۇنى.
ئايتىشىپ رازى دىلىم فەرھ ئەيلەسەم،
ھەرنى دىل خاھىش قىلۇر شەرھ ئەيلەسەم.
ئاقىبەت بولماي بەيان ئەيلەر ئانى،
تا تاپارمەن مەھۇەشۇ دىل بەستەنى.
مەھۇەشمدۇر سەدرە مىنراجلىغ،
قابە قەۋسەينۇ ئەۋئەدنا تاجلىغ.
شەمئەدەك خۇرشىد قىلمىشدۇر زۇھۇر،
كۆرسەتۇر كۆڭ ئۇستىدە ئالەمگە نۇر.

زەررەلەر جەۋلان قىلۇر خۇررەم بولۇپ،
سايەدىن نۇر ئەھلىگە مەھرەم بولۇپ.
يۇرگەنىگە مۇنچە يۇز فەرھان قىلۇر،
خۇر جەمالىدىن بەسى شادان قىلۇر.
زەررەدەك يۇز نالە ئەفغان ئەيلەمەك،
لازىم ئولدى ئەندەلىبدەك گۈل دېمەك.
گۈل بىلە گۈلزارنى ياد ئەيلەبان،
دىللارىمنى غۇسسەدىن شاد ئەيلەبان.
گۈل دىماغىمنى تەراۋەتدىن بۇ دەم،
تازە قىلدى مەن ئىدىم ئەينىلئەدەم.
لالەدەك ئۇممىدى شەربەت ئەيلەسەم،
نەستەرىندەك بۇ مەشامەت ئەيلەسەم.
سەرۋ قامەت قەدلەرىگە قايلاسام،
زۇلفى ئەنبەر سۇنبۇلۇڭدىن بايلاسام.
ئۇرۇەتۇل - ۋۇسقاغە چەكمۇ ئۇرسام تەقى،
سەن ئېرۇرسەن ئىنتىزارۇ مۇتتەكى.
باش كۆتەرسەم زىرى ئاستانى قۇبا،
بىلگۈچى سەن ھەرنە قىلسام ئىلتىجا.
گۈلسۇرۇخ بۇيى دىماغىمدا بولۇپ،
تۇتىۋەش گۈيى قۇلاغىمدا بولۇپ.
كاش ئاۋازىم بەلەند ئەتسەم بۇ دەم،
مەرھەبا، ئەنتەششەفئ يەۋمىننەدەم.
بەس قىل ئىسمائىل تەجەللىدىن گەف ئۇر،
نەخلىۋەش سەرۋى نىھالىدىن گەف ئۇر.

※ ※ ※

تۆكتى فەلەك ئۆزرە ئاھ غەمناك،
ئالەم دېدى بارچە ما ئەرەفناك.
تەئرىفىدە تانۇدى زۇھەل خۇش،
نەقدىنەئى مۇشتەرى سىياھ پوش.
كىسۋەت قارا مەخمەل ئىلە سۇندۇس،
ئىستەبرەق ئىلە لىباس قۇندۇس.
زۇلمات قارائخۇ كىچەسىدىن،
باش تارتتى خىزر دەرىجەسىدىن.
سۆزلەپ قارا تىل بىلەن يىلانى،
رام ئەتتى قارازىدىن يىلاننى.
ئىقرارى تۇتۇپ فەلەك يۇزىنى،
ئاسارى تۆكۈپ نەمەك تۇزىنى.
تۇردى كۈلۈپ ئۇشبۇ مۇددەئا دەپ،
ئۆتكەن رۇھلار سارى دۇئا دەپ.
ئاچتى يۇزىدىن نىقاب ناگاھ،
رەۋشەنلىكىدىن فۇرۇغى خىرگاھ.
كۆرسەتتى ئۇلۇغ كەرامەتىنى،
فەرقىم ئۆزرە قويدى ھىممەتىنى.

زوربەد قىلۇر فەلەكنى گەردۇن،
ھەملەسىدە بېرۇر سەمەكغە زۇننۇن.
فەرمانى نىگىنغە نەقش ياقۇت،
ھۆكمىدە تۇرار نۇفۇسى لاھۇت.
بەتھانى قىلىپ قۇرەيشدىن پۇر،
تۇر ئوخشە تۆكەر قۇرەيشى مەۋفۇر.
ئادەمنىڭ ئۇلۇغ ئاساسگاھى،
مەككىنى بەلەند ئىززۇ جاھى.
ئىبراھىم ئېتىپ رەفئۇ مەھكەم،
فەرمانى ئاڭا ئىدى مۇسەللەم.
مۇسا ئىلكىدە زاھىر ئولدى،
ئىيسا دەمى مەريەم ئىلە تولدى.
ئەلقابى چەھار يار بولدۇم،
سىددىق ئىلە كامكار بولدۇم.
ئۆمەرىكى ئىدى فىدا مۇھەممەد،
ئىسمائىل ئەلى تەجەللىدۇر خەد.

※ ※ ※

ئەي كېچە، مېنىڭ سەرايىمە كەل،
كۇندۇز كەبى مىھرسايىمە كەل.
كۆرگۈز قاراغىڭداكى ئاقىنى،
ئافاقنىڭ ئوتلۇ چاقماقىنى.
رەۋشەن بولۇپ ئىئتىبار ئاندىن،
ئىبرەتكە مۇئتەبەر جەھاندىن.
ئالەمغە چەراغى دىلغۇرۇزى،
بولسۇن چەراغ ئىچرە دەردى سوزى.
كىم دۇدى ياقىپ چەراغىمە ئوت،
كۆيسۇن ھەمە چەرخ مۇلك ناسۇت.
ئادەم ساری مىھرىدىن سالىپ شۇر،
مىھرى فەلەك ئۆزرە يەلغۇنۇر نۇر.
نۇرىن دىماغىمغە ئەت نىھانى،
خۇشنۇدلۇق ئولسۇ جاۋدانى.
رىزۋان يولىمە فىراش سالسۇن،
رەيھان بۇيىدىن تالاش سالسۇن.
مەئشۇق ئىلە ئىشقباز ئولايىن،
مەھبۇب ھەققۇ مەجاز ئولايىن.
مۇشتاقلىغىم ئوقۇپ فەسانە،
شەۋقىلە تۇتار چېچەكدە دانە.
ھەر دانەسىدىن دەرەخت تۇبى،
تۇرسۇن شاخى بەرگىدىن جەنۇبى.
ھەر ھەبدە نىھان بولۇندى ئىخراج،
كىم ھەبدە ئېرۇر خۇسۇسى نىسساج.
ھەر بىر نەفەسى خىراجى ئىقلىم،
ئىقلىم ئېتەر ئول نەفەسنى تەقسىم.

قىسمەتدەكى قەدرۇ قىممەتىنى،
ئالسۇن ھەمە قولىغە تىنەتىنى.
جىسمىدەكى بەھرەدىن خىرەدمەندە،
تافسۇن ھەمە دىلپىسەندى پەيزەند.
پەيزەند بولۇپ غەمى نىھانى،
ئولتۇرسۇ تەرەبدە مىھربانى.
خۇررەم دىلۇ نەۋ بەھار شانى،
ئىسمائىل ئىبرۇر ئانىڭ رەۋانى.

※ ※ ※

گۈلىستانغە كىردىم نەچە دەستەگۈل،
ئالاي دەپ تەۋەققۇفدە تۇردۇم مەلۇل.
ئاچىلدى گۈلى نەۋ بەھارىم بۇگۈن،
يازىپ مىھردەك ۋەسق يارىم بۇگۈن.
قىلىپ تۇھفە كەلتۇردى گۈلزارغە،
دەبان كەلتۇرۇر ئانى نەزارغە.
ئەجەبدۇر سۈلەيمانغە مۇرى زەئىق،
مەلەخ تۇھفە قىلمىش خىجىلۇ نەھىق.

※ ※ ※

ئەدەمدىن قىلىپ بۇ جەھاننى خىرام،
ۋۇجۇدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسەلام.
يىتىشتى قەدەم يەر يۈزىگە ھەمان،
نۇجۇم رەجم ئۇچۇن تەئىين ئولغان زەمان.
گۈرۇھى شەياتىنۇ جىن ئەھلىدىن،
يۈرۇپ سەئىي قىلدى بۇ نې ۋەجھىدىن.
قىلۇر مەنئ بىزنى ئۇرۇجى سەما،
بىلمەيىن ئەيلەشىپ شەفئ ھەشرگاھ.
قىلىپ سەير ئەتراف ئەكنافنى،
كېزىپ شەھرۇ سەھراۋۇ ئەھقافنى.
بەناگەھ يېتىپ يەتتە جىن مەقدەمى،
رەسۇل بەتن نەخل ئىچرە تۇرغان دەمى.
ئىشتىكەندە ئىقرەئ تىلاۋاتىنى،
فەساھەت كەلامىيۇ ئاياتىنى.
دېدى ئۇشبۇدۇر بىزنى مەنئ ئەيلەگەن،
بۇدۇر زۇلمەت ئەھلىنى شەمئ ئەيلەگەن.
ئىشتىتۇك ئەجەب رۇشدى شىرىن كەلام،
تۇرۇپ ئاڭلادى جان ئىلە بولدى رام.
تەمام بولدى ئاياتنىڭ سەمئىدىن،
كەلىمە ئۇقۇپ بولدى مۇئمىن يەقىن.
بۇلارنى رەسۇل چىن ئىلىغە رەسۇل
قىلىپ ئەلچى قىلماقغە ھۆكمىن قەبۇل.
بارىپ قەۋمغە قورقۇتۇپ دېدىكىم،

ئىشتىتۇك كەلامىن رەئۇفۇ ھەكىم.
تۇشۇلدى كەلامىكى تەۋراتدىن،
كېيىن نازىل ئولمىش ھەق ئاياتدىن.
كەلامىكى تەسدىق تەۋراتدۇر،
تەرىقى ھەق ئىچرە ھىدايا تدۇر.
خۇدا ھۆكمىنى ئەيلەگىزلەر قۇبۇل،
مۇسۇلمان بولۇپ تافغۇگىز راست يول.
ئۆزى مەغفىرەت ئەيلەگەي ھەر زۇنۇب،
ئەزابدىن پەناھ بەرگۈسى ھەم كۆرۇب.
خۇدا ھۆكمىن ھەركىم قۇلاق سالمادى،
ئانىڭ دوستلۇقىن كۆڭلىگە ئالمادى.
بۇلار بۇ زەلالەتدە گۇمراھدۇر،
ئاڭا دۇ مەلئۇن ھەمراھدۇر.
بۇ سۆزلەرگە بىر مۇنچە قىلدى نىفاق،
گۇرۇھى مۇسۇلمانلىقىن ئىتتىپاق.
قىلىپ ئەزمى بەتھا رەۋان بولدىلار،
بەقىئ ئىچرە ئەمنۇ ئامان بولدىلار.
ئەلەمدارى قىرق مىڭ چەرىك سانى يوق،
مۇسۇلمان بولۇپ دېدىكىم تۇئمە يوق.
قايۇ تۇئمە تەئىينلەسەڭ، يا رەسۇل،
نەبىسەن سۆزۇڭنى قىلۇرمىز قەبۇل.
بۇلارغە سۆڭەك، ئاتلارىغە تېزەك،
نە مىقدار قۇۋۋەت تېزەكدە سۆڭەك.
قۇناق ئىلە خەسدە بولۇنسا تافار،
بۇ قۇۋۋەتكى بۇ جىسىم قۇدرەت تافار.
ھەمە ھەۋل قۇۋۋەت ساڭا خاسدۇر،
شەياتىن ئېلى دۇ خەنناسدۇر.
ئۆزۇڭ شەررى ۋەسۋەسىدىن بەر پەناھ،
بەھەققى نەبى شافىئى ھەشرگاھ.
بۇلارغە مۇئەييەن بولۇپ تۇئمەلەر،
قەبۇل ئەيلەدى ھەرنەكىم ئەمرلەر.
تەقى نەھىيلەردىن، ئۇقۇباتدىن،
ئەزابى جەھەننەمۇ جەننادىن.
قەبۇل قىلدى تاقاشتىلار جۇملەسى،
نەسىبىن نەجىران ھەمە زۇمرەسى.
ئىدى بىننى مەسئۇد ئوشۇل دەم ھىجاب،
قىلىپ دائىرە ئىلكى بىرلە تاراپ.
بۇ مۇئجىز بەيانىڭ ئىبرۇر، يا رەسۇل،
ئىلاھا، مېنى بەندەلىك قىل قەبۇل.

※ ※ ※

قەدىڭ قەيۇمى تەقۋىمى مۇكەررەم،
خەيالىڭ ئىھتىرامى ئەرشى ئەئزەم.
لەبىڭ جامى مۇھەببەت كەۋسەرىدۇر،

ئۇزارلىك كامرانى چاھى زەمزەم.
جەمالىك ئافتابى چەرخ مەھرى،
جەلالىك قەۋمى نۇھۇدىنى قەھرى.
كەمالىك قۇدرەتى مەھرى نەبۇۋەت،
جەنابىك سەتۋەتى بەدرى فۇتۇۋۋەت.
ۋىسالىك مەسجىدى ئەقسا تەمامى،
مىسالىك يوق مەگەر دارەسسەلامى.
خىتابىك مۇستەجاب ئولدى بەلا دەپ،
جەۋابىك با سەۋاب ئولدى ئەلا دەپ.
ئەلى ئىسمائىل ئولدى تىغى ھەيدەر،
ئەبۇ بەكر ئىبرۇر رىزۋانى ئەكبەر.

※ ※ ※

ئالەم ساڭا بولسۇ بەندە فەرمان،
ئادەم ساڭا جانىن ئەتسۇ قۇربان.
كويۇڭدە سىپىھر زار بولسۇن،
جىبرىل كېلىپ نىسار بولسۇن.
ئەيىۋقى فەلەك فەرشتە بىرلەن،
ئەختەرى خۇرشىد رىشتە بىرلەن.
كەۋكەب كەبى تۇرسۇن ئاسمانده،
ئىلكىن ئاچىپ ئەجزى تەرجۇمانده.
تا ئۆلگۈچە بولسۇ بىر دۇئا گۇي،
گۇلدەستەئى زەئفەران ئوخشە خۇبرۇي.
ھۇسنۇڭگە باقىپ نەززارە قىلسۇن،
باغرىنى ھەزار پارە قىلسۇن.
دېسۇنكى نە دەب تەرەننۇم ئەيلەي،
داۋۇد سىرىشكىدىن نەم ئەيلەي.
ئول جايدە ئاجىز ئولسە جىبرىل،
مەن قايسى تىلىمدە ۋەسف ئېتەي بىل.
مەۋسۇف خۇجەستە دەردناكىم،
باق رەھم قىلىپ مېنىڭ ھەلاكىم.
ھەيف ئەتمە قۇلۇڭنى زارۇ مەھزۇن،
ياندۇر مەسرۇرلۇغدە مەمنۇن.
ھەر ئىكى جەھاندە بول خەبەردار،
ھەر چەندكى ئەيلەسەم گۇنەھ بار.
سەتتارسەنۇ يافىلغۇچى مەن،
غەففارلىقىڭنى ئاچقۇچى مەن.
ۋەھابسەنۇ مەن ئىنئىمادىڭ،
تەۋۋابسەنۇ مەن ئىنقىيادىڭ.
قەيد ئولدى كۆڭۇل مەلاھەتىڭغە،
سەييادە قوشۇلدى راھەتىڭغە.
ھېچ باقمادى دېدەئى خۇمارىڭ،
نەززارە ئەمەس ماڭا قەرارىڭ.
ئىسمائىل، يىغلا ئاھ ئېتىپ زار،
تا باقسۇ ساڭا كۆلۈپ شەكەربار.

※ ※ ※

جانۇ دىلىم ئىچىدە سېنى ئىستەرەمەن،
كۆز نۇقتە كۆرمەكىدە يۇزۇڭنى كۆرەمەن.
بولسا ئىدى ئۇزارلىك خەيالىدا خالىم،
يوقدۇر سېنىڭ يۇزۇڭسىز مەجالى خەيالىم.
قاش ئىلە كىرفىكىڭدىن ئۇزۇلمەس دىماغىم،
رۇخسارلىڭ ئولدى جەننەت ئارا ھۇسنى باغىم.
ئەمدى تەرەھھۇم ئەتكىل بۇ خاك ئۆزرە، ئەي ماھ،
رەھم ئەيلەمەككە لايىق ئىبرۇرسەن شەھەنشاھ.

※ ※ ※

قۇل مەن ۋەلى قۇلغە چاكەرى مەن،
ئۇفتادەئۇ جىسمى لاغەرى مەن.
فىسەن شەن ئىدىيۇ تەخت پايى،
كەنتى ئىدى ئىسمىسالاھى.
ئولتۇرمىش ھەزىنى ناله ئەفغان،
ئانداغ يول ئۇزەسىدە بەيتى ئەھزان.
ئىسمائىل ئىدى ھاجى زەمزەم،
زاھىر بولۇپ كەئبەئى مۇكەررەم.
قىلمىش ئىدى ھەرنېچە ھەۋەسنى،
ھەق قىلسا ئەمىر مەن ئوخشە كەسنى.
يوللار ئىچىگە قىلىپ ئارايىش،
يول ئۆتكۈچىلەر بولۇر ئاسايىش.
تافسا ئىدى كاشكى فەراغەت،
ھەيۋان ئىلە ئىنىس ئەھلى راھەت.
قازى زەمان جەلىل جەمالى،
دىن ئەھلى تافار ئىدى كەمالى.
ناگەھ كېلىنىپ كېتەردە ھەر يان،
كەبرۇك يوقىدىن بولۇپ فەرىشان.
دېدىمكى ھۇكۇمەت ئەيلە بىزگە،
يول كەبرۇك ئېتىپ ئارىق تۇزگە.
قىلساق ساڭا ھەم سەۋاب بولغاي،
فۇقەرا ھەمە كامياب بولغاي.
دەم قىلمىش ئىدىم ئانىڭغە زارى،
پۇل ئەتكەلى بىزگە ئەيلە يارى.
ھۇكمى بىلە ئېتتىپاق ئەللەز،

بەرمىشدۇر يافاچ، شاخ ـ شاللەر،
يول ئۇستىگە بولدى زىبۇ زىينەت،
يول ئۆتكۈچى تافتى ئارامىيەت.
يەتمىش ئىككى ئەردى ئەھل بىدئەت،
ھەر بىرلەرى گۇمرەھ زەلالەت.
ئۆتكۈرسە تەقى بۇ زاللاردىن،
سۇننى بىلە ھەم فەئاللاردىن.
قىلغايمۇ دەپ يەتمىش ئىككى ئەئداد،
كەبرۇك ئېتىلىندى يولغە بۇنياد.
يا رەب، بەدۇ كۇن ھەق ئىچرە تۇرغۇز،
سۇننى قىلۇ باتىلاننى قىل سۇز.
بىھەدۇ قىياسسىز تەھىيات،
بىھەسىر بايانسىز زەكىيات.
تەسبىھ قىلۇر ئىمىش ھەمە شەي،
دەر مالىكۇلمۇلك خالىقى ھەي.
يۇز ئانچە زىيادە بەلكى يۇزمىلك،
مىلىك-مىلك تەقى‌ھەم تۇمەن ـ تۇمەنمىلك.
بولماس بۇ مەھامەدىغە غايەت،
تا روزى قىيام بىلا نىھايەت.
ھەر سەۋتۇ نەزەر نەفەس خۇتۇرات،
قىلمىش دىلۇ چەشمىلە زۇھۇرات.
ھەر لەھزە دەمىلك سەلاتۇ تەسلىم،
ھەر لەمھە دەمىلك نىسارۇ تەئزىم.
قىل ئول كىشى رۇھىغە شەرافەت،
رەھمەت سەلاتۇ لۇتفۇ رىغاقەت.
نىشان شەرافەت ئىچرە مەسنەد،
كىم ھەمدى لىۋا ئاڭا مۇقەييەد.
ئەسھابى نۇجۇم چەھار يارى،
ھىجرەت ۋەتەن ئىچرە غەمگۇزارى.
ئەۋلادى بىلە بەقايى ئالەم ،
تا ھەشرغە تۇتىيايى ئالەم.
ئەزۋاجى مۇتەھھەرات ئەردى،
ھەر خەبسىدىن تەييىبات ئەردى.
دىن ئۆزرەكى ھەق تەرىق ئىچرە،
سەئيى ئەيلەمىش بۇ رەھىق ئىچرە.
تابىئ تەبئىن يارۇ ئەھباب،
تا روزى قىيام ئالۇ ئەتياب.
تەسلىمى سەلات بولسۇ ھەردەم،
تا ھەشرۇ نەشرغە دەما ـ دەم.
بەئدەز دېگۈسى ئۇممىدۋارى،
ئەز رەھمەتى خالىقىيۇ بارى.
نىدا قىلغالى ئەندەلىبى چەمەن،
كۆزىگە قۇيۇپ گۈلئۈزارى سەمەن.

دېدى: گەي مۇنادايى دانەندە گەم،
نىدا بىر سەدايى نىشانەندە گەم.
مېنى گەمرىدىن ھۆكمران گەيلەدىلەك،
گۆزۈلەك تەنگە رۇھى رەۋان گەيلەدىلەك.

※ ※ ※

كىنەك ئاخۇندغە ئاقساقاللىقىدىن،
چىھرۇ ئەبرۇسى خەتۇ خاللىقىدىن.
ئاشنالىغ تەرىقەسى بار ئىدى،
دوستلار يەڭلىغ ھەر زەمان يار ئىدى.
لېك بارىش ـ كېلىش ئىدى گەھ ـ گەھ.
ناگەھان كۆرسە ئانده ئول ھەمرەھ.
ھالىيا ئوترادا سەبەب بولدى،
بۇ سەبەب كۆرگەلى سەبەب بولدى.
كىم زىيا تىرناغىدا چوڭ قىلغان،
پەرۋەرىشدىن خىرەدنى ئوڭ قىلغان.
بىر جەمىلە زەمانەلەر خۇبى،
جانۇ دىلنىلەك بەھار مەھبۇبى.
كەلدى سەنجۇغە سەنجۇ بولدى گۈل،
گۈلنى تەرك ئەتمەدى چەمەن بۇلبۇل.
گۈل يۇزۇڭغە سەلام قىلمىش ھۇر،
گۈل ئاچىلدى ئايا‌غلىك ئاستىدا نۇر.
نۇرۇلەك ئالەم يۇزىگە ئەختەرۇ مىھر،
نەۋرۇزۇلەك مىھر يۇزىگە گۈل چىھر.

※ ※ ※

مەن ئايلاناي غۇبارىڭدەكى فەرقىڭدىن،
تۇردۇم قاراب يولۇڭغە كۆرەرگە خەتىڭدىن.
ھەسرەتدە چىقتى ياشىم يۇزۇم ئارەزىغە،
بىر باقمادىلەك بۇ خەستە غەربىنىلەك يۇزىغە.
مەستانەلەر كەبى ئۆرگۈلەي دەرگەھىڭدىن،
باقغىل نىگاھ بىرلە ئەسەرلىك رەھىڭدىن.
داغىلەك يۇرەكغە سالدى غەمىلەك لالەسىدىن،
تىترەر فەلەك ۋۇجۇدى سۆزۇم نالەسىدىن.

※ ※ ※

ئاچ پەردەنى ئارەزى يۇزۇڭدىن،
كۆرسەت ماڭا دىدەۋەر كۆزۇڭدىن.
فەرخۇندە بولاي كۆرۈپ جەمالىلەك،
ھەق ئەيلەمەسۇن خەزان كەمالىلەك.
تا ۋەسل بولۇب ۋىسال ئۇچۇن شاد،
خۇررەمۇ مەسرۇر سەرۋۇ شەمشاد.
ئۆلگۈنچە رەفىقۇ يار بولسۇن،

مەھشەر كۈنى غەمگۈزار بولسۇن.
جەننەتدە مۇقابىل ئولتۇرۇشساق،
ياقۇت تەخت ئۆزە تۇرۇشساق.
دىدارى ھەق ئولسا ئاشكارا،
ھەقنى كۆرۈپ ئەيلەسەك گۇۋاڭارا.
تۇبا بۇ ئۇلۇغ شەرەفكە نائىل،
يافراغلارى مەرھەباغە قايىل.
يا رەب، كەرەم ئەت لىقايى رۇخسار،
كۆرسەت مۇساغە لۇتف دىدار.
رەھمەت قىل مۇستەفاغە ھەردەم،
ئەۋلاد ئىلە زۇررىياتىغە ھەم.

※ ※ ※

قەلەم سۆزلەگىل ئۆتكەن ئەل ھالىدىن،
كېلۇر ئەل ئارا بولمىش ئەھۋالىدىن.
سۆزۈك بارچە ئەلغە پىسەند ئولغۇدەك،
ئۆزۈك سۆزكەبى ئەرجۇمەند ئولغۇدەك.
دېسۇن ئافەرىن بارچە تەھسىن ئېتىپ،
قاراغىغە قول قويسۇ ئۆزدىن كېتىپ؛
قۇچۇپ بىر - بىرىن فىرقەئى ھۇرى ئەين،
سېنى كۆرگەلى كەلسە مائى مەئىن.
تۇرۇپ كەئبەتۇللاھ كەبى ئوترادا،
دېگىل: ئەمدى، ئىسمائىل، ئەتكىل نىدا.

※ ※ ※

خۇدا بەردى لۇتفىلە ئىھسانىدىن،
پەدىد ئەتتى فەررۇخ تەرىن خانىدىن.
ئۇزارى ھەمە قاشئارىقغە چەراغ،
تۇتار مىھرىدىن جان ئىلە تاغنى باغ.
قويۇپ ياخشى ئادەتۇ خىسلەت مەرام،
كەرامات ئادەم ئەلەيھىسسەلام.
ئانىڭ ھەق بەياندا سۇننەت بولۇپ،
بارى جىنسلەر جىسمىغە ئات قويۇپ.
ئۇرۇسى پىسەر لازىم ئولدى بىزە،
زىيافەت تەسەددۇق دىل ئەتدۇك سىزە.
كېلىڭ ئەي ئۇلۇغ باغ ئەزىز جايىدىن،
ئاراباغ بىلە سەدرى سىمايىدىن.
نەسىم ئۆزرە زىينەت بولۇك تاكى ئات،
بۇراق ئوخشە ئىنسكەندەر ئۆيگە پات.

※ ※ ※

لەھۇلمۇلكۇ خەللاقى ئەرشى بەرىن،
سەزاۋارى تەھسىنۇ ھەم ئافەرىن.
فەلەك ئەۋجىنى ئەيلەدى بەر قەرار،
زەمىن تاغلارىنى قىلىپ ئۇستىۋار.
ئەناسۇرنى ئەسر ئىلە قىلدى جەھان،
تىرىلدى ئەدەمدىن زەمىنۇ زەمان.
بۇ دەھر ئىچرە تۇرغۇزدى ئەفلاكنى،
خەلىپە قىلىپ ئادەمى خاكنى.
مەلائىكنى فەرمان فەزىر ئەيلەدى،
ئانىڭ سۇرەتىن بىنەزىر ئەيلەدى.
ئىتائەت قىلىپ ئاسمانۇ زەمىن،
مۇسەخخەر بولۇپ جانى رۇھىل-ئەمىن.
تەئالەللاھ ئەسنافى مەخلۇقىدىن،
چىقاردى گۇزىدە قىلىپ زەۋقىدىن.
بېرىپ قۇۋۋەتۇ ئەقلۇ ئىدراكىنى،
تەۋانا قىلىپ ئەجزۇ بىباكنى.
تەمامى جەھانغە ئېتىپ پادىشاھ،
قويۇپ باشىغە تاجۇ تەخت ئىلە جاھ.
ئاقار سۇ، چىقار كۇن ئانىڭ نۇرىدىن،
يۇرەر تەن، كۆرەر كۆز ئانىڭ زورىدىن.
نەسىمى سەھەر غۇنچەنى چاك ئېتىپ،
مەنى نۇتفەنى خۇن ئىلە پاك ئىتىپ.
نەۋا ئەيلەمىش ئەندەلىبى چەمەن،
يۇزىن كۆرسەتىپ گۇلشەن ئىچرە سەمەن.
قاچان ئۇشبۇ يەخلىغ ئىدى مىھرۇماھ،
زەمىنۇ فەلەك ئۆزرە ئەيلەپ نىگاھ.
قاچان يەتتە كەۋكەب ئىدى ھەم تەبەق،
قىلالماي تەبەق بىر - بىرىدىن سەبەق.
قاچان زاھىر ئولغان ئەدەمدىن سۇرۇش،
پەدىد ئەيلەگەن ئەقلىلە فەھمۇ ھۇش.
مەگەر ھەق تەئالا مۇقەددەر قىلىپ،
ئۆزى خاھلىغاندا جەھانغە كېلىپ.
پەدىد ئولدى ئافاق ئارا نۇرى پاك،
ياراتىلدى مەخلۇق ئولۇپ ئەرشۇ خاك.
بۇ مەخلۇقلارغە نەبى بەردى ھەق،
رەسۇل ئەيلەدى مۇژدە بىرلە ئۇفەق.
قاراڭغۇ كېچە سۇبھىدىن بولدى ئاق،
ئاقىپ تىرە تۇفراغ ئىچىدىن بۇلاق.
بۇلاق سۇدىن ئەيلەپ بەسى مەرغزار،
دەرەختۇ گۇلۇ باغۇ بولبۇل ھەزار.

سەنا خانلىق ئەيلەپ زەبان ئەندەلىب،
تەرەننۇم قىلىپ گۈلستانغە كېلىپ.
دېمىش مەرھەبا بەدرى يۈزلۈك جەمىل،
مۇنەۋۋەر قىلۇر كۆكنى ئەبدۇلجەلىل.
ئېرۇر ۋالى بۇ ئەسر گۈزە ئۇشبۇ ئەر،
تولا ياخشىسى سۆزلەرنى دەر.

※ ※ ※

ئىدى تەئرىخى ھىجرەت ئەلبەتتە،
بىر مىڭ ئۈچ يۈزۇ سەرف قىرق يەتتە.
بولدى نۇرانى قاشىڭارىقدە بەسەر،
چەشمى زەمزەم دېگەن كەبى ھاجەر.
پەدەرىم نامىدىن ئالىپ بەھرە،
تەسمىيە بولمىش ئەردى گۈلچېھرە.
چۈنكى ئىسفەندىيار بائىس ئولۇپ،
بەختۇ ئىقبال ئىلىگە ۋارىس ئولۇپ.
تەئمىر ئەيلەپ شەرىئەت ئۈچۈن جاي،
مەدرەسە، مەسجىدۇ رەباتۇ سەراي.
مۇنى ئىسكەندەر ئەيلەمىشدى سەد،
سەد ئۆزە خىزر تۇردى زىبا خەد.
زۇھەل ئەتكەن كەبى شەجەرنى سەمەر.
ئارەزى چېھرەسى فۇرۇغى قەمەر،
زۇھرىدىن مۇشتەرى بولۇپ بەھرام،
بۇيى خۇرشىدنى قىلىپ ئەھرام.
يەلغۇنۇپ بەرگى گۈل سەمەن رەيھان،
تىلغە ئالىپ سۇرۇشى يا سۇبھان.
يەنە ھەمرائى ھەيات راھەتىمە،
بىر ۋەلەد تۇغدى سالدى شەفقەتىمە.
ئاڭا ئىسكەندەر ئەيلەبان نامى،
خەتىم ئولۇندى بەھېچ ئىكرامى.
ۋە سەلامۇن ئەلا لىسانى ئەسا،
بىلمەسمۇ مۇۋەددەتى مۇسا.
ئىدى ئىسمائىل ئۆزرە ئىسكەندەر،
كۆز قاراغى قاراغغە نۇرى بەسەر.

※ ※ ※

ئولتۇرۇپ ئەردىم ئابى ھەيۋانده،
ئەندەلىب سۆزلەدى گۈلىستانده.
دېدى ئەي ئەنجۇمەن تەرەبگاھى،
گۈلى تەسنىمۇ بۇيى ئاگاھى.
ھەق مۇكەررەملىغده سابىت ئەتسۇ سېنى،
دىنى سابىتغە ئايەت ئەتسۇ سېنى.
بول چەمەن مەسنەدىده رۇستاخىز،
يەتمەسۇن ساڭا دەھردىن فەرھىز.
كۆرسەتىپ چېھرەئى سۇلەيمانلىق،
تالىئ گولسۇن ژۇجۇدۇڭا شەئنلىق.
تاكى دەۋران فەلەكده تۇرسا خۇمۇش،
بول مەلائىك گىلىغە ئەقل گىلە ھۇش.
مەلەك تافسۇن ۋىسالىدىن بەھرە،
مەملەكەت تۇرسۇ فەرروخى چېھرە.
ئادەمۇ جىن كېلىپ سېنى سۆيسۇن،
خاك پايىلىق ژۇجۇدىغە سۇرسۇن.
سەندىن ئەھلى جەھان بولۇپ خۇشنۇد،
دېسۇ: سۇبھانەھۇ ئىلەيھى يەئۇد.
ئۇدۇ رەيھان نەسىمگە باش ئۇرۇپ،
بوي چىقاردى گۈلابىنى ياشۇرۇپ.
ئاتەشى ئىشق بىلە سۇردى سەمەن،
ئوتنى ئۆز جىسمى ئىچرە قىلدى ۋەتەن.
مىھر بانلىق يۈزىدە رۇھى رەۋان،
پاسىبانلىقده خاتىرى مىھمان.
جانىنى يولۇڭە فىدا ئەيلەپ،
رۇھ قۇدسى بىلە نىدا ئەيلەپ.
سەئد ئەكبەرلىغىنى بىلسۇ تەمام،
ياخشى ۋەسفىڭ بىلە دېيىلسۇ تەمام.
كىم بۇ ياخشىلىق ئەر ساڭا بولسا،
دېمەك ھاجەت ئەمەس ئاڭا بولسا.
خەتىم بولمىش نەبى بىلە مۇرسەل،
مىشكىنىدۇر مۇخەتتەمۇ مەۋسەل.
ئافتابى رىسالەتى مەلەكۇت،
دېدى: سۇبھانە رەبىئى لاھۇت.
ئەرش شۇد سەرنەۋشت ئىسمائىل،
بەدرى تابان سىرشتىغە مايىل.

※ ※ ※

سۆز ئاغاز ئېتەي ھەقنىڭ ئاتى بىلە،
ئۆزىگە ياراغلىق سىفاتى بىلە.
كى پەيغەمبەر ئىرسال ئېتىپ زۇل جەلال،
تاپىپ خەلق يول ھەق ساڭا بىمەلال.
نەبى كۆرسەتىپ شەرئ تەرتىبنى،
رەسۇل زاھىر ئەيلەپ نەفسى تەييبنى.
دەرەختى شەرىئەت ھەمە ۋەئزۇ پەند،

تەرىقەت ئاساسى ئىدى مۇستەمەندە.
ھەمە شاھلار شەرئىنى باشلادى،
بۇ خۇب ئىش بىلە نەھىينى تاشلادى.
شەھى كامران جۇملەسىدىن بۇ كۇن،
يۇ دارىن تۇتۇپ شەرئىنى تۇنۇ - كۇن.
فەلەك مەرگەزىدە ئاساس ئەيلەدى،
قىلىق ياخشىلىق بىقىياس ئەيلەدى.
ئىلاھا، بەرەۋمەند قىل شاھنى،
بەلەند ئەيلەگىل تەخت ئىلە جاھنى.
كى فەزل ئەيلەدىك خاك بىقەدرغە،
بېرىپ شاھلىق مەنزىلەت سەدرغە.
زىياد ئەيلەگىل دەۋلەتىن دەم بەدەم،
غەم ئەندۇھنى قىل جىسمۇ جاندىن ئەدەم.
ھەمە خاسىدىن سەرنىگۇن ئەيلەگىل،
ئانىلىك دۇشمەنىن باغرى خۇن ئەيلەگىل.
ئەگەر بولسا ئالەمدە شەھ رۇزىگار،
يۇ دارىنىنى قىل شاھ، ئەي كىردىگار.
ئاڭا يەتمەسۇن ھېچ زەخمى گىزەند،
سەلامەت ئەمان تۇت ئانى نۇشخەند.
ئەگەر سەن ئەمان ئاسراسالىك بىخىلاف،
بولۇر خەلق دۇشمەنلىقى بارچە لاف.
ئىرۇرسەن قەۋى قۇدرەتىگدۇر ئەزىز،
يامانىنى يوق ئەت باغى زالىمنى تىز.
ھەلاك ئەيلەگىل شەرئ ئەئداسىنى،
يوق ئەت يەردىن ئەمۇالۇ مەئۋاسىنى.
بەھەقى ھەدىسى كەلامى قەدىم،
بەھەق مۇسەللايى ئەرشىل ئەزىم.
يۇ دارىن مۇھەممەدكە بولسۇن رەفىق،
فەرىشتە كېلىپ تۇرسۇ خىزمەتكە جىق.
ھەمە ئەنبىيا بولسۇ يارۇ ئاڭا،
خۇدايا ئىرۇر جۇملە ئاسان ساڭا.
بۇ ئىسمائىل ھاجىنى ھەر سۇبھۇ شام،
يۇ دارىنغە قىل بىر كەمىنە غۇلام.

※ ※

سۆز ئاغازىدىن دۇرفىشانلىق قىلاي،
قەلەم يۇزىدىن نۇكتەدانلىق قىلاي.
كى سۆز خامەسى تافتى كىلىك ئىچرە جاي،
قەلەمدان بولۇپ سۆز بىلە مىشكسای.

سۆزۇم خەيمەسى قەسر فىردەۋسىدۇر،
سۆز ئىلە ئۆزۇم خەزرەجۇ ئەۋسىدۇر.
سۆزۇم شۇئەئى سىھرى ئەفسۇنگەرى،
سۆز ئىقلىمىدا پۇر ئەسەر لەنگەرى.
سۇخەنۋەر ئىبرۇر گەرچە بۇلبۇل ھەزار،
قاراغىغە ئىلمەس سۆزىن كامكار.
سۆزۇم تەلخدۇر شۇرەلىقدىن نەمەك،
لەزىز ئەيلەدى گوشت رەۋغەن سەمەك.
سۆزۇم شەربەتى مەرگ ئابى ھەيات،
ئالۇر نەفئ رۇھانىئى كائىنات.
سۆزۇم دۇرجىدىن ئاسمانى بۇرۇج،
قىلۇر شەرقىدىن غەرب ساری ئۇرۇج.
سۆز ئەسناسىدە تەلئەتىم ۋەززۇھا،
كېچە - كۇندۇزۇم لۇئلۇيى بىبەھا.
سۆز ئىلە تۇتۇپ كامۇ تامغاقنى،
قارا كۆك قىلىپ رويى ئافاقنى.
سۆز ئەيلەپ سەفەر مەھۇەش ئولغاچ رەبىئ،
بەھار ئولدى بۇ مۇشتەرىغە مەبىئ.
سۆزۇمدە رەجەب سالدى چەرىخ ئۆزرە فەرش،
نىچۇككىم تۇرار ئەرجومەند ئىلە ئەرش.
سۆزۇم شەھرى رەمزان زىياسى ئىبرۇر،
بەرائەت كېچە ماجراسى ئىبرۇر.
سۆزۇم شەۋقىدىن ئافتابى ھىلال،
قىلۇر چىھرە شەۋۋالنى زۇلقەئدە بال.
سۆزۇم تىغى زۇلھەججەدىن باشلادى،
ئەدەم مۇلكىنى بىر تەرەف تاشلادى.
سۆزۇمدۇر مۇھەررەمدە سابىت قەدەم،
نىگىنى مۇنەققەش زوھۇرى ئەدەم.
سۆزۇم تەگدى ئىسمائىل ئاۋازىغە،
ئاخىر ئولدى بۇ نەزم ئاغازىغە.

※ ※ ※

ئەي رۇيى زەمىنىڭ ئافتابى،
سىمۇرغ زەمىرىنىڭ شىتابى.
ئەفلاك ئارا بول سىپىھرى خۇرشىد،
ئالدىڭدە غۇلام بولسۇ جەمشىد.
شايىستەئى ھەق بول، ئەي ئابرۇمەند،
بولسۇن مەقسەد مۇرادى پەيۋەند.
بەرخۇردار بولسۇ سەندىن ئالەم،

خۇررەم تۇرسۇن پەرىيۇ ئادەم.
يەتسۇن سەندىن فەلەكغە ئىسار،
بولسۇن فەرخۇندە جۇملە ئاسار.
مىھرۇ مەھى چەرخغە رەۋان بول،
جىنۇ، ئىنسانغە ئىگەھبان بول.
ئول كۇنكى رەقەمغە نۇقتە سالدىڭ،
يەر ـ كۇكنىڭ كەلىدىن قولغە ئالدىڭ.
بول مەمنۇنلۇقدە شادۇ خەندان،
تا بولسا جەھان ئارا سۇخەندان.
شەھلەر ساڭا ئەيلەسۇن ئىتائەت،
قىلسۇن ھەمە بەندەلىكۇ تائەت.
گەردەن قويسۇن سۇزۇڭگە ھەر بار،
مەجمۇئى خەلايىق ئىلە سەردار.
باق كۇز قاراغىمغە، ئەي مۇنەۋۋەر،
تا بولسۇن ئارەزىڭدىن ئەنۋەر.
بولدى بۇ شىكەستە ئىنتىزارىڭ،
تا يەتسە كۇزى ئارا گۇزارىڭ.
يا رەب، نە دەسەم بولۇر سىفاتىن،
كىم تەسمىيە قىلدى يۇسۇف ئاتىن.
يۇز تۇرلۇك ۋەسق قىلسا ئەقلىم،
كاغەز ـ قەلەم ئەتسە ئانى نەقلىم.
ھەرگىز لايىق ئەمەس شەرەفغە،
پەرتەۋى سالغان يارۇغ تەرەفغە.
ئەترافى جەھانغە سايەسىدىن،
تۇشتى بەركات پايەسىدىن.
قىل ياخشىلىقىنى كۇپ زىيادە،
تۇرسۇن مەسرۇر شاھزادە.
بول يارۇ رەفىقۇ غەمگۇزارى،
ھەر ۋەقتۇ ھەر مەھەلدە يارى.
قىلسۇن ھەمە ياخشىلىق سەناسىن،
پەيۋەستە تەھىيەتۇ دۇئاسىن.
ئۇنسۇر ئۇزىن ئەيلەسۇن فىداسى،
ئەختەرۇ كەۋكەب بولۇپ گەداسى.
رەيھانغە نەسىمىدىن سالىپ بۇيى،
بولسۇن باغۇ چەمەن دۇئا گۇيى.
مادامكى كۇرسە جىسمىدىن جەھان،
بولسۇن ھەمە خەلق بەندە فەرمان.
خەتىم ئولسۇن سۇرە ئانىڭ ئىلە،
دەمى تەئسىرلىك زەبانىڭ ئىلە.
ئانداغكى نەفەس چىقارسە ھەلقۇم،
بىسمىللاھ بولسا ھەيىۇ قەيىۇم.

※ ※ ※

يەنە مۇندىن ئۇزگە خۇسۇسىيەتى،
گەدەدسىز تولا ئەلگە خاسىيەتى.
تافار ئاسمان ئانىڭ ئىلە قەرار،
نىچۇككىم ئىدى ئاندە دارۇلقەرار.
زەمىن تاغلارى رىزە ـ رىزە شىكەست،
بولۇپ ئىزى ئاستىدە ئول پاي بەست.
ھەۋا كۇكلەرى تەئرىفىدىن قاراپ،
بۇلۇت نەۋھەسىنى قىلۇر كامىياب.
كەماندار ئولۇپ زۇھرەئى جانگۇداز،
بېرۇر چىللە مۇژگانغە تىيرى نىياز.
دۇئايى ئىجابەت كەبى ناز ئېتىپ،
قەبۇل ئىلكى بىرلە سەرەفراز ئېتىپ.
تەفەررۇجدە ئىسمائىل ئەھۋالىغە،
تەجەللى كەبى كۇز سالۇر ھالىغە.

※ ※ ※

ئەزم ئەيلەدى خىزمەتىڭگە ھاجى،
دىن ئۇيىنى قىلغالى رەۋاجى.
مەن ئەكرەمە ئالىمەن دېمىشدۇر،
ئەھمەدنى ئەزىزلاغان ئىمىشدۇر.
زاھىر بولۇبان جەماللاريدىن،
فايىز بولۇبان كەماللاريدىن.
قىلسام ساڭا ئەسسەلامۇ ئەلەيكۇم،
باشىم قەدەمىڭگە ئەيلەسەم خۇم.
خۇرسەند بولۇپ ئەتالاريدىن،
ئۇپسەم دىنى خاكىپالاريدىن.
بولسام ئىدى بەھرەمەند فەيزى،
تا شەب توخىسى چىقارسە بەيزى.
سۇبھى كەبى رەۋشەنايى شەرقى،
فەيزاب ماڭا بولۇرمۇ بەرقى.
دىل ئىچرە ئەجەب شەرارە زەۋقىڭ،
شور ئەيلەدى ئىنتىزار شەۋقىڭ.
رۇھۇم قۇشى تەلپىنۇر يولۇڭغە،
قۇربانلىقى بولسا مەقبۇلۇڭغە.
تەقدىرى ئەزەل بۇ نەۋئى يازمىش،

لەۋھ ئۆزرە نېكىم بىزە بولانمىش.
جەزب ئەيلەدى بىزنى تۇتىياسى،
تۇر ئىچرە تەجەللى روشەناسى.
تا لۇتفىنى مەن سارى تەجەللى.
غەش مەھۇۋ زەڭلەرىم مۇجەللى.
قىلسا نې ئەجەب سەئادەت ئەرمىش،
تۇر ئىچرە بەسى كەرامەت ئەرمىش.
تا بولماغۇنچە شىكافى رەۋزەن،
بەرق ئەنۋەرى شەمئىدەك فۇرۇزەن.
بولماس بۇ قارا يۇۋغان بىلە ئاق،
ئۆزلۇكچە بولۇرمۇ ھېچ ئافاق.
تا تۇرى تەجەللى بولماغۇنچە،
زەڭلەرنى مۇجەللى قىلماغۇنچە.
يوللارغە ئۇممىد مۇنتەزىرمىز،
چاكەرلىقىڭ ئىلە مۇفتەخىرمىز.
شەھلىق كەرەمىدە قىل ئىنايەت،
مىسكىنلەرنىگە سەن نەۋال ئەت.
تا زەررە كەبى زىيايى شەمسى،
قىلسا تەقى رەۋشەنايى شەمسى.
رەخشەندەۋۇ شەرقدەك مۇنەۋۋەر،
زۇلماتغە بەرقى مەھرى ئەنۋەر.

※ ※ ※

. . . . . ئارامىنىڭ گۈلىستانى،
نەسىمى گۈلشەنىمىنىڭ بوستانى.
. . . . . ئەختەر رەۋشەن دىماغى،
كۆزۈم رۇخسارىنىڭ چەشمى قاراغى.
. . . . . نىڭ بەيزەئى مۇرغى زەررىنى،
مەلەك ئەنۋائىنىڭ ھۇسن ئافەرىنى.
دۇ ئالەم بارىچە بولغىل مۇكەررەم،
مۇتىئ بولسۇن ساڭا فەرزەندى ئادەم.
زەمىنۇ ئاسمان بولسۇن مۇسەخخەر،
قەدىمسەن، ئەرچە ۋەسق ئەتتىم مۇئەخخەر.
. . . . . لەرىڭ پەيداۋۇ پىنھان،
زۇھۇرۇڭ دەۋرىدە يەكسان سىپاھان.
. . . . . بىر مەنزىل قەسرى مۇرەففەئ،
ۋۇجۇدۇڭ قەسرىدە خىلئەت مۇرەققەئ.
رەفىئۇش - شەئنىدۇر قەدرۇ نەۋالىڭ،
بەلەندۇر قامەتىڭ بەدرى كەمالىڭ.

مۇسەممە قاشلارىڭ ئەينى مۇقەۋۋەس،
تۆكۈلگەن ياشلارىڭ رۇھى مۇقەددەس.
فەرىشان بولماسۇن خاتىر جامالىڭ،
ساڭا ئەبدۇلجەلىل بەسدۇر جەلالىڭ.
ئەزىزلىق كامى سەن بىرلە مۇسەللەم،
ساڭا دائىسسەلام بىر قەترەئى يەم.
. . . . . شۇم مۇشك بىرلە،
فۇتۇلدى ئەر ياغاچى خۇشك بىرلە.
. . . . . دەستىدە خۇرشىد تۇردى،
چەمەن فىردەۋسىدىن گۈل كەلتۇرۈلدى.
ئىبەردى . . . . . نۇر كۆزۈڭگە،
قوشۇپ ئاھەڭگىنى فەررۇخ سۆزۈڭگە.
ئوقۇپ كۆرگىلكى نېدۇر گۇفتىگارى،
نېدىن بۇلبۇل قىلۇر ئەفغانۇ زارى.
قۇلاغىڭغە ئىشت، ئەي ياخشى كىردار،
نە دەپ سۆزلەر بۇ ئىسيانى گۇنەھكار.
مەئاف ئەتكىل ھەمە تەقسىرەتىمنى،
كەرەم قىل لۇتف ئېتىپ تەقرىرەتىمنى.
مۇقەررەردۇركى كۆرگەنسەن تەجەللى،
ياپىپ كۆرمەس بولۇر ئەردى مۇجەللى.
سەن ھەم ئۆتكىل مېنىڭ سەھۇۋ خەتايىم،
كى ئەۋۋەل ئەردى سەن بەرگەن ئەتايىم.
ئەتائۇللاھخان ھاجىغە ھەردەم،
سەلامىم يەتكۈرۈر مەسرۇرۇ خۇررەم.
چۇ ئەبدۇللاھدۇر مەقسۇدى ئافاق،
سەھەرلەردە كۆز ئىچرە يىغلادى تاق.
قىلۇرمۇ باغداكى سەرۋىمنى شەمشاد،
بۇ ئىسمائىلنى ئەيلەرمۇ پەرنزاد.

※ ※ ※

خۇدايا ئۆزۈڭ رازدانى خەفى،
سەنا - ھەمد ئېتەر سەندىن ئادەم سەفى.
خۇدايا، ئەلىم ئولدى زاتىڭ سېنىڭ،
بېرۇر بىزگە تەئلىم سىفاتىڭ سېنىڭ.
خۇدايا، كەلامىڭ ئەزەل تا ئەبەد،
ئېرۇر ۋاھىدۇ لەيسى كۇفۇەن ئەھەد.
خۇدايا، مۇئەللىم ئىدىڭ رۇھغە،
بېرىپ فەيز ئالىملىغىڭ نۇھغە.
خۇدايا، نە دەپ رازدانلىق قىلاي،

جەنابىڭ ساڕى دەرسخانلىق قىلاي.
مەگەر سەندىن ئالدىم ئۇمۇرۈمنى كام،
كى كامىمنى يەتكۈردى دارىسسەلام.
سەلامۇ تەھىييەتتە بەندىڭ قۇسۇر،
ئۇزۇڭ ئالسۇل-غەيب مافىسۇدۇر.
ئەمەس بەندە زىكرىڭغە لايىق ھەمىد،
مۇزەككەرسەنۇ يادىڭ ھەبلۇل-ۋەرىد.
دىلىمغە تۇشۇر زىللى رۇھۇل-ئەمىن،
تىلىم دەسۇ سۇبھانە رەببىل-مەكىن.
كۆڭۈلنى تەنابى ئەمەلدىن يارۇت،
دىلىم پارەسىنى غەمىڭ بىرلە تۇت.
جىگەر قانىدىن تۇشمەسۇن قەترە سۇ،
مەگەر سۇدىن ئەت پاك خۇن . . . .

※ ※ ※

نىكۇ خىسلەت ۋەسىندىدۇر فۇزۇن،
نىكۇ تەلئەت چەرخ ئۆزە زۇفۇنۇن.
زىھى ئەرجۇمەندۇ زىھى دىل نەۋاز،
چىقارۇر ساۋۇقتىن تومۇزنى فەراز.
جەھان شەھلەرى خىزمەتىدە غۇلام،
مۇسەخخەردۇر ئادابى دارىسسەلام.
مەگەر ھەق چىقاردى زەمىندىن قۇياش،
نۇجۇم ئول قۇياش ئالدىدا قويدى باش.
يەنە يوق بۇ رەڭ ئادەمى ئابۇ خاك،
ئەمەس ھېچ كىم ئۇشبۇدەك نۇرى پاك.
قىيامەتغىچە بولماس ئانداغ كىشى،
ئەتا جۇدۇ بەخشىش كەرەمدۇر ئىشى.
تىرىلسە خەلايىق قىيامەت كۇنى،
شەفىئ ئەتكۇسى ھەق جەھانغە مۇنى.
كى يەۋمۇلھىساب ئىچرە سالغاي خۇرۇش،
تەرازۇ تولۇپ ناله ئەيلەر سۇرۇش.
بىھىشتى بەرىن ھۇرلەر سەپ تۇزۇپ،
ساڕى كۆڭلىنى ئۆز جانىدىن ئۇزۇپ.
تافىپ لەززەت ئول چاغدا رۇخسارىدىن،
ئالىپ پايدە ياخشى كىردارىدىن.
دەپ ئول ۋەقت سۇبھانە رەببى ئەلىم،
ھۇۋەل ھەييۇ سۇببۇھ زاتىلھەلىم.
لەھۇ كۇللى شەيئىن ھەمىدىن مەجىد،
بىھى كۇللى شەيئىن يەكۇن مۇستەفىد.

ۋە نەھنۇ شەھىدۇن بىئۇممىل قۇرا،
نەرا مىنھۇ ئەبسارى غارىل ھىرا.
ئەلەيھى ئەنەبنا ئىلەيھىل-مەسىرا،
ھۇۋەل ھەققۇ زاتىس-سەمىئۇل بەسىرا.
ۋەسەللىل-ئەلەيھىن - نەبىييۇت - تەمام،
لىرۇھى مۇھەممەد ئەلەيھىس-سەلام.

※ ※ ※

زۇلفۇڭ قاراڭغۇسىدىن كۆزۇم رەۋشەن ئولدى،
چەرخ فەلەك غەمىدىن ۋۇجۇدۇم قۇتۇلدى.
قاشىڭنى قارلۇغاچىنىڭ قاناتى دەپلەر،
ھېچ قارلۇغاچ قاشىڭ تەرزىنى كۆرمەدىلەر.
خالىڭ بىلە ئۇزارىڭ كەلىپدۇر كۆزۇمگە،
تۇشتى سېنىڭ خەيالىڭ نىگاھى يۇزۇمگە.
ئىشقىڭ ئوتىدا كۆيدى ۋۇجۇدۇم بۇلاقى،
پەرۋانە يەڭلىغ ئولدى كۆزۇمنىڭ قاراقى.
داغىڭ خەراب قىلدى جىگەر پارە جاننى،
بەرباد ئىتتىپ ئوتۇڭ شۇئلەسى مىڭ جەھاننى.
نازىڭغە چىدايالماس دىلى ناتەۋانىم،
باش قويدى خاكپايىڭ ساڕىغە رەۋانىم.
ئەمدى سۆزۈم تۇگەندى ساڭا سۆزلەمەسمەن،
تا جان بەندە سەندىن بۆلەكنى دېمەسمەن.
گەھگاھ ياد قىلماس مېنى يادىكارىڭ،
يادىدا جاي تۇتۇپدۇر مۇقەددەس ئۇزارىڭ.

※ ※ ※

تارىخ مىڭ ئۇچيۈز ئەللىك ئەردى،
سەھشەنبە ئاشۇرەلىقنى بەردى.
پەنجشەنبە سەفەرگە بولدى ھامۇن،
چەرخ ئىچرە ستارە تۇردى مەۋزۇن.
ئازىنە رەببىيەل-ئەۋۋەل ئولدى،
دۇشەنبە ئون سەككىزدە تولدى.
يەكشەنبە كېلىپ تۇشۇپ رەۋاجى،
سەييىد نەسرىددىن بىلە ھاجى.
زۇھرە ئىلە تۇتۇپ خەلىللىقنى،
ئەسر ئىزھار ئىتتىپ دەلىللىقنى.
ئولتۇرۇپ شەمئ ئىچىدە فارىغبال،
ھەمد ئىلە سەنا سەھنھۇ خۇشھال.

ئىھسان سۈيى مەۋجدىن نىشانە،
مەھمۇدلىق ئولدى ئاپۇ دانە.
ئىدى ئۇشبۇ گۈلزارغە بائىسى،
ئىيدلارغە قوپتى جەمائەت بەسى.
قولىدا كەباب ئىلە نۇقل نەبات،
قۇرۇغ بارغالى ئەيلەدىم مەن ئۇيات.

※ ※ ※

. . . . . لىق ھەفتۈم تاقنى،
نۇھ رەۋاق سەبزەرەڭ ئەتباقنى.
ناگەھان سەييارە تۇردى مۈستەقىم،
قىلدى مۈستەھكەم ئانى ئۇممىدۇ بىم.
تۇردى سابىت پايدارۇ بەرقەرار،
بەرق كۆرسەتتى بۇراق ئاسۈدەكار.
رەفرەف ئەۋزائىغە مەھكەم تۇردى رەخش،
ھەر قەدەم سالسا ئۇرار فەرياد نەقش.
ئاق كېرەكمەس شەبچەراغ ئەيۋانىغە،
مەردۇمىدىن دەم ئورار كەيۋانىغە.
سەبزەپۇش ئالدىدە خىزر ئىلە زۇھەل،
مۇشتەرى بەھرامنى قىلدى مەھەل.
ھۇللەدىن خۇرشىد زۇھرە رەقس ئېتەر،
تىغ زەن نەۋكى ئەتارۇد تەرس ئېتەر.
غايەتى ئەندۇھىدىندۇر قەمەر،
پارە جىسمىنى نەزەردە زىبۇ فەر.
شەرھ ھالىنى قىلىپ رۇيى زەمىن،
ئاسمانغە كۆز تىكىپ تۇردى نىگىن.
نەقش ئېتەر ھەرچەند ئۇلۇغ فەرجامنى،
نۇش ئېتەر ئىلكىدەكى زەرجامنى.
تاپە مەسۇئاھۇ بەدىن پاك خۇي،
يۈزلەرى فانۇسۇ جەۋھەر راست گۇي.
يا رەب، ئۆز فەزلىگنى قىل ھەر سۇبھۇ شام،
تا خۇرۇش ئەتسە زەمىن داربىسەلام.
ئالى سىددىق بەنىن نەججارىغە،
خۇش سىياقۇ راستى كىردارىغە.
ھەۋل گۈل بۇلبۇلغە ھەم داستان ئېرۇر،
قۇۋۋەتى نامۇس نەۋرىستان ئېرۇر.
دۇشى فەرھەڭ تا سوقار ئاۋازىنى،
مەريەم ئاغازى مەسىھا سازىنى.
ئەرجۇمەند ئولسۇن بىھىشتى بىقىياس،
مەركەبى ئەمىنىساخانغە پالاس.

※ ※ ※

تاغ سارى ھەق ئەيلەدى تەجەللى،
بولدى ئۆزى فەزلىدىن مۇجەللى.
كۆرسەتتى جەمالىدىن جەبەلگە،
قىرغاغۇ فەرازى بىبەدەلگە.
نۇر ئولدى تەمامەئى تەرەفلەر،
فەيزابۇ مەكارىمۇ شەرەفلەر.
ئانداغكى چەراغۇ شەمئى ئەنۋەر،
رەۋشەن چۇن كەۋكەبى مۇنەۋۋەر.
مىھر ئولدى فۇرۇغ چىھرە خۇرشىد،
پەرتەۋى سەييىد جام تۇتتى جەمشىد.
دەريايى سەفاسى ئابى ھەيۋان،
خىزر ئالدى پىيالە رۇھى رەيھان.

ئەبۇنەسىر فارابىنىڭ سىياسىي قاراشلىرى

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى : جاببار ئەمەت

ئەفلاتۇن قانۇنلىرىنىڭ ماھىيىتى
(تەلخسۇ نەۋامىسى ئەفلاتۇن)

ئەگەر ئىنسان ھەرقانداق ھايۋاندىن بىرەر نەرسىدە ئۈستۈن بولسا، ئۇ - نەرسە ۋە ئىش-ھەربىر تەلەپنىڭ پەرقىنى ئاجرىتىشقا ياردەم بەرگۈچى بىر كۈچ بولىدۇ ۋە ئىنسان ئەشۇ كۈچ ياردىمىدە نەرسە ۋە ئىش - ھەربىر تەلەپلەردىن ئۆز خاھىشى بۇيىچە پايدىلىنىدۇ . ئىنسان ئۇلارنىڭ قايسى بىرى پايدىلىق، قايسى بىرىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئۆزىگە روشەن بولمىغۇچە كۈزىتىدۇ ۋە پايدىلىقىنى تاللىۋېلىپ ئۆزلەشتۈرىدۇ، زىيانلىقلىرىنى رەد قىلىپ، ئۇلاردىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. كۈچلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ تەجرىبە ياردىمىدە ئەمەلگە ئاشىدۇ. تەجرىبىنىڭ ماھىيىتى - ئايرىم تۈرلەر توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش، ئاشۇ ئايرىم نەرسىلەر بىلەن ماس كېلىدىغان ئومۇمىيەتلەر ھەققىدە مۇلاھىزە قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

تەجرىبە ئۆتكۈزۈپ، بۇ تەجرىبە ۋە ھەربىر تەلەردە نەرسىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە قارىمۇ-قارشى ھالىتى ھەققىدە ئويلاپ ئاداشقان ئادەم كامالەتكە يەتكەن ئەمەس، بەلكى بۇ ئىشتا كىم ئەڭ كۆپ تەجرىبىگە ئېرىشسە، شۇ ئەڭ مۆتىۋەر ۋە كامالەتكە يەتكەن ئىنساندۇر . يېڭىلىپ قېلىشنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ، ئۇلاردىن (خاتا پىكىر قىلىشتىن) سۇقىستانىڭ سەنئىتى ھەققىدە سۆز قىلغۇچىلار پايدىلانغان.

دانىشمەن كىشىلەر ئايرىم نەرسىلەر ئۈستىدە ئۆز كۆزىتىشلىرى جەريانىدا ئومۇمىي پىكىرلەر ۋە مۇلاھىزىلەرگە تايىنىشقا تۇغما قابىلىيەتلىرى بولغان ئادەملەر ئەمەس، بەلكى تەجرىبە ئارقىلىق ئەسلى ھەقىقەتكە يېتىشكەن كىشىلەردۇر. شۇنىڭدەك ئايرىم نەرسىلەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان ۋاقىت داۋامىدا شۇ نەرسىنىڭ شۇنداق ئىش - ھەرىكىتى بىرنەچچە قېتىم كۈزىتىلسە، ئاشۇ ئايرىم نەرسە سۇبستانتىسىئونال (پۈتۈن بارلىق ۋە ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتى، دەسلەپكى ئاساسى) بولۇپ قالىدۇ. خۇددى بىر ياكى ئىككى ۋە ئۈنىڭدىنمۇ كۆپ قېتىم توغرا سۆزلەنسە، ھەقىقەتنىڭ پۈتۈنلەي ھەققانىيلىقى توغرىسىدىكى مۇلاھىزە تۇغما قابىلىيەتكە ئوخشاپ قالغىنىدەك، بۇ نەرسە ھەققىدە شۇ ئىش - ھەرىكەتلەرنىڭ ئۆتكەن جەمئىي ۋاقىتنىڭ قاراپ باھا بېرىلىدۇ . يالغان سۆزلەنگەندىمۇ خۇددى شۇنداق بولىدۇ. جەسۇرلۇق، قورقۇنچاقلىق ياكى ئىنسان تەبىئىتىنىڭ باشقا بىرەر تەرىپىنى بىر نەچچە قېتىم

مۇلاھىزە قىلىنسا، ئۇ چاغدا بۇلار ھەققىدە ھەممە، دائىما ئۆز پىكرىنى بىلدۈرىدۇ.
ئەگەر ئاقىللار ئادەملەردىكى تۇغما قابىلىيەتلەرنىڭ بۇ ئەھمىيىتىنى بىلسە ئىدى، ئۆز كۆڭۈللىرىدە كۆپچىلىك باھا بېرىشى مۇمكىن بولغان، كۆپ قېتىم تەكرارلانغۇچى بىرەر پەزىلەتنى تاپقان بولاتتى. كېيىن ئۇلار شۇ پەزىلەتنى، ئۇنىڭ تەتۇرسىچە بىرەر ئىش قىلىپ، ئادەملەردىن يوشۇرغان بولاتتى، ئادەملەر بولسا (شۇ تەتۇر ئىشنى) ئۇنىڭ ئاۋۇالقى خىسلىتى، دەپ ئويلار ئىدى. بۇ خۇددى ئىمان، ھەقگويلۇق، زاھىدلىق ھەمدە مۇراسىملاردىن ياخشى خەۋەردار بولغان ۋە ئېزگۈلىكلەرنى خەلق ئارىسىدا تارقاتقۇچى ئاق كۆڭۈل تەقۋادارنىڭ ئىشىغا ئوخشايتتى. ئۇ جاھىل ھاكىمنىڭ تەقىب قىلىشىدىن قورقۇپ، شەھەردىن قاچاقچى بولغان، ئەمما ئاشۇ ھاكىم تەرىپىدىن ئۇنى قەيەردىن بولمىسۇن تېپىپ كېلىپ ، ھەپسىگە قاماشقا پەرمان چۈشۈرۈلگەنىدى. تەقۋادار شەھەرنىڭ ھېچقايسىسى دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدى. ئۇ سۇلتاننىڭ ساقچىلىرى قولىغا چۈشۈپ قېلىشتىن قورقاتتى. شۇ چاغدا زاھىد بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ ياسىنىشقا ، قولىغا تەسبۇر ئېلىپ، ئۆزىنى يالغاندىن مەسلىككە سېلىپ، تەمبۇرنى چالغان ھالدا كېچىسى شەھەر دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشكە مەجبۇر بولدى. دەرۋازىۋەن ئۇنىڭدىن: «سەن كىم بولىسەن» دەپ سورىدى. زاھىد مەست كىشىدەك: «مەن پالانچى زاھىدمەن » دەپ جاۋاب بەردى. دەرۋازىۋەن «بۇ مېنى مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ يولىنى توسىمىدى. شۇنداق قىلىپ زاھىد، ھەرگىز يالغان سۆزلىمەي، تەقىبدىن قۇتۇلدى.
ئۇشبۇ مۇقەددىمدىن كۆزلىگەن مەقسىدىمىز، دانىشمەن ئەفلاتۇن (پىلاتۇن) ئۆزى بىلگەن ئىلىملەرنى ھەممە ئادەمگە ئاشكارىلاشنى ئۆزىگە ئەپ كۆرمىگەنلىكتىن شۇنىڭ ئۈچۈن تىمساللار، مەجازلار، تېپىشماقلاردۇر. ئىدراك ئېتىشكە قىيىن ئۇسۇللار ۋاستىسىدە ئىلىمنى ئاڭا ئالاقىسى بولمىغان ئادەملەر چۈشىنەلمەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزگەننى كۆزدە تۇتۇپ چىقىشتۇر. بۇ ئىلىمنىڭ قەدرىگە يەتمەيدىغان ياكى ئۇنىڭدىن توغرا پايدىلانمايدىغان ئادەملەرگە نىسبەتەن توغرا تەدبىردۇر. ئەگەر ئىلىم مەلۇم ۋە چۈشىنەرلىك بولۇپ كۆپچىلىك ئارىسىغا تارالغاندا، ئەفلاتۇن بەلكى ئىلىم توغرىسىدا ئوچۇق ۋە ئېنىق سۆزلىگەن بولاتتى. مۇتالىئە قىلغۇچى ۋە ئاڭلىغۇچى بولسا، ئۇلارنى بىر مىسال دەپ، ئەفلاتۇن شۇ مىساللار ئارقىلىق ئۆز ئەسىرىدىكى يوشۇرۇن نۇقتىلارنى ۋە زىددىيەتلەرنى ئۇ ئاۋۇال چۈشەندۈرگەن، كۆرسىتىپ ئۆتكەن نۇقتىلىرىدا توختىلىپ يۈرمەي، ئۆز سۆھبەتلىرىدە يارىتىلغان ئىلىمدە كۆرسىتىلگەنلىرىنىلا تەكىتلەيدۇ. بۇ، ئۇنىڭ «قانۇنلىرى »دىكى ئۇسۇلدۇر. بىز بۇ كىتابنى چۈشەنمەكچى بولغان ۋە ئۆگىنىشتە قىينالغان ئادەملەرگە پايدىلىق بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۇشبۇ ئەسىرىدە ئۇقتۇرۇلغان ئاساسىي مەنانى تەكىتلەپ كۆرسىتىشكە بەل باغلىدۇق.

بىرىنچى بۆلۈم

سۇئال بەرگۈچى (ئافىنالىق) قانۇنلارنىڭ جارىي ئېتىلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى ۋە بۇ سەۋەبلەرنىڭ مەناسىنى ، ئېيتىپ ئۆتۈلگىنىدەك ، ھەقىقەتەنمۇ قانۇنلارنى تۈزگۈچى نامىدىن ئەمەلگە ئاشۇرامدۇ - يوقمۇ ؟ بۇنى ئېنىقلايدۇ. جاۋاب بەرگۈچى (كلىنىي) يۇنانلاردا بۇ قانۇنلارنى جارىي قىلغۇچى نېۋىس ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇ بۇ ئىشتا بۇيۇك نەتىجىلەرگە ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈردى. قانۇنلىرىنىڭ كۆپلىكى ۋە كۆپى پايدىلىق ئىكەنلىكىنى

چۇشەندۇرۇش ئۇچۇن ئەفلاتۇن باشقا بىر قانۇن ھەققىدە ھېكايە قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇ ئىسپات تەرىقىسىدە شېئىرىيەتتىن مىسال ئالىدۇ ۋە قەدىمكى قانۇن جارىي قىلغۇچىلارنىڭ مەدھىيىلىگۈچى ئادەملەر ئارىسىدا كەلگەن تارقالغان ئىبرەتلىك سۆزلەرنى كەلتۈرىدۇ. كېيىن ئۇ قانۇنلارنى ئۆگىنىش توغرا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. چۇنكى قانۇننى بىلمىگەن ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنمىغانلار (قانۇنلارنى) مەنىسىز دەپ ئاتاشنى خالاپ قالىدۇ. ئەفلاتۇن قانۇنلارنىڭ ھەرقانداق ئاقىللىقتىن ناھايىتى ئۇستۇن تۇرۇشنى چۇشەندۇرىدۇ. ئۇ ئۆز دەۋرىدە مەلۇم بولغان قانۇنلاردىن ئايرىملىرىنى ئۆگىنىپ چىقىدۇ.

سۆھبەتتە سەرۋلەر ھەققىدە ۋە سۇئال بەرگۈچىنىڭ قايسى يول بىلەن مېڭىشى ھەققىدە ئەسكىتىپ ئۆتىدۇ. كۆپ ئادەملەر بۇ يەردە نازۇك مەنا دەپ ئويلايدۇ. ئەفلاتۇن بەھس قىلغۇچىلارنىڭ سۇئال - جاۋابلىرى ۋە ئەركىن ھەمدە چۇشىنىش قىيىن بولغان غايىلەر يارىتىلىدە باشقىلار ئويلىغان مەنادىن ئۆزگىچە مەنىدە ئۆز نۇقتىنى سىزماقچى بولغان مەنانىڭ تەتۇرىسىنى يارىتىشتا نۇتۇق روشەنلىكىگە ئېرىشكەن.

كېيىن ئۇ ئۆزلىرىدە (يۇنانلاردا) مەلۇم بولغان قانۇنلارنى كامالەتكە يەتكۈزۈشكە كىرىشىدۇ، ساغلام ئەقىل تەلىۋىگە بىنائەن ئۇلارنىڭ قانچىلىك توغرىلىقى ۋە پايدىلىنىشقا يارايدىغانلىقىنى ئۆگىنىدۇ. جامائەت بولۇپ تاماق يېيىش، ئېغىر يۈكلەرنى توشۇشتا يەڭگىل قۇرۇلمىلاردىن پايدىلىنىش ئەنە شۇنىڭغا كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى پىيادە يۇرۇيدىغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ تەكشى بولمىغان يوللاردا ئادەملەر ئارىسىدا بىرەر ئىش ياكى ئۆزئارا يارەم مەۋجۇت بولسا، بۇنىڭدىن بولىدىغان پايدىنىڭ ناھايىتى كۆپ بولىدىغانلىقىنى چۇشەندۇرىدۇ.

كېيىن، ئۇ مۇڭاپىق قۇراللارنىڭ قوللۇنۇلىشى، ئۇلارنى ئىشلىتىش ماھارىتى، بىرلەشتۇرۇش ۋە ئۆزئارا جايلاشتۇرۇش - ئايرىم ئادەملەر ئۇچۇن ئەمەس، دائىمىي ئۇرۇش ھالەتلىرىدا ئومۇمىي زۆرۇرىيەت ئىكەنلىكىنى چۇشەندۇرىدۇ.

ئەفلاتۇن شۇنىڭدەك، بەزىلەر ئۇرۇشتا قانداق پايدا ئالىدىغانلىقىنى، ئۇرۇشنىڭ ئايرىم ئورۇنلىرى كۆپچىلىك تەرىپىدىن پۇختا ئۆگىنىلگەنمۇ - يوقمۇ دېگەنلەرنى بايان قىلىدۇ. كېيىن ئايرىم ۋە ئومۇمىي مەسىلىلەرنى ئىزاھلايدۇ، ئاخىرىدا ئۇرۇش مەسىلىسىگە ئۆتىدۇ ۋە ئۇرۇشمۇ قانۇنلارنىڭ كۆپ پايدىلىق تەرىپى بارلىقىنى ئەسلىتىدۇ. مەسىلەن، سىرتتىن بېسىم ئىشلىتىپ، سىڭدۇرىلىدىغان كۆڭۈل غەزىپىنى باستۇرۇش ئۇچۇن ئىنسانىنىڭ ئۆزى بىلەن ئېلىپ بارىدىغان ھەقىقەت ئىزدەش جەھەتتىكى كۇرەشتە قانۇننىڭ پايدىسى بارلىقىنى ئېيتىدۇ.

ئۇ يەنە قانداق شەھەر فازىل (پەزىلەتلىك) شەھەر ۋە قانداق ئادەم فازىل ئىكەنلىكىنى چۇشەندۇرىدۇ. قائىدىلىك ، ساغلام فازىل ئادەملەرلا پىكىر يۈرگۈزۈش پەزىلىتىگە ئىگە ئىكەنلىكى، فازىل ئادەمنىڭ ھەمىشە غالىب ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ھاكىم (قازى) غا ئىگە بولۇش خاھىشىنىڭ چىن ئىستەك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشنىڭ زۆرۇرلىكىنى چۇشەندۇرىدۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى پايدىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ مېھرىبانلىق ۋە باشقۇرغۇچىدىكى ئاساسىي ۋە ئەڭ ئەرزىمەس تەرەپلەردىن باشلاپ، خەلقنى ئۇرۇشلاردىن ساقلاشتا ھەم جاھالەتنى باستۇرۇشتا خەيرخاھ ھاكىمنىڭ ھايات تەرزى قانداق بولۇشى لازىملىقىنى تەرىپلەيدۇ.

ئۇ ئادەملەرنىڭ ئۆزئارا ئۇرۇشلارنى بىر ياقلىق قىلىشقا بولغان خاھىشلىرىنى

چۈشەندۈرىدۇ ۋە بۇ خاھىشنى مۇستەھكەملەش زۆرۈرلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. چۈنكى بۇ ئېزگۈلىك ياخشىلىقتۇر. بۇ نەرسە پەقەت قانۇن بولغاندىلا ۋە ئۇ قانۇن ياخشى ئىشلىگەندىلا ئەملگە ئېشىشى مۇمكىن. ئەگەر قانۇن جەڭ قىلىشنى بۇيرۇسا، دېمەك، بۇ ئۇرۇش ئۇچۇن ئەمەس، تىنچلىق ئۇچۇن قىلىنىدۇ. ئەفلاتۇن ئىنسانىنىڭ خەۋىپسىز ياشىشى ئۇچۇن يالغۇز پاراۋانلىقنىڭ بولۇشىلا يېتىشمەسلىكنى كۆرسىتىدۇ. مىسال تەرىقىسىدە ئۇ مەشھۇر يونان شائىرى تىرتەينىڭ شېئىرلىرىنى كەلتۈرىدۇ. ئەفلاتۇن مەدھىيە ئوقىغان جاسارەت تاشقى ئۇرۇشتىكى جاسارەت ئەمەس. لېكىن، ئادەملەر باھالىق - قۇدرەت ئارقىلىق ئۆز (ئىللەتلىرى) ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، تىنچلىقنى تەمىنلەشلىرى مۇمكىن، دەيدۇ.

ئەفلاتۇن ئەيتىدۇكى، بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن ۋە بۇ ئىش نېسىپ ئەتكەندە قانۇنچىلارنىڭ مەقسىدى خۇدا يولىدا جەسۇرلۇق، بۇيۇكلىككە ئېرىشىش، ئۇ دۇنيادا ياخشى مۇكاپات ئېلىشقا ئىنتىلىش بولۇشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆت تۈغما پەزىلەتتىن بۇيۇكراق پەزىلەتكە ئېرىشىش زۆرۈر. ئەفلاتۇن ئىنسانلار ئارىسىدا شۇنداق ساھىبى قانۇنلار ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنى ۋە ئۇلار ئۆز ئالدىغا تۈرلۈك مەقسەتلەرنى قويۇشلىرىنى، ئەمما قانۇن تۈزۈشتە ئالدىراڭغۇلۇق نەتىجىسىدە يامان نەتىجىلەرگە ئېرىشىشلىرى مۇمكىنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەفلاتۇن ئاشۇلارغا ئوخشاشلارنىڭ ئالدامچىلىقىدىن ئادەملەرنى ئېھتىيات قىلىشقا ئۈندەش مەقسىتىدە بۇ گەپلەرنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

ئەفلاتۇن ئېزگۈلىك، ياخشىلىقلارنى ئىككى تۈرگە بولىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قايسى بىرلىرى ئىنسانىي، قايسى بىرى ئىلاھىي ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئىلاھىي ياخشىلىق ئىنسانىي ياخشىلىقلارغا تەسىر ئۆتكۈزىدۇ. ئەگەر ئىلاھىي ئېزگۈلىكلەر ياخشىلىقلار ئۆزلەشتۈرۈلسە، ئۇ ھالدا ئىنسانىي ياخشىلىقلارمۇ ئۆزلەشتۈرۈلىدۇ، پەقەت ئىنسانىيلىرى ئۆزلەشتۈرۈلگەندە بولسا ئىلاھىيلىرىنى قولدىن بېرىپ قويۇش مۇمكىن. ئىنسانىي ئېزگۈلىكلەر، خەيرىلىك نەرسىلەرگە كۆچ، گۈزەللىك، بايلىق، بىلىم ۋە باشقىلار كىرىدۇ. بۇلارنى ئەفلاتۇن ئۆزىنىڭ ئەخلاق ھەققىدىكى كىتابلىرىدا تەھلىل قىلىدۇ. ئۇ ھەقىقىي قانۇن ئېگىسى ئىلاھىي ئېزگۈلىكلەرگە يېتىشىش ئۈچۈن بۇ ئېزگۈلىكلەر ياخشى بىر تەرتىپكە سالغۇچى زات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. چۈنكى، ئۇ پايدىلىنىدىغان ئېزگۈلىكلەر قانۇن تەلەپ قىلغىنىدەك ئىلاھىي ئېزگۈلىكلەردۇر. ئەفلاتۇن قانۇن چىقارغۇچىلار ئېزگۈلۈككە، ياخشىلىققا ئېرىشىشكە ياردەم بېرىدىغان ۋاستىلەرگە ئېرىشىشلىرى، ئادەملەر ئېزگۈلىكلەرگە ئېرىشىش يولىدا قەتئىيەت كۆرسىتىش زۆرۈرلىكىنى ئاڭلىرىغا سىڭدۈرۈشى لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ. ئاۋۋال بۇ قانۇنىي نىكاھلارغا، ھېرىس ۋە ھېس-تۇيغۇلارنى تەرتىپكە سېلىشقا، ئۇلاردىن پەقەت قانۇن تەلەپ قىلغان مىقدارىدا ئۆزلەشتۈرۈشكە تەئەللۇقدۇر. بۇ يەنە قورقۇنچ ۋە غەزەپ، مۇدھىش ۋە گۈزەل ئىشلار ھەمدە ئېزگۈلىككە ئېلىپ بارىدىغان باشقا ۋاستىلەرگە تېگىشلىكتۇر. كېيىن ئەفلاتۇن بۇ ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسىدىن زېھىن ۋە ئاپپوللونلارنىڭ پايدىلانغانلىرىنى ئېيتىپ ئۆتىدۇ. ئۇلارنىڭ قانۇنلىرىدىكى ھەربىر ئەمىر-تەلەپلەردىن قانچىلىك كاتتا پايدا بارلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. مەسىلەن: ئوۋغا دائىر ياكى جامائە بولۇپ تاماقلىنىش ياكى ئۇرۇشتا تېگىشلىك بولغان ئەمىر-پەرمانلار. ئۇ يەنە ئۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ۋە جۇشقۇنلۇق تۇيغۇسى ھەمدە بىرەر ئەۋزەللىكنى كۆزلەپ بولۇشى مۇمكىنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ئۇ قانداق ئۇرۇشنىڭ ھېس - تۇيغۇ ۋە زوق ئېلىش ئۈچۈن، قايسىسى زۆرۈرىيەت جەھەتتىن بولۇشىنى ئېنىقلاپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن ئۆزىنىڭ شائىرانە سۆزىدە سۇئال بەرگۈچى ۋە جاۋاب قايتۇرغۇچى ئارىسىدىكى بەس-مۇنازىرىدە مۇدھىش نەرسىلەرنىڭ تەسىرى ئۆتكەن ۋە ئۇلارغا باغلىق بولۇپ قالغان بەزى گۈزەللىكلەر ھەققىدە ئەسلەپ ئۆتۈش لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ. شۇ سەۋەبلىك خەيرىلىك ئىشلارنى تەمىنلەش، بۇ ئىشلار ھەققىدىكى باشقىچە پىكىرلەرنى بىر ياقلىق قىلىش ھەمدە

ئۇلارنىڭ ئەۋزەللىكى ۋە ھەققانىيلىقىغا ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن قانۇن ئىگىلىرىنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشى ۋە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشى زۆرۈر. ئەفلاتۇن ئاشۇ قانۇنلاردىكى بەزى تەلەپلەرنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى، بۇنداق پەرمانلارنىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇلار خام ھەمدە جاھىل ئىنسانلارنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئىدراكلىق ئادەم ئۆزىگە نىسبەتەن شۇبھە تۇغدۇرماسلىق ئۈچۈن ۋە پۈقرالارنى قانۇنلارنىڭ ھەققانىيلىقىغا ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن بۇنداق مىساللارنى ئۆگىنىپ چىقىشى زۆرۈر.

ئەفلاتۇننىڭ ئېيتىشچە، ئەڭ مۇشكۇل ئىش - قانۇننى جارىي قىلدۇرۇشتۇر. قانۇنغا شۇبھە بىلەن قاراش ھەمدە قانۇن ئۈستىدىن ئەرز قىلىش ئەڭ ئاسان ئىشتۇر. كېيىن ئۇ ئاۋۋالقى قانۇنلاردىن مەلۇم بولغان بەزى پەرمانلار ھەققىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. بۇ مەقسەتكە تولىمۇ مۇۋاپىق بولغان بايراملار ھەققىدىكى پەرماندۇر. چۈنكى بايراملار (كىشىلەرگە) زوق بېغىشلايدۇ، ئۇلارغا ھەممە كىشى تەبىئىي ھالدا مايىللىق بىلدۈرىدۇ. ئۇلار ئاللاھ جارىي قىلغان قانۇنلار سۈپىتىدە بەرقارارلىقىنى زىكر قىلىدۇ. كېيىن ئۇ، قانۇن مەدھىيىلەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قانداق پايدا كەلتۈرىدىغانلىقىنى زىكر قىلىدۇ. كېيىن ئۇ، قانۇن تەرىپىدىن تەلەپ قىلىنغان تەقدىردە مەيلى ئىچىش ھەققىدە سۆزلەيدۇ ۋە باشقا بىرەر سەۋەب بىلەن مەيخورلۇق قىلىنسا نېمە بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەفلاتۇن گويا كى غالىبلار — دائىما ئەڭ ياخشىسى ئادەملەردۇر، مەغلۇبلار ئەڭ يامانلاردۇر، دېگەن چۈشەنچىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. غەلىبە تەسادىپىي بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن: خەلقنىڭ كۆپ بولۇشىدىن بۇ خەلقنى قەھرىمان دەپ ئويلىسا بولىدۇ. ئەمما ئادەم غەلىبىسىدىن مەغرۇرلانماسلىقى كېرەك، ئەكسىنچە ئۆز مەۋقەئىنى قانۇنلارغا مۇۋاپىق رەۋىشتە قۇرۇشى لازىم. خاھىش بىلدۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى ھەقىقىي قانۇنچى بولالمايدۇ، قانۇنلارنى تۈزەشتە يارالغانلار قانۇنچى بولۇشى مۇمكىن . بۇ ئىلىم - پەن ۋە باشقا ساھەلەردىكى رەھبەرلەرگىمۇ تەئەللۇق. ئۆز پائالىيىتى دەۋرىدىمۇ، بۇ پائالىيەتتىن ئۆزىنى تارتقاندىمۇ باشلىق، ئۆز نامى بىلەن باشلىق دەپ ئاتىلىشى لازىم. ئەگەر بۇ باشلىقلارنى بۇ سەنئەتكە ئۆگەتكەندىن كېيىن ئۆز پائالىيىتىدىن ۋاز كەچسىمۇ ئۇ يەنىلا رەھبەر، دەپ ئاتىلىشقا سازاۋەردۇر. ئەگەر سەنئەتتىكى رەھبەرنىڭ پائالىيىتى ماختاشقا سازاۋەر بولمىسا ۋە بۇ ئىش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمىسە، ئۇ ھالدا باشلىق، دەپ ئاتىلىشقا لايىق ئەمەس.

ئەفلاتۇن قانۇنچىلار بىرىنچىدىن، قانۇنلارنى جارىي قىلالىشى، ئىككىنچىدىن، پەرمان بېرىشنى بىلىشى زۆرۈر، دەيدۇ. ئەگەر ئۆزى بۇيرىغان نەرسىنى جارىي قىلالمىسا، ئەگەر باشقىلار بويسۇنغان نەرسىگە ئۆزى ئەمەل قىلالمىسا ، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرى قانۇنىي كۈچكە ئىگە بولالمايدۇ ۋە ئۇنىڭ سۆزلىرى قول ئاستىدىكىلەرگە تەسىر قىلمايدۇ. بۇ مۇناسىپ ۋە چىرايلىق ھالدۇر. قانۇنغا ئۆزى ئەمەل قىلمىغان رەھبەر ئۆزى قەھرىمان بولماي تۇرۇپ ئەسكەرلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغانلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇنداقلارغا ھەۋەس قىلىپ بولمايدۇ.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەفلاتۇن ھاكىملىرى ۋە باشقىلىرى ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئىچىپ يۇرۇيدىغان مەست - ئەلەسلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ باشقارغۇچىلىرىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش. مەست - ئەلەسلەرنى باشقۇرۇش ئۈچۈن زېھىن، بىلىم ۋە ھوشيارلىقتا ناھايىتى ئۆتكۈز بولۇش كېرەك. دەرھەقىقەت، ئەفلاتۇن ئېيتقاندەك، ئەگەر قانۇنچىلار ئاددىي ئادەملەرگە ئوخشاش جاھىل بولسا، ئۇ ئادەملەرگە نەپ كەلتۈرىدىغان قانۇننى جارىي قىلالمايدۇ. ئەفلاتۇن قانۇنلارغا رىئايە قىلىشتا تەربىيە ۋە مەشغۇلاتلار كاتتا ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئۆزى قانۇننى مەنىستىمەيدىغان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە قول ئاستىدىكىلەرنىمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۈندەيدىغانلار ئۆز ئىش -ھەرىكەتلىرى بىلەن چوڭ

ئۇيغۇرچە كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارغا بېكى تۇرىسى

تەرتىپسىزلىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئەگەر ئىنسان ئۇنى مەدھىيلەپ كۆتۈرگۈچىلەرنىڭ بەس - مۇنازىرە، سۆھبەتتىكى ماھىرلىقىنى، سۆز بايلىقى، بىلىم كۆچى تۈپەيلىدىن مەشھۇر بولسا، ئۇنى ئۇلار قانچە كۆپ ماختاشمىسۇن، ئادەملەر بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ پەزىلىتى ئەمەس، دەپ توۋلايدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئەفلاتۇن ئەگەر ئادەمنى سۆزنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ تەرىپلىسە، بۇ — ئالىملار كۆپىنچە مۇراجىئەت قىلغۇچى ئەنئەنىدۇر. نۇتۇقنى ئاڭلىغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى — تۈپ مەنانى توغرا ۋە ساغلام ئىگىلەپ چوڭقۇر ئۆگىنىپ، شۇ ئادەمدە تەربىيىلىنىۋاتقان سۈپەتلەر بارمۇ ياكى ئۇ سۈپەتلەرنى ناتىق سۆزمەنلىكى ۋە ناتىقلىق ماھارىتى بىلەن ياكى ناتىقنىڭ ھەممە نەرسە توغرىسىدا ياخشى پىكىر بىلدۈرۈشكە ئۆگەنلىكىدىن شۇنداق كۆرسەتتىمۇ، بۇنى بىلىۋېلىش زۆرۈر . . . قانۇننىڭ ئۆزى ئۆز ھالىچە ئالىيجاناپ ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك بولۇشى كېرەك ۋە ئۇنىڭ نامىدىن ھەمدە ئۇ (قانۇن) ھەققىدە نېمىنى سۆزلىگەن بولسا، مۆتىۋەر ھېسابلىنىشى كېرەك.

ئەفلاتۇن قانۇنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئەۋزەللىكلىرىنى خەلقە مەنتىق ئوقۇتۇش ۋە ئۆگىتىش ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشنى ئېيتىدۇ. خەلق قانۇنلارغا ئېھتىياج سېزىشى ۋە ئۇنى چوڭقۇر ئۆگىنىشى زۆرۈر. چۈنكى ئۇلار كېيىنچە خەلقنىڭ ئۆزىگە پايدا كەلتۈرىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، قانۇندىن كۆزلەنگەن مەقسەتكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئەفلاتۇن مىسال كەلتۈرۈپ، گۈدەك بالىنىڭ ھۈنەر ئۆگىنىشىگە زور ئىشتىياقى بارلىقى تۈپەيلىدىن ئۇ ئويۇن ئارىسىدا ئىشىك ۋە ئۆيلەرنىڭ قاندىق ياسىلىشىنى ئۆگىنىۋېلىشنى ۋە كېيىنچە شۇ ھۈنەرنى ئېگىلەپ ئېلىشنى، بۇ قابىلىيەتنىڭ پايدىسى تېگىشىنى ئېيتىدۇ. كېيىن ئەفلاتۇن قانۇنچىلارغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئەگەر قانۇنشۇناس باشلىقىدىن باشلاپ دۆلەت ئىشلىرى بويىچە پايدىلىق مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ بېرىشقا، دۆلەت ئىشلىرىنىڭ توغرا ۋە ناتوغرىلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە ئۆگەنگەن بولسا، ئۇ ھالدا ۋاقتى -ۋاقتى بىلەن ئۆزى ئۇستىدىن نازارەت ئورنىتىشى ھەمدە ئىلگىرى شوغۇللانغان ۋە ھازىرمۇ داۋاملاشتۇرىۋاتقان مەشغۇلاتلىرىغا سۈبات ۋە قىزىقىش بىلەن قارىشى زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن ھەر بىر ئادەمنىڭ قەلبىدە قارىمۇقارشى، ئۆزئارا تۇتاش جۈپ قۇۋۋەت: غەمكىنلىك ۋە خۇشاللىق، لەززەت ۋە ئىزتىراپ ۋەھاكازالار بار دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ قۇۋۋەتلەردىن بىرى تەھسىنگە سازاۋەر، ئىككىنچىسى ھايۋانىدۇر. قانۇن ھايۋانىي كۈچنى ئەمەس، تەھسىنگە سازاۋەر كۈچنى راۋاجلاندۇرۇشقا قارىتىلغان بولۇشى كېرەك. ئەفلاتۇن ھايۋانىي قۇۋۋەت تەرىپىدىكى زىددىيەت كۈچلۈك ۋە ئېغىر، تەھسىنلىك قۇۋۋەت تەرىپىدىكى زىددىيەت مۇلايىمراق ۋە خۇش كۆڭۈلراق، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ھەر بىر ئادەم شۇ ئىككى زىددىيەت ھالىتى ھەققىدە ئويلىشى، تەھسىنگە سازاۋەر قۇۋۋەتكە بويسۇنۇشى كېرەك. شەھەرنىڭ ھەممە ئاھالىسىگە كەلگەندە، ئەگەر ئۇلار تەھسىنگە سازاۋەر كۈچلەرگە ئېرىشىشكە كۈچى يەتمىسە، يول كۆرسەتكۈچى، ئەڭ مۆتىۋەر ئەۋلىيالارنىڭ ئىشلىرىدىن سۆز يۈرگۈزۈشكە ئۆگىنىۋېلىشى، قانۇنچىلارنىڭ ئادەتلىرىگە بويسۇنۇشى كېرەك بولىدۇ.

ئەفلاتۇن ئېيتىدۇكى، قانۇنچىلار تەرىپىدىن ئېغىر ئىشلار ۋە مۇشەققەتلىك ئەمگەك بىلەن باغلىق بولغان پۇختىلىق - قەتئىيلىك تەلەپ قىلىنىشى ئەڭ ياخشى ئادەتتۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاخىرىغا قۇلايلىق ۋە خەيرلىك ئىشلار كېلىدۇ. بۇ ھالەت خۇددى ئاچچىق، ئەمما سالامەتلىككە پايدىلىق دورا ئىچىشكە ئوخشايدۇ.

ئەفلاتۇن ئىنسان تەبىئىتىدىكى مۇھىم خىسلەتلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قارىمۇقارشى جەھەتلىرىنى پەرقلەندۈرۈش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. مەسىلەن: كەمتەرلىك - تەھسىنگە (تەقدىرلەشكە) لايىقتۇر. ئەمما كەمتەرلىك ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە، ئۇ چاغدا ئۆز كۈچىنى

يوقىتىدۇ ۋە زىيانلىق بولۇپ چىقىدۇ. ئادەملەر ھەققىدە ياخشى پىكىردە بولۇش ۋە ئۇلارغا نىسبەتەن ئوچۇق كۆڭۈللۈك تەھسىنگە سازاۋەردۇر. لېكىن بۇلار دۇشمەنگە تەئەللۇق بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئۇنى چۈشىنىش، ئەمما ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە، ئۇ قالسا، ئۇ زىيانلىقتۇر. ھوشيارلىقمۇ تەھسىنگە لايىق، ئەمما ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە، ئۇ قورقۇش ۋە ئۆزىنى چەتكە ئېلىشقا ئايلىنىپ، زىيانلىق بولۇپ قالىدۇ. ئەللامە (ئالىم) ئەگەر ئۆز مەقسىدىگە ئېرىشىپ ھۇرمەتكە سازاۋەر بولسا، ئەمما مەقسەتكە ئەگرى يول بىلەن ئېرىشسە، بۇمۇ زىيانلىقتۇر، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئەلى ياخشىسى مەقسەتكە چىرايلىق ۋە پاكىز يول بىلەن ئېرىشىش كېرەك.

ئەفلاتۇن ئەسلى ئادەمگە پايدىلىق ئىش سۈپىتىدە يامانلىققا يېقىنلىشىپ ئۇنىڭغا تەۋە بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئۇنى چۈشىنىش، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆز ھوشيارلىقىنى ئاشۇرۇش زۆرۈرلىكىنى ئەسلىتىدۇ. ئۇ ھاراقكەشلىك بىلەن سالامەتلىكنى مىسال كەلتۈرىدۇ. ئەفلاتۇن ساق ئادەملەرنىڭ مەستلەرگە يېقىن بولۇشى، ئۇلار بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشى مەسلىكتىكى بىمەنىلىكتىن، قەبىھ ئىشلاردىن ئۆزىنى ھىمايە قىلىشىنىڭ زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. نىمجان ئادەم بەلكى كاسالاپ ئىچىپ، ئۆزىنى كۈچلۈك پەرەز قىلىپ، ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن شاۋقۇن-سۈرەن ۋە جىدەل-ماجرانى توساپ قالىدۇ. ئەمما ھالسىزلىنىپ ماغدۇرىدىن ئايرىلىدۇ. ئىچەرمەن ئادەمدىن يەنە باشقا نۇرغۇن تەلۇلكلەر سادىر بولىدۇ.

ياخشى پەزىلەتلەرگە ئېرىشمەكچى بولغان ئادەم ياخشى خىسلەتلەرگە ئىگە بولۇشى، ئۆزىدىكى ئىللەتلەرنى يوق قىلىشقا ئىنتىلىشى زۆرۈر. چۈنكى ياخشى پەزىلەتلەرگە ئېرىشىش قىيىن، ئادەم پەقەت ئىللەتلەردىن خالاس بولغاندىن كېيىنلا ياخشى پەزىلەتلەرگە ئېرىشىشكە ئېرىشەلەيدۇ. ئاندىن ئۇ ھەربىر ئىنسان تەبىئىتىگە مەلۇم بىر خىسلەتنىڭ توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. ھەربىر ئادىم شارائىتىتا ئۆزىنىڭ ماقۇللايدىغان ياكى ماقۇل بولمايدىغان قارارنى چىقىرىش ئۈچۈن ساھىبى قانۇنمۇ، ئىنسانىنىڭ ئۆزىمۇ شۇ نەرسىلەرنى (يەنى ئىنساندىكى بۇ خۇسۇسىيەتلەرنى) بىلىش كېرەك. بۇ شۇ قارارنىڭ يوقالماسلىقى ئۈچۈنمۇ زۆرۈر. ئەگەر بىرەر قارار ئورۇنسىز چىقىرىلسا، بۇ ھالدا ئۇ يوقىلىپ كېتىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن نامۇ-نىشان قالمايدۇ.

ئىككىنچى بۆلۈم

ئەفلاتۇن: ئىنسان تەبىئىي خىسلەتلەرگە ئىگە. بۇلار ئۇنىڭدىكى خۇلق-ئەتۋار ۋە ئىش-ھەرىكەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. قانۇنچىلار بۇ خىسلەتلەرنى نەزەردە تۇتۇشى، ئۇلارنى تۈزىتىشى، شۇ خىسلەتلەرنى تۈزىتىدىغان قانۇنلار چىقىرىشى كېرەك. چۈنكى بۇنىڭ بىلەن قانۇنچى پۇقرانىڭ خۇلق-ئەتۋارىنىمۇ تۈزىتىدۇ. . .

راھەتلىنىش، دەرد چېكىش ۋە قايغۇرۇش ئاساسىي تەبىئىي خىسلەتلەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار تۈپەيلى پەزىلەتلەر ۋە ئىللەتلەر ئۆزلەشتۈرۈلىدۇ. نىھايەت، بالاغەت ۋە بىلىملەرگە، راۋاجلىنىشقا تەربىيە ۋە مەشىق ئارقىلىق ئېرىشىلىدۇ. ساھىبى قانۇن ئادەملەرگە ئۆزلىرىنى چەكلەپ، راق تۇرۇشنى بۇيرىغان بولسىمۇ ئادەملەر بايراملاردا ۋە ئارام ئالغانلىرىدا راھەتلىنىدۇ. چۈنكى ئادەملەردە راھەتلىنىشكە تەبىئىي مايىللىق بار. بۇنداق راھەتلىنىش تۇيغۇلىرىنى خۇدايىتائالا ئاتا قىلغان. مۇزىكىغا بولغان مايىللىقمۇ شۇنداق: تەبىئىي مەيىل-ئىختىيار تۈپەيلى، مۇزىكىدىن خەۋەردارلىق نەتىجىسىدە راھەتلىنىش پەيدا بولىدۇ.

ئەفلاتۇن يۇناندا مەشھۇر بولغان ئاممىۋى ئۇسۇللار ۋە سۇرنەي ناۋالىرىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئۇ ھەربىر ئايرىم ھالدا گۈزەللىك نېمە، شۇنىڭدەك بىمەنىلىك نېمىلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. گۈزەللىك بۇ تۈرلۈك مۇزىكىلار، ياخشى خۇلۇق-ئەتۋارغا توغرا كېلىدىغان. مەسىلەن: سېخىلىق، جەسۇرلۇققا ئوخشاش ياخشى، ئىجابىي خىسلەتلەر- ئادەملەر ئېرىشىشكە ھەۋەس قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. خۇنۇكلۇك، بىمەنىلىك بولسا يامان خىسلەتلەرگە ئۇندەيدۇ. ئەفلاتۇن مىسىر ئېھرامىلىرىدا مەۋجۇت بولغان كۇي ۋە تەسۋىرلەرنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېھرامىلاردا قەتئىي قانۇن ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىلاھىي دەپ ئېلان قىلىنغان.

ئەفلاتۇن خۇرسەندىچىلىكىنى خاتىرجەم ۋە سوغۇققان قوبۇل قىلغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئۆسمۇرلەر راھەتلىنىش ئالغان خۇشاللىقىنى خېلىلا كۆچلۈك ھىس قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ھەقىقىي قانۇن ئورناتقۇچى يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىۋاتقىنىدا ئۇنىڭ مەملىكەتتىكى ھەممە تەبىقىلەر ۋە ئەۋلادلارغا، بارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ ئاھالىسىگە بەخت-سائادەت، شاد-خۇراملىق كەلتۈرۈشنى ھېسابقا ئالىدۇ. قانۇندا ئادەملەرنىڭ بارچە خىسلەتلىرىدىن پەرق قىلىدىغان تۇغما خىسلەتلەرنۇ ھېسابقا ئېلىنىشى كېرەك. خەلقلەرنى بىرمۇبىر مەغلۇپ قىلىشقا قارىتىلغان قانۇنلارنى قوبۇل قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. خۇنۇكلۇك، بىمەنىلىك بولسا يامان خىسلەتلەرگە ئۇندەيدۇ. ئەفلاتۇن مىسىر ئېھرامىلىرىدا مەۋجۇت بولغان كۇي ۋە تەسۋىرلەرنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېھرامىلاردا قەتئىي قانۇن ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىلاھىي دەپ ئېلان قىلىنغان.

ئەفلاتۇن خۇرسەندىچىلىكىنى خاتىرجەم ۋە سوغۇققان قوبۇل قىلغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئۆسمۇرلەر راھەتلىنىش ئالغان خۇشاللىقىنى خېلىلا كۆچلۈك ھىس قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ھەقىقىي قانۇن ئورناتقۇچى يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىۋاتقىنىدا ئۇنىڭ مەملىكەتتىكى ھەممە تەبىقىلەر ۋە ئەۋلادلارغا، بارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ ئاھالىسىگە بەخت-سائادەت، شاد-خۇراملىق كەلتۈرۈشنى ھېسابقا ئالىدۇ. قانۇندا ئادەملەرنىڭ بارچە خىسلەتلىرىدىن پەرق قىلىدىغان تۇغما خىسلەتلەرنۇ ھېسابقا ئېلىنىشى كېرەك. خەلقلەرنى بىرمۇبىر مەغلۇپ قىلىشقا قارىتىلغان قانۇنلارنى قوبۇل قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. خۇنۇكلۇك، بىمەنىلىك بولسا يامان خىسلەتلەرگە ئۇندەيدۇ. ئەفلاتۇن مىسىر ئېھرامىلىرىدا مەۋجۇت بولغان كۇي ۋە تەسۋىرلەرنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېھرامىلاردا قەتئىي قانۇن ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىلاھىي دەپ ئېلان قىلىنغان.

ئەفلاتۇن خۇرسەندىچىلىكىنى خاتىرجەم ۋە سوغۇققان قوبۇل قىلغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئۆسمۇرلەر راھەتلىنىش ئالغان خۇشاللىقىنى خېلىلا كۆچلۈك ھىس قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ھەقىقىي قانۇن ئورناتقۇچى يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىۋاتقىنىدا ئۇنىڭ مەملىكەتتىكى ھەممە تەبىقىلەر ۋە ئەۋلادلارغا، بارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ ئاھالىسىگە بەخت-سائادەت، شاد-خۇراملىق كەلتۈرۈشنى ھېسابقا ئالىدۇ. قانۇندا ئادەملەرنىڭ بارچە خىسلەتلىرىدىن پەرق قىلىدىغان تۇغما خىسلەتلەرنۇ ھېسابقا ئېلىنىشى كېرەك. خەلقلەرنى بىرمۇبىر مەغلۇپ قىلىشقا قارىتىلغان قانۇنلارنى قوبۇل قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. خۇنۇكلۇك، بىمەنىلىك بولسا يامان خىسلەتلەرگە ئۇندەيدۇ. ئەفلاتۇن مىسىر ئېھرامىلىرىدا مەۋجۇت بولغان كۇي ۋە تەسۋىرلەرنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېھرامىلاردا قەتئىي قانۇن ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىلاھىي دەپ ئېلان قىلىنغان.

ئەفلاتۇن خۇرسەندىچىلىكىنى خاتىرجەم ۋە سوغۇققان قوبۇل قىلغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئۆسمۇرلەر راھەتلىنىش ئالغان خۇشاللىقىنى خېلىلا كۆچلۈك ھىس قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ھەقىقىي قانۇن ئورناتقۇچى يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىۋاتقىنىدا ئۇنىڭ مەملىكەتتىكى ھەممە تەبىقىلەر ۋە ئەۋلادلارغا، بارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ ئاھالىسىگە بەخت-سائادەت، شاد-خۇراملىق كەلتۈرۈشنى ھېسابقا ئالىدۇ. قانۇندا ئادەملەرنىڭ بارچە خىسلەتلىرىدىن پەرق قىلىدىغان تۇغما خىسلەتلەرنۇ ھېسابقا ئېلىنىشى كېرەك. خەلقلەرنى بىرمۇبىر مەغلۇپ قىلىشقا قارىتىلغان قانۇنلارنى قوبۇل قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. خۇنۇكلۇك، بىمەنىلىك بولسا يامان خىسلەتلەرگە ئۇندەيدۇ. ئەفلاتۇن مىسىر ئېھرامىلىرىدا مەۋجۇت بولغان كۇي ۋە تەسۋىرلەرنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېھرامىلاردا قەتئىي قانۇن ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىلاھىي دەپ ئېلان قىلىنغان.

چۈشىنىش ۋە ئەمەلدە قوللىنىش قىيىن بولۇشى مۇمكىن. چۈشەنمەسلىك بۇنداق قانۇندىن ۋاز كېچىشكە ۋە ئۇنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا سەۋەبچى بولۇپ قالىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەفلاتۇن بىلىمدان ۋە مېھىرلىك تۈپ شپالىق دورا تەييارلاپ، بىمار ياخشى كۆرىدىغان تاماققا قوشۇپ بەرگىنىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

ئەفلاتۇن مۇتلەق ئېزگۈلۈك بولمىغان نىسبىي ئېزگۈلۈكنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۆز سۆزىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن سالامەتلىك، چىرايلىقلىق، بايلىققا ئوخشاش كۆپ كىشىلەر تەرىپىدىن خەيرىلىك دەپ تونولغان ئېزگۈلۈك ئەسلىتىلگەن قەدىمىي شېئىرنى مىسال كەلتۈرىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئېتىبارلىق ئىنسانلار ئۈچۈن ياخشىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ جاھىل ۋە ئادالەتسىزلىك ئۈچۈن بولسا، ئېزگۈلۈك يوق ۋە ئۇلار بەختكە ئېرىشەلمەيدۇ. ئۇلار ئۈچۈن ھەتتا ھاياتمۇ بىر كۈلپەتتۇر.

ئەگەردە ياخشىلىق، ئېزگۈلۈككە دائىر قانۇن مەۋھۇم (خىيالەت) بولسا، قانۇن ۋە بۇ جەھەتتىكى پەندى-نەسىھەتلەرنى يېزىپ ماڭغۇچىلار ۋە شائىرلار ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىكى خاتالارنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن بۇنىڭغا جىددىي ئېتىبار بېرىش كېرەك بولىدۇ. ئەفلاتۇن: «ھەممە ئېزگۈلۈكلەر ئەينى ۋاقىتتا يېقىملىق» ئەمما «كۆپ يېقىملىق نەرسىلەر خەيرىلىك ئەمەس» دېگەن ئىبارىلەرنى چۈشەندۈرىدۇ. ئېزگۈلۈكى يوق، پەقەت يېقىملىق نەرسىلەر بىلەن بولسا ئەقلى قىسقا ئادەملەر راھەتلىنىدۇ. ئېزگۈلۈك، ياخشىلىق ئۇلاردىن ھاسىل بولىدىغان نەرسىنى بىلگۈچى ئادەملەر ئۈچۈن يېقىملىقتۇر، بىلمەيدىغانلار ئۈچۈن بولسا، يېقىمسىزدۇر. ئايرىم بىر ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ھەققىدىمۇ شۇنداق دېيىش مۇمكىن.

ئەفلاتۇن ئېيتىدۇكى، بىر ئادەمگە تەئەللۇق بولغان قانۇنلارغا باشقا گۇرۇھتكى ئادەملەرنىڭ رىئايە قىلىشىمۇ شەرت ئەمەس. ئۇ مۇنداق بىر مىسال كەلتۈرىدۇ: قېرىلىقنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى نەزەردە تۇتقاندا، قېرىپ قالغان ئادەملەرنىڭ ئۇسسۇلغا چۈشىشى ياراشمايدۇ. ئەگەر بۇنداق ئادەم ئورۇنسىز شۇ ئىشنى قىلسا، ئۇ كۆزگە خۇنۇك كۆرۈنىدۇ ۋە ئادەملەرگە ياقمايدۇ. ئەگەر ئۇ بەربىر شۇنداق قىلسا ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنى بۇنداق تۇتۇشى ياراشسا، نېمە بولىدۇ؟ (فارابى بۇ سۇئالنى ئەفلاتۇنىنىڭ پىكرىگە قارشى قويىۋاتقانغا ئوخشايدۇ.) ئەفلاتۇن بىر چال ئۆزىگە ياراشمىسىمۇ، نەي چېلىپ، ئۇسسۇلغا چۈشكەنلىكىنى مىسال كەلتۈرىدۇ. بۇ بايرامغا قاتنىشىۋاتقان ئادەملەر ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئۇسسۇل ئويناىدۇ، ئۇلار خۇشال بولۇش ئورنىغا بېپەرۋا تاماشا قىلىدۇ. ئەگەر نەي چېلىپ ئۇسسۇلغا چۈشۈشكە ئېھتىياج بولمىسا، لېكىن بۇ ئىش قىلىنسا، بۇ ئىش يېقىمسىزلىك ۋە ئەدەبسىزلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مەيلى قانداق ئىش قىلىنغان بولسۇن، ۋاقىت ۋە شارائىتقا توغرا كەلمىسە، كەلتۈرۈلگەن مىسالدىكىگە ئوخشاش بۇ چىرايلىق ئىش ھېسابلانمايدۇ.

شۇنىڭغا ئوخشاش، ئەگەر ھەرقانداق ئىش-ھەرىكەت زۆرۈرىيەتسىز ئەمەلگە ئاشۇرۇلسا، ئۇ يېقىمسىز بولۇپ، ئالقىشقا سازاۋەر ئەمەس. (ئۇنىڭ ئۇستىگە) بۇ ئىش تاماشا قىلىۋاتقانلاردا، بولۇپمۇ تەجرىبىسىز ئادەملەردە يىرگىنىشلىك تۇيغۇلارنى ئويغىتىدۇ. ئەفلاتۇن ئەگەر بىرەر نەرسىدىن راھەتلىنىش ئادەملەرگە خۇش ياقمىسا، ئۇ نەرسە ئۇلارنىڭ ھاجىتى، تەبىئىتى ۋە ئادىتىگە توغرا كەلمەيدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ جەسۇر ئادەملەر، شۇنىڭدەك بىرەر سەنئەت ئېگىسى بولغان ئادەملەرگە دائىر مىساللارنى كەلتۈرىدۇ. بىر سەنئەت ساھىبى ئۈچۈن زوقلۇق بولغان نەرسە، باشقا سەنئەت ساھىبى ئۈچۈن زوقلۇق بولماسلىقى مۇمكىن.

شۇنىڭغا ئوخشاش بەزىلەرگە توغرا ۋە گۈزەل، ئادالەتلىك كۆرۈنگەن نەرسە باشقىلارغا يامان كۆرۈنىشى مۇمكىن. شۇڭا ئەفلاتۇن: ئەشيالار ئۆز-ئۆزىدىن گۈزەل ۋە خۇنۇك ئەمەس، بەلكى (باشقا ئەشيالارغا) نىسبەتەن گۈزەل ۋە خۇنۇك بولىدۇ، دەپ قوشۇمچە قىلىدۇ. ئەگەر بۇ ھەقتە سەنئەتكارلاردىن سورالسا، ئۇلار ئەلۋەتتە بۇ پىكىرنى تەستىقلىغان بولاتتى.

ئەفلاتۇننىڭ چۈشەندۈرىشىچە، نەرسىنىڭ ماھىيىتى نامەلۇم بولسا، بۇ نەرسىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئايرىم قىسىملىرىنى، تەرتىپكە سېلىپ بولمايدۇ. ئەگەر كىمكى بۇنىڭسىزمۇ، تېگىشلىك جەھەتتىن ۋە زۆرۈرلۈكىنى ئۇيغۇنلىقىنى (ئۇ نەرسىنى) ئېنىقلاش مۇمكىن، دەپ دەۋا قىلسا يېڭىلىشىدۇ.

ئەگەر بىرەر ئادەم ئەشيانىڭ ماھىيىتىنى بىلسىمۇ شۇ نەرسىنىڭ ياخشى ۋە ئالىي سۈپەتلىرىنى ياكى يامان ۋە بىمەنە خىسلەتلىرىنى بىلمەسلىكى مۇمكىن. ئەشيانىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ ياخشى ۋە ئالىي سۈپەتلىرىنى، يامان ۋە بىمەنە خىسلەتلىرىنى بىلگىنىدىلا بۇ ئەشيا ھەققىدە مۇكەممەل بىلىمگە ئىگە بولۇشلىرى مۇمكىن.

قانۇنلارنى، ھەممە سەنئەتكارلارغا (ھۈنەرۋەنلەرگە) ئائىت بىلىملارنىمۇ شۇنىڭغا ئوخشىتىش مۇمكىن. ھاكىم بۇنىڭغا يا ياخشى ياكى يامان مۇناسىۋەتتە بولۇشى ئۈچۈن، شۇ ساھىلەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشى لازىم. ھاكىم ھەرساھىنىڭ يۇقىرىدىكى ئۈچ جەھەتنى ئېگىلىشى، ئۇلار ھەققىدىكى بىلىمنى كامالەتكە يەتكۈزۈشى، توغرا ۋە ھەققانىي باشقۇرغۇچى ئۈچۈن ئۇلارنى بىلىشى كېرەك. قانۇننى يارىتقۇچى بۇ ئۈچ نەرسىنى (يەنى: ماھىيەت، سۈپەت ۋە خىسلەتنى) ياخشى بىلىپ ئالغان تەقدىردىلا ئاشۇ قانۇن ئەڭ ياخشى قانۇن بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ئۈچ جەھەتنى توغرا چۈشەنمىسە، ئۇ قانداق قىلىپ قانۇنلارنى يارىتالىشى مۇمكىن؟ بۇ پەقەت قانۇنلارغىلا ئەمەس، ھەرقانداق ئىلىم ۋە سەنئەتكىمۇ تەئەللۇقتۇر. ئەفلاتۇن شېئىرلارنى مىسال قىلىپ، ئۇلارنىڭ (ئومۇمىي) ئۆلچىمى، ۋەزنى ، ئاھىڭى ھەققىدە سۆزلەپ، بۇلارنىڭ ئىجادكارلىرى ھەمدە بۇ سەنئەتنىڭ ھەممە تۈرلىرىدىن بەھرىمەن بولغان ئادەملەرنى تىلغا ئالىدۇ.

ئەفلاتۇن قانۇنلاردىكى ھەربىر كۆرسەتمىدىن ماھىيىتىگە قاراپ پايدىلىنىش زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن مىسال تەرىقىسىدە يەنە ئۇسۇل ئويناش ۋە نەي چېلىش ھەققىدىكى بايانىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. كىم بولسۇن بىرەر نەرسىنى تەلقىن قىلىشتا ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشتا ھەقىقەتكە خىلاپ ئىش قىلسا، ئۇ ئادەم ئەڭ قاتتىق قول، جاھىل ۋە بىمەنى ئادەم ھېسابلىنىدۇ. ئۇنداق ئادەمدىن دەرھال ۋاز كېچىش كېرەك.

ئۆزلىرىدە مەلۇم بولغان مۇزىكىلىق سەنئەتلەردىن توغرا پايدىلىنىشقا ئادەتلەنگەن ئادەملەر رەھمەتكە سازاۋەردۇر. ئۇلارنىڭ مەناسىنى ئۆزگەرتىپ ئورۇنسىز ۋە يولسىز پايدىلانغۇچىلار ئەيىبلىنىشكە ۋە قارىلىنىشقا لايىقتۇر. چۈنكى، بۇنىڭ بىلەن غەم-كۈلپەتكە سەۋەب بولىدۇ. يونانلاردا قوشاق سەنئىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قانۇنچىلار ئۆنىڭغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشلىرى لازىم. دەرھەقىقەت، قوشاق سەنئىتى ناھايىتى پايدىلىق. بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ روھىيەتكە تەسىرى ھەمدە رويخەتكە ئالاقىدار بولغان قانۇنلارغا تەسىرى بىلەن بەكمۇ پايدىلىقتۇر.

ئۇشبۇ بابتا ئەفلاتۇن بەدەن ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈر بولغان جىسمانىي مەشقلەر روھ ئۈچۈنمۇ شۇنداق زۆرۈردۇر، چۈنكى بەدەننى پاك، ساغلام قىلىش — روھنىمۇ پاك ۋە ساغلام قىلىدۇ دەيدۇ.

كېيىن ئەفلاتۇن باشقا بىر مەسىلىنى چۈشەندۈرۈشكە ئۆتىدۇ. شۇنداق نەرسىلەر باركى،

ئۇلاردىن بىر قانۇندا پايدىلىنىدۇ-يۇ، باشقىسىدا ئۇنى يىرگىنىچ، يارامسىز دەپ ئۇنىڭدىن ۋاز كېچىدۇ. ئۇ غەمخورلۇق ھەققىدىكى مىسالىلارنى كەلتۈرىدۇ. يونانلاردا بىر گۈزەل ئادەملەر مەي ئىچىشكەن، باشقىلىرى ئىچمىگەن، بەزىدە زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن مەي ئىچىشكە ئىھتىياجلىق بولغاندۇر. مەسىلەن: ئەس-ھوشىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئايالىلارنى تولغاق تۇتقاندا ياكى بەدەن يارىسى كۆيدۈرىلىۋاتقاندا، ياكى بەدەن ھالسىزلىنىپ قالغاندا.

ئۈچىنچى بۆلۈم

ئەفلاتۇن سۆزنى تۇرلۇك قانۇنلارنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى، يوقىلىشى ۋە يېڭىلىنىشى پەقەت ئۇنىڭ زامانىسىغىلا تەئەللۇق بىر يېڭىلىق ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈشتىن باشلايدۇ. ئەسلىدە قەدىم زامانلاردىمۇ شۇنداق بولغان ۋە كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق بولىدۇ. ئەفلاتۇن قانۇنلارنىڭ بىكار قىلىنىشى ۋە يوقىلىشىغا ئىككى سەۋەب بار، دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچىسى -ئۇلارنىڭ ئەمەلدە قوللىنىلىش مۇددىتىنىڭ سوزۇلۇپ كېتىشى بولسا، ئىككىنچىسى، دۇنيادا ھەممە خەلقلەر ئۈچۈن ھالاكەتلىك توپان ، ۋابا كېسەللىكى ئوخشاش ئاممىۋى پالاكەتلەرنىڭ يۈز بېرىش ئاقىۋەتلىرىدۇر.

ئەفلاتۇن يېڭى شەھەرلەرنىڭ قانداق بىنا قىلىنىشى، باشقۇرۇش ۋە قانۇنلارغا ئىھتىياجنىڭ قانداق تۇغۇلۇشى ھەققىدە يازىدۇ.

مىسال تەرىقىسىدە ئۇ ھەممە شەھەرلەرنى يەكسان قىلغان توپان بالاسىنى كەلتۈرىدۇ. توپاندىن كېيىن شەھەرلەر يەنە قەد كۆتۈرۈپ راۋاجلىنىشقا باشلايدۇ. ئۇ يەردە ئادەملەر توپلىنىپ، ئادەملەر ۋە شەھەرلەر بارلىققا كېلىدۇ. ئۇ ئاۋۋالقى شەھەرلەرنىڭ قانداق ۋەيران بولغانلىقى ۋە كېيىنچە قانداق قىلىپ باشقا شەھەرلەرنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئاۋۋالقى بۇ شەھەرلەردىكى ئادەملەرنىڭ ئەخلاقىي تەھسىنگە سازاۋەر بولغان. لېكىن، ئادەمزات ئەۋلادى كۆپىيىۋەرگەنسېرى بۇ خەلق ئۆزگىرىشكە باشلىغان. توپان بالاسىدىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنى بەختى قارا ھېسابلاپ، بىر-بىرىگە خۇش مۇئامىلىدە بولۇپ، مېھىر-شەپقەت بىلەن قارىغان. ئادەم ئەۋلادىنىڭ كۆپىيىشى نەتىجىسىدە ئۇلار ئارىسىدىكى ھەسەتخورلۇق، جاھالەت پەيدا بولدى، ئۇلار ئۆزئارا ئۇرۇش قىلىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا توپان بالاسىدا، زىيانغا ئۇچرىغان سەنئەتلەر (ھۈنەرلەر) ئومۇمەن يوق بولۇپ كەتتى. ئاستا-ئاستا مەدەن قېزىۋېلىش، دەرەخلەرنى كېسىش، دوكان ۋە ئۆيلەرنى قۇرۇش زۆرۈر بولغانلىقى تۈپەيلى ھۈنەر-سەنئەتنى قايتا تىكلەشكە باشلىدى. بۇ ئىشلار پەقەت كىتابلاردىن بولغانلىقى ھەرىمان بولغۇچىلار ئۈچۈن قىيىنچىلىق تۇغدۇرمايدۇ، ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئەسلى ماھىيەتلىرى (نېمە ئۈچۈن يارىتىلغانلىقلىرى، مەقسەتلىرى، ۋەزىپىلىرى نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكى) ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ، سەنئەت ۋاستىلىرىنى ئىدراك قىلىشقا باشلايدۇ. ئىلگىرى ھۈنەر-سەنئەت ئۆز ھالىغا يارىشا زۆرۈر ئىدى. كېيىنچە خۇددى نازۇك ۋە ھىمايىسىز ئەزالارنى بېكىتىش ۋە ئىسسىق-سوغۇقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ياخشى كىيىملەر كېرەك بولغىنىدەك گۈزەل ۋە چىرايلىق بۇيۇملارغا ئېھتىياج تۇغۇلدى. كېيىنچە ئۇلار بۇ بۇيۇملارنىڭ ئەك چىرايلىقلىرىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشكە باشلىدى. ئەفلاتۇن: ئادەملەر دەسلىپىدە شەھەرلەر، قەلئەلەر ۋە ئۇستى يېپىق، پانا جايلاردا ۋەھشىي ھايۋانلار ياكى كۈچسىز مەۋجۇداتلار ئوخشاش باشپاناھ قىلغان، دەپ ھېكايە قىلىدۇ. كېيىنەرەك بىر-بىرلىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئىستېھكاملارنى قۇرۇشقا باشلايدۇ. شۇنداق قىلىپ

ئاستا-ئاستا ئۇلار ئارىسىدا ئۇرۇش-جىدەل چىقىشقا باشلايدۇ.

ئەفلاتۇن يەنە ئۆرپ-ئادەتلەر، ئۇلارنىڭ ئاتا-بوۋىسىدىن پەرزەنتلىرىگە قانداق ئۆتۈش ھەققىدە مەلۇماتلار بېرىدۇ. ئەگەر بۇ جەريان بىرلىك - بىرەدەملىكنى ئىدراك ئېتىشكە ئېلىپ كېلىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا تۈرلۈك ھايات تەرزىدىكى ئادەملەرنى، كاتتا، ئابرويلۇق ئائىلىلەرنىڭ تەۋەررۈك ياشتىكى ئاتىلار ۋە پەرزەنتلەرنى پاراغەت كەلتۈرىدىغان بىرەدەملىككە بىرلەشتۈرىدىغان قانۇنلار يارىتىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئەفلاتۇن ئەللىنلەر شەھرى ۋە ئۇنىڭ بىنا قىلىنىشىنى تەسۋىرلىگەن ھومېرغا مۇراجىئەت قىلىدۇ. ئەفلاتۇن يەنە، جاھالەت ۋە زوراۋانلىققا قەدەم قويغان بىر شەھەر ئاھالىسىدىن باشقا بىر شەھەر ئاھالىسى جەۋر-زۇلۇم چېكىدىغان ئۇرۇش قانۇنسىز بولغانلىقى ئۈچۈن (ھېچقانداق) پايدا كەلتۈرمىگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. مىسال تەرىقىسىدە ئۇ، قەدىمىي يۇنانلىقلار غەلىبە قازىنىپ بويسۇندۇرغان شەھەرلەرنى كەلتۈرىدۇ ۋە بۇ شەھەرلەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا ئەسلىتىپ ئۆتۈلگەن مەنادا بايان قىلىدۇ.

ئەفلاتۇن: بىر شەھەردە كۆپ ئۇل خالىمىغان ئىشنى قىلىپ يۈرىدىغان بىر ھاكىم ياشايتتى، دەپ ھېكايە قىلىدۇ. بۇ شەھەردە ياشايدىغان ئادەملەر ھەر جەھەتتىن ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىشقانلىقى ئۈچۈن ھاياتلىرى بارغانسېرى ئاينىپ باردۇ. نەتىجىدە شەھەر ئىنقىرازغا ئۇچرايدۇ. بۇ مۇنداق ئىككى خىل سەۋەب بىلەن يۈز بېرىدۇ: بىرى، ئۆزلىرىگە پايدا كەلتۈرۈشى مۇمكىن بولغان ۋەزىپىلەرنى بېجىرمىگەن ئادەملەرنىڭ ھايات يوسۇنى ناپاك بولغانلىقى؛ يەنە بىر سەۋەب — ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن باشقا ھاكىملارنىڭ مەۋجۇدلىقىدۇر. بۇ ھاكىمىيەتنى بەلكى قانۇنى رەۋىشتە ئەملگە ئاشۇرۇلغاندۇر. لېكىن، شۇنداق بولغان تەقدىردە بىر دۆلەتتىكى بىرنەچچە ھاكىملار ئەفلاتۇن ئەسلىتىپ ئۆتكەن، ئۇنىڭ دەۋرىدە مەشھۇر بولغان شەھەرلەردىكىگە ئوخشاش ئىلاھىي قانۇن قوبۇل قىلىش ئۈچۈن بىرلەشكەن بولاتتى. ئەفلاتۇن ئۆزى كەلتۈرگەن مىساللارنىڭ بىرىدە چۈشەندۈرۈپ ئۆتكەندەك بىرەر خەلقە مەنسۇپ، تۇغما ئادەتلەرنى ئىناۋەتكە ئالمىغاندا، ئۇنىڭ پىكرىچە، بىر شەھەر ئاھالىسى باشقا بىر شەھەر ئاھالىسىگە قارىغاندا ئۆز قانۇنلىرىنى تېزراق بۇزىدۇ.

ئەفلاتۇن ئېيتىدۇكى، ماختاش بەزەن قانۇننىڭ بە قارارلىقىغا ئېلىپ كېلىدۇ ۋە ئىنسان ئۆز ماھىيىتى بويىچە پاراۋانلىق كەلتۈرمەيدىغان نەرسىنى ماقۇللىشى مۇمكىن، دەپ ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. پاراۋانلىق كەلتۈرمەيدىغان ۋە بەختكە ئېلىپ بارمايدىغان قانۇننى قانداق قىلىپ ماقۇللاش مۇمكىن؟ ئەفلاتۇن: بۇ ناھايىتى مۇشكۇل مەسىلە، دەيدۇ ۋە ئۇشبۇ مىسال ئارقىلىق چۈشەندۈرىدۇ: ئاجايىپ كېمىنى كۆرۈپ تۇرغانلار ئۇنىڭغا ئىگە بولۇشنى خالايدۇ ياكى پاراۋانلىق، ھېسابسىز بايلىق خۇش ياقىقانلىقى ئۈچۈن ئۇنى كۆرگەن ئادەملەر ھەممىسىگە ئىگە بولۇشنى كۆزلەيدۇ. بەلكى بۇلار ھەقىقىي پاراۋانلىق كەلتۈرگۈچى نەرسىلەرمۇ ئەمەستۇر. ئۇ يەنە چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: گۈدەكلىك چېغىدا بالىغا بىرەر نەرسىلەرمۇ ئەمەستۇر. ئۇ يەنە چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: گۈدەكلىك چېغىدا بالىغا بىرەر نەرسە يېقىپ قېلىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن ئاۋۋال خۇش كۆرگەن نەرسە يېقىپ قېلىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن ئاۋۋال خۇش كۆرگەن نەرسىسىنى خالىمايدۇ. دېمەك، ئۇنى ماقۇللىمايدۇ. (ھازىر خالىمىغان) بۇ نەرسە ئۆزىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى ئۆزگەرتمەيدۇ. ئەفلاتۇن يەنە قايسى ھاللاردا كۆڭۈلگە يارىغان نەرسە ھەقىقەتەنمۇ ياخشى، پايدىلىق؛ قاچان ياخشى ئەمەسلىكىنى ئىسبات قىلىدۇ. بىز بىلىمىزكى، بالا بىر نەرسىنى خالايدۇ. ئۇنىڭ ئاتىسى بولسا ئۇ نەرسىنى خالىمايدۇ. ئاتا بۇ خاھىشىنىڭ بالىدىن يىراقلىششىنى خۇدادىن ئىلتىجا قىلىدۇ. چۈنكى ئاتا ئاقىل، بالا نادانىدۇر. ئاقىل ئىدراكلىق ئىنسانلار خالىغان نەرسە ياخشى، خوشاللىق بېغىشلايدۇ. لېكىن نادانلارغا يارىغان

نەرسىلەرنى رەت قىلىش كېرەك.

ئەفلاتۇن ياخشىلىق، سائادەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ - قانۇننىڭ گۈزەللىقىدۇر، ئەمەل قىلىنىشى زۆرۈر، ئەۋزەل كۆرۈنۈشكە ئەرزىيدىغان ئاقىللىقتۇر ۋە ئۇنىڭغا ھېسسىيات تۈرۈش كېرەك. قانۇن چىقارغۇچى قانۇنشۇناسلار روھ ۋە ئىدراكنى راۋاجلاندۇرغۇچى ئامىللارغا ئىنتىلىشى ۋە شۇ ئامىللارغا غەمخورلۇق قىلىشى زۆرۈر. ئەگەر بۇ نەرسىلەر ھەرقېتىم ئىشەنچىلىك بولسا، ئۇ ھالدا قارارمۇ ئىشەنچىلىك بولىدۇ. تەربىيە ئاقىللىقنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. قانۇن پاراۋانلىق يولىدۇر. شۇنداق ئىكەن، قانۇن ئىگىسى تەربىيىنى مۇستەھكەملەشكە ئالاھىدە ھەرىكەت قىلىشى لازىم. ئەگەر تەربىيە شەھەرلەرنىڭ ھاكىملىرى ۋە ئۇلارغا ئوخشاش ئادەملەر تەبىئىتىنىڭ بىر قىسمى بولسا، ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، ئۇلارنى قۇۋۋەتلەشتىن، ئۇلارنىڭ ساپ دىللىقلىرى ۋە ئەڭ يۇكسەك خىسلەتلەر مەجمۇئەسى بولغان ھىكمەتتىن كەلگەن پاراۋانلىقتىنمۇ ئەزەلراق نەتىجىگە ئېرىشىدۇ.

ئەفلاتۇن شەھەرده ھاكىملار ۋە بويسۇنغۇچىلار بولغان تەقدىرىدىغىنە ئۇ يەرده قانۇنلاشتۇرۇشنىڭ كامالەتكە يېتىشى مۇمكىنلىكى ھەققىده يازىدۇ. ھاكىملار ئەسلى ئالىيجاناپ ئاقساقاللارغا ئوخشاش ئۇلۇغۋار ياشتا ۋە ھاياتى تەجرىبىگە ئىگە بولۇشلىرى كېرەك. بويسۇنغۇچىلار بولسا گۈدەكلەر، ياشلار ۋە جاھىل ئادەملەردىن تاشقىرى، قالغان ھەممە ئادەملەردۇر. ئىشتا بۇنىڭغا قانچىلىك رىئايە قىلىنسا، شۇنچىلىك توغرا بولىدۇ. ئەگەر ھاكىملار تەربىيىسىز بولسا، ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، ئۇ ھالدا ئۇلارنىڭ ئىشلىرىمۇ، پۇقرالارنىڭ ئىشلىرىمۇ ئىنتىقرازغا يۈز تۇتىدۇ. ئۇ مىسال تەرىقىسىده يۇنان ھاكىملىرى ھەققىده سۆزلەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ئىلىم ئىگىسى بولمىغان بولسا، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى بەربات قىلىپ، شەھەرلەرنى ھالاكەتكە ئۇچراتقان بولاتتى.

ھاكىملارنىڭ نادانلىقى بولسا، خەلق ئۇچۇن ئەڭ كاتتا زەرەردۇر. ئەفلاتۇن ھاكىمنىڭ تەربىيىلىك، باشقۇرۇشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشى شەھەر ئاھالىسى ئۇچۇن ناھايىتى مۇھىملىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ- بەدەنگە غىزا، كېمىگە دېڭىزچى كېرەك بولغىنىدەك زۆرۈر نەرسىدۇر.

كېسەل بەدەن قىينىچىلىقلارغا چىدامسىز، سەمەرلىك ئىشلارنى بېجىرىشكە قابىلىيەتسىز بولغىنىدەك، كېسەل روھمۇ ئەڭ يۇكسەك ۋە پايدىلىق نەرسىلەرنىڭ پەرقىگە بارمايدۇ ۋە تاللاپ ئالالمايدۇ. روھنىڭ كېسەللىكى ئىلاھىي باشقۇرۇش ئەخلاقىنى رەت قىلىدۇ. ئەفلاتۇن، ئۆزلىرىنى بىلىمدان ۋە خۇش خۇلۇق دەپ بىلگەن، لېكىن ئەسلىده ئۇنداق بولمىغان ھاكىملارنىڭ ئۆز شەخسىيەتلىرىگە ئارتۇقچە ئېتىبار تەلەپ قىلىشلىرىنى ۋە ئىشنى بەربات قىلغانلىقلىرىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرىدۇ. ئۇ ئېيتىدۇكى، خەلق قانۇن چىقارغۇچىغا ئەرگىشىش ئۇچۇن قانۇننىڭ قەتئىيلىكى، ئالىي ھىممەت بولۇشى، ئۇنىڭ (قانۇننىڭ) كەمچىلىكى -يەڭگىلراق بولۇشى ئۇچۇن قانۇنچىلار باشقۇرۇش ساھەسىده ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشلىرى لازىم، ئەكسىچە بولغاندا ئىشنىڭ مۇشكىلاتلىرى چوڭقۇرلىشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ چۈشەندۈرىشىچە، ئىشنى بەربات قىلغان ھاكىملار كۆپ بولغان ۋە قانۇنچىلارنىڭ مەقسىدى ئەينەن ھاكىملارغا قارىتىلغان بولۇشى، بەلگىلەنگەن مەقسىدى سوزۇلۇپ كەتمەسلىكى، ئۇنىڭ قانۇنى ئەبەدىي بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. ئەگەر قانۇنچىلار مۇستەقىل ۋە مەخسۇس قانۇنغا ئىگە بولمىسا، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ ئىشى خەيرىخاھلىق بىلەن قۇبۇل قىلىنمايدۇ.

ئۇ يەنە قانۇنچىلار ئۇچۇن ئەڭ پايدىلىق ۋە ئالقىشقا لايىق قانۇننىڭ ئىختىيارىي زۆرۈرىيەت ئۇسۇلىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى، شۇنىڭدەك ئىچى تارلىق خىزمەتكارلار تەبىئىتىگە ماس بولغىنى ئۇچۇن، ھاكىم ھەسەتتىن خالىي بولۇشى كېرەك، دەپ چۈشەندۈردى. ئەگەر قانۇنلاشتۇرۇش ئەركىنلىك بىلەن ئىختىيارىي ئەمەلگە ئاشۇرۇلسا، ئۇ چاغدا بويسۇنۇش ۋە ئىتائەتمۇ پۈقرا تەرىپىدىن خەيرىخالىق ۋە خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىنىپ، ئۇزاق مۇددەتكىچە داۋام قىلىدۇ. بۇ غايىلەر ۋە ئۇنىڭ ئەكسىنى ئۇ، پارىسلار، ئىران مىسالىدا ھاياتى ۋە ئادەتلىرىدىن كەلتۈرۈلگەن مىساللار بىلەن تولدۇرىدۇ.

ئەفلاتۇن مېھرى-شەپقەتلىك ۋە ئەخلاقلىق چۈشەنچىسى ھەققىدە سۆزلەپ قانۇنچىلار ئىنسان تەبىئىتىدىكى بۇ خىسلەتلەرنى ئالاھىدە ئىناۋەتكە ئېلىش زۆرۈرلىكىنى ۋە شۇ خىسلەتلەرنىڭ تەسىر كۈچىگە قاراپ ئىش قىلىش لازىملىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. تاكى قانۇن چىقارغۇچى قانۇننى قۇللارچە ئىتائەتكارلىقنى تەلەپ قىلىش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەركىن رەۋىشتە قوبۇل قىلدۇرالىسۇن. ئەفلاتۇن ئۆز ھېكايىلىرىدا ئەسلىتىپ ئۆتكەن پارىسلار مىسالىدا، ھاكىمىيەتنىڭ ھاكىمىدىن ئوغلىغا ئۆتۈشى مىسالىدا ۋە دېڭىزدىكى ئۇرۇشتىن قانداق ئولجىلار ئېلىنغانلىقى مىسالىدا، قۇللارچە ئىتائەتكارلىقنىڭ ئىللەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە بىر شەھەردىكى دۇشمەن قانداق قىلىپ دوست بولۇپ قالغىنى ھەققىدىكى ۋەقەنى ئەسلىتىپ ئۆتۈش ئورۇنلۇق. قانۇن چىقارغۇچى قۇل ئاستىدىكىلەرنىڭ دوستلۇق تۇيغۇلىرى مەۋجۇتلۇقىنى كۆزەتكەن ھالدا، قانۇننىڭ كەمچىلىك ۋە ئىللەتلىرىدىن خالى بولۇشىنى تەمىنلەش ئۇچۇن جارىي قىلىنغان قانۇنلارنى چوڭقۇر ئىشەنچ ۋە بىلىم بىلەن كامالەتكە يەتكۈزۈش زۆرۈر. ئەفلاتۇن قانۇنلارنىڭ ئەركىن ئىتائەت قىلىش يولى بىلەن قوبۇل قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدىنى، ھەمدە قانۇنلارغا قۇللارچە ئىتائەت قىلىنىشى ۋە مەجبۇر قىلىش يولى بىلەن قوبۇل قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭدىن كېلىدىغان زىيان سىرلىرىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەفلاتۇن خۇداجۇيلۇقتا پەيغەمبەرانە كارامەتنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئەگەر شەھەر ئۆز قانۇنچىلىقىدا ھەقىقىي مۇھەببەت، يۈكسەك ئەخلاق، بەركامال ئەقىلگە ئىگە بولمىسا، ئۇنىڭ قىسمىتى ھالاكەت ۋە پاراكەندىچىلىك بولىدۇ. ئەگەردە بۇ ئۇچ (گۈزەل نۇقتىلار) بولسا، ئاقىۋەتتە ئۇ پاراۋانلىق ۋە بەختكە ئېرىشىدۇ. ئەفلاتۇن بۇنى پۈتۈن شەھەرگىمۇ، بىر ئۆي بىرەر ئادەمگىمۇ ئوخشاشلا ئويغۇن كېلىدۇ دەيدۇ.

تۆتىنچى بۆلۈم

ئەفلاتۇن ئۆز مەۋقىئىي ۋە ئادەملەر جامائەسى بارلىقى ئۇچۇنلا شەھەر دەپ ئاتالغۇچى شەھەر-ھەقىقىي شەھەر ئەمەسلىكىنى، ھەقىقىي شەھەر-ئاھالىسى ئادالەتلىك قانۇنلارغا ۋە باشقۇرۇش قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىشلىرىغا، خۇدا يارلىقاغان رەھبەرگە ئېگە بولۇشقا ۋە ئادەملەرنىڭ ئالقىشىغا لايىق ئادەتلىرى ۋە ئەخلاقىنىڭ مەيدانغا چىقىشىغا شەرت-شارائىت يارىتىلغان؛ جايلاشقان يېرى، تەبىئىي شارائىتى قولاي، يەنى ئۇنىڭغا ئاھالە ئۇچۇن ئوزۇق-تۈلۈك ۋە باشقا زۆرۈر نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىش مۇمكىن بولغان شەھەردۇر، دەپ تونۇشتۇرىدۇ.

ئەفلاتۇن: ئەگەر بىرەر ئادەمنىڭ ئادىتى ۋە تەبىئىتى ئادالەتلىك قانۇنغا ماس. گۈزەل ۋە تەلەپكە جاۋاب بىرەرلىك بولمىسا، ئۇ دائىما پەسكەش، يىرگىنچ بولۇپ، ھەر قېتىم

قانۇننى بۇزغان چېغىدا جىنايەتچى سۈپىتىدە قارىلىنىدۇ، دېگەن غايىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. مىسال تەرىقىسىدە ئۇ، دېگىزدا ئۇزۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سەرمايە كەلتۈرىدىغان ئىشلارغا ھەمدە تۇرلۇك سەنئەتلەر (ھۈنەرلەر) بىلەن شوغۇللىنىشقا ئۆزلىرىنى مەجبۇر ئېتىدۇ. ئۆز روھلىرىنى تەربىيىلەپ، كېيىن مەشىقنى توختىتىپ قويغان جەسۇر ئادەملەر ھەققىدە ھېكايە قىلىدۇ. ئەفلاتۇن ئۆزلىرىنىڭ مەشھۇر شائىرلىرى ھومېرنىڭ، ئۆزىنى-ئۆزى مەنسىتمەي قويغان ئارىسلاننىڭ ئاخىرى جەسۇرلىقىنى يوقىتىپ، كېيىكلەردىنمۇ قورقىدىغان بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدىكى شېئىرنى كەلتۈرىدۇ. ئەفلاتۇن مەملىكەتتىكى تۇزۇمنىڭ گۈزەل ۋە ياخشى بولۇشىنى قانۇن چىقارغۇچىنىڭ بىلىمدانلىقى ھەمدە ئۆزگە تۇزۇملەردىكى پاراڭانلىق ۋە باشقا ئىجابىي جەھەتتىن خەۋەردارلىقى بىلەن باغلىق، دەپ ھېسابلايدۇ. يەنە قانۇنچىلار مەملىكەت ئاھالىسىنى باشقۇرۇش ھالقىلىرىدىكى قانۇنلارغا رىئايە قىلىشى ۋە بويسۇنۇشنى تەمىنلەپ ئالسىلا ئەلا دەرىجىدىكى دۆلەت تۇزۇمى بولۇشى مۇمكىن. ئەفلاتۇن ھاكىمىيەت مەسىلىسىگىمۇ ئېتىبار بېرىدۇ. ئېھتىمال، مەملىكەت ئاھالىسى خۇش خۇلقتا ئىگە بولمىغان تەقدىردە ھاكىمىيەتكە ئېھتىياج تۇغۇلار ئەگەر ھۆكۈمدار زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ۋە شەھەر ئاھالىسى ئۆچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئادىتىگە نىسبەتەن ھاكىمىيەتكە ئىگە بولسا، بۇنداق ھاكىمىيەت قارالىنىدۇ. ئەمما، شەھەرنى ئىتائەتتە ساقلاش ئۆچۈن باشقارغۇچىغا ئېھتىياج بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئۇ شەھەرنى ئىتائەت قىلدۇرىدۇ، قانۇنلارنى جارىي قىلىدۇ ۋە بۇ قانۇنلار قانچىلىك ئىلاھىي، ئادالەتلىك بولسا، شۇنچىلىك ئالقىشقا سازاۋەر ۋە قىزغىنلىق ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ھاكىمىيەت مەسلىسى ھەققىدە مۇھاكىمە قىلىنىدىغان بولسا، بۇ جەھەتتىن ھاكىمىيەت ئىختىيارىي قوبۇل قىلىنغاندا كۆپرەك ماقۇل ۋە ھەر تەرەپلىمە قولاي ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ھاكىم ئۆز ھۆكۈمىنى ئاھالىگە تەۋسىيە قىلىش بىلەن ئۇلارغا قىسقا مۇددەتتە ئۆزلىرىنى توزىتىپ ئېلىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدۇ. ئەگەردە ھاكىم شەھەر ئەھلىگە ئۆز ھاكىمىيىتىنى تەۋسىيە قىلالمىسا، ئىشلار مۇشكۇللىشىدۇ. ھاكىمنىڭ پايدا كەلتۈرۈشىگە ئىمكانىيەت بولماي قالىدۇ ۋە خەيرىلىك ئىشلارنى ئەملگە ئاشۇرۇش مۇددىتى سوزۇلۇپ كېتىدۇ. ئەفلاتۇن قۇللار ۋە جاھىل ئادەملەر ئۇستىدىن ھۆكۈمرانلىق ۋە ئۇلارنى ھاكىمىيەتكە بويسۇندۇرۇش ھەقىقەتەن توغرا ئىش ئىكەنلىكىنى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەركىن ۋە مېھىر-شەپقەتلىكلەرنى بويسۇندۇرۇش ئۆتۈپ كەتكەن بىمەنىلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن شەھەر ئاھالىسى قانچىلىك مېھىر-شەپقەتلىك بولسا، ئۇلارنى باشقۇرۇش شۇنچىلىك يۇقىرى دەرىجىدە ئىلاھىي بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ھاكىمى لايىق بولسا، ئۇ چاغدا تاكى ئۇ ئىلاھىي ئەۋلادقا مەنسۇپ شەھەر ھاكىمى بولۇش دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلمىگۈچە ئاھالىنىڭ بەزى ئازغىنە قىسمىدىن تاشقىرى، باشقا ئۆز ھۆكۈمى ئاستىدىكىلەر بىلەن تىل تېپىشالمايدۇ. كېيىن ئۇ ئېيتىدۇكى، باشقۇرۇش تۇرلىرىنىڭ سانى قانۇنچىلىقنىڭ سانىغا مۇناسىپتۇر. چۈنكى ھاكىمىيەت قانۇنلارغا بويسۇنىدۇ، ئۇلاردىن ھاسىل بولىدۇ ۋە ئۇلارغا ئاساسلىنىدۇ. باشقۇرۇشمۇ قانۇنلارنىڭ سانىغا ۋە قەدىر-قىممىتىگە باغلىق. ياخشى باشقۇرۇش ياخشى قانۇنلارغا باغلىق، يامان باشقۇرۇش -يامان قانۇنلارغا، يېتىلگەن باشقۇرۇش-يېتىلگەن قانۇنلارغا باغلىق.

ئەفلاتۇن ئېيتىدۇكى، ئۆزىنىڭ كامالىتى ياكى دۆلىتى بىلەن ياكى شۆھرىتى بىلەن ھەمدە ئالقىشقا سازاۋەر بولمايدىغان ۋە دىل شادلىقى ھېسابلانمايدىغان بىرەر پەزىلىتى بىلەن مەغرۇرلىنىپ يۈرگۈچى ھاكىملار تەكەببۇر ھاكىملاردۇر. ئەسلىدە ھاكىم پۇقرالارنىڭ

پاك-نومۇسلۇق ئىكەنلىكىگە ئېتىبار بېرىشى، ئۆز شەخسىيىتى ۋە كۆڭۈل خوشلۇقى بىلەنمۇ شۇغۇللانغۇچى بەزى بىھايالارغا خۇدا نامىدىن شەپقەتسىز مۇناسىۋەتتە بولۇشى، گۈزەل ۋە خۇش كۆڭۈل تەسىرات قالدۇرمايدىغانلارغا مۇرۇۋۋەت كۆرسەتمەسلىكى لازىم. ئەفلاتۇن ھاكىمنىڭ نېمىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشى ھەققىدە مۇنداق يازىدۇ: بۇ ئالدى بىلەن - ماددىي ھۇزۇر. كېيىن روھىي، كېيىن ئۇلاردىن تاشقىرى بولغان بارچە نەرسىلەر ئۆز نۆۋىتى بىلەن، ئەفلاتۇن كۆپ سۆزلەشكە قىزىقىپ، مىساللار كەلتۈرىدۇ، چۈنكى ئۇلارنى پايدىلىق ھېسابلايدۇ ۋە نىھايەت ئوغۇللار ۋە ئاتىلار ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئۇلار قانداق بولۇشلىرى كېرەك، قانۇنلارنى قانداق بېجىرىدۇ، ھايات يولى قانداق باشلىنىدۇ؟ ئۆمۈر تۈگىگەندىن كېيىن ئۇلار نېمىلەرگە ئېرىشىشلىرى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. كېيىن ئۇشبۇ مېھىر-شەپقەت يولىنىڭ قىيىن ۋە يەڭگىل تەرەپلىرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ مەشھۇر شېئىرلاردىن مىساللار كەلتۈرىدۇ.

ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، ئەگەر شائىر بەھسىلەشكۈچى ياكى مۇتەكەللىم (ناتىق) بىر-بىرىگە زىد پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويسا، ئۇ ھالدا قانۇنچىلار پەقەت پايدا كەلتۈرىدىغان تەرەپلەرنى ھىمايە قىلىشى كېرەك. ئۇ ئۆلگەن ئادەملەرنى كۆمۈش مۇراسىمى، كېپەن بىلەن ئوراش ھەققىدە شائىرلارنىڭ مۇلاھىزىلىرىدىن مىساللار كەلتۈرۈپ، بۇ ھەقتە قانۇنچىلارنىڭ پىكرى قانداق بولۇشى زۆرۈرلىكى ۋە ھازا تۇتىلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرى (ۋەسىيەت قىلىپ) نېمە دېگەنلىكىنى ئىناۋەتكە ئېلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا يازىدۇ. ئەفلاتۇن ئادەملەرگە قانۇننى نەزەرگە ئالدۇرۇش ئۈچۈن قانداق چارىلار كۆرۈلمىگەن بولسا، قانۇنلار ئىنسانلارنىڭ چۈشەندۈرىدۇ ۋە مىسال تەرىقىسىدە بالىلار بىلەن مۇئامىلىدە بولغۇچى شىپاكار ھەققىدە سۆزلەيدۇ. كېيىن ھەممە تېۋىپلارنىڭ ئىشلىرىنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ئەسلىتىدۇ. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەرنى توغرا يولدىن يېتەكلەپ بېرىشتا ۋە ئەمەلدىكى قانۇنلارنى ھۆرمەت قىلىش ھەمدە باشقىلار ئۈچۈن ساقلاپ قىلىشقا مەجبۇر قىلىشتا ساھىبى قانۇنلارغا ھاكىملارنى تەقلىد قىلىدۇ. ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، شەھەر ئاھالىسىنىڭ سانىنى تەرتىپكە سېلىشنىڭ ئاساسىنى نىكاھ ۋە تۇغۇلۇش ھەققىدىكى قانۇن بولۇشى زۆرۈر. ئۇ ئالىي دەرىجىدە تەرتىپلىك ۋە ياخشى ئىشلەنگەن بولۇشى كېرەك. ئەفلاتۇن بەزى چېگىش مەسىلىلەر ھەققىدە ۋە شۇ زاماندىكى قانۇنلاردا جەرىمانە ۋە جازا قاتارلىقلارنىڭ بولغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

ئەفلاتۇن قانۇنلارنى يارىتىشتىن ئاۋۋال مۇۋەپپەقىيەتلىك كېلىشىم، مەجبۇرىيەتلەر ۋە تەبىئىي ھالەت ئوخشاش تەييارلىق چارىلىرى كۆرۈلمىگەن بولسا، قانۇنلار ئىنسانلارنىڭ يۈرىكىگە ھېچ ئورنىمايدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. يامان كېلىشىم ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى بۇزغۇچى بىر ئامىلدۇر. شۇنداق بولغاندا ئادەملەر بىرلەشتۈرگۈچى ۋە پىكىرلىرىنى جەملەيدىغان قانۇنغا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇزاق داۋام قىلغۇچى ئەخلاقنىڭ يوقىلىشى ۋە خەلقە مەنسۇپ زېرىكىش قاتارلىق ھالەتلەر يۈز بەرگىنىدە مۇنازىرە، نۇتۇق ۋە چۈشەندۈرۈشلەر ئارقىلىق قانۇنغا بويسۇنۇشقا چاقىرىلىدۇ. ئەگەر بۇ ئۇچ ھالەت ھازىرلانغان بولسا، ئۇلار ئادەملەرنىڭ قانۇنلارنى ئىختىيارىي قوبۇل قىلىشقا شەرت-شارائىت يارىتىدۇ. ئادەملەر قانۇنلارغا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار مۇرەسسەگە كەلگەنلىرىدە قانۇنلارنى مەنۇنىيەت بىلەن كۈتىۋالىدۇ. ئەمما بۇ يەردە ئۇچ ھالەتتىن تاشقىرى باشقا بىر ھالەت كۆزدە تۇتۇلماقتا. بۇ يەردە قانۇنچىلار ۋە ھاكىملارنىڭ تاكامۇللاشتۇرۇشىغا زۆرۈر بولغان خام يولىورۇقلار ھەققىدە گەپ بارىدۇ. ياخشى

خۇلق-ئەتۋارلىق بولۇشقا ۋەدە قىلغان ياشلار ۋە نادانلار تاكى قانۇننى ئاسانلىق بىلەن قوبۇل قىلىشلىرى ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇشلىرى ئۈچۈن پائاللىق كۆرسىتىشكە قادىر بولغانغا قەدەر شۇ خام يولىورۇقلارغا ئەگىشىدۇ. چۈنكى، جاھىل ئادەملەر ياخشى ئىشقا ئاسانلىقچە بويسۇنمايدۇ. ئوتتۇرا ھال ئادەملەر بولسا، ئاسان قۇلاق سالمىدۇ. ئەقلاتۇن يەنە شەھەر ئاھالىسىنىڭ روھلىرى، بەدەنلىرى، ئادەتلىرى ۋە تۇتقان ئورۇنلىرى قانداق پەرمانلارغا مۇھتاج ئىكەنلىكى ھەققىدىمۇ چۈشەندۈرۈش بېرىدۇ.

بەشىنچى بۆلۈم

ئەقلاتۇن، روھ ئەڭ ئېزگۇ ئالەم بولغىنى ئۈچۈن ئىنسان ئاۋۋال ئۆزىنىڭ روھىنى كامالەتكە يەتكۈزۈشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ... روھنى ئەزىزلەش — ئۇنىڭ زوقىنى قاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئەمەس، چۈنكى ئەگەر شۇنداق بولسا (يەنى، پەقەت زوق-ھەۋەسنى قاندۇرۇش بولسا) بالىلار ۋە جاھىل ئادەملەردە پەيدا بولىدىغان ئۆز روھىي ھەۋەسلىرىنى قاندۇرۇش ئىستىكى، روھنى ئەزىزلەشكە ئىنتىلىشتەك تۇيۇلاتتى. ئۇلار نېمىنى ياخشى ۋە لەززەتلىك دەپ بىلسە، روھلىرىمۇ شۇ نەرسىلەرنى خالايدۇ. ئاھالەنكى، بۇ ھەۋەسلەرنى قاندۇرۇش كىشىگە چوڭ زىيان يەتكۈزىدۇ. ئەسلىدە روھنىڭ قەدىر-قىممىتى ئۇنىڭ پاكلىنىشىدىن ۋە ئىلاھىي قانۇنلاردا ماختاشقا لايىق ھېسابلانغان ئىستەكلەرنى قاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك. ئەگەر مۇئەييەن ئىستەكلەر قانۇندا قارىلانسا، روھ ئۇلاردىن مۇھاپىزەت قىلىنسا، ئەزىزلانسا، شۇ ئىستەكلەر تېز ئارىدا زىيانلىق بولۇپ قالىدۇ. روھ بولمىسا بەدەنمۇ بولماس ئىدى، دېگەن چۈشەنچىگە تارتىشىپ، روھ بەدەندىن ئەۋزەلرەك دەپ ئويلىغان ئادەم خاتا قىلىدۇ. ئەقلاتۇن بۇ مۇئەممانى قىزىق بىر يوسۇندا چۈشەندۈرىدۇ، كېيىن ئۇ ئىنسانلار بېجىرىدىغان كۆپ ئىشلاردا، مەسىلەن: بايلىق توپلاش قاتارلىق ئىشلاردا روھنى قانداق ئەزىزلەش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. كېيىن ئەقلاتۇن روھنى ئەزىزلەشنىڭ قانداق خىللىرى بارلىقى ۋە قانۇن چىقارغۇچى رەھبەر روھنى قانداق ئەزىزلەشكە ئېتىبار بېرىشى زۆرۈرلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

ئەقلاتۇن روھ ئەزىزلەنگەندىن كېيىن بەدەننىڭ ئەزىزلىنىشىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئالىيجاناپ بەدەن گۈزەللىكى، كۈچى، زەئىپلىكى، ساغلاملىق ياكى سېمىزلىكى ئۈچۈن ئالىيجاناپ ئەمەس، بەلكى قانۇنلارغا ماس ھايات تەرتىپى بويىچە ماقۇل كۆرۈلگەن ئادەتلەرگە ريئايە قىلغىنى ئۈچۈن ئالىيجانابتۇر. ئىنسان تەبىئىتىنى تەربىيىلەشكە بولغان زۆرۈرىيەت بەدەننى ئەزىزلەشنى تەقەززا قىلىدۇ. بۇ پىكىرنى ئەقلاتۇن پايدىلىق مىساللار ئارقىلىق كەڭ چۈشەندۈرىدۇ. بالىلار تېخى ئۆسۈپ يېتىلمىگەن بولسا، ئۇلارنىڭ بەدىنىنى ئەزىزلەشكە قارىتىلغان قانۇنلار ئوتتۇرا ياش ۋە قېرى ئادەملەرنىڭ بەدەنلىرىنى ئەزىزلەشكە قارىتىلغان قانۇنلارغا ئوخشىمايدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئەقلاتۇن روھنى ئەزىزلەشكە قارىتىلغان قانۇنلار چەت ئەللىكلەر، شەھەر ئاھالىسى ۋە قېرىنداش ئورۇنلار ئۈچۈن بىر خىل، ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىگە دائىر قانۇنلار چەت ئەللىكلەرگە باشقا، شەھەر ئەھلىگە باشقا بولۇشى كېرەك، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. تەربىيە ئىشىدا چەت ئەللىك ۋە قېرىنداش ئۇرۇغ قىلغان جىنايەتلەر ئۈچۈن بىر خىل جازا بولۇشى كېرەك. چۈنكى بۇ جىنايەتلەر قانۇنلارنى بىر خىلدا ئاياق ئاستى قىلىدۇ.

ئەقلاتۇن ئەخلاقىي-پەزىلەتلەرنى قانداق ئۆزلەشتۈرۈش مۇمكىنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

بۇنداق ياخشى ئادەتلەر ۋاقتىنچە ئۆزلەشكەن بولىدۇ. جەمئىيەتلەر ۋە بارچە ئادەملەردە ئادەتلەر ئۇزاق مۇددەت ئۆتۈپ ئاندىن ئۆزلەشتۈرۈلىدۇ. ئادالەتلىك، پاك، جەسۇر بولۇشقا ئادەتلىنىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە يامان قىلمىقلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەلۇم مۇددەت ئۆتۈشى كېرەك. بۇ ۋاقىت داۋامىدا ئىنسان ئۆزىنىڭ يامان قىلمىقلىرىدىن ۋاز كېچەلەيدۇ. ئەگەر ئادەمدە تۇغما، كۈچلۈك غورور تۇيغۇسى بولمىسا، ئۇ چاغدا بۇ ئادەم ئۆز روھىنى مەشق ئارقىلىق تەربىيلىشى لازىم. چۈنكى ئۆزى سۆيگەن ئىنسانىنىڭ ئۆز جىنايەتلىرىنى سەزمەسلىكى ئادەمنىڭ تۇغما خىسلىتىدۇر. شۇنداق ئىكەن، شەھۋانە خاھىشلارغا يول قويماسلىق ئۈچۈن ئەلۋەتتە كۈچلۈك غورور بولۇشى كېرەك. ئىنسانىنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان نەرسىلەرنى روھىغا راۋا كۆرمەسلىك ئۈچۈن بۇنداق ھاللاردا غەزەپتىنمۇ ئىجابىي پايدىلىنىشنى بىلىش ۋە روھنى دائىما ئۆزىدىن قانائەتلەنمەسلىككە ئۆگىتىش كېرەك.

ئەفلاتۇن ئېيتىدۇكى، تەربىيە كۆرگەن ئادەملەر ئۆز روھلىرىنى دائىما خۇشاللىق، ئارتۇقچە كۈلۈش، قاتتىق خاپا بولۇش، ئارتۇقچە قايغۇرۇشتەك ھالەتلەردە مۆتىدىللىك دائىرىسىدىن چىقماسلىققا مەجبۇر قىلالىشى كېرەك. ئەفلاتۇنىنىڭ ئېيتىشچە ئادەملەر مەنئۇى پەزىلەتلەرگە ئېرىشىشنى كۆزلەپ، ئېلىتىجا قىلىپ، ئۇلارنى ئۆزلەشتۈرۈشكە ئېتىبار بېرىشلىرى كېرەك، تاكى ئەخلاق قانۇنىي، ماختاشلارغا سازاۋەر ۋە ئىلاھىي بولۇپ قالسۇن.

ئەگەر ئىنسان ئىلاھىي ئېزگۈلۈكلەرگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلسا، ئۇنىڭ ھاياتى خۇشاللىنارلىق، ھايات تەرتىپى ناھايىتى گۈزەل بولىدۇ. گۈزەل ھايات تەرتىبى بولسا، خەلق نەزەرىدىمۇ يۈكسەك بولىدۇ. بۇنى بايقاش ۋە ياخشى ئويلاپ كۆرۈش كېرەك. ئەفلاتۇن بۇ پىكىرنى مۇپەسسەل ئىپادىلەيدۇ. ئېتىبارغا ئېلىنغان ھايات يوسۇنى قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى، ھەربىر ئايرىم ھالەتتە بۇ ھايات تەرتىپى ئەخلاق ۋە قانۇنغا مۇۋاپىق ياكى مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئۇلاردىن بەزىلىرىنى مىسال تەرىقىسىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. بۇ مىساللاردا ئۇ ئاقىللىق ھەققىدە ئەسلىتىپ، مۇشەققەتتىن راھەتنى ئەۋزەل كۆرۈش مەنىسىز ھايات يوسۇنى ئىكەنلىكىنى، راھەتتىن مۇشەققەتنى ئەۋزەل كۆرۈش بولىدىغان ھايات يوسۇنى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. يەنە ئۇ ساغلىق، جەسۇرلۇق، بىلىم ۋە باشقىلار ھەققىدە سۆزلەيدۇ.

ئەفلاتۇن قانۇنلارنى جارىي قىلىش ئۈچۈن دۆلەت باشقۇرۇشىدا تەييارلىك كۆرۈلگەن تەقدىردىلا شەھەر تەرتىباتى مۇكەممەل بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئەسلىتىدۇ. بۇ تەييارلىك ئىشلىرى قانۇنىنىڭ بۇيۇك ۋە نوپۇزلۇق بولۇشىنى تەمىنلەيدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ، كەشتىنىڭ گۈلى ۋە چاكىنا مىسال كەلتۈرىدۇ. ئۇ ئىككى خىل دۆلەت باشقۇرۇشى مەۋجۇت ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. بىر خىلدا ئادەملەر ئۈستىدىن ھاكىملار تۇرىدۇ، باشقا خىلدا قانۇن ھاكىملارغىمۇ ئورتاقتۇر...

ئەفلاتۇن باشتا بىر پايدىلىق غايە- ھاكىمىيەت ھەققىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئىلاھىي قانۇننى ئىدراك ئېتىشكە تەييارلىق كۆرۈش ۋە تۆۋەندىكى يەنە ئىككى غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھاكىمىيەتكە مۇھتاجلىق پەيدا بولىدۇ. بۇ غايىلەردىن بىرى-سەئى ھەربىكتى. ھۈنەرلىرى ۋە مەقسەدلىرى (ئادالەتلىك) ھاكىملارغا قارشى بولغان ياۋۇز نىيەتلىك ئادەملەردىن شەھەرنى تازىلاشتۇر. باشقا بىر غايە-پەندى-نەسىھەت يولى بىلەن پاراۋانلىقنى ئىنتىلىش ۋە ئادەملەرنىڭ ئىلاھىي قانۇننى ئاسانلىقچە ۋە خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشلىرىنى تەمىنلەشتۇر. ئەفلاتۇن مىسال كەلتۈرۈپ، بۇ پىكىرنى قىسقىچە ئىپادىلەيدۇ...

ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، شەھەر تەرتىباتىدا ئەڭ ئاساسىي نەرسە مۇلۇك، نازۇ-نىمەتلەرنى توغرا تەخسىملەشتۇر. شۇنىڭغا ئېتىبار بېرىش كېرەككى، كۆپچىلىك ئادەملەرنىڭ ئىشى سۇپەتسىزلىشىپ، چاكىنىلىشىپ كەتمەسۇن. زۆرۇر نەرسىلەرنىڭ ئازىيىپ كېتىشى ئادەملەرنى نامرات ئەھۋالغا سېلىپ قويمەسۇن. دەسلەپتە يەر ۋە جايلارنىڭ مىقدارى، كېيىن ئۇلارنىڭ ئىگىلىرى ۋە تۇتقان ئورۇنلىرى، ئاخىرىدا ناھايىتى زۆرۇر نەرسىلەر بولغان ئۇزۇق-ئوقەت، تېرىلغۇ يەر، ساراي ۋە شەخسىي ئۆيلىرىنىڭ مىقدارى ھېسابقا ئېلىنىشى كېرەك. ئەفلاتۇن تەقسىمات ئىشىنى ناھايىتى قىيىن، لېكىن زۆرۇر ئىش دەپ ئەسلىتىدۇ. ھەبەر ئۆز قانۇنلىرىنى ئاساسلاپ ئەكس ئەتتۇرۇشى لازىم. ئەفلاتۇن ئۆز زامانىسىدا مەلۇم بولغان مىساللارنى كەلتۇرۇپ قانۇنچىلار شەھەر ئاھالىسىگە يەر بۆلۈپ بېرىۋاتقاندا، قانۇن لايىھىلىرىنىڭ جارىي قىلىنماقچى بولغان بۆلۈملىرىنى خەلقتىن يوشۇرماسلىق لازىملىقىنى ئېيتىدۇ.

بالىلار ۋە ئۆسمۈرلەر ھەمدە جاھىل ئادەملەر مەسلىسىگە ئەفلاتۇن يەنە بىر قېتىم توختىلىپ، ئۇلارنى قانداق باشقۇرۇش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. كېيىن ئۇ قانۇنلارنى ۋە باشقىلارنى ھۆرمەت قىلىش ھەمدە ئۇلارغا جىددىي ئېھتىرام بىلەن قاراش زۆرۇرلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئەفلاتۇن مۇلۇكنى پايدىسىز جەمغۇرۇشتىن پەرقلىق رەۋىشتە مۇلۇك ئىگىسى بولۇش يامان ئادەت ئەمەسلىكىنى، چۈنكى مۇلۇك ھالاللىق بىلەن توپلىنىدىغان بولسا، نامراتلىقتا ياشاشقا قارىغاندا دۆلەتمەنلىكنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەگەر مال-مۇلۇك نەپسانىيەت ئۈچۈن توپلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئادەم كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۈيانتا قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ مەنپەئەتتىن ئۆزىنى تارتىش، قانداق قىلىپ بولسىمۇ ناپاك يول بىلەن ئېرىشىلگەن مەنپەئەتتىن ياخشىراقتۇر. بۇ بابتا ئەفلاتۇن مال-مۇلۇك ئارتۇرۇشنىڭ يوللىرى ھەققىدە تەپسىلىي توختىلىدۇ ۋە يونانلىقلارغا مەلۇم بولغان ئۇسۇللارنىڭ قايسى بىرى ھالال، قايسى بىرى ھاراملىقى ھەققىدە مىساللار كەلتۇرىدۇ. بۇ پىكىرلەر سایاھەت ۋە تىجارەتكىمۇ ئورتاقتۇر. بۇ ھالال ئىشلارنىڭ يېغىندىسى تۆۋەندىكىچە: ئەۋلادقا زىيان كەلتۈرمەيدىغان مال-مۇلۇك ئاشۇرۇش ۋە روھ ھەمدە بەدەننىڭ ئەزىزلىقى تۇپەيلى ئالقىشقا سازاۋەر ئىش ھېسابلانغان قانۇنلار مۇقەددەمىسى بولغان تەربىيەدۇر. باشقىلارغا زەرەر كەلتۈرىدىغان نەرسىلەر بولسا ياماندۇر. زەرەر-كۈنەندىلىكتىن ۋاز كېچىش زەرەر كۈنەندىلىككە ئىنتىلىشتىن ئەۋزەلدۇر. چۈنكى تەربىيە ۋە قانۇنلارنىڭ مەقسىتى ئادەملەرنى يامان ئىشلاردىن قايتۇرۇشتۇر. قانۇن چىقارغۇچىلارنىڭ پىقىرلارغا ۋە بايلارغا تەڭ ئېتىبار بېرىشى شەرت، ئۇلارنىڭ روھلىرىنى تۇزىتىدىغان ۋە ياخشىلايدىغان قانۇنلارنى يارىتىش زۆرۇرلىكى ھەققىدە ئۇ كۆپ توختىلىدۇ.

رەھبەر يەنە ئېغىرلىق ئۆلچىمى، دان-شېكەر قاتارلىق نەرسىلەر ئۆلچەملىرى ھەققىدىمۇ ھېچكىمگە زىيان كەلتۈرمەيدىغان سودا-سېتىق ھەققىدە قانۇنلار چىقىرىشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە قانۇن چىقارغۇچى ھەممە دۆلەتمەن ۋە پېقىر كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۇرۇشى زۆرۇر. تاكى قانۇنلارنى بۇزغۇچى ۋە ئۆزىنىڭ نۇقسانلىرىنى ئاخىرغىچە تۇزەتمەي، رەزىللىكلەرنى دائىم سادىر قىلىپ تۇرغۇچى ئادەملەر تائىسى نەزەردىن چۈشۈپ قالمەسۇن.

ئالتىنچى بۆلۈم

بۇ بابتا ئەفلاتۇن پازىللار شەھىرىدە ھاكىملار ۋە ھاكىمىيەت دۇرۇست، تەبىئىي تەرتىپكە كەلتۈرۈلگەن بولۇشىنى، بۇنداق تەرتىپ بولمىغان شەھەر ياخشى ھېسابلانمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. ھاكىملار ئالدىدا تەبىئىي تەرتىپنى ئورنىتالمىغان

قانۇن چىقارغۇچى كۆپ ئۆتمەي مەسخىرىگە قالىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرى چۈشىنىكسىز بولۇپ، چىقارغان قانۇنى ھەمدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە شەھەرنىڭ ئۆزىمۇ يوقۇلۇشقا يۈز تۇتۇشى مۇمكىن. ئەفلاتۇن ئەگەر شەھەر ئاھالىسى مەرپەتسىز، تەجرىبىسىز ئادەملەر ۋە بالىلاردىن ئىبارەت بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلار قانۇنچىلار ئورناتقان تەرتىپ ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ياخشى قوبۇل قىلمايدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇ قانۇننىڭ تەرتىپ قائىدىلىرىنى قوبۇل قىلىشنىڭ شەرت - شارائىتلىرى ھەققىدە سۆزلەپ، شەھەر ئىككى خىل ئەھۋال ئاستىدا: يا ئۇ قەدىمىي بولغىنى ئۇچۇن ياكى يېڭى بولغىنى ئۇچۇن ئاھالى بىلەن كۆجۇم بولماسلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. ئەگەر ئۇ قەدىمىي بولسا، ئۇ چاغدا قانۇن چىقارغۇچى رەھبەرنىڭ ئىشى ئاسانلىشىدۇ. چۈنكى بۇ شەھەردە ئاھالىنىڭ ئەخلاقى ۋە ئەھۋالىغا تەسىر كۆرسەتكۈچى ھەمدە كېيىنكى قانۇنلارغا مۇقەددىمە بولىدىغان ئىلگىركى قانۇنلار كۆچىنى يوقاتمىغان بولىدۇ. ئەگەردە ئۇ يېڭى بولسا، ئۇ چاغدا قانۇنچىلارنىڭ ئىشى خېلى قىيىنلىشىدۇ. چۈنكى ئۇ، ئادەملەر ئارىسىدىن قانۇنلارنى قوبۇل قىلىشقا تەبىئىي ھالدا تەييار بولغان ئادەملەرنى تاللىۋېلىشى كېرەك بولىدۇ. شۇ چاغدا قانۇنچىلار ئۇلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلىيەلەيدۇ ۋە كۆڭۈللىرىدە قانۇنغا ھۆرمەت ئويغىتالايدۇ ۋە يارەمگە جەلپ قىلالايدۇ.

ئەگەردە بۇ شەھەرنىڭ قانۇنلىرى بىلەن باشقا شەھەر پۇقرالىرى تونۇشۇپ، ئۇ شەھەر ئاھالىسىغا ۋەتەنداش بولغانلىقى ئۇچۇن ئۇلارغا ئەگەشسە، ئۇ چاغدا بۇ شەھەرگە مەنسۇپ قانۇنلار باشقا شەھەرلەرگىمۇ تەئەللۇق بولىدۇ. قانۇنلارنى جارى قىلىش ئۇچۇن ھايات تەجرىبىسىگە ئىگە ۋە خۇش خۇلۇقلۇق ئادەملەرنى جەلپ ئېتىش كېرەك. ئەمما، بۇ ئىشقا گول ۋە جائىل ئادەملەرنى ئەسلا قوشماسلىق كېرەك. ئەگەردە قانۇنچىلار تاسادىپەن ئۇلارغا روبىرو بولۇپ قالسا، ئۇلارنى تەرتىپكە سېلىش ئۇچۇن نېمىنىدۇر ئۇلارنىڭ تەبىئىتىگە ماس رەۋىشتە ئۆزگەرتىپ تەرتىپكە سېلىشى ۋە قانۇنلارنى تەن ئالغۇزۇپ، شۇ قانۇنلارغا بويسۇنۇپ، ياشىشىغا ئىشەندۇرۇش كېرەك. بىز ئاۋۋال ئەسلىتىپ ئۆتكەن بۇ پىكىرنى ئەفلاتۇنمۇ كىرىت ۋە باشقا شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ھەققىدىكى مىساللاردا تەكىتلەپ ئۆتىدۇ.

ئەفلاتۇن يېڭى قۇرۇلۇۋاتقان شەھەر قانداق ئەھۋالدا بولۇشى، ئۇنىڭدا ئادەملەر قانداق جايلىشىشى، ھايات كەچۇرۇش ئۇچۇن زۆرۇر بولغان مەھسۇلاتلار قانداق تەقسىملىنىشى، ئاھالىنىڭ نېمىگە مۇھتاج بولۇشى مۇمكىنلىكىنى، ياشقا قاراپ قانداق ۋەزىپە ئۆتەش ھەققىدە سۆزلەيدۇ.

ئەفلاتۇن ئادەملەر ئارىسىدا تەرتىپ ئورنىتىلغاندىن كېيىن ئۇرۇش بولۇپ قېلىشنى ھېسابقا ئېلىپ، ھەربىي قوماندانلارنى ۋە باشقا رەھبەرلەرنى تەيىنلەش كېرەك، دەپ تەكىتلەيدۇ. كېيىن ئۇ تەرغىبات دائىرىسىگە كىرىدىغان باشقا بىر پىكىرنى ئەسلىتىدۇ. ئەگەر بەزى ئېھتىمال، پۇتۇنلەي توغرا تەرتىپنى دەرھال ئورنىتىپ بولماس، دەيدۇ ئۇ. چەتئەللىكلەردىن پائال بولمىغان ۋە ئىشنى ئانچە ياخشى بىلمەيدىغان ھاكىملار (ئىشتىن) ئۇنىڭدىن پائالراق ۋە ئۇستىراق باشقا بىرى تېپىلسا، ئۇ ھالدا ئىككىنچىسى پەقەت ئاق كۆڭۈللۈك، ھەقىقەتچىلىك بىلەن ئالىي مەقسەتكە يېتىش ئۇچۇن تەرتىپ ئورنىتىدۇ.

ئەفلاتۇن كېيىنكى ئۆتكۈزۈلۈاتقاندا، ۋەزىرلەر، سودىگەرلەر ۋە مەنسەبدارلارنىڭ بېجىرىۋاتقان ئىشلىرىغا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىگە - ئەھل ياكى نائەھل ئىكەنلىكىگەچوك ئېتىبار بېرىش زۆرۇرلىكىنى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە قانۇنچىلار ۋە شەھەر ئاھالىسى تەرىپىدىن ئۇلارنىڭ پەزىلەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىپ، رىغبەتلەندۇرۇش كېرەكلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ئەفلاتۇن رەھبەرلەر ئۇچۇن زۆرۇر بولغان تۇرلۇك پەزىلەتلەرنى چۈشەندۇرىدۇ. ئەڭ بىرىنچى پەزىلەت - ئاق كۆڭۈللۈك، ئىككىنچى مېھرى - شەپقەت، ئۇچىنچىسى كېلەچىكى پارلاق بولۇش، تۆتىنچىسى ئابروي - ئېتىبار قازانغانلىقىدا. يولباشچىلارغا كەلسەك ئۇلارنىڭ بارچە پەزىلەتلىرى پايدىلىق بولۇش، بايلىق - نېمەتلەرگە چېتىشلىق؛ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرۇسىدىكى تەرتىپ، بايلىقلارنىڭ مىقدارى ئاساسىدا بولۇشى كېرەك، بۇ تەرتىپلەرنىڭ ھەممىسىگە رىئايە قىلىش لازىم. ئەفلاتۇن ئۆز پەزىلەتلىرىنى

قەباھەتكە ئالماشتۇرغان تەكەببۇر ۋە ھېيلىگەر ئادەملەرگە قارشى ھاكىملار كۈرەش ئېلىپ بارسىلا مۇۋاپىق تەرتىپ بولۇشى مۇمكىنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ پەزىلەت ۋە قەباھەتلىرىنى تەكشۈرگۈچىلەر ھېسابقا ئېلىپ تەرتىپكە كەلتۈرمىسە، قانۇن بۇزۇلۇشى مۇمكىن.

ئەفلاتۇن شەھەردە تەرتىپ ئورنىتىش بويىچە قىزىق بىر غايىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. بۇ - دوستلىقنى پەيدا قىلغۇچى تەڭلىككە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى تەرتىپ ئورنىتىشتا چوڭ تەسىر كۆچكە ئىگە. قۇللار ۋە ئۆز يۇرتىدىن قوغلاندى قىلىنغان ئادەملەر بىلەن ئەركىن بولۇپ تۇغۇلغان ۋە پەزىلەتلىك ئادەملەر تەڭ دەرىجىدە تالانتلىق بولىدۇ، دەپ چۈشىنىش خاتا. تەڭلىك — ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئاتا قىلىنغان. ئۆزى مۇناسىپ بولغان مەۋقەدۇر. بۇ تەڭلىكتىن مۇھەببەت ۋە دوستلۇق تۇغۇلىدۇ...

ئۇ، خىراجەت قىلىشتا سېخىلىق ۋە پىشىقلىق ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئەگەر ياشاش ئۈچۈن بېرىلىدىغان مەبلەغ ئادەملەرنىڭ خىراجىتىگە توغرا كەلمىسە، تۇرلۇك نامۇۋاپىق ئىشلار يۈز بېرىدۇ. بۇ باشقۇرۇش ئەڭ قىيىن بولغان ئىشتۇر. كىمكى ئۆز ئىختىيارىدا (ئىگىدارچىلىقىدا) بولىدىغان مۈلۈكنى پايدا ئېلىش ئۈچۈن مۇئامىلىگە قوشماي ئۆزى ئۈچۈن جەمغۇرسا، ناھايىتى چوڭ زىيان كەلتۈرىدۇ. ھاكىملار بۇنداق ئادەملەرنى نازارەت قىلىشلىرى (مۇمكىنلىكىنى ئۆز جايىدا ئىشلەتمەي تېجەپ قېلىشلىرىنى) مەنئى قىلىشى ۋە بايلىقنى بۇزۇپ - چېچىشقا يول قويماسلىقى كېرەك. ئەفلاتۇن بۇ پىكىرنى تەپسىلىي ئىزاھلايدۇ ۋە ئۆز مەبلەغلىرىدىن ئارتۇقچە سەرپ قىلىدىغانلارنىڭ ئىللەتلىرى ھەققىدىكى مەسىلىنى چۈشەندۈرىدۇ. چۈنكى، خۇددى شۇ ئادەملەرنىڭ سەرپىياتى ۋە مەبلەغلىرى شەھەردە ناھايىتى چوڭ كۆلەمدە ۋە زىيان كەلتۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن مۇھاپىزەتچىلەر ۋە ساقچىلار ھەققىدە ئەسلىتىدۇ. ئۇلار ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچىسى شەھەر مۇھاپىزەتچىلىرى. ئۇلارغا كەچلىك ساقچىلار ۋە مۇنتىزىم قوشۇن ئەسكەرلىرى كىرىدۇ. يەنە بىرى بولسا، قانۇن ۋە سەلتەنەت مۇھاپىزەتچىلىرىدۇر. بۇلار ھۆكۈمرانلار، ۋائىزلار، رەھبەرلەر ۋە مەنسەپدارلاردۇر. ئەفلاتۇن بۇنداق دۆلەت تۈزۈلمىسىنى دېگىزدا ئۈزۈپ بېرىۋاتقان كېمىگە ئوخشىتىدۇ. ئۇ يەنە چاپارمەنلىك ئالاقىلىرىنىڭ، دۆلەت ئىشلىرىدا ھوشيارلىقنىڭ، بىخوتلۇقنى تۇغدۇرىدىغان ۋە جىسەكچى ساقلاشنىڭ پايدىسى ھەققىدە توختىلىدۇ.

ئەفلاتۇننىڭ پىكرىچە، مەنسەپدارلارنى توغرا تەيىنلەش چوڭ پايدا كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلار ئەل ئىچىدە يۈرۈپ، گەپ توشۇيدىغان جاسۇسلار ۋە ئايغاقچىلار توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىدۇ. كېيىن ئۇ ئەركەكلەرنىڭ ماھىيىتى ئۈستىدە توختىلىدۇ. بۇ مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىش پايدىدىن خالىي ئەمەس. چۈنكى، بۇ مەسىلە قانۇن چىقارغۇچى ۋە ھاكىملارنىڭ ئىشلىرىغا يېقىن ئىشلارنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەركەكلەرنى تاللاش مەسىلىسىگە ئورتاقتۇر.

ئەفلاتۇن يېتەرلىك مىقدارىدا بولۇشى كېرەك بولغان تەبىئىي ئىدارىلار توغرىسىدا تەپسىلىي سۆزلەيدۇ. يۈزلۈك يۈزلۈككە، ئونلۇق ئونلۇققا، بىرلىك بىرلىككە ئۆز ئورنى، ھالىتى ۋە ئەزىيىتى جەھەتتىن توغرا كېلىشى زۆرۈر. ئۇ يەنە ئائىلە ئىشلىرىدىكى يارەمچى خىزمەتچىلەر ھەققىدە توختىلىپ، شەھەر ئاھالىسى ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم نەرسىلەردىن بىرى دەستىيارلارغا (ئۆي خىزمەتچىسى، ئائىلە يارەمچىلىرىگە)، ئېھتىياج ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. دەستىيارلىق ئىككى خىل بولىدۇ: بىرىنچى خىلىغا ئەر ۋە ئايال قۇللار كىرىدۇ. ئىككىنچىسىگە-تىنچلىق دەۋرىدە ئۇرۇش پەيتىدە شەھەر ئەھلى مۇھتاج بولىدىغان ھايۋانلاردۇر. شەھەرنى ئىدارە قىلىش ۋە قانۇن تۈزۈشتە قانۇن چىقارغۇچىلار ۋە ھاكىملار بۇنى ھېسابقا ئېلىشلىرى كېرەك.

ئەفلاتۇن سۇ مەسىلىسىگىمۇ ئېتىبار بېرىدۇ. چۈنكى شەھەر ئاھالىسى ئۈچۈن شۇ مەنبەلىرىنى تەرتىپكە سالماي تۇرۇپ ھايات كەچۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

قانۇن چىقارغۇچىلار ۋە ھاكىملار سۇ مەسلىسىگە، دەريالارنىڭ سۇ ئېقىپ ئۆتىدىغان چوڭقۇرلىقىغا چوڭ ئېتىبار بېرىلىشى كېرەك. بىر يەردە سۇ كۆپ بولۇپ، بىر قىسىم كىشىلەر سۇ بىلەن تەمىنلىنىپ، باشقىلار سۇغا مۇھتاج بولماسلىقلىرى ئۈچۈن بۇ مۇئەممانى ئادالەت يانداشىش لازىم. ئۇ ئېكىنزارلارنى سۇغۇرۇش ۋە كېرەك بولسا، مۇھتاجلار ئۈچۈن جامائەت قۇدۇقلىرىنى قېزىش بويىچە قوشۇمچە تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. بۇ شەھەرلەردە ھايات كەچۈرۈشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلىدۇر. ئەفلاتۇن قانۇن چىقارغۇچىلار ۋە ھاكىملار سۇ ئىنشائاتلىرىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بىلەن قاراشلىرى زۆرۈرلۈكىنى كۆپ قېتىم تەكىتلەيدۇ. كېيىن ئەفلاتۇن باشقا بىر پىكىر-ئادەملەر دەستۇرى ئەمەل دەپ بىلىشلىرى كېرەك بولغان، شەھەر ئۈچۈن زۆرۈر نەرسىلەر—زاكات، خىراج، جىزىيە ئوخشاش سېلىقلارنى سېلىش تەرتىپلىرى ھەققىدىكى پىكىر توغرىسىدا توختىلىدۇ. سېلىق ھەرخىل بولىدۇ ۋە ئۇلار قانۇن چىقارغۇچىلار باش قاتۇرۇش كېرەك بولغان نەرسىلەر قاتارىغا كىرىدۇ.

قانۇن چىقارغۇچىنىڭ ھايات يوسونى شەھەر ئاھالىسىنىڭ ھايات يوسونى ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنلىرىغا زىت بولماسلىقى كېرەك.

ئەفلاتۇن جىنايەت ۋە جازا ھەققىدىمۇ سۆزلەيدۇ. جىنايەت ئىككى خىل بولىدۇ: ئۇنىڭ بىرىنچىسى قانۇنغا بويسۇنماسلىق، يەنە بىرى قانۇن ماقۇل كۆرمىگەن ئىشلارنى قىلىشتۇر. ئەگەردە جىنايەت پۇقرا تەرىپىدىن قىلىنغان بولسا، ئۇ ھالدا ھاكىم قانۇن تەرىپىدىن كۆزدە تۇتۇلغان جازانى قوللايدۇ. ئەڭ كاتتا جىنايەت—رەھبەر كىشى تەرىپىدىن قىلىنغان جىنايەتتۇر. بۇنداق ھالەتتە باشقا ھاكىملار ئۇنى تەربىيىلەش ۋە تەسىر ئۆتكۈزۈش چارىلىرى كۆرۈلۈشلىرى كېرەك. ئەگەر بۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىلمىسە، بۇنداق جىنايەتلەر شەھەر ئىللەتلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ۋە شەھەرنىڭ ئىنقىرازىغا سەۋەب بولىدۇ.

ئەفلاتۇن يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، ئەمما ئىلگىركىدەك ئومۇمىي پاراۋانلىقنى ئەمەس، بەلكى شەخسەن ئۆزىگە پاراۋانلىق تىلەيدىغان شەھەر ئاھالىسىنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە زۆرۈر بولغان مەبلەغلەر توغرىسىدا ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

ئەفلاتۇن مۇزىكا سەنئىتىگە ئالاقىدار ھاكىملار ۋە مەنسەبدارلار قانداق ئىشلارنى قىلىشى لازىملىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. چۈنكى بۇ سەنئەتكارلار پەقەت كېرەك بولۇپ قالغاندىلا ئەمەس، بەلكى ھەممە ۋاقىت زۆرۈردۇر. ئۇنىڭ پىكرىچە، بۇ سەنئەتكارلار ئىككى خىل بولىدۇ: بەزىلىرى كۈرەش ۋە ھەربىي ئىشلارغا ئۇندەيدۇ؟ باشقىلىرى تىنچ ھايات ۋە خۇشاللىققا دەۋەت قىلىدۇ. قانۇن چىقارغۇچى ۋە ھاكىملار بۇ سەنئەتلەرنى تەرتىبكە سېلىپ، قانۇن ۋاستىسىدە ئادەملەرنى سەنئەتلەر (ھۈنەرلەر) بىلەن شوغۇللىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈشلىرى كېرەك.

يەتتىنچى بۆلۈم

ئەفلاتۇن بۇ بۆلۈمنى قانۇنچىلار ئۆز ئەسىرىنىڭ ۋە كەلگۈسى ئەسىرنىڭ ئادەملىرى مۇراجىئەت قىلىدىغان تەلىمات جارىي قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكى ھەققىدىكى مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرۈش بىلەن باشلايدۇ، بۇ ئەڭ مۇھىم ئىش ئىكەنلىكىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. تەلىماتلار باسقۇچمۇ باسقۇچ ۋە دۆلەت ئىشلىرىدىكى باشقا تەدبىرلەر بىلەن بىللە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ئاساسىي ئىش بولۇشلىرى زۆرۈر. بۇ تەلىمات ئەۋۋەل شۇ دائىرىدە ئومۇملاشقان بولغان ئادەتلەرنى ساختىلاشتۇرۇش بىلەن مەشغۇل بولغان ئادەملەرگە قوللىنىلىشى كېرەك.

بۇ ساختىلاشتۇرۇشلار قانۇننى ياخشى بىلمەيدىغان ئادەملەر ۋە بالىلاردا بىر ئىللەت پەيدا قىلىشى مۇمكىن. ئەگەر تەلىمات ۋە قانۇنلارغا ئۆگىتىش ئىشلىرى باسقۇچمۇ باسقۇچ ۋە دائىملىق ئېلىپ بېرىلسا، ئۇ چاغدا بۇ ئىش ئەلا نەتىجە بېرىدۇ.

ئەفلاتۇن بۇ تەلىماتلارنى تەھلىل قىلغۇچى ۋە كۆرۈپ چىققۇچىلارغا تېخى ئاشكارىلانمىغان ئۆرپ-ئادەتلەر كاشىلا بولماسلىقى كېرەك، دەپ ئەسلىتىدۇ. ئۇ مىسال تەرىقىسىدە قەدىمكى قانۇنچىلارنىڭ بۇ ئادەتلەرنى ئۆگىنىپ چىققان ۋە بەزى ئەھمىيەتسىز سۆزلەرنىڭ كۆپ مەناغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىغان شائىرلارنىڭ سۆزلىرىنى كەلتۈرىدۇ. ئۇ قىسقا ياكى تەپسىلىي بايان قىلىنغان نۇتۇقلاردىن ئىبارەت بىرنەچچە خىل نۇتۇقلار مەۋجۇتلىقىنى ۋە ئۇلاردىن قايسى بىرى ئەۋزەلرەك ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاش لازىملىقىنى ئەسلىتىدۇ. ئۇ يەنە پەندى-نەسىھەتلەر ھەققىدىمۇ توختىلىدۇ. ئەگەر شەھەر ئاھالىسى بۇ نەسىھەتلەرگە قۇلاق سالسا، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرى يۇمشايدۇ. ئۇلاردا نازاكەت ۋە قابىللىق پەيدا بولىدۇ. ئۆزلىرى ئىتائەتچان بولۇپ، سىلىق ئىشلەيدۇ. ئەفلاتۇن شەھەر ئاھالىسى يا ئۆتۇپ كېتىپ نام-نىشانى قالمىغان ئادەملەرنى ياكى ھايۋاناتنى ۋە ياكى غەيرى ئاددىي بىرەر نەرسىنى چۈشىنىشنى دىلدىن خالاپ، ئەزىزلەيدىغانلىقى ھەققىدە مىسال كەلتۈرىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىنى ئېنىقلايدۇ. بۇ پايدىلاردىن بىرى ئۆز تەبىئىتىگە قارىغاندا تەجرىبىسىز كۆپچىلىك ئادەملەرنىڭ تېخى ئاشكارىلانمىغان ئادەتلىرىدىن ماھىيىتىنى زورغا چۈشەنسىمۇ بىرەر نەرسە بىلىشكە ئىنتىلىشلىرىدىندۇر. ئىككىنچىدىن، بۇئادەملەر بىرەر يېڭىلىققا قىزىقىپ قارىمايدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئۇلار بۇ غارايىباتلارنىڭ ماھىيىتىگە يېتىش ئۈچۈن قانۇننى ساقلاپ قالىدۇ. ئۇ ئاشۇ شەھەرلەرنىڭ پۇقرالىرىغا مەلۇم بولغان ۋە ئۇلار تۇپ مەنالىرىغا يەتمەكچى بولغان كىتابلار ھەققىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئۆز شېئىرلىرىدا بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تەسۋىرلىگەن شائىرلار تۇپەيلى بۇ ۋەقەلەردىن خەۋەردار بولىدۇ، ھومېر ۋە باشقىلار شۇنداق شائىرلاردۇر.

ئەفلاتۇن قانۇن ئىگىلىرى ئۆز شەھىرىنىڭ ئاھالىسىدىن ئاشكارىلانمىغان ئۆرپ-ئادەتلەرنى ساقلاش، ئۆگىنىش ۋە ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشنى تەلەپ قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ھېچقايسىسى قانۇنچى ئۆزىدىن ئالدىنقى قانۇنچىلار تەرىپىدىن ئەملىگە ئاشۇرۇلغان ئىشلارنى رەت قىلماسلىقى كېرەك. لېكىن ئالدىنقى قانۇنچىلار قارارلىرىدىن بەزىلىرىنى ئۆزگەرتىش زۆرۈر بولسا، ئۇ ھالدا شەھەر ئاھالىسى ئۇلاردىن (ئۆزگەرتىلىشى كېرەك بولغان ماددىلاردىن ۋاز كېچىشلىرى كېرەك. بۇ ئۆزگىرىشلەر قانۇنلاردا ئۆز ئەكسىنى تېپىشى لازىم. بۇ ئۇلارنىڭ قانۇنلاردىكى مەناسى بۇزۇلغان ماددىلارغىمۇ ئورتاق. كېيىن ئەفلاتۇن بۇ ماددىلارنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدا توختىلىدۇ.

ئاخىرىدا قانۇنچىلار ئورنىغا كېلىدىغان باشقا بىر قانۇن ئىگىلىرى توغرىسىدىكى مەسىلە كۆرۈلىدۇ. قانۇنچى ئۆزىدىن كېيىن بولىدىغان باشقا قانۇنچىلار توغرىسىدا ئاھالىغە مەلۇمات قىلسا، بۇنىڭ بىلەن ئۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆڭلىگە، بولۇپمۇ تەجرىبىسىز ئادەملەرنىڭ كۆڭۈللىرىگە غۇلغۇلا سېلىپ قويىدۇ. ئۇلار نېمە بولىدىكىن، دەپ تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىدۇ ۋە كېيىنكى قانۇنچى جارىي قىلغان قانۇنلارغا ئىتائەت قىلىشقا خاھىش پەيدا بولۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئەفلاتۇن ھايات قانۇنچىدا گويا ئۇنىڭدىن باشقا قانۇنچى كەلمەيدۇ، دېگەن پىكىر پەيدا بولماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېھتىياتكارلىق بىلەن ئۇقتۇرۇش زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەگەر بۇ شۇنداق ئويلىسا ۋە بۇنىڭدىن خەلق خەۋەردار بولۇپ قالسا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئورنىغا باشقىسى كېلىدىغانلىقىنى كۆرگەن خەلق ئۈچۈن بۇ ۋەقە بارچە قانۇنلارنى ئۆزگىرىشكە (ھازىرقى) ساھىبى قانۇننىڭمۇ، كېيىن كەلگىنىنىڭ قانۇنلىرىنىمۇ رەت قىلىشقا سەۋەب بولىدۇ. قانۇنچىلار خەلق بىلەن بىللە قانۇنلارنى رەت قىلىش ۋە تەن ئېلىش ئارىسىدىكى ئوتتۇرا يولنى بەلگىلەپ ئېلىشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن قانۇنچىلار ئۇگۇت-نەسىھەتلەر، قانۇنلار ۋە ئىنسان ئىللەتلىرىنى تۇگىتىش ئۈچۈن ئۇزاق ۋاقىت ئىشلەيدىغان، يارەم بېرىدىغان ئادەم پەيدا بولغانلىقىدىن خەلقنى خەۋەردار قىلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇنىڭدىن خەيرىلىك ئىشلاردا يارەمچى شەخس ئۇنىڭ ئۆزىگە ئوخشامدۇ، دەپ سورىسا، ئۇ ئىنكار قىلماسلىقى، ئەكسىچە خەلقە زىيان كەلتۈرمەسلىك ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇشى كېرەك. ئەفلاتۇن شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ۋە

قانۇنچىلارنىڭ ھاياتىدىن مىساللار كەلتۈرىدۇ.

ئۇ قانۇنلارنىڭ ئىككى خىل بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بىرىنچى خىل قانۇنلارغا، ھەرقايسى قانۇنچىلار قانۇنلارنى جارىي قىلدۇرۇشتا شەھەر ئەھۋالى ھەم ۋاقىت زىچلىقىدىن ئالدىراقسانلىققا خاس بولغان خىللىرى كىرىدۇ. يەنە بىر خىلى ئۆزگەرمەيدىغان ۋە ئەسلى ھالىنى ساقلاپ قالىدىغانلاردۇر، بۇلار تەبىئىي قانۇنلاردۇر. ئەفلاتۇن بۇ پىكىرنى قېرىنداش — ئۇرۇقلارغا بولغان مۇناسىۋەت، خەيرىلىك ئىشنى ئىنكار قىلىش ۋە باشقا مىساللار بىلەن تولدۇرىدۇ.

سەككىزىنچى بۆلۈم

ئەفلاتۇن بىرىنچى كىتابىدىمۇ ھېكايە قىلىنغان بايراملار، ئۇلارنىڭ تەشكىل قىلىنىشى ھەققىدە ئەسلىتىدۇ. ئۇ بايراملاردىن ئاجايىپ پايدا بارلىقى ھەققىدىكى قىزىق پىكىرنى بىلدۇرىدۇ. بۇ بايراملاردا قۇربانلىق قىلىنغاندىن كېيىن ياشلار تۇرلۇك جىسمانىي مەشقلەر ئۇيۇشتۇرۇشلىرى كېرەك بولىدۇ. بايرامنىڭ شاد-خورام ئۆتۈشى ئۇچۇن مەدھىيە ۋە تەنقىدتىن ئىبارەت بولغان قوشاق تۇرلىرىدىن پايدىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى خۇرسەنلىك ۋە شادلىق كۆرىكىگە كىرىشكە تەرغىپ قىلىش ئۇچۇن قىلىنىدۇ. مەدھىيە ۋە تەنقىد ئاڭلاش ئەگەر ئۇ قانۇن تەلەپ قىلغىنىدەك ھەققانىي بولسا، ياشلارنىڭ قەلبىگە ئورنىشىپ، كۇرەش ئارقىلىق خەيرىلىك ئىشلارغا سازاۋەر بولۇشقا ئۇندەيدۇ. ئۇنىڭ رايىنى كۇچەيتىدۇ، كۆڭۈللىرىنى توق قىلىدۇ ۋە جاسارىتىنى ئاشۇرىدۇ. بايراملارغا قاتناشقۇچىي ياشلار ئورۇندايدىغان جىسمانىي مەشقلەر ياشلارنىڭ شەھەر ئۇچۇن پايدىسى كۆپ بولغان كۇرەش ماھارىتىنى ۋە جەڭگىۋارلىق كۇچىنى ئاشۇرۇش ئۇچۇن زۆرۇردۇر.

شەھەر ھاكىملىرى ئۆز ئىشلىرىغا بىپەرۋا بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ قۇربانلىق قىلىشلار ۋە شەھەرلەرنىڭ مەلۇم بىر تەركىبى قىسمى بولغان بايراملارنى بېزىتىش سەنئىتى بىلەن مەشغۇل بولغان ئادەملەرگە تەئەللۇقتۇر. ھاكىملار شەھەر ئاھالىسىدىن ھەددىدىن تاشقىرى كۆپ ئادەملەرنى سەنئەتنىڭ بۇ تۇرلىرى بىلەن شوغۇللىنىشقا رۇخسەت بەرمەسلىكلىرى، شەھەر ئاھالىسىنى بۇزماسلىق ئۇچۇن ئۇلارغا شەخسى ئەركىنلىك بەرمەسلىكلىرى، بۇ سەنئەتنىڭ يامان تەرەپلىرىنى كۆرۈپ، ئادەملەردە نەپرەت پەيدا بولۇشىدىن ساقلاش ئۇچۇن ئۇنىڭ يامان تەرەپلىرىنى نامايىش ئەتمەسلىكلىرى زۆرۇر. بۇ يەردە ئۆزى ئەسلى تەبىئىتىدىن نەپرەتلىك ۋە قانۇنلارغا نوقسان يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرگە نىسبەتەن بولغان نەپرەت تۇيغۇسى مۇستەسنادۇر.

كېيىن ئەفلاتۇن بايرام كۇنلىرىدە بولىدىغان جىسمانىي مەشقلەر ھەققىدە ئەسلىتىپ، ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ساناپ ئۆتىدۇ ۋە شۇ دەۋرلەردە مەلۇم بولغان ئويۇنلارنىڭ ھەربىرى -ئاتلىق، قورال بىلەن مەشق قىلىش ھەمدە كۇرەشنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇ بايراملىق كۆڭۈل خۇشلۇقلىرى بايرام كۇنى ئۇلارنىڭ يۇرىكىگە ئورنىشىپ قېلىشىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ياشلار مۇنداق ئويۇنلارغا قىزىقىپ، ئادەتتىكى كۇنلەردىمۇ شوغۇللىنىپ تۇرۇشى زۆرۇرلىكىنى ۋە بۇ تەدبىرلەر تاكى ياشلار بايرام مۇسابىقىلىرىدىن، ئالغان ھوزۇرلىرىنى، قانۇنغا خىلاپ نەرسىلەردىن ئالغان ھوزۇرلىرىدىن ئەۋزەل كۆرۈپ، ئۇنى داۋاملاشتۇرۇش كېرەكلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ. قانۇنچىلار بۇ غايىنى، بولۇپمۇ ھوزۇرلىنىشقا تەئەللۇق غايىنى ياخشى ئەستە تۇتۇشلىرى كېرەك. ئۇنىڭ (ھوزۇر، كۆڭۈل خۇشلۇقلىرىنىڭ) پايدىسى قانچە كۆپ بولسا، زىيانلىق تەرىپىمۇ ناھايىتى كۆپ. ئەفلاتۇن بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ سۆزلەيدۇ. كېيىن ياشلارنىڭ ئاقىلانە، خەيرلىك ئىشلىرى ئۇستىدە توختىلىدۇ. ئۇ خەيرلىك ئىشلارنىڭ يۇرەككە قانداق ئورنىشىشى ھەمدە قانۇنغا خىلاپ كۆڭۈل خوشلۇقلىرىنىڭ ئىللەتلىك ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. قانۇنچىلارنىڭ ئەڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىدىن بىرى يۇقىرىدا ئەسلىتىپ ئۆتۈلگەن قانۇنلارغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشتىن

ئىبارەت.

ئەفلاتۇن بۇ ساھەدىكى قىيىنچىلىقلار، يەنى بۇ مۇراسىملارنى ھىمايە قىلىش ۋە نازارەت قىلىشنى ئەسلىتىدۇ. ئۆسمۈرلەر ۋە يامان نىيەتلىك ئادەملەر پەقەت تاشقى گۈزەللىككە قىزىقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بۇنداق خاھىشلىرىنى چەكلەشتە ھاكىملار قىيىن ئەھۋالدا قالىدۇ. بۇنداق ئۆسمۈرلەر تاكى بىر بالاغا ئۇچرىمىغۇچە شۇنداق قىلىۋېرىدۇ. ئاخىرىدا بۇ ئەھۋال شەھەرنى قايغۇلۇق پالاكەتكە ئېلىپ كېلىدۇ. قانۇنچىلار بۇنداق مەسىلەرگە دائىما دىققەت قىلىشى، ئۇلارنى نەزەردە تۇتۇشى زۆرۈر. شۇ قاتاردا، قانۇنچىلار ھۈنەرۋەنلەر، دېھقانلار، چەت جايلاردا ياشىغۇچىلارنىڭ گۈناھلىق ئىشلىرىغا نىسبەتەنمۇ دىققەت قىلىشى، ئۇلارنى توغرا يولغا سالغۇچى قانۇنلارنى ئىشلەپ چىقىشى كېرەك. شۇنىڭدەك قانۇنچىلار تاۋاپ قىلىنىدىغان يەرلەر، ئىبادەتخانىلارغا كاتتا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك، تاكى ئۇلار ئېزىپ، بۇزۇلۇپ كەتمىسۇن. ئۇلارنىڭ يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشى شەھەر ئاھالىسىنىڭ يۈرەكلىرىنى ھەمدە شەھەر ئىشلىرىغا مەسئۇل ئادەملەرنىڭ قەلبىنى چىرىكلەشتۈرۈپ، قەبىھلىشىشكە ئېلىپ بارىدۇ.

ئادەملەر ھاكىملار كۆرسەتكەن توغرا يول بىلەن مېڭىشلىرى ۋە قانۇنلارنىڭ تۈزۈلىشى ھەمدە ماھىيىتى ئۇلاردا غەزەپ ئويغاتماسلىقى ئۈچۈن قانۇنچىلار ھاكىملارنى ئادەملەرنى باشقۇرۇشقا كۆندۈرۈشلىرى لازىم. ئەفلاتۇن ئازات تۇغۇلغانلار ۋە قۇللار، ئىسىر-ئەسىرلەر ھاياتىدىن مىساللار كەلتۈرىدۇ، ئادەملەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە تېگىشلىك نۇقتىلاردا ئۇ جاھىل ۋە رەزىل ئادەملەرنى نەزەردە تۇتىدۇ. ئۇ بىرەر رەھبەر ياكى باشقۇرغۇچى، بارلىق ئاشكارىلانمىغان ئادەتلەر، قانۇنلار ۋە ئەنئەنىلەرنىڭ تەلەپ ئېھتىياجلىرىنى بىلىش ئۈزۈك مەملىكىتىنى باشقۇرۇشقا ماھىر بولۇشى ئېھتىمال. ئەمما ئۇنىڭغا ياخشى خەلقنى، مەسىلەن، ئانچە كۆپچىلىك بولمىغان خەلق تاپشۇرۇلسا، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. نېمە ئۈچۈنكى، ئۇلاردىكى مەۋجۇت تەلەپلەرنى، قانۇنلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى بىلمەيدۇ. ئەفلاتۇن دېڭىز دۆلەتلىرى ۋە قۇرۇقلۇقتىكى دۆلەتلەرنىڭ ھاكىملىرى ھەققىدە كۆپ مىسال كەلتۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن ئوغرىلىق مەسىللىرىنى ۋە مۇلۇك ئاشۇرۇش مەسىلىلىرىنى كۆرۈپ چىقىدۇ. مۇلۇك ئاشۇرۇشتا چوڭ خەۋپ يوق. ئەمما ئۇنى ئېھتىيات قىلىپ ساقلاش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر باشقا بىر كىشىنىڭ مۇلكى ھېسابىغا مۇلۇك ئاشۇرغانلار جازالانمىسا، ئۇ چاغدا شەھەر ئاھالىسىدىن ئىنساپ ۋە شۆھرەت يوقىلىدۇ. مۇلۇكنى ئېھتىيات قىلىپ ساقلاپ ئۆز ئېھتىياجىغا ئىشلەتسە، بۇ يامان ئىش ھېسابلانمايدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك باشقىلارنىڭ مۇلكىنى ئېلىپ، ئۆز مۇلكىنى كۆپەيتكەنلەرنى، بىرەر قىممەتكە ئىگە نەرسىنى ئوغرىلىغان ئوغرىلارنى جازالىغاندەك جازالىمايدۇ. (ئۇلارنىڭ جىنايىتى باراۋەر ئەمەسلىكى ئۈچۈن بولسا كېرەك.) ئەفلاتۇن ئۇزۇم ۋە باشقا مېۋىلەرگە مۇناسىۋەتلىك مىساللار كەلتۈرىدۇ.

ئەفلاتۇن تۇرلۇك سەنئەتلەر (ھۈنەرلەر) ھەققىدە توختىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدىن شۇ شەھەرگە مەنسۇپ بولغان سەنئەتلەرگە مۇۋاپىق رەۋىشتە پايدىلىنىش زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندۈرىدۇ. كىمكى ئەرمەك ئۈچۈن ۋە ئويۇن ئۈچۈن ياكى زۆرۈرىيەتتىن ئەمەس، تەكەببۇرلۇقتىن ۋە ياكى دەل شۇ ھۈنەر-سەنئەت بىلەن شوغۇللىنىشقا كۈچى يەتمىگەنلىكتىن، ئۆزى شوغۇللىنىۋاتقان كەسىپنى باشقا بىرەر كەسىپكە ئۆزگەرتسە، شەھەر رەھبىرى ئۇنى بۇ ئىشتىن مەنئىي قىلىش كېرەك، زۆرۈرىيەت بولسا جازالاش لازىم. چۈنكى ھۈنەر-سەنئەتنى بىكاردىن-بىكارغا ئۆزگەرتىش — دۆلەت تۇزۇمىگە يات ۋە تۇرلۇك ئىللەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئەفلاتۇن بۇ غايە توغرىسىدا ۋە بۇنداق ھادىسىلەر تۇپەيلى بولىدىغان زىيانىنىڭ ئىشتىراپى ھەققىدە خېلى توختىلىدۇ.

كېيىن ئەفلاتۇن شەھەر ئاھالىسىغا زۆرۈر بولغان ئوزۇق-ئوقەتلەر توغرىسىدا بايان قىلىدۇ. شەھەرنىڭ ھاكىملىرى يېمەك-ئىچمەك مەسىلىسىنى باشقۇرۇپ تۇرۇشى، قانۇنچىلار بولسا بۇ ئىشقا ئېتىبارسىز قارىماسلىقلىرى كېرەك. ئەكسىنچە، ئۇلار شەھەر ئاھالىسىنى،

شۇ قاتاردا قۇللارنى، هايۋانلارنى ئوزۇق-تۆلۈك بىلەن تەمىنلەش بويىچە، كېيىن شەھەرلىكلەر بىر-بىرىگە بېرىدىغان ھەدىيىلەر، سوۋغىلار توغرىسىدا قەتئىي قانۇنلار جارىي قىلىشى كېرەك. ئەفلاتۇن خۇداغا سېغىنىدىغان جايلارنى، شەھەر ئاھالىسى ئۆز مەنپەئەتلىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يىغىلىدىغان سارايى، ئۆيلەرنى تەسۋىرلەيدۇ. شۇنداق جايلاردىن بىرى بازارلاردۇر. قانۇنچىلار ۋە شەھەر ھاكىملىرى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھېسابقا ئېلىشى كېرەك.

ئەفلاتۇن ئالدى-ساتتى مەسىللىرىنى كۆرۈپ چىقىدۇ. شۇ قاتاردا ئادەملەرگە زۆرۈر بولغان ئەسباب-ئۇسكۇنە بىلەن تەمىنلەش، قەدىمىي جايلار، ئىبادەتخانىلار، ئۆي-ئىمارەت، ئۇرۇش ھەققىدە؛ كېيىن شەھەر تىنامە تۈزۈش، چېگرىلار، دېنلارغا مەنسۇبلۇق ۋە دېنلار ھەققىدە يازىدۇ. قانۇنچىلار بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەققىدە جان كۆيدۈرۈشى، ئويلىشى زۆرۈر. ئەفلاتۇن بۇ نەرسىلەرنى كىتابنىڭ ئاخىرىدا ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

توققۇزىنچى بۆلۈم

بۇنىڭدا ئەفلاتۇن قانۇنلارنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرى ۋە قانۇنچىلار بۇ ئىشنىڭ قايسى بىر تەرىپىگە پەرقسىز قارىماسلىق، ئۇلارغا رىئايە قىلىنىشقا غەمخورلۇق قىلىش زۆرۈرلىكى ھەققىدە توختىلىدۇ.

كېيىن ئەفلاتۇن قانۇننى ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي قىسمىنى تاكامۇللاشتۇرۇش لازىملىقىنى ئېيتىپ ئۆتىدۇ. ئۇشبۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئەڭ ياخشى قانۇنلارغا يەنىلا ساداقەتلىك بىلەن بويسۇنۇشلىرى ئۈچۈن روھى جەھەتتە ئۆزىنى تەربىيىلەشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تەكىتلەيدۇ. چۈنكى ئەركىن بولۇپ تۇغۇلغان ئادەم قانۇنلارغا ئىختىيارىي رەۋىشتە، قۇللار بۇيرۇغاندىلا بويسۇنىدۇ. ياخشى پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان شەھەر ئاھالىسى ئەڭ بەختىيار ئادەم بولۇشلىرى ھەمدە قانۇنلارغا ئىختىيارىي بويسۇنۇشلارنى تەمىنلەش ئۈچۈن قانۇنلارنى تاكامۇللاشتۇرۇش ۋە ئۇلاردىكى قانۇنلارنى مۇستەھكەملەشكە غەمخورلۇق قىلىشلىرى كېرەك. ئەفلاتۇن مۇقەددەس ئۆي-ئىمارەت ئىنشائاتلارنى زىيارەت قىلىش ھەمدە دوستلۇق ئەڭ ئالىي پەزىلەتلەردىن بىرسى ئىكەنلىكى ھەققىدە مىساللار كەلتۈرىدۇ. ئىبادەت قىلىنىدىغان ئۆيلەرنى قەدىرلىمەيدىغان ئادەملەرگە قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش زۆرۈرلىكى ھەققىدە ئەسلىتىدۇ.

ئەفلاتۇن ئاتا-ئانىلار ھەمدە ھاكىملارنى مەنسىتمەيدىغانلارنى جىنايەتچىلەردەك جازالاش زۆرۈر، دەپ ھېسابلايدۇ. ھاكىمىيەت ۋەكىللىرى بۇنداق ئىشلارنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىپ، جىنايەتچىلەرنى ئۇلارنىڭ جىنايىتىگە قاراپ تاياق بىلەن ئۇرۇپ، جەرىمانە قويۇپ، قەتل قىلىپ جازالاش كېرەك، دەپ ھېسابلايدۇ. ئەگەر جىنايەتچى جازاغا نارازى بولسا ۋە ئۇنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا قارشىلىق قىلسا، بۇ ئارقىلىق قانۇنلارغا تاشقى دۇشمەنلەرگە قارىغاندا كۆپرەك زىيان كەلتۈرىدۇ، دەپ ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

كېيىن مىراس مەسىلىسىنى كۆرۈپ چىقىدۇ. ئەگەر شەھەردە كاتتا ئەۋلادقا مەنسۇپ پايدىلىق ئىشلار بىلەن شوغۇللانغان بىرەر پاك شەخس بولسا، ئۇنىڭ ئىشى داۋام ئەتتۈرۈلۈشى كېرەك. بىرەر ئەمەل ساھىبى ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ئادەم ئولتۇرۇشى كېرەك. ئەفلاتۇن جازا ۋە پۇل جەرىمانىسى مەسىلىلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىدۇ، ئوغرىلىق ھەققىدە مىسال كەلتۈرىدۇ. ئەگەر ئوغرى ئوغرىلىغانلىرىنى ئىككى باراۋەر قىلىپ قايتۇرۇپ بەرسە ۋە تۆۋە قىلسا، ئۇ چاغدا بېرىلىدىغان جازا قاماققا ئېلىشتىن باشقا يەڭگىلراق بىر جازاغا ئالماشتۇرۇلىشى ياكى جازا بىكار قىلىنىشى لازىم. ئەفلاتۇن ئەگەر ئادەملەر ئالىي پەزىلەتلەرگە ئىگە بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلار قانۇنلارغا ھېچ مۇھتاج ئەمەس ۋە ناھايىتى بەختىياردۇر، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ شەھەر ئاھالىسى قەدىمكى قانۇنلاردىن بەزىبىر ئۇگۇت-نەسىھەتلەرنى تېپىش ھەققىدە ئەسلىتىدۇ. بۇ ئۇگۇت-نەسىھەتلەر قانۇنچىلارغا

كەمدىن-كەم ئېھتىياج تۇغدۇرغان ھالدا، ئۇلارغا ئەخلاقنى تۇزىتىش جەھەتتە ئانچە-مۇنچە پايدا كەلتۈرىدۇ. ئەفلاتۇن يەنە شېئىرىيەتتە ئەكس ئەتكەن، ئاشكارىلانمىغان ئۇرۇپ-ئادەتلەر ۋە ئومۇمىي قانۇنلار ھەققىدە ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ.

ئەفلاتۇن، خالاپ ۋە بىلىپ تۇرۇپ قىلمىغان ياۋۇزلۇق ھەمدە ئادەت بولۇپ قالغان ۋە چۈشەنمەي قىلمىغان ياۋۇزلۇق قانۇن نۇقتىسىنەزەرىدىن ئالغاندا ئوخشاشلا يامان، ئۇلار شەھەر ئىشلىرىغىمۇ زىيان كەلتۈرىدۇ ۋە بۇزىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. ئەفلاتۇن (ياۋۇزلۇق قىلمىغانلىقى ئۈچۈن) بېرىلىدىغان جازا ھەققىدە توختىلىدۇ. كېيىن ئۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ بىر-بىرىگە بىلىپ تۇرۇپ ياكى بىلمەي تۇرۇپ كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئۇ ئۆزلىرىدە مەلۇم بولغان (دۆلەتنى، شەھەرنى) باشقۇرۇش شەكىللىرى، ئادالەت ۋە ئالىيجاناپلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا پەزىلەتلەر، ئۇلارنىڭ بىلىپ تۇرۇپ ياكى بىلمەي ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ھەققىدە ئەسلىتىدۇ.

ئەفلاتۇن ناھايىتى پايدىلىق بولغان بىر پىكىرنى چۈشەندۈرۈشكە ئىنتىلىدۇ. بۇ ئادالەتنىڭ گۈزەللىكىدۇر. ئادالەتنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ۋە بۇ جەھەتتىكى بارچە قىلىنىدىغان ئىشلار گۈزەلمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ ئەفلاتۇن ئۆچ ئېلىش ۋە جىنايەتچىنى جازالاشتا ئادالەتنىڭ ماھىيىتىنى تەھلىل قىلىدۇ. ئەگەر ئۆلۈم جازاسى، ئۇرۇش، جەرىمانە قويۇش كەبى ھەرىكەتلەرنىڭ ئۆزى ئايرىم قىلىنسا، ئۇلار ئومۇمەن گۈزەل ئەمەس. ئەفلاتۇن بۇنىڭغا مىسال كەلتۈرۈپ ئېيتىدۇكى، ئىبادەت قىلىنىدىغان ئۆيلەردىن بىرىگە ئوغرىلىققا چۈشكەن ئادەم يا ئۇرۇلىدۇ ياكى قەتل قىلىنىدۇ.

ئەفلاتۇن تۆۋەندىكىلەرنى چۈشەندۈرۈشنى ئۆزىگە مەقسەت قىلىپ قويىدۇ: قانۇنلار تۈپەيلى تەربىيە تاپىدىغان، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان، پەقەت قانۇن يولىورۇقلىرىنى بېجىرىپ، ئۇنىڭغا خىلاپ ئىش قىلمايدىغان ئالقىشقا لايىق ئادەم بارمۇ ياكى يوقمۇ؟ بۇ جەھەتتە ئۇ ئادەملەر ئارىسىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان چوڭ قارمۇ-قارشىلىقلار بارلىقىنى ئېيتىپ ئۆتىدۇ. كېيىن ئۇ ئىدراك قىلىپ، بىلىپ تۇرۇپ ئەمەس، بىلمەستىن جىنايەت قىلغان شەخسنى جازالاش كېرەكمۇ-يوقمۇ، دېگەن مەسىلە ھەققىدە سۆزلەيدۇ. چۈنكى، ئۇ ئادەم بەرىبىر قاچاندۇر بۇگۈنمۇ-ئەتىمۇ ئۆز جازاسىنى تاپىدۇ. ئەگەر ئادەم پەم-پاراسەت قۇۋۋىتىگە ئىگە بولسا، ئىللەت كەلتۈرىدىغان ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتسا، ئەگەردە ئۇ ئۆز ئىنسانىي روھىيەتىنى ئېتىبارسىز بىلسە، ئۇ ھالدا تەبىئەت ئىللەتلىك بولغان ئىشلارنى قىلىشتىن يالتايمايدۇ. ئۇ قاچانلا بولمىسۇن ئۆز قىلمىشىغا لايىق جازا تارتماي قالمايدۇ. كېيىن ئەفلاتۇن جازا ھەققىدە توختىلىدۇ ۋە ئۆز زامانىسىدا مەلۇم بولغان جىنايەتلەرگە ئاساسەن جازالارنى دەرىجىلەرگە بۆلۈپ چىقىدۇ.

«مۇئەللىمۇ سانىي» ئۆزگىچە يېتىپ كەلگەن كىتاپ بويىچە، بۇ ماۋزۇنى يورۇتتى. بۇ كىتاپنى دىققەت بىلەن ئۆگىنىپ، پىكىر قىلغىنىمىزدىن كېيىن، بىز ھاكىم (ئەفلاتۇن) يەشمىگەن قانۇنلارنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشنى ئۆزىگە مەقسەد قىلىپ قويغان، دەپ خۇلاسە چىقاردۇق. كىتاپتا بىلدۇرگەن پىكىرلەردىن ۋە نازۇك مەنالار، قىممەتباھا غايىلەر دۇردانىسىنى تاپتۇق. بۇ مەنا ۋە غايىلەر ئىككى مەتەم پايدىلىق بولدى. چۈنكى (ئەفلاتۇن) ئۆز ئالدىغا قويغان مەقسەد بىزنىڭمۇ مەقسىدىمىز بولۇپ چىقتى. بۇ كىتاپتىن قوليازمىلارنىڭ بىز تەييارلىمىغان بۆلۈملىرى چۈشۈپ قالدى. بۇ كىتاپنىڭ بۆلۈم سانى ھەرخىل بەزىلەر ئون بۆلۈم بار دىسە، بەزىلەر ئون تۆت دەپ تەستىقلايدۇ. قوللىمىزدا پەقەت بايان قىلىپ ئۆتۈلگەن بۆلۈملەرلا بار.

ئەبۇ نەسىر فارابىينىڭ «فازىل ئادەملەر شەھرى» ناملىق توپلىمىدىن (1993-يىل تاشكەنت نەشرى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ ئېلىندى).

ھېكايە تىلى

(«رەۋزەتۇل-خۇلد» دىن)

مەجدىددىن خەۋافى

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى : ھاكىم مۇسا

مۇھەررىردىن: مەجدىددىن خەۋافى X IV -ئەسىردە ئۆتكەن خۇراسانلىق شائىر ۋە ئەدىب. ئۇنىڭ «رەۋزەتۇل-خۇلد» (مەڭگۈلۈك بېغى) ناملىق ئەسىرى مىلادى 1333-يىلى يېزىلغان. بۇ ئەسەر شەيخ سەئىدنىڭ «گۈلىستان» ناملىق ئەسىرىگە تەقلىد قىلىپ يېزىلغان بولۇپ سەر تارىختىن بېرى ئۇيغۇر زىيالىلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بولۇپ، كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا مۇئەييەن تەسىر قوزغىغان. بەزى ئەدەبىي تەرجىمانلىرىمىز بۇ ئەسەرنى پارسچىدىن چاغاتاي تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، «گۈلزارىستان» ئات قويغانلىقى مەلۇم. ئەمما بۇ تەرجىمە نۇسخا تېخىچە يوشۇرۇن ھالەتتە تۇرماقتا. بۇ قېتىم بىز «رەۋزەتۇل-خۇلد» دىن بىر قىسىم ھېكايەت ۋە تەمسىللەرنى تونۇشتۇردۇق. بۇلار تاشكەنتتە 1991-يىلى نەشر قىلىنغان «ئەجدادلار ئۆگىتى» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ھېيلىگەر دەرۋىش

مۇئەن زەئىد ئىبنى ئابدۇللا شەيبانى[1] زامانىدا سېلىق ۋە جەرىمانە تۆلىمىگەن بىرەرمۇ كاسىب - ھۈنەرۋەن قالمىغانىكەن. ھەتتا دېۋانە ۋە دەرۋىشلەردىنمۇ سېلىق ئۇندۇرۋېلىشىدىكەن. ئاخىر دەرۋىشلەردىن بىرى ھېچ ئىلاج قالالماي قەرزگە بۇغۇلۇپ، قىيىنىلىپ كېتىپتۇ. نېمە قىلارىنى بىلمەي، ساخاۋەتلىك ئادەم دەپ نام چىقارغان مۇئەن زەئىد ئىبنى ئابدۇللا دېگەن كىشىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئۇ كۈنى ھۆكۈمدار چاھار بېغىدا كاتتا زىياپەت ئۇيۇشتۇرغان ئىكەن. بۇ يەرگە يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئەقىل-پاراسىتىگە، مىننەتسىز زاكاۋەت، كارامىتىگە تەھسىن ۋە ئاپىرىن ئوقۇشارىكەن. دەرۋىش چاھار باغنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا توختاپتۇ ۋە تاختىغا «ھەي ساخاۋەتلىك ئەمىر! ھاجىتىمدىن چىقساڭ، پەيغەمبىرىمىزغۇ ساخاۋەتتە سەنچىلىك بولغانمىغان ئىدىڭغۇ! » دېگەن

---

① VII ئەسىردىكى يەمەن پادىشاھى

مەزمۇندا بىر بېيىت يېزىپ، باغ ئىچىگە ئېقىپ كىرىۋاتقان سۇغا قويۇپ بېرىپتۇ. ھۆكۈمدارنىڭ كۆزى ئېقىپ كېتىۋاتقان تاختىغا چۈشۈپتۇ ۋە خىزمەتكارغا ئۇنى ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ. خىزمەتكار ئېھتىيات بىلەن ئۇ تاختىنى سۇدىن سۇزۇۋېلىپ، ھۆكۈمدارنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويۇپتۇ. ھۆكۈمدار شېئىرنى ئوقۇپ كۆرۈپ، ئۆزىچە «خىزمىتىمگە سادىق ۋە مەشھۇر بىر شائىر كېلىپ قالغان ئوخشايدۇ»، دەپ ئويلاپتۇ ۋە دەرۋىشكە ئۇچ مىڭ دىنار چىقىرىپ بېرىپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى دەرۋىش يەنە ئەشۇ چاھار باغ دەرۋازىسىغا كېلىپ ھەمدۇ سانا روھىدا يېزىلغان بىر شېئىرنى تاختىغا يېزىپ ھېلىقى ئېرىقتىكى سۇغا تاشلاپتۇ. مۇئەن زائىد ئىبن ئابدۇللا دەرۋىشكە يەنە مىڭ دىنار چىقارتىپ بېرىپتۇ. بۇ ئىش ئۈچىنچى كۈنىمۇ يەنە تەكرارلىنىپتۇ. دەرۋىش شۇنداق قىلىپ بەش مىڭ دىنار تېپىپتۇ ۋە پاش بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ، دېرەكسىزلا غايىپ بولۇپتۇ. تۆتىنچى كۈنى دەرۋىش كەلمىگەچكە، ھۆكۈمدار «شۇنداق ئىستىداد ئېگىسىدىن ئايرىلىپ قالدىممۇ؟» دەپ ئەندىشە قىلىپتۇ ۋە مۇشرىفگە[1] . مىڭ دىنار بېرىپ، نېمە بولمىسۇن، ئۇنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. مۇشرىف ئۇنى كۆپ ئىزدەپتۇ. لېكىن ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. شۇندىلا ھۆكۈمدار ئالدانغانلىقىنى سېزىپتۇ. قىلمىشىدىن پۇشايمان يەپتۇ ۋە قەسەم قىلىپ: «بۇنىڭدىن كېيىن كىمدە-كىم مېنىڭ ساخاۋەتلىكىم ھەققىدە ئېغىز ئېچىپ ماختايدىغان بولسا، تىلىنى كېسىۋالمىسام مېنى خۇدا ئۇرسۇن!» دەپتۇ.

ماختانچاق پادىشاھ

پادىشاھ بىر كۈنى نۇرغۇن ئادەملىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ. ئوۋ قىلىدىغان قورۇقخانىغا يېقىن كەلگەندە ئۆز ئەتراپىدىكى يېقىنلىرى ۋە قامەتلىك پالۋانلارغا قاراپ خىتاپ قىلىپتۇ: «قېنى ئېيتىڭلارچۇ، جاھاندا ماڭا تەڭ كەلگىدەك كىم بار؟» دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالدىدا توساتتىن دەرۋىش پەيدا بولۇپتۇ. پادىشاھنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ، كەينىگە داجىشقا باشلاپتۇ. دەرۋىش: «ھاي، پادىشاھ! بىرئاز توختاپتۇر. ساڭا دەيدىغان زۆرۈر ئىشىم بار» دېسىمۇ بولماپتۇ. پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرى ۋە قوغدىغۇچىلىرى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ دەرۋىشنىڭ يولىنى توساپتۇ. دەرۋىش «ئەرزىمنى پەقەت پادىشاھنىڭ ئۆزىگىلا ئېيتىمەن. يولۇمنى توسىماڭلار!» دەپ تۇرىۋاپتۇ.

خىزمەتكارلار ئىلاجسىز دەرۋىشنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولۇشۇپتۇ. دەرۋىش پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا: «مەن ئەزرائىل، جېنىڭنى ئالغىلى كەلدىم»، دەپ شىۋىرلاپتۇ. پادىشاھنى قورقۇنچ بېسىپ، ھودۇقۇشقا باشلاپتۇ. پۈتۈن ئەزايىنى تىترەك بېسىپتۇ. ئۇ ئاخىر دەرۋىشكە يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ: «ئۆيۈمگە بېرىشقا ئىجازەت بەر، بالا-چاقىلىرىمنى بىر قېتىم كۆرۈۋالاي، ئاندىن جېنىمنى شۇ يەردە ئال» دەپتۇ. — ياق، دەپتۇ ئەزرائىل پادىشاھقا — سېنىڭ بىلەن «ئەتە-پەتە» دەپ ئولتۇرۇشقا ۋاقتىم يوق. ئىمان ئېيتىۋال!

پادىشاھ قانچىلا يالۋۇرمىسۇن. ئۇنىڭ پايدىسى بولماپتۇ. پادىشاھ بەكمۇ قورقۇپ كەتكەچكە شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا جان ئۈزۈپتۇ.

---

① ساراي خوجىلىقىنى باشقۇرغۇچى - ت

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

«يېتىمنى تەكشۈرۈپ باقىدۇ»

بىر ئادەم خەلىپە مۇئىتەسىمگە بىر ئىلتىماس سۇنۇپتۇ. ئۇنىڭدا «لەشكەرلەردىن پالانى ئىسىملىك كىشى ئۇرۇشتا شېھىد بولۇپتۇ؛ ئۇنىڭدىن نۇرغۇن مال - مۇلۈك ۋە كىچىك بالىسى يېتىم قاپتۇ. مىراس كىچىك بالىغا ئارتۇقلۇق قىلمىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دۇنيانىڭ بىر قىسمىنى خەزىنىگە تاپشۇرسام. لەشكەرلەرنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىگە ئىشلەتسە» دەپ يېزىلغانىكەن.

خەلىپە ئاشۇ ئىلتىماسنى سۇنغان ئادەمنى چاقىرتىپ بۇيرۇپتۇ: «شېھىد بولغان ئادەمنىڭ بارلىق مال - مۈلكىنى خەزىنىگە تاپشۇر، يېتىم بالىنى تەكشۈرىنىڭ ئۆزى پەرۋىش قىلىدۇ.»

ھەسەتنىڭ ئاقىۋىتى

ئىراق ھۆكۈمدارى سەيپۇلمۇلۇكنىڭ يېقىن بىر ھاجىبى (ھەرەم خادىمى - ت) بار ئىكەن ۋەزىرلەر ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىپ يۇرىشىدىكەن. ئاخىر ئۇنى يوقىتىش كويىغا چۈشۈپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى پۇرسەت تېپىپ ئۇنى ھۆكۈمدارغا چېقىپتۇ: «پالانى خىزمەتكار ھۆكۈمدارنىڭ ئاغزىدىن بىر خىل بەدبوي پۇراق چىقتى، دەپ سىزگە تۆھمەت قىلدى» دەپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك بۇ گەپتىن ئىنتايىن خاپا بولۇپتۇ. چۈنكى بۇ گەپ قارىسىغا قىلىنغان ئۆسەك سۆز ئىكەن.

ھۆكۈمدار ئاشۇ خىزمەتكاردىن ئۆچ ئېلىش نىيىتىگە كەپتۇ. ۋەزىر بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ھەرىكەتكە كەپتۇ. ھۆكۈمدار چوڭ مەنسەپدارلارنى كەچقۇرۇنى مەجلىسكە چاقىرغان كۈنى (بۇنى پەقەت ۋەزىرلا بىلىدىكەن) ۋەزىر ھېلىقى خىزمەتكارنى چۈشلۈك تاماققا ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. ئۇنى ئوبدان تويغۇزۇپتۇ. زىياپەتتىن كېيىن خىزمەتكار ئۇدۇل سارايغا بېرىپتۇ. ھۆكۈمدار ئۆزىنىڭ خاپىلىقىنى ئۇنىڭغا چاندۇرماي، ئۇنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالغان بولۇپ، ئۆز يېنىغا چاقىرىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ. خىزمەتكار: «مۇبادا مەن ئىچكەن مەينىڭ پۇرىقى شاھىمىزنىڭ مۇبارەك دىمىقىغا پۇراپ قالسا قانداق بولۇپ كېتەر؟»- دېگەن ئەندىشە بىلەن قورۇنۇپ ئولتۇرۇپتۇ. يىغلىش تارقاش ۋاقتىدا پادىشاھ بىر ۋاراق قەغەزگە نىمىلەرنىدۇر پۈتۈپ، ئۇنى ئوراپ باغلاپتۇ. ئۇنىڭغا مۆھرىنى بېسىپ، ئاندىن «خەزىنىچىگە ئېلىپ بار!» دەپ خىزمەتكارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ.

خىزمەتكار تارتۇق ئالىدىغانلىقىغا ئۈمىد باغلاپ خۇش بوپتۇ. بۇ ئەھۋال ۋەزىرگە ئەلەم قىلىپتۇ. شۇڭا ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، خىزمەتكارنىڭ مەست بولۇپ قالغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، خەتنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋاپتۇ. خىزمەتكارنى ۋەزىرنىڭ خىزمەتچىلىرى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. شۇ كېچىسى خىزمەتكار مەستلىكتە قاتتىق ئۇخلاپتۇ، ۋەزىر بولسا ئۆيىگە قايتىپ بارماپتۇ. خەزىنىچىگە قارىتىلىپ يېزىلغان ھېلىقى مەكتۇپتا «ئۇشبۇ خەتنى ئېلىپ بارغۇچىغا بىر زەر تون كىيدۈرۈلسۇن، ئاندىن ئۇنىڭ بېشى كېسىلىپ ئالدىمغا ئېلىپ كىرىلسۇن!» دەپ يېزىلغانىكەن.

ئاتىسىغا قەست قىلغان ئوغۇل

شەھسۇلمەئالىنىڭ ئىككى ئوغلى بولغانىكەن. ئۆزى ئىراق ھاكىمى ئىكەن. چوڭ ئوغلى

ئاتىسىنى يوقىتىش كويىغا چۈشۈپتۇ. ھاكىم بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ئىككىنچى ئوغلىنى ئېراقتا ئۆز ئورنىغا ئەۋەتىپتۇ. ئۆزى چوڭ ئوغلىنىڭ ئوغلىنىڭ يېنىدا خۇراساندا قاپتۇ.

شەمسۈلمەئالى بىر كۈنى كېچىسى كېسىلى ئېغىرلىشىپ قېلىپ، چوڭ ئوغلىنى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— ھەي، يۈرىكىمنىڭ سەكپارىسى ئوغلۇم! ساڭا قىلىدىغان نەسىھىتىم بار، ئۇنى ئورۇنلىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن.

— ئېيتقانلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ئورۇندايمەن، — دەپتۇ ئوغلى. ئاتىسىغا تازىم قىلىپ تۇرۇپ.

ھاكىم دەپتۇ:

— بىرىنچىسى: ئىنىڭغا ياخشى قاراپ، ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئال؛ ئىككىنچىسى: مەن قۇرغان پالانى چارباغدىكى قېرى دەرەخلەرنى قۇمۇرتۇپتىپ، ئورنىغا يېڭى كۆچەت قوي؛ ئۈچىنچىسى: پالانى يەردىكى ئىدىشتا مەجۇت تەييارلىتىپ قويغانىدىم، مۇبادا قورسىقىڭ ئاغرىپ قالسا، ياكى بەدىنىڭدە بىرەر جاراھەت پەيدا بولۇپ قالسا، شۇنى ئىچ، پايدا قىلىدۇ.

چوڭ ئوغلى ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن، ئىنىسىنى ئېراقتىن چاقىرتىۋېلىپ، ئۇنىڭغا زور غەمخورلۇق قىلىپ، ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئاپتۇ، چار باغدىكى قېرى دەرەخلەرنى سارايدىكى نادىملار، ۋەزىرلەر ۋە باشقا چوڭ مەنسەپدارلارغا قىياس قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ، ئورنىغا ئۆز تەڭتۇشلىرىدىن - تەجرىبىسىز ياشلارنى قويۇپتۇ. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا ئۆزى بىتاب بولۇپ قاپتۇ. شۇندا ئۇنىڭ ئېسىگە ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى چۈشۈپ، ئاتىسى دېگەن مەجۇندىن ئىچكەنىكەن، شۇ جايىدىلا تىن تارتماي ئۆلۈپتۇ. مەجۇنگە زەھەر ئارىلاشتۇرۇلغانىكەن.

تەمسىللەر

پەرۋانىغا دەپتۇ: «نېمىشقا شام ئەتراپىدىلا پىرقىراپ ئايلىنىۋېرىسەن. ئاخىرى ئەشۇ شام ئوتىدا كۆيۈپ ئۆلىسەنغۇ!»

پەرۋانە جاۋاب بېرىپتۇ: «كۆيۈپ ئۆلۈشنى ھاياتىمنىڭ سەمەرىسى دەپ بىلىمەن».

بىر كۈنى شەيخ بەھلۇل ھارۇن رەشىدنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. قارىسا ئۇ چوڭقۇر خىيالغا چۆمۈپ، بېشىنى چاڭگاللاپ تۇتقىنىچە بىر قولىدا يەرنى سىزىپ ئولتۇرغانىكەن. شەيخ بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. خەلىپە: «دۇنيانىڭ بىۋاپالىقىنى ئويلاپ شۇنداق ئولتۇرغانىدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— بۇنى ئويلاپ ئاۋارە بولۇپ نېمە قىلىسەن، — دەپتۇ شەيخ ئۇنىڭغا، — ئەگەر دۇنيادا ۋاپا بولسا، يۈرتنى سېنىڭ قولۇڭغا تاپشۇرۇپ قويارمىدى.

ھارۇن رەشىد كوچىدا كېتىۋاتسا، شەيخ بەھلۇل ئىككى ئادەمنىڭ باش سۆڭىكىنى ئالدىغا قويۇپ ئولتۇرغانىكەن.

— بۇ كىملەرنىڭ بېشىدۇر؟ — دەپ سوراپتۇ خەلىپە.

— بىرى مېنىڭ ئاتامنىڭ، بىرسى سېنىڭ ئاتاڭنىڭ. لېكىن قايسىسى مېنىڭ

ئاتامنىڭ، قايسىسى سېنىڭ ئاتاڭ ئىكەنلىكىنى ئاجرىتالماي ئولتۇرمەن، — دەپتۇ شەيخ بەھلۇل.

* *

بىر ئادەم تېۋىپقا دەردىنى ئېيتىپتۇ: « مېجەزىم يوق. ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپلا يىگىرمە دانە، چۈشتە ئوتتۇز دانە، كەچتە ئون دانە، ھەممىسى بولۇپ بىر كۈندە ئاتمىش دانە نان يەيتتىم. ھازىر كۈنىگە ئەللىك دانە نانىدىن ئارتۇقىنى يىيەلمەيۋاتىمەن. شۇڭا سىزدىن شىپالىق تىلەپ كەلدىم.

— بۇنىڭ تەدبىرى شۇكى، — دەپتۇ ئۇنىڭغا تېۋىپ — ھەر كۈنى ئەتىگەندە سىيىستان[1] جىگدىسىدىن ئىككى مەن ۋە ئىككى مەن ھېلىلەيى نىلۇفەرنى ئۈچ مەن ھاك بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يىگىن.

* *

سىيىستاندا بىر مۇھتەسىبنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن كۆز يۇمۇپتۇ. ئۇنى يەرلىكىگە قويۇۋاتقاندا پىشىق خىش كېرەك بولۇپ قاپتۇ. شۇنچە ئىزدەپمۇ يېقىن ئەتراپتىن خىش تاپالماپتۇ. شۇ چاغدا بىر كىشى گۆركاغا دەپتۇ: «خام كېسەك بولسىمۇ مەيلى، بىردەمدىلا گۆردە پىشىپ قالىدۇ ».

* *

بەززازنىڭ ئايالى ۋە ئۆگەي قىزى بارىكەن. لېكىن ئانا-بالا ئىككىلىسى گاس ئىكەن. بىر كۈنى بەززاز كوچىغا چىقىپ كېتىۋېتىپ دۇكانىنىڭ ئاچقۇچىنى ئۆيىدە ئۇنتۇپ قاپتۇ. يېرىم يولدىن قايتىپ كەپتۇ. ئۇ ئايالىدىن ئاچقۇچنى سوراپتۇ. ئايالى ئېرىم ئاچ بولسا كېرەك، دەپ ئوچاق بېشىغا يۇگۈرۈپتۇ. ئېرىنىڭ سەپرايى ئۆرلەپ، ئۇنىڭغا ۋارقىراپ كېتىپتۇ. ئۆگەي قىزى بولسا، «بەززاز مېنى دەپ يولدىن قايتىپ كەلدى. ئانام بىلەن ئۇرۇشۇاتىدۇ؛ ھازىر ئۇنى قوغلىۋېتىپ، مېنىڭ قېشىمغا كەلسە كېرەك » دەپ خىيال قىلىپتۇ.

* *

دۆلەتمەن بىر ئادەم بىر خالتا ئالتۇننى خىزمەتكارىغا تۇتقۇزۇپ: «داۋۇد تائىيگە ئاپىرىپ بەر! قوبۇل قىلغىدەك بولسا، مەن سېنى تولۇق ئازاد قىلىمەن » دەپتۇ. خىزمەتكار ئالتۇننى داۋۇد تائىيگە ئېلىپ بېرىپتۇ، لېكىن ئۇ ئالتۇننى ئالماپتۇ. خىزمەتكار: «ئېلىپ قويۇڭ، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئازاد بولۇشۇمغا ياردەم بەرگەن بولىسىز » دەپ كۆپ

---

① سىيىستان — ئىران بىلەن ئافغانىستان ئارىلىقىدىكى بىر ۋىلايەت.

يالۇرۇپتۇ، بىراق ھېچ پايدىسى بولماپتۇ.

— ھەي خىزمەتكار! — دەپتۇ داۋۇدتائىي ئاخىرى ، — بۇ ئالتۇنلارنى قوبۇل قىلسام سېنىڭ ئازاد بولۇشىڭغا سەۋەبچى بولىدىغانلىقىمنى بىلمەن . لېكىن ئۆزۈمنىڭ قۇلۇغا ئايلىنىپ قېلىشىمنىمۇ ياخشى بىلمەن.

* *

ھارۇن رەشىد ئىمام ئەبۇ يۇسۇپ ۋە ۋەزىرى يەھيا بەرمەكي بىلەن كوچىدا كېتىۋاتقانىكەن. توپلىشىپ تۇرغان بىر توپ ئادەملەرگە ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ يەرگە بېرىپ قارىسا، خالايىق بىر نۇرانى چىراي بوۋاينى چۆرىدىشىپ تۇرۇشقانىكەن. خەلىپە بۇ ئادەمنىڭ كىملىكىنى سۇرۇشتۇرۇشنى ھەمراھلىرىغا مەسلىھەت قىپتۇ. ھەمراھى ئەبۇ يۇسۇپ: «ئۇنىڭ ئىسمى ئابدۇراخمان، ۋەللەردىن① بولىدۇ» ، دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن خەلىپە ئېتىدىن چۈشۈپ، ھېلىقى ئادەمنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ ۋە ئەھۋاللىشىش ئۈچۈن قولىنى بوۋايغا ئۇزىتىپتۇ. لېكىن بوۋاي خەلىپىگە ئىلتىپات كۆرسەتمەپتۇ. قولىنىمۇ بەرمەپتۇ. ھارۇن رەشىد خىجالەت بولغىنىچە ئارقىسىغا يېنىپتۇ - دە، ۋەزىر ئەبۇ يۇسۇپتىن سوراپتۇ:

— تەقسىر ئۇ نېمانچە غادىيىپ كەتكەن؟ ئۇنىڭ ئاجايىب كۆپ ۋە پۇتمەس دۇنياسى بارمۇ نېمە؟

— ئەكسىنچە، ئۇنىڭدا باشقىلارنىڭ يۇزمىڭ دىنار قەرزى بار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەبۇ يۇسۇپ.

ئەتىسى ۋەزىر ئۇنىڭغا يۇزمىڭ دىنار ئەۋەتىپتۇ. لېكىن ئۇ ئالماپتۇ ۋە دەپتۇ: «ۋەزىر بولسىمۇ ھېممىتى دەرۋىشنىڭ ھېممىتىدىن ئارتۇق ئەمەستۇر».

* *

بىر ئادەم ھاجەتمەنگە ھاتەملىك (سېخىلىق) قىلىپ، ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپتۇ. لېكىن ھاجەتمەن كۆرسىتىلگەن ۋاقتىدا بارسا، ئۇ ئۆيىدە يوق ئىكەن! «بازارغا كەتكەن» دېيىشىپتۇ، ئۇنىڭ كەينىدىن بازارغا بارسا، بىر چاقا (بىر تېيىن) پۇل ئۇستىدە ئادەملەر بىلەن جىدەل قىلىپ تۇرغانىكەن. بۇنى كۆرۈپ ئۇچراشماستىن كەينىگە يېنىپتۇ ۋە ئۆز-ئۆزىگە دەپتۇ: «بىر چاقا پۇل ئۈستىدە جان تالىشىۋاتقان ئادەم قانداقسىگە بىراۋنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشى مۇمكىن؟»

① ۋەلى — ھادىسە، ۋەقەلەرنى ئالدىن بىلگۈچى، غايىپتىن خەۋەر بېرىش قابىلىيىتىگە ئىگە كىشى.

ئۇيغۇر كتاب توربكتى
www.uyghurkitap.com

18-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمى ۋە 19-ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە

شەۋكەت ئىلاخۇن

سەئىدىلەر دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىن باشلاپ، شىنجاڭ رايونىدا «خوجىلار ئەۋلادلىرى» نىڭ سىياسىي ۋە دىنىي جەھەتتە ئىمتىيازغا ئىگە بولۇشقا باشلىغانلىقى ھەم بىر مەزگىلدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، دىنىي ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋلىپ، تەپرىقىچىلىق ، قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىشقانلىقلىرى ھەممىگە مەلۇم. 1756-يىلىغا كەلگەندە، ئافاق خوجىنىڭ نەۋرىسى ئەھمەد خوجىنىڭ ئوغلى بۇرھانىدىن مانجۇ ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ ياردىمىدە «قارا تاغلىقلار» ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، ئىككىنچى بىر «قورچاق ھاكىمىيەت» نىڭ ئاساسىنى تىكلىدى. بۇ ھال، ئەمەلىيەتتە، مانجۇ ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

چىڭ سۇلالىسى جۇڭغار يۇقىرى قاتلام ئەكسىيەتچىلىرىنى ۋە چوڭ - كىچىك خوجىلار ۋەقەسىنى بېسىقتۇرۇپ، 1759-يىلى دەسلەپكى قەدەمدە شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈردى . مەملىكەت مىقياسىدا جۇملىدىن شىنجاڭدا ھۆكۈم سۈرگەن بىر مەزگىللىك تېنچ شارائىتتا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ شۇ قاتاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا بەزى ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلدى: شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقلىرى بىلەن سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي جەھەتلەردە ئالاقىلىرى قويۇقلاشتى. بۇ مەزگىلدە قۇمۇل، تۇرپان، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا مانجۇچە، خەنزۇچە ئۆگەنگەن بىر بۆلۈك ئوقۇمۇشلۇق زىيالىلار، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن بۇخارا، ھىندىستان، كابۇل، ئىراق قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئوقۇغان دىنىي ئىسلام زىيالىلىرى پەيدىنپەي كۆپەيىشكە ۋە ئۆز ئىلىملىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

1780-يىللاردىن كېيىن شىنجاڭدا مەدرىسلەر كۆپەيىپ يۇزدىن ئاشقانلىقى مەلۇم. ئۇنىڭدىن باشقا تۇرپان، كۇچار، قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق ئاساسلىق شەھەرلەردە تىبابەتچىلىك، قول سانائەت، نەپىس سەنئەت ئىشلىرى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. مىدىتسىناغا ئائىت ئىلمىي ئەسەرلەر كەڭ تۇرده تارقالدى. ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «12مۇقام» خەلق ئىچىدە كەڭ تۇرده تارقىلىشقا ۋە ئومۇملىشىشقا باشلىدى . ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئالغاندا، پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى رايون خاراكتېرلىك بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ فىئودال قالاقلىق ھالىتى يەنىلا ساقلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما، بىر مەزگىللىك تېنچلىق شارائىتتا بارلىققا كەلگەن يۇقىرقى ئىجتىمائىي ئەھۋاللار شۇ دەۋرنىڭ سەل ئىلگىرىدىكى خوجىلار ئىمتىيازغا ئىگە بولغان مەزگىلدىكى ئومۇمى ئەھۋالغا نىسبەتەن خېلى تەرەققىياتلار بولغانلىقىنىڭ نامايەندىسى يەنى ئىجابىي تەرەپلەر ھېسابلىنىاتتى.

نهايەت خەلقنىڭ زۇلۇم چېكىشى تېخىمۇ ئېغىرلاشقاندى. مانجۇ ئاقسۆڭەكلىرى ، يەرلىك فېئودال بەگلەر ۋە دىنىي ئىمتىياز ئىگىلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ بىرلەشمە ھۆكۈمرانلىقى ئورنىتىلغان شىنجاڭدا، خەلق ئۈستىدىكى زۇلۇم ھەسسىلەپ ئېشىپ كەتكەنىدى . تارىخىي مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، مانجۇ ھۆكۈمرانلىرى شىنجاڭدا ئۆز ھاكىمىيىتىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرۇشىغا ئىمكان تېپىپ - مۇڭەپپەق بولغاندىن كېيىن، خەلقنى «جان پۈتۈگى » ، «خان پۇلى » ، «يەر پۇلى » ، «ئوت پۇلى » (يايلاق بېجى) ، «پۇقرالىق بېجى » ، «باسقاق پۇلى » (دوغا پۇلى) ، «چېرىكلىك پۇلى » (ئەسكەرلىك پۇلى) ، «مىراپلىق پۇلى» (سۇ پۇلى) ، « غەللە » ، «باج » ، «چاي پۇلى » . . . قاتارلىق 65 تۈرلۈك ئالۋاڭ-سېلىق تۆلەشكە مەجبۇر قىلغان. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ھەر ئامبالىق تەۋەسىدىكى ئامبالدىن ئون بەشتىنچە بولغان 14 قاتلام ۋاستىچى ، ئىجراچى مەھەللە ئەمەلدارلىرى، ئالۋاڭ يىغقۇچى قۇراللىق مانجۇ دوغلىرى خەلقنى ئۆزى خالىغانچە قاقتى-سوقتى قىلىپ، قوشۇمچە ئالۋاڭلارنى ئېلىپ تۇرغان . . . ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرغاقچىلىق، ئاچارچىلىق، يۇقۇملۇق كېسەللىككە ئوخشاش ئاپەتلەر خەلقنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، خەلقنى ئېغىر ھالسىرانقاندى. مانا بۇ ئېچىنىشلىق تارىخىي رېئاللىق «زەپەرنامە» داستانىنىڭ باش قىسمىدا مۇنداق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن:

بەناگاھى ئەگەر ھۆكۈم ئەتسە ئامبان: ئونباش.
رەئىيەت، ئەھلىدىن ئالماقتا ئالبان. يەنە مىڭ باشى يۈز باشىغە مۇندە،
ئۇلارنىڭ ئالغىنى گەر بولسا بىر يۈز، سورارسەن بارچەسى بەگلەرگە بەندە.
تىقىپ تۇڭچى قىلىپ بىر يۈزنى ھەر يۈز. رېئاياىنىڭ بارى مىڭ باشىغە قۇل،
ھەكىم ئاڭلاپ ھەر يۈزنى قىلىپ مىڭ، رېئايا خارىدۇر، مىڭ باشىدۇر گۇل.
قىلىپ بۇ مىڭنى بەگلەر بەلكى ئون مىڭ. كۆرۈپ بىر سارىدا يۈز باشلىق ئەجدەر،
چىقارتىپ شەھرۇ سەھراغا پۇتۇكلەر، يەنە بىر سارىدا مىڭ باشلىق ئەجدەر.
پۇتۇكلەرنى ئېلىپ ئاتى ئىتىكلەر. بولۇپ بۇ مۇلك ئېلىگە زور قىيامەت،
پۇتۇك يەتمەك ھەمان بىر باشقا مىڭ باش، تۇغۇلغانغە يەبان يۈزمىڭ نەدامەت.
ئېلىپ مىڭ باشى بىرلە يۈز باشى،

مانجۇ ئاقسۆڭەكلىرى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن خىلمۇ-خىل نەيرەڭلەرنى، ئۇسۇل-چارىلەرنى ئىشقا سالغانىدى. ئۇلار بىر مىللەتنى ئۆزئارا قارشى قويىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھاكىم-بەگلەر ئۈستىگە قۇمۇل، تۇرپان، پىچانلاردىن بىر تۈركۈم ھاكىم-بەگلەرنى يۆتكەپ ئاپىرىپ نازارەت قىلدۇردى. مىللەتلەر ئارا بۆلگۈنچىلىك سالدى. . . مانا بۇ ھال، ئەينى دەۋر شىنجاڭ جەمئىيىتىنىڭ قىسمەن سەلبى تەرەپلىرى ئىدى.

يۇقىرقى زۇلۇملاردىن باشقا، ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ توپىلاڭلىرىمۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىغە ئىنتايىن ئېغىر بالايى-ئاپەتلەرنى كەلتۈردى. 1820-1828-يىللىرى جاھانگىر خوجا توپىلىڭى يۈز بەردى («شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» خەنزۇچە ، 1-كىتاب 338-324-بەتلەر) ، 1847-يىلى 7 خوجا توپىلىڭى يۈز بەردى («شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى » خەنزۇچە، 2-كىتاب 35-42-بەتلەر) ، 1857-يىلى يەنە ۋەلىخان خوجا توپىلىڭى يۈز بەردى (يۇقىرقى كىتاپ 42-53-بەتلەر) ، 1865-يىلى ياقۇب بەگ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ قالايمىقان پەيتىدىن پايدىلىنىپ، بوزرۇك خوجىنى بايراق قىلغان

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

هالدا جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا 1867-يىلى «يەتتە شەھەر خاندانلىقى» دىن ئىبارەت ھاكىمىيەت بىلەن دىن ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇلگەن ھاكىمىيەتنى تىكلىدى.

زۇلۇمنىڭ چېكىدىن ئېشىشى خەلقنىڭ غەزىپىنى تاشتۇردى، خەلق قوزغالدى. 1764-يىلى ئۇچتۇرپاندا كۆتىرىلگەن جىگدە سىلىقىغا قارشى قوزغىلاڭدىن تارتىپ 1864-يىلى ئىلىدا سادىر پالۋان باشچىلىقىدا كۆتىرىلگەن دېھقانلار قوزغىلىڭىغىچە بولغان 100 يىل ئارىلىقتا ئېزىلگەن ھەرمىللەت خەلقى زۇلۇمغا قارشى كۆپ قېتىملاپ قوزغىلاڭ كۆتەردى ...

ئىقتىسادىي بازىسىنىڭ كۇچلۇك ئىنكاسى بولغان، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ماھىيەتلىك تەرەپلەرنى ئوبراز ۋاستىسى بىلەن ئەكس ئەتتۇرگۇچى ئەدەبىيات-سەنئەت ئەنە شۇ يۇقىرىقىدەك مۇرەككەپ زىددىيەتلەر بىلەن تولغان ئىجتىمائىيەتتە دەۋر روھىنى كۇچلۇك ئەكس ئەتتۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئۇنۇم، ئومۇمىي ئىدىيىۋى مەزمۇن، تېما، شەكىل، ژانىر، تۇر قاتارلىق ساھەلەردە يېڭى بىر تەرەققىيات يۆنۇلۇشى بويىچە، ئۆزىدە رېئالىستىك خاھىشنى روشەن گەۋدىلەندۇرگەن ھالدا ئىلگىرىلىگەنىدى.

18-، 19-ئەسىرلەر ئەدەبىياتى ئومۇمى تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئۇ گەرچە ئىدىئوت خانلىقى ۋە قاراخانىلار سۇلالىسى دەۋرى ئەدەبىياتىنىڭ، شۇنداقلا ئۇنىڭدىن كېيىنكى «چاغاتاي دەۋرى» ئەدەبىياتىنىڭ ھەم سەئىدىيە خانلىقى دەۋرى ئەدەبىياتىنىڭ داۋامى ۋە يېڭى بىر تارىخىي باسقۇچتىكى ئۆزىگە خاس ئەنئەنىۋى يول بىلەن راۋاجلانغان يۇقىرى بەرەققىيات باسقۇچى ھېسابلانسىمۇ، ئەمما، كونكرېت جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئۆز دەۋرىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن ئالدىنقى دەۋرلەر ئەدەبىياتىدىن بەلگىلىك دەرىجىدە پەرقلىنىدىغان يېڭى بىر دەۋر ئەدەبىياتىدۇر.

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، مۇشۇ دەۋرگە كەلگەندە، ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر قوشۇنىي تارىختىكى ھەرقانداق بىر دەۋرگە قارىغاندا زورايدى.. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ھەجمى كۆپەيدى، تېما جەھەتتىن كۆپ خىللاشتى. بولۇپمۇ ئەدەبىياتنىڭ خاھىشچانلىقى روشەن تۇس ئالدى. تېما جەھەتتە رېئالىستىك تېمىلارغا كۆپلەپ مۇراجىئەت قىلىش، «چاغاتاي تىلى» دەپ ئاتالغان ئەدەبىي تىل بىلەن جانلىق تىلنى ئورگانىك ھالدا ماسلاشتۇرۇپ، ئەسەر تىلىنى بېيىتىش، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش، ساتىرا ژانىرىنى قېلىپلاشقان ھالغا كەلتۇرۇش، تەنقىدى رېئالىزمنى ئاساسلىق ئىجادىيەت مىتودى ئورنىغا قويۇش مۇشۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ گەۋدىلىك تەرەپلىرى ئىدى.

18-، 19-ئەسىرلەر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتۇرۇلۇشىدە تىلغا ئېلىنىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك يەنە بىر ئوبىيېكتىپ سەۋەب يەرلىك ھۆكۈمرانلار ئىچىدىكى بىر قىسىم ئۇقۇمۇشلۇق، مەرىپەتسۆيەر زاتلارنىڭ قەلەم ئىگىلىرىنى قوللاپ، ئۇلارنى ئىجادىيەتكە دەۋەت قىلىپ، قولاي شارائىت بىلەن تەمىن ئېتىشى ئىدى. 1808-يىلى يەركەن ھاكىم بېگى مىرزامۇھەممەد ھۇسېيىن بەگ تەشەببۇسىدا موللا سىدىق يەركەندىنىڭ نەۋائىنىڭ «خەمسە» سىنى نەسرىلەشتۇرۇپ چىقىشى، 1810-يىللاردا قۇمۇل ۋاڭى ئەردەشىرنىڭ زۇھۇرى، ئەمىرى قاتارلىق شائىرلارنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ لۇتفى، نەۋائى، خوجا ھاپىز قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىن تاللاپ «بايياز» تۈزگەنلىكى، 1839-يىللىرى تۇرپان ۋاڭى ئەپرىدۇن ئابدۇرېھىم نىزارىنىڭ بىر قىسىم داستانلىرىنى توپلام قىلىپ چىقىشىغا ئىلھام بېرىشى، 1841-يىلى قەشقەر ھاكىم بېگى زوھۇردىننىڭ تۇردۇش ئاخۇن غېرىبنىڭ «كىتابى غەرىب» ناملىق ئەسىرىنى يېزىپ چىقىشىغا رىغبەتلەندۇرۇشى، 1854-يىلى خوتەن ھاكىم بېگى مۇھەممەت ئەلىشىر بىننى ئابدۇلمۆئمىن بەگ (ئەلىشىر ھاكىم بەگ) نىڭ موللا

ئىسمەتۇللا بىننى موللانىمەتۇللامۇجىزىنى «تەۋارىخى مۇسەقسىيۇن »نى يېزىشقا تەشەببۇسكارلىق قىلغانلىقلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

ئەدەبىي ئىجادىيەت قوشۇننىڭ كېڭىيىشى، شۇنىڭدەك زىيالىلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، بۇ دەۋردىكى قەلەمكەشلەردە ئەدەبىي ئىجادىيەتتىن سىرت، يەنە ئونۇبرسال پەنلەر بويىچە ئىلمىي تەتقىقات بىلەنمۇ شوغۇللىنىشتەك ياخشى ئەھۋال بارلىققا كەلگەن: «تەزكىرەئى خوجىگان» «تەزكىرەئى ئەسھابۇلكەھب » (مۇھەممەد سادىق قەشقەرى) ، «ئەزا تارتماقنىڭ بايانى » (ھەيئىتى) ، «مەخدۇم ئەزەم » ، «مەجمۇئەتۇل ئەھكام » (مۇھەممەد ئىبۇەز قاراقاشى) ، «رىسالەئى كەسىپدار» . . . قاتارلىق ئەسەرلەر مۇشۇ دەۋر ئىچىدە يېزىپ قالدۇرۇلغان.

مەلۇمكى، ئەدەبىيات تارىخىمىزنىڭ ھەرقايسى دەۋر، باسقۇچلىرىدا شېئىرىيەتچىلىك ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەپ كەلگەن. بۇ دەۋردىمۇ شېئىرىيەت ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلىكتە يەنىلا ئاساسلىق ژانىر بولۇپ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. بۇ دەۋر شېئىرىيەتچىلىكىنىڭ گەۋدىلىك تەرەپلىرى: بىرىنچىدىن، كىلاسسىك شېئىرىيەتنىڭ ئاساسى شەكىللىرى بولغان مەسنەۋى، غەزەل، مۇخەممەس، رۇبائىي، تۇيۇق، مۇھتەمىلات قاتارلىق تۇرلىرى ئومۇميۈزلۈك جارىي قىلدۇرۇلۇپ، زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ئىككىنچىدىن، تېما جەھەتتىن ئەنئەنەۋى مۇھەببەت تېمىسىدىن كۆرە رېئال تۇرمۇشتىكى ئىجتىمائىي خاراكتېر ئالغان تېمىلار ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەپ، شائىرلارنىڭ پىكىر-كۆزقاراشلىرى بىۋاستە ئىپادىلەندى. ئۈچىنچىدىن، ئالدىنقى دەۋرلەردە ئايرىم مىسرالار بىلەن چەكلەنگەن ھەجۋى بىر پۈتۈن شېئىرى شەكىلگە ئايلاندى.

بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بىر نۇقتا شۇكى ، ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىدىكى ئەنئەنەۋى تۇرلەردىن بىرى بولغان غەزەل ژانىرى بۇ دەۋردە ھەم قەلەندەر قاتارلىق غەزەلخان شائىرلارنىڭ قەلىمى ئاستىدا ئىزچىل داۋاملاشقاندىن تاشقىرى، شېئىرىيەتچىلىكتە يېڭى قاينام ھاسىل قىلىنىپ، دىۋان تۈزۈش ئەنئەنىسى ئەۋج ئالغانىدى. بۇ دەۋردە «دىۋانى مەھزۇن » (ئىسمائىل مەھزۇن) ، «دىۋانى زۇھۇرى» (زۇھۇرى) ، «دىۋانى بىنىشان» (ئىسمائىل بەگ) ، «دىۋانى مەشھۇرى» (ئىبراھىم مەشھۇرى) ، «دىۋانى نىيازى » (موللا نىياز) ، قاتارلىق دىۋانلار تۈزۈپ چىقىلغانىدى.

بۇ دەۋر ئەدەبىياتىدا تەنقىدى رېئالىزملىق تىندېنسىيە خېلى گەۋدىلىك بولغان. مۇشۇ دەۋردە يېتىشكەن بىرمۇنچە يازغۇچى-شائىرلار ئىجادىيەت مىتودى يېقىدىن تەنقىدى رېئالىزم خاھىشىغا يۈزلىنىپ، مەزمۇن ئېتىبارى جەھەتتىن پەندى-نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ئەسەرلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتى . بۇ خىل تەرزدە ئاخۇن موللاكالان «رىياز ۇل-مۇزەككىرىن » قۇسۇرى «رەۋزەتۇز-زۇھرا» ، مۇھەممەد سىدىق رەشىدى «سىدىقنامە» ، بىنىشان (ئىسمايىل بەگ) «پەندنامە» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى يارىتىپ، مۇشۇ ساھەنىڭ نامايەندىلىرىدىن بولۇپ قالدى. دىلبەر دوغىنىڭ «مەزلۇملار ئاھى» دېگەن مۇخەممىسى، موللا توختىنىڭ «ئەرزىيەت » ناملىق غەزەللىرى، موللانىيازنىڭ «ئەرزنامە» ماۋزۇلۇق شېئىرى، مۇھەممەد غەرىب شەھىارنىڭ «ئىشتىياقنامە» ناملىق شېئىرلار توپلىنىمى مانا مۇشۇ دەۋرگە خاس بولغان تەنقىدى رېئالىزم خاھىشىنى روشەن گەۋدىلەندۈرگەن ئەسەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ.

مۇشۇ دەۋردە بارلىققا كەلگەن بىر قىسىم يازغۇچى-شائىرلار دەھشەتلىك زۇلۇم ئىسكەنجىسى شارائىتىدا ياشىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە ئۇستىلىق بىلەن دېمەكچى بولغان پىكىرلىرىنى يوشۇرۇن مەنىلىك ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇلار

ئەدەبىياتتىكى سىمۋولىزم ئۇسۇلىدىن پايدىلاندى. شائىر خىسلەت «مۇشۇك بىلەن چاشقان»، «ئەھمەد شاھ قاراقاشى»، «مېۋىلەر مۇنازىرىسى» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى يارىتىپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ شۇ دەۋردە مەسەلچىلىك ژانىرىنى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈردى.

بۇ دەۋردە ئەل ئىچىدە ئەدەبىياتنى رەتلەش ئىشىمۇ ئالاھىدە ئېتىبارغا ئېلىنغان. مەسىلەن، 1849-يىلى موللا سەنجەر ئىبنى ئىبراھىم قەشقىرى «بەختىيارنامە» دىن ئون ھېكايىنى ئېلىپ، شۇنداقلا خەلق ئارىسىدىكى ھېكايە - چۆچەكلەرنى توپلاپ «جامىئۇل-ھېكايەت» (ھېكايىلەر توپلىمى) نى تۈزۈپ چىققان. بۇ چاغدا يەنە نامەلۇم ئاپتور «جامىئۇل-ھېكايەت» نىڭ تۈزۈپ چىققان 70 بابلىق «بازنامە» دىگەن ئەسەرمۇ تەرىپىدىن يارىتىلغان ئۇۋچىلىق توغرىسىدىكى ئەڭ ئاممىي بىلەن رەتلەنگەنلىكى مەلۇم. بۇلاردىن باشقا يەنە «يار-يار» نامىلىق بەيىتلار توپلىمى، نەسرى يول بىلەن يېزىلغان «ئىسكەندەرنامە» قاتارلىق خەلق ئەدەبىيات ئەسەرلىرى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەنىدى.

19-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى تۈرلىرىدىن بىرى بولغان لەتىپىچىلىك ھەم جانلاندى. شەرقى شىنجاڭدا موللا زەيدىن گەپچى، قەشقەردە سەلەي چاققان قاتارلىق خەلق لەتىپىچىلىرى بارلىققا كېلىپ، شۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى بېيىتتى.

بۇ دەۋردىكى يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىك -شائىر-يازغۇچىلار يەككە ئىجادىيەتتىن كوللېكتىپ ھەمكارلىشىپ ئىجادىيەت بىلەن شوغۇللىنىش ئىدى. بۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت قوشۇنىنى كېڭەيتىشتە، ئۆزئارا ئۆگىنىشتە، ئەدەبىياتنى خەلق ئاممىسى بىلەن يېقىنلاشتۇرۇشتا ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولغان. ئا. نىزارى، تۇردۇش ئاخۇن غەربىي، نورۇز ئاخۇن زىيائى، ئەمىر ھۇسەيىن سەبۇرى قاتارلىقلارنىڭ تەشكىللىگەن ئەدەبىي ئىجادىيەت كۈرزۈكى شۇ خىلدىكى ھەمكارلىق كۈرزۈكلىرىدىن سانىلاتتى. ئۇلار كلاسسىك ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈش، تارقىتىش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئەدەبىي ئىجادىيەتنىمۇ قىزغىن ئېلىپ بېرىشقانىدى.

19-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ ئەدەبىياتىمىزدىكى ساتىرا ژانىرى جانلىنىشقا يۈزلەندى. ساتىرا-تۇرمۇشتىكى ناچار ئىللەتلەرنى چوڭقۇر پاش قىلىدىغان، رەزىللىكنى قامچىلايدىغان بىر تۇر بولۇپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئىلگىرىلا رىياكار سوپىلارنى، ئىشانلارنى، فېئودال ئەكسىيەتچىلەرنى سۆكۈپ قامچىلايدىغان شېئىرى مىسرالار ئۇچرايدۇ. ۋاھالەنكى، بۇ ھال ئايرىم مىسرا ياكى ئايرىم ئابزاسلار بىلەنلا چەكلىنىپ قېلىپ، مۇكەممەل، بىر پۈتۈن مەزمۇندا رەسمىي بىر ئەدەبىي تۇر بولۇپ شەكىللەنمىگەنىدى. 19-ئەسىردىكى ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنىڭ كەسكىنلىشىشى، ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىپ، ماھىيىتىنىڭ كۈنسېرى ئاشكارلىنىشى بۇ تۇرنىڭ رەسمىي شەكىللىنىپ قېلىپلىشىشىغا چوڭقۇر ئاساس يارىتتى. بۇ تۇرنىڭ تىپىك نامايەندىسى ئەھمەد شاھ قارىقاشنىڭ «ئات ھەققىدە مۇخەممەس» نامىلىق شېئىرى ئىدى.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، داستانچىلىقنىڭ زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرۇلغانلىقى تەزكىرىچىلىكنىڭ گەۋدىلىك بولۇشى، ئۆزلەشتۈرمە ئەدەبىياتنىڭ رونىق تېپىشى قاتارلىق ئەدەبىي ھادىسىلەرمۇ بۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغان.

خاسیه‌تلك ده‌ره‌خ

(داستان)

بۇرۇنقى زامانداا كەنئان شەھىرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ بىر گۈزەل بىغى بار ئىكەن، بۇ باغدا ئۇچ تۈپ خاسىيەتلىك دەرەخ بار ئىكەن. بۇ دەرەخنىڭ مېۋىلىرى ئالتۇن، گۆھەر ۋە ئۇنچە - مەرۋايىتلاردىن ئىبارەت ئىكەن. بۇ پادىشاھ ناھايىتى ئادىل ۋە سېخىي ئىكەن. كەنئان ئېلىگە تەۋە پۇتكۈل پۇقرالارنىڭ خەرىج - خىراجىتىنى ئاشۇ دەرەختىن كەلگەن بايلىقلار ئارقىلىق قامدايدىكەن. بۇ دەرەخ ھەر يىلى ئۇچ قېتىم مېۋە بېرىدىكەن. پادىشاھ ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ مېۋىلىرىنى پۇقرالارغا تەقسىم قىلىپ بېرىپ، بىر تۈپ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى ئوردا خەزىنىسىدە ئېلىپ قالدىكەن. بۇ يىلمۇ خاسىيەتلىك دۇنيا دەرىخىنىڭ مېۋىلىرى پىشىپتۇ. شاھ بۇ مېۋىلەرنى ئۇچ كۈندن كېيىن ئۈزەيلى دەپ قارار قىپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئۇچ ئوغلى بار ئىكەن. ئۇلار بىر كۈنى شەھەرنى ئارىلاپ كېتىۋاتسا، كەنئان شەھىرىدىكى ئوغرى - قاراقچىلاردىن بىرنەچچىسى: «شاھنىڭ بېغىدىكى ئۇچ تۈپ خاسىيەتلىك دەرەخنىڭ مېۋىلىرى پىشىپتۇ، مال - دۇنيالىرى تۈۋىگە چۈشۈشكە تەييار بولۇپتۇ. بۇ كېچە ئوغرىلايلى» دەپ مەسلىھەتلىشىۋاتقۇدەك. ئوغۇللار بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئوردىغا كېلىپ، ئەھۋالنى شاھقا مەلۇم قىپتۇ. شاھ ئوغلانلىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ:

— ھەر كېچىسى بىرىڭلا باغقا كىرىپ، نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلىڭلار. ئۇچ كۈنگىچە مېۋىلەرگە ياخشى قاراڭلار، — دەپتۇ.

ئوغۇللار ماقۇل بولۇپتۇ. بىرىنچى كېچىسى چوڭ ئوغلى باغقا كۆزەت قىلىش ئۈچۈن كەپتۇ. تۈن تەڭ بولغاندا بىر ئاق بوران چىقىپتۇ. بوران بىلەن تەڭ بىر پارچە ئوت غارقىراپ كېلىپ، دۇنيا دەرىخىنىڭ بىر تۈپىنى يۇلۇپ ئېلىپ ئاسمانغا چىقىپ كېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى بۇ ئىشتىن ھاڭ - تاڭ قېلىپ، ئالدىراپ - تېنەپ ئوردىغا يېتىپ كەپتۇ. بولغان ۋەقەنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. قالغان ئىككى ئوغلى بۇ گەپكە ئىشەنمەي، «ئاكام ئۇخلاپ قېلىپ، دۇنيا دەرىخىنى ئوغرىغا بەرگەن» دەپ ئويلاپتۇ.

ئوتتۇرانچى ئوغۇل:

— بۇ گەپنىڭ راست - يالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، بۈگۈن كېچە مەن باغقاكىرىپ كۆزەت قىلىپ باقاي، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بولۇپتۇ.

ئوتتۇرانچى ئوغۇل كەچتە باغقا كەپتۇ. بۇ كېچىسى تۈن ھەسسە بولغاندا بىر قىزىل بوران چىقىپتۇ. بوران بىلەن تەڭلا بىر پارچە ئوت غارقىراپ كەپتۇ - دە، يەنە بىر تۈپ دۇنيا دەرىخىنى قايرىپ، يۇلۇپ ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغۇلمۇ بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، دەرھال ئوردىغا كەپتۇ. بۇ ئەھۋالنى پادىشاھقا دەپتۇ. پادىشاھنىڭ بەكمۇ

ئاچچىقى كەپتۇ.
— بۇ قانداق گەپ؟ — دەپتۇ پادىشاھ تىترەپ تۇرۇپ، — مەن شاھ بولغاندىن بۇيان ئوردىغا ياكى چاھار باغقا بىرەرسىنىڭ كىرىپ، بىر نەرسە ئېلىپ كېتەلىگەنلىكىنى ئاڭلىمىغانىدىم. بۇ يىل بىزنىڭ كەنئان دىيارىمىزغا بىرەر ئاپەت پەيدا بولغان ئوخشايدۇ. ئەمدى قالغان بىر تۇپ دۇنيا دەرىخىنى دەرھال ئوردا ئىچىگە يۆتكىۋېلىڭلار!
پادىشاھنىڭ كىچىك ئوغلى ئەخمەت:
— دادا، سىزگە بىر گېپىم بار ئىدى، — دەپتۇ.
— ھە، قېنى سۆزلىگىن، — دەپتۇ پادىشاھ. ئەخمەت شۇنداق كېيىن:
— بىز ئىككى ئاناندىن ئۇچ ئوغۇل ئىدۇق. ئەگەر سىز دۇنيا دەرىخىنى تەقسىم قىلغىنىڭىزدا ئۇچىمىزگە بىردىن تېگەتتى. ئىككى ئاكام ئۆزىگە تېگىشلىك قىسمىنى ئوغرىغا بەردى. ماڭا تېگىشلىك دەرەخ باغدا تۇرۇپتۇ. بۇگۈن ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز. گۈزەل باغقا بېرىپ خاسىيەتلىك دەرەخنى مەنمۇ بىر بېقىپ كۆرۈپ باقسام، — دەپتۇ.
پادىشاھ ماقۇل بولۇپتۇ. ئەخمەت كەچ كىرىشى بىلەنلا باغقا مېڭىشقا تەييارلىنىپتۇ. ئەخمەت بىر سىلكىسە ئىككى يېرىم غۇلاچ ئۇزىرايدىغان، يەنە بىر سىلكىسە بىر غېرىچ بولىدىغان شەمشىرىنى قولىغا ئاپتۇ، زەھەرلىك ئوقيانى بوينىغا ئېسىپتۇ. ئاندىن گۈزەل باغقا كىرىپ، خاسىيەتلىك دەرەخنىڭ يېنىدا كۈزەتتە تۇرۇپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا باغقا بىر قارا بوران بېسىپ كىرىپتۇ. قارا بوران بىلەن تەڭ بىر ئوت غارقىراپ كەپتۇ - دە، خاسىيەتلىك دەرەخكە قول ئۇزىتىپتۇ. ئەخمەت دەل شۇ چاغدا شەمشىرىنى بىر چاپقانىكەن، باغقا بىر پارچە كېگىزدەك بىر نەرسە چۈشۈپ قاپتۇ. بۇ ئوتلۇق قول دەرەخنى ئالالماي قايتىپ كېتىپتۇ. ئەخمەت تاڭ سەھەر بولغاندا ئوردىغا بېرىپ:
— ۋاي دادا، ئىككى ئاكام كۆرگەن ئەھۋال راست ئىكەن. بۇ كېچە ھېلىقى بوران يەنە پەيدا بولدى. بىر ئوتلۇق قول كېلىپ خاسىيەتلىك دەرەخنى ئالماقچى بولغانىدى، مەن شۇ ھامان شەمشەر ئۇردۇم. باغقا بىر پارچە كېگىزدەك بىر نەرسە چۈشۈپ قالدى قارىسام ئۇ نەرسىنىڭ ئۈششاق تىكەنلىرى بار ئىكەن. نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم، — دەپتۇ.
پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ:
— يىگىرمە نەپەر ئەسكەر باغقا كىرىپ، بالام ئەخمەت چېپىپ چۈشۈرگەن نەرسىنى ئوردىغا ئېلىپ كەلسۇن، — دەپ ئەمىر قىپتۇ. ئەسكەرلەر باغقا بېرىپ، ئۇ نەرسىنى كۆتۈرۈپ شاھ ئوردىسىغا كەلتۈرۈپتۇ. بىراق بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى پادىشاھنىڭ ۋەزىر - ئۆلىمالىرىدىن تاكى لەشكەر ۋە پۇقرالىرىغىچە ھېچكىم پەرق ئېتەلمەپتۇ. پادىشاھ دەرھال بۇيرۇق چۈشۈرۈپ:
— شەھەردىكى ئالىم - ئۆلىمالارنىڭ ھەممىسىنى يىغىڭلار! — دەپتۇ. ئاخۇن - ئۆلىمالار ئوردىغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا:
— گۈزەل باغقا ھۈجۈم قىلغان نەرسىنىڭ بىر قىسمىنى كەنجى ئوغلۇم چېپىپ چۈشۈرگەنىدى. ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىز بىلەلمىدۇق. سىلەر دەرھال كىتاب ئېچىپ، بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى تېپىپ چىقىڭلار! — دەپتۇ.
ئۆلىمالارنىڭ ھەممىسى كىتاب ئاچقىلى تۇرۇپتۇ. لېكىن كىتابتىن ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكى چىقماپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:
— بۇگۈن پېشىنگىچە بۇ ئىش ھەققىدە پەتىۋا چىقارساڭ چىقىرىسەن، ئەگەر يەنە ھېچ ئىش قىلالماي ئولتۇرۇشساڭ، ھەممىڭنىڭ بېشىنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن! — دەپتۇ.

ئۆلىمالار:
— خوش تەقسىر، — دېيىشىپ، يەنە كىتاب كۆرۈشكە باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى ئۆلىمالارنىڭ بىگۈناھ بېشى كېسىلىپ كېتىدىغان بولدى، بۇ ئىشنى زادى قانداق قىلىش كېرەك، دەپ باش قاتۇرۇپتۇ. بۇ شەھەردە بىر جادۇگەر بار ئىكەن. بۇ جادۇگەرنى ئاشۇ ئوڭ قول ۋەزىر بىلىدىكەن. ۋەزىر كۆڭلىدە: «مەن بۇ ئەھۋالنى ئاشۇ جادۇگەرگە ئېيتىپ باقاي، بۇ ھەقتە بىر پال سېلىپ باقسۇن. پالدا بۇ ئىش ئايان بولۇپ قالسا، ئاخۇنلار قۇتۇلۇپ قالار» دېگەن خىيالنى قىپتۇ.
— ئەي كەرەملىك شاھىم، دەپتۇ ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ، — ماڭا ئىككى سائەت رۇخسەت قىلسىز، ئۆيگە بېرىپ، بىر كىتابىم بار ئىدى. شۇنى كۆرۈپ كەلسەم، — دەپتۇ.
— بولىدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ.
ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئورىدىن چىقىپتۇ - دە، ئۆيىگىمۇ كىرمەي، ئۇدۇل جادۇگەرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ.
— بىزنىڭ كەنئان شەھىرىدە قانداق ئەھۋال بار؟ شەھەر ئىچى ۋە پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قارىتا بىر پال سېلىپ باقسىلا، — دەپتۇ ۋەزىر جادۇگەرگە. ئۇ جادۇگەر كەنئان شەھىرىنىڭ پۈتكۈل ئەھۋالىغا قارىتا بىر پال ئېچىپتۇ. پالدا پادىشاھنىڭ كۆڭلى ناھايىتى چۈشكۈن ۋە غەمكىن چىقىپتۇ. جادۇگەر ۋەزىرگە:
— ھازىر پادىشاھنىڭ كۆڭلى يېرىم، ھالى خاراب ئىكەن. شاھنىڭ بىغىدىكسى خىسلەتلىك دەرەخكە ئوغرى چۈشۈپتۇ. پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلى ئۇنىڭ ئوڭ قولىنىڭ بىر تال تىرنىقىنى ئۈزۈپ چۈشۈرۈپتۇ. تىرناق بىر پارچە كېگىزدەك چوڭلۇقتا بار ئىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلەلمەيۋېتىپتۇ. سىز بۇ يەردىن بارغاندىن كېيىن، كەچتە شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسىغا سەكسەن قاراۋۇلنى توختىتىڭ. قاراۋۇللار ئەتىسى كۈن چىقار مەھەلگە قەدەر كۈزەتسۇن. قايسى دەرۋازىدىن بىرەر ئاشىق ساپايى چېلىپ كەلسە، شۇنىڭ پۇت - قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئوردىغا كۆتۈرۈپ كەلسۇن. پادىشاھ ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا تاۋام بېرىپ قورسىقىنى تويغۇزسۇن. ئاندىن ئۇنىڭدىن گەپ سورىسۇن. بولغان ۋەقەنى شۇ كىشى سۆزلەپ بېرىدۇ، — دەپتۇ.
ۋەزىر جادۇگەرگە رەھمەت ئېيتىپ، كۆپ ئىنئاملارنى بېرىپ، ئوردىغا قايتىپتۇ. كۈن پېشىن بولۇپتۇ. پادىشاھ بۈيرۇق چۈشۈرۈپ:
— ئۆلىمالارنى ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ.
ئۆلىمالار ئوردىغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. پادىشاھ ئۇلاردىن:
— قېنى، پەتىۋا بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. بىچارە ئۆلىمالار غەمكىنلىك بىلەن:
— كىتابلىرىمىزدىن بۇنىڭغا پەتىۋا چىقمىدى، جاۋاب بېرىشكە ئاجىزمىز، — دەپتۇ.
— بۇ ئۆلۈمالارنىڭ كاللىسى تېنىدىن جۇدا قىلىنسۇن! — دەپ پەرمان قىپتۇ پادىشاھ غەزەپ بىلەن:
جاللاتلار قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تەييارلىنىپتۇ. دەل شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى يېتىپ كەپتۇ.
— شاھىم، — دەپتۇ ئوڭ قول ۋەزىر، — بايىتىن ئۆزلىرىدىن رۇخسە ئېلىپ ئۆيگە باردىم. كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئۇخلاۋېتىپ بىر چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە شەھەرگە كىرىدىغان ھەر بىر دەرۋازىغا يىگىرمىدىن جەمئىي سەكسەن قاراۋۇلنى

ئورۇنلاشتۇردۇم. قاراۋۇللارغا: «سىلەر ئەتە ئاشۇ ۋاقتىغىچە دەرۋازىنى ساقلايسىلەر. شۇ ئارىدا قايسى دەرۋازىدىن بىرەر ئادەم مۇساپىر ۋە ئاشىقلارچە ساپايى چېلىپ كىرسە، دەرھال تۇتۇپ پۇت ـ قولىنى يەرگە تەككۈزمەي ئوردىغا ئەكىلىسىلەر. شۇ كەلگەن ئادەم كەنجى شاھزادە چېچىپ چۈشۈرگەن نەرسىنىڭ بىلمىدۇ.» دەپ تاپىلاۋاتقۇدەكمەن. شۇئان ئويغىنىپ كەتتىم. چۈش دېگەن يېرىم بىشارەت دەيدىكەن. مۇشۇ چۈشىنىڭ توغرا چىقىشى ـ چىقماسلىقىنى كۆرۈپ باقساق، ئاخۇنلارغا ئەتە شۇ ئىش بىر تەرەپ بولغىچە مۆھلەت بەرسەك. ئەگەر بۇ چۈش توغرا چىقماي قالسا، ئاخۇنلارنىڭ كاللىسىنى ئالساقمۇ كېچىكمەيمىز.

— بولىدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ.

ۋەزىر شۇ ئاخشىمى شەھەرنىڭ ھەر بىر دەرۋازىسىغا يىگىرمىدىن جەمئىي سەكسەن ئەسكەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. ئەتىسى ئاش ۋاقتى بىلەن شەھەرنىڭ شەرق تەرەپتىكى دەرۋازىسىدىن بىر ئاشىق ساپايى سوقۇپ كىرىپتۇ. كۈزەتچىلەر بۇ ئاشىقنى شۇ ھامان كۆتۈرۈپ، پۇت ـ قولىنى يەرگە تەككۈزمەي ئوردىغا ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئاشىقنىڭ قورسىقىنى ئوبدان تۇيغۇزۇپتۇ. ئاندىن كېيىن پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— ئوردىمىزدا بىر نەرسە بار. شۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسىز؟ — دەپتۇ.

— قېنى، مەن بىر كۆرەي، — دەپتۇ ئاشىق.

پادىشاھ ئۇنىڭغا ئەخمەت چېچىپ چۈشۈرگەن نەرسىنى كۆرسىتىپتۇ. ئاشىق:

— بۇنى كىم چاپتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كەنجى ئوغلۇم چاپتى، — دەپتۇ پادىشاھ. ئاشىق پادىشاھقا چۈشەندۈرۈپ:

— ئوغلىڭىزنىڭ يۈرىكى قاپتەك بار ئىكەن. ئۇ چېچىپ چۈشۈرگەن بۇ نەرسە كوھىقاپتىكى قارا دېۋە پادىشاھنىڭ بىر تال تىرنىقى، — دەپتۇ.

پادىشاھ قارا دېۋىنىڭ ئىشىغا قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ. دەرھال ئىككى ئوغلىنى چاقىرىپ:

— بالىلىرىم، سىلەر بىزنىڭ چاھار بېغىمىزغا تاجاۋۇز قىلغان دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى كېسىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ.

ئىككى ئوغۇل:

— ئاتا ئەمرى ئۇلۇغ، — دەپ، دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىشقا مېڭىپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىككى ئوغلىغا ئالتە ئايلىق يولنى بىر كۈندە باسىدىغان ئىككى دانە تۇلپارنى توقۇپ بېرىپتۇ. ئىككى ئوغۇل كەتكەندىن كېيىن كەنجى ئوغۇل ئەخمەت ئوردىغا كىرىپ:

— دادا، ئاكىلىرىم كۆرۈنمەيدىغۇ، نەگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ:

— بالام، ئاكىلىرىڭ دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىشقا كەتتى، — دەپتۇ.

— ماڭمۇ رۇخسەت قىلىڭ، — دەپتۇ ئەخمەت، — مەنمۇ بارای.

پادىشاھ:

— بالام، ئىككى ئاكاڭ كەتتى، ئەمدى سەن مېنىڭ يېنىمدا تۇرغىن، — دەپ رۇخسەت قىلماپتۇ. ئەمما ئەخمەت بارىمەن دەپ چىڭ تۇرىۋاپتۇ. پادىشاھ ئامالسىز كەنجى ئوغلىنىڭمۇ بېرىشىغا قوشۇلۇپتۇ. كەنجى ئوغۇلغا ئۆزى مىنىدىغان دۇلدۇلنى مىنىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. بۇ دۇلدۇل ئالتە ئايلىق يولنى يېرىم كۈندە بېسىپ بولىدىكەن. ئەخمەت يېنىغا خاسىيەتلىك شەمشىرىنى ئېسىپتۇ. يەنە بىر يېنىغا زەھەردىن سۇغۇرۇلغان ئوقيانى ئېسىپتۇ. دۇلدۇلغا مىنىپ، جەڭگە ئاتلىنىپتۇ.

شۇ ئەسنادا ئوردىدىن ھېلىقى ئاشىق چىقىپ كەپتۇ. ئاشىق ئەخمەتتىن:

— يىگىت، نەگە ماڭدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەخمەت:
— ئاتا ئەمرى ئۇلۇغ، ئاتامنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دېڭە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىشقا ماڭدىم، — دەپتۇ.
— بالام، — دەپتۇ ئاشىق، — بۇ يول ناھايىتى ئۇزۇن ۋە مۇشەققەتلىك يول. مەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، بۇ يولدا بىر ئەجدىھا بار، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئىككى يۈز غۇلاچ، توغرىسى ئىككى يېرىم غۇلاچ كېلىدۇ. بۇ ئەجدىھا شىكارغا چىققاندا قىرىق كېچە - كۈندۈز ئۇيۇ ئۇيۇلايدۇ. ئۇيۇدىن كەلگەندە قىرىق كېچە - كۈندۈز ئۇخلايدۇ. بۇ ئەجدىھانىڭ بىر غارى بار. ئادەتتە ئۇخلىغاندا شۇ غار ئىچىدە ئۇخلايدۇ. شۇ جايغا بارغاندا ناھايىتى ھوشيار بولۇڭلار، يولۇڭلار ئامان بولسۇن، دۈشمىنىڭلار گۈمران بولسۇن، ئامىن، ئەللاھۇئەكبەر.
ئاشىق ئەخمەت ھەققىدە دۇئا قىپتۇ. ئەخمەت ئاشىققا رەھمەت ئېيتىپ، دۈلدۈلنى مىنىپتۇ - دە، يولغا ئاتلىنىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئاكىلىرىغا يېتىشۋاپتۇ. ئاكىلىرى ئەخمەتنىڭ كەلگەنلىكىنى ياقتۇرماپتۇ.
— نېمىشقا كەلدىڭ؟ — دەپتۇ ئاكىلىرى ئەخمەتكە دوق قىلىپ، — دادامنىڭ قېشىدا تۇرۇپ تۇرساڭ بولمامدۇ.
ئەخمەت:
— ئاكىلار، ماڭا دوق قىلماڭلار، سەپەر ئۈستىدە بىر ئادەمدىن ئىككى ئادەم ياخشى، ئىككى ئادەمدىن ئۈچ ئادەم ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.
ئاكىلىرى شۇنىڭ بىلەن جىم بوپتۇ. ئۇلار سەپەرنى داۋام قىپتۇ. ئۇلار ماڭا - ماڭا، بىر كۈنىسى ھىلىقى ئەجدىھانىڭ غارىغا يېقىنلىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا يىراقتىن غارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئۈچ بىر تۇغقان. «بۇ نېمە ئاۋازدۇ؟» دەپ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپتۇ. ئەسلىدە بۇگۈن ئەجدىھانىڭ ئۇيۇدىن يانغان كۈنى ئىكەن، ئۈچ ئاكا - ئۇكا ئەجدىھانىڭ ئالدىغا ئۇدۇل چىقىپ قاپتۇ. ئەجدىھا ناھايىتى ھەيۋەت بىلەن كەپتۇ. ئىككى ئاكىسى تۇلپارنى كەينىگە بۇراپ قېچىپتۇ. ئەخمەتنىڭ غەزەپ ئاچچىقى كېلىپ، يېنىدىن شەمشەرنى ئاپتۇ. بىرلا چۆرىگىلەتكەن ئىكەن شەمشەر ئىككى يېرىم غۇلاچ بوپتۇ. ئەخمەت شەمشەرنى توغرىسىغا تۇتۇپ، دۈلدۈلنىڭ ئۈستىدە ئەجدىھانىڭ ئاغزى تەرەپكە قاراپ شەمشەرنى تۇرۇپتۇ. ئەجدىھا يېقىنلىشىپ كېلىپ، بۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ ئات بىلەن تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بىر دەم تارتقان ئىكەن ئەخمەت ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شەمشەر ئەجدىھانىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن تىلغىنىچە، ئەجدىھانى خۇددى ياغاچ تىلغاندەك ئىككى كاسا قىلىپ يېرىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئەجدىھا بىر سىلكىنگەنىكەن ئىككى كاسا بولۇپ، ئىككى يانغا چۈشۈپتۇ. ئەخمەت ئەجدىھانىڭ ئىككى كاسىسىدىن بەش يۈز غۇلاچتىن مىڭ غۇلاچ قىلىپ ئىككى دانە تاسما تىلۇاپتۇ. تاسمىنى دۈلدۈلنىڭ كەينىگە غانچۇغلاپتۇ. ئاندىن دۈلدۈلنى مىنىپ، ئاكىلىرى قاچقان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. دۈلدۈل ھاينى ھۇيت دېگۈچە ئەخمەتنى ئاكىلىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەتكۈزۈپتۇ. ئەخمەت:
— ھاي ئاكىلار، توختاڭلار! مەن ئەجدىھانى ئۆلتۈردۇم، — دەپ ۋارقىراپتۇ.
ئاكىلىرى توختاپتۇ. قارىسا، ئەخمەت مىنگەن دۈلدۈرنىڭ غانچۇغىسىدا ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن تىلۇالغان تاسما تۇرغان. ئاكىلىرى بۇنى كۆرۈپ قاتتىق خۇشال بولۇپتۇ.
ئەخمەت:
— ئەمدى ئارقىمىزغا بۇرۇلۇپ، سەپىرىمىزگە ئاتلىنايلى، — دەپتۇ. ئاكىلىرى ئارقىسىغا يېنىپتۇ. ئۈچەيلەن بىرلىكتە سەپىرگە ئاتلىنىپتۇ. قانچە - قانچە كۈنلەر

ئۆتۈپتۇ. ئۇزۇن-ئۇزۇن يوللارنى بېسىپتۇ. بۇلارنىڭ تۇلپار ۋە دۇلدۇللىرى يەرنىڭ تاناۋىنى تارتىپ، كوھىقاپنىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار قارىغۇدەك بولسا، ئۆينىڭ تۆكۈلۈكىدەك بىر تۆشۈك تۇرغان. بۇ تۆشۈكنىڭ چوڭقۇرلۇقى مىڭ غۇلاچ ئىكەن. كوھىقاپقا مۇشۇ تۆشۈك ئارقىلىقلا چۈشكىلى بولىدىكەن. ئەخمەت بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن:

— ئاكىلار، مېنىڭ تەرتىتىم قىستاپ قالدى، مەن تەرەت سۇندۇرۇۋېلىپ كېلەي، بۇ يەرگە قايىسىمىز چۈشىمىز شۇنى مەسلىھەتلەشكەچ تۇرۇڭلار، — دەپ چەتتىكى بىر پىنھان جايغا تەرەت سۇندۇرۇشقا مېڭىپتۇ.

ئىككى ئاكىسى ئاتىمۇ بىر، ئانىمۇ بىر تۇغقانلار ئىكەن. ئەخمەت ئاتا بىر، ئانا باشقا بىر تۇغقان بولغاچقا، ئىككى ئاكىسى: «بىز ئىككىمىز ئۆلسەك ـ تېرىلسەك بىرگە بولايلى، بۇ تۆشۈككە ئەخمەت چۈشسۇن» دېگەن قارارغا كېلىشىپتۇ. ئەخمەت تەرەت سۇندۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن ئاكىلىرىغا:

— مەسلىھەت قىلىشتىڭلارمۇ؟ — دەپتۇ

— سىزنى چۈشسۇن دېيىشتۇق، — دەپتۇ چوڭ ئاكىسى.

— سىزنىڭ چۈشۈشكە شەرت ـ شارائىتىڭىز تولۇق، — دەپتۇ ئوتتۇرانچى ئاكىسىمۇ سۆز قىستۇرۇپ، — بىرىنچىدىن، سىز نەرە تارتىشنى بىلمىسىز، ئىككىنچىدىن، خاسىيەتلىك شەمشەر يېنىڭىزدا، ئۈچىنچىدىن، زەھەر بىلەن سۇغۇرۇلغان ئوقيايىڭىز بار. سىزنىڭ جەڭگە نىسبەتەن تەييارلىقىڭىز بىزدىن ياخشى.

— ئۇنداق بولسا مەن چۈشەي، — دەپتۇ ئەخمەت، — ئەي ئاكىلار، مەن چۈشكەندىن كېيىن بىر نەرە تارتسام تاسمىنى چۈشۈرۈڭلار، يەنە بىر نەرە تارتسام تاسمىنى تارتىڭلار. مەن پەستىن بەرگەن بىشارەتكە قاراپ ئىش تۇتۇڭلار.

ئاكىلىرى ماقۇل بولۇپتۇ. ئەخمەت دۇلدۇلنى ئاكىلىرىنىڭ يېنىدا قالدۇرۇپ، شەمسەر بىلەن ئوقيانى ئېلىپ، تاسمىنى بېلىگە باغلاپتۇ. ئاندىن تۇشۇكتىن پەسكە چۈشۈپ، كوھىقاپ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئەخمەت شۇندىن كېيىن تاسمىنى بېلىدىن يېشىپ، بىر نەرە تارتقان ئىكەن، ئاكىلىرى تاسمىنى تارتىۋاپتۇ. ئەخمەت ئاكىلىرىغا:

— ئاكىلار، مەن بۇگۈن بېرىپ بىر دېۋە بىلەن ئېلىشىمەن. ئەگەر مەن ئاخشاملىققا نامازشام بىلەن خۇپتەن ۋاقتىقچە بولغان ئارىلىقتا يېتىپ كېلەلمىسەم مېنى بار ئىكەن دەڭلار. ناۋادا كېلەلمەي قالسام، مېنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ قايتىڭلار، — دەپ تاپىلاپ، يولغا راۋان بولۇپتۇ. ئازراق يول يۈرگەندىن كېيىن ئالدىدىن ئۈچ ئاچا يول چىقىپ قاپتۇ. بۇ ئۈچ ئاچا يولنىڭ ھەر بىرىنىڭ دوقمۇشىدا ئۈچ بەلگە قويۇلغانىكەن. بۇ ئۈچ بەلگىگە ئۈچ پادىشاھنىڭ شەھىرىنى ئىشارەت قىلىپ قويۇلغانىكەن. ئوڭ قول تەرەپتىكى يول ئېغىزىدا ئاق بەلگە بارئىكەن. ئۇنىڭغا: «ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە باردىغان يول» دەپ پۈتۈلگەنىكەن. ئوتتۇرىدىكى يولدا قىزىل بەلگە بار ئىكەن. ئۇنىڭغا: «قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە باردىغان يول» دەپ يېزىلغانىكەن. سول قولدىكى يولدا قارا بەلگە بار ئىكەن. ئۇنىڭغا «قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە باردىغان يول» دەپ يېزىلغانىكەن.

ئەخمەت بۇ يەردە توختاپ ئويلىنىپ قاپتۇ، ئاۋۋال قايسى دېۋىنىڭ شەھىرىگە تېگىش قىلىشنى خىيال قىلىپ تۇرغىنىدا، باغدىكى دەرەخكە ئاۋۋال ئاق دېۋىنىڭ ھۇجۇم قىلغانلىقى ئېسىگە چۈشۈپتۇ. ئەخمەت ئالدى بىلەن ئاق دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلماق كېرەك، دەپ ئويلاپ، ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە باردىغان يولغا كىرىپتۇ. نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ شەھەرگە يېقىنلىشىپتۇ. بۇ چاغدا ئالدىدا بىر دەرۋازا كۆرۈنۈپتۇ، شەھەر ئىچىگە دىققەت

بىلەن قۇلاق سالسا، ھېچقانداق ئۇن - تىنۇش يوق. بۇ چاغدا ئاق دېۋە پادىشاھ شىكارغا چىقىپ كەتكەنىكەن. بۇ دەرۋازىنىڭ ئىككىــــدىن تۆت دانە، ئۇستۇن بوسۇغۇسىدا تۆت دانە گۆھەر ئورنىتىلغان بولۇپ، كېچىسى ئەتراپنى يۇرۇتۇپ تۇرىدىكەن. ئەخمەت دەرۋازىدىن كىرىپتۇ. شەھەر ئىچىگە ھەر ئۇن قەدەمدە بىردىن گۆھەر چىراغلار ئورنىتىلغانىكەن. شەھەرنىڭ ئىچى ژال - ژۇل قىلىپ، كۆزنى قاماشتۇرىدىكەن. ئەخمەت شەھەرنى ئارىلاپ كېتىۋاتقىنىدا، بىر چوڭ قەسىر كۆرۈنۈپتۇ. قەسىرنىڭ دەرۋازىسىغىمۇ گۆھەر ياقۇتتىن چىراغلار ئورنىتىلغانىكەن. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىن قەسىر ئىچىدە بىر راۋاق كۆرۈنۈپتۇ، راۋاققا بىر قەپەس ئېسىلغانىكەن قەپەس ئىچىدە بىر نازىنىن قىز ئولتۇرغانىكەن. ئۇ قىزنىڭ يۇزلىرىدىن تارالغان نۇر ئەخمەتنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇۋېتىپتۇ. ئەخمەت قىزنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. قىز ئېيتىپتۇكى:

— ئەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭىز؟

— نېرىقى ئالەمدىن چۈشتۇم، — دەپتۇ ئەخمەت. قىز:

— نېمىشقا چۈشتىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەخمەت:

— ئاق دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلغىلى چۈشتۇم، — دەپتۇ.

— ئەي يىگىت، — دەپتۇ قىز، — مېنىڭ سىزگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ. سىز مۇشكۈل ئىشقا كىرىشىپسىز، قايتىپ كەتسىڭىز قانداق؟

ئەخمەت دەپتۇكى:

— مەن ئاتامنىڭ پەرمانىغا بىنائەن كىرگەنمەن، ئاتا ئەمرى ئۇلۇغ، شۇڭا بۇ يولدىن ھەرگىز يانمايمەن. ئاق دېۋە بىلەن ئېلىشقىنىم ئېلىشقان.

قىز:

— مەن سىزگە ئۆزۈمنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى قىسقىلا سۆزلەپ بېرەي، — دەپتۇ.

— قېنى، سۆزلەڭ، — دەپتۇ ئەخمەت.

— مەنمۇ نېرىقى دۇنيادا بىر پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. مېنى بىر يۇز يىگىرمە كېنىزەك مۇھاپىزەت قىلاتتى. بىر كۈنى كېنىزەكلەر بىلەن بىللە سايادىكە چىقتۇق. بىز شۇنداق كۆڭۈللۈك سايادىت قىلىپ كېتىۋاتساق، بىر ئاق بوران چىقتى، بوران چىقىش بىلەنلا بىر پارچە ئوت غارقىراپ كەلدى. ئوت ئىچىدىن بىر قول چىقىپ مېنى بىر يۇز يىگىرمە كېنىزەكنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كۆتۈرۈپلا ئالدى - دە، مۇشۇ كوھىقاپقا ئەكىلىپ، قەپەزگە سولاپ قويدى. بۇ يەردە تۇرىۋاتقىنىمغا بەش يىل بولدى. بۇ يەردىن قوتۇلۇشنىڭ ھېچقانداق ئامالى بولمىدى. شۇڭا مەن سىزنى چىقىپ كېتىڭ دەۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— بۇ جەڭدە يا مەن ئاق دېۋىنىڭ بېشىنى كېسىمەن، ياكى ئۇ مېنىڭ بېشىمنى كېسىدۇ. يېڭىش - يېڭىلىش ئايان بولمىغۇچە مەن بۇ يەردىن ھەرگىز چىقىپ كەتمەيمەن. سىزنىڭ ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىغان بولسا، ماڭا ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ كەتكەن جايىنى دەپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ ئەخمەت.

— ئاق دېۋە پادىشاھ شىكارغا كەتتى — دەپتۇ قىز. ئەخمەت:

— ئۇ يەرگە قايسى يول بىلەن بارىمىز؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مۇشۇ ئالدىڭىزدىكى يول بىلەن ماڭسىڭىز بىر چوڭ دەرۋازا بار. شۇ دەرۋازىدىن ئۆتۈپ مېڭىۋەرسىڭىز، بىر ئۆستەڭگە يېتىپ بارىسىز. ئۆستەڭگە بىــــر تار كۆۋرۈك سېلىنغان. كۆۋرۈك تېگىدە بىر كۈمۈش قەپەس بار. ئەنە شۇ قەپەسنىڭ ئىچىگە كىرىپ

يېتىپ تۇرۇڭ. ئاق بوران پەيدا بولغاندا سىز دەرھال قەپەزدىن چىقىپ، كۆڭۈلۈكنى توسۇپ تۇرۇڭ. بۇ چاغدا ئاق دېڭە پادىشاھ شىكاردىن قايتىدۇ. سىز كۆڭۈلۈكنى گىرەلەپ، توسۇپ تۇرسىڭىز ئاق دېڭە پادىشاھ ئۆتەلمەيدۇ، كۆڭۈلۈكىنىڭ ئۇ يېقىدا جەڭ قىلسىڭىز سىزگە ئازراق يېڭىش پۈرسىتى بولۇپ قالار، ئەگەر ئاق دېڭە بۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتسە سىز ھەرگىز يېڭەلمەيسىز. سىزگە دەيدىغان يەنە بىر سۆزۈم ئاق دېڭە پادىشاھنىڭ بېشىنى كەسسىڭىز، ئۇنىڭ يانچۇقىدا مۇشۇ قەپەزنىڭ ئاچقۇچى بار، ئۇنى ئالغاچ كېلىڭ. ئەگەر سىز مېنى بۇ قەپەستىن قۇتقۇزسىڭىز، سىزگە ئۆمۈرلۈك ھەمراھ بولىمەن، خەير، سىزگە ئاق يول بولسۇن، سالامەت قايتىپ كەلگەيسىز.

ئەخمەت قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يولغا راۋان بوپتۇ. قىز ئېيتىپ بەرگەن يول بىلەن مېڭىپ، توپتوغرا ئۆستەڭگە يېتىپ كەپتۇ. قارىسا كۆڭۈلۈك ئاستىدا بىر كۈمۈش قەپەس تۇرغانكەن. ئەخمەت قەپەسنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا بېرىشىغا، قەپەر ئىچىگە ئاق بوراننىڭ پۈرىقى كەپتۇ. ئەخمەت چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كۆڭۈلۈكىنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. قارىسا ئاق دېڭە پادىشاھ كۆڭۈلۈكىنىڭ ئۇ يېقىدا ئەسكەرلىرى بىلەن كېلىۋاتقانكەن. ئاق دېڭە لەشكەرلىرىگە پەرمان قىلىپ:

— ئەتراپنى دەرھال تەكشۈرۈڭلار، ئادەمزاتنىڭ پۈرىقى كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ. يىگىرمە لەشكەر كۆڭۈلۈككە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار كۆڭۈلۈكتە تۇرغان ئەخمەتنى كۆرۈپ:

— ھەي، سەن قانداق جانۋارسەن؟ — دەپتۇ.

— مەن ئاق دېڭە پادىشاھ بىلەن ئېلىشقىلى كەلگەن جانۋارمەن، — دەپتۇ ئەخمەت. لەشكەرلەر:

— سېنىڭ ئاق دېڭە پادىشاھ بىلەن ئېلىشىدىغانلىغا ئالدىڭدا يايلىمىڭ، كەينىڭدە قۇيرۇقۇڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەخمەت جاۋاب بېرىپ:

— مېنىڭ ئالدىمدا يايلىم كەينىمدە قۇيرۇقۇم يوق، چۈنكى مەن دېڭە ئەمەس، ئادەمزاتمەن، ماڭا مەدەكار بولىدىغانلىغا ئاۋۇال خۇدايىم، ئاندىن قالسا تەنها جېنىم بار، — دەپتۇ.

ئەسكەرلەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— كۆڭۈلۈكتە ئۆزى مۇشتەك، سۆزى قوش مۇشتەك بىرسى تۇرۇپتۇ. ئۇ ئاق دېڭە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىمەن دەۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ.

— قېنى ئۇ كەلسۇن، — دەپتۇ ئاق دېڭە.

ئەسكەرلەر كۆڭۈلۈك ئۈستىدىكى ئەخمەتنى ئاق دېڭىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ.

— ئاڭلىسام سەن ماڭا جەڭ ئېلان قىپسەن، — دەپتۇ ئاق دېڭە پادىشاھ، — قېنى جەڭ ھۈنەرلىرىڭنى كۆرسەتمەمسەن؟

— ھۈنەر دېگەن كۆپ، بىراق بىز ئادەمزات، باشقىلار بىزگە زورلۇق قىلمىغۇچە، بىز باشقىلارغا زورلۇق قىلمايمىز. شۇڭا سەن ئالدى بىلەن قول سالغىن، — دەپتۇ ئەخمەت.

ئاق دېڭە:

— ئۇنداق بولسا، مانا، — دەپتۇ - دە، ئەخمەتنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. ئەخمەتنىڭ پۇتى قاتتىق يەرگە تىزىغىچە پېتىپ كېتىپتۇ، — قېنى چىقىپ باق.

ئەخمەتنىڭ پېشانىسىدىن پۇر - پۇر تەر چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ «ئەي ئاتا - ئانامنىڭ دۇئاسى، ماڭا مەدەكار بول» دەپ بىر سىلكىنگەنىكەن، يەردىن يولقۇنۇپ چىقىپتۇ. ئاندىن:

— ئەي پادىشاھ، ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلگەندۇ؟ — دەپتۇ.

— ساڭا كەلدى، قېنى ھۆنەرڭنى چاپسان كۆرسەت، — دەپتۇ ئاق دېۋە پادىشاھ.
ئەخمەت:
— مېنىڭ ساڭا بىر سۆزۈم بار، شۇنى قوبۇل قىلساڭ ھۆنىرىمنى كۆرسىتىمەن، بولمىسا كۆرسەتمەيمەن، — دەپتۇ.
— قوبۇل قىلدىم، — دەپتۇ ئاق دېۋە.
— ئۇنداق بولسا، مەن ساڭا ئات ئويۇنى قىلىپ بېرىمەن. سەن ماڭا ئارغىمىقىڭنى بېرىسەن، ئەسكەرلىرىڭ سەندىن ئىككى يۈز قەدەم يىراقلىقتا تۇرىدۇ. سەن ئىككى يۈز قەدەم بېرىسەن، ئەسكەرلىرىڭ بىللەن يۈزمۇ يۈز قارىشىپ تۇرىسەن. ئارقاڭغا بېرىسىدا تۇرىسەن. ئەسكەرلىرىڭ بىللەن يۈزمۇ يۈز قارىشىپ تۇرىسەن. ئارقاڭغا قارىمايسەن. ئۆزۈڭگە ھېزى بولۇپ تۇرىسەن، — دەپتۇ ئەخمەت.
ئاق دېۋە پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، ئارغىمىقىنى ئەخمەتكە بېرىپتۇ. ئەخەت ئارغىماقنى مىنىپ ئوتتۇرىغا چۈشۈپتۇ. ئارغىماقنى چاپتۇرۇپ مەيداندا ئۈچ قېتىم ئايلىنىپتۇ، تۆتىنچى قېتىمدا ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ ئارقا تەرىپى بىلەن ئايلىنىپ كېلىپ، يېنىدىكى شەمشىرىنى چىقىرىپتۇ - دە، ئاق دېۋىنىڭ بوينىغا چېپىپتۇ. ئاق دېۋىنىڭ كاللىسى بۇ ياققا، تېنى ئۇ ياققا چۈشۈپتۇ. ئەخمەت ئارغىماقتىن تاقلاپ چۈشۈپتۇ. ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ يانچۇقىدىكى ئالتۇن ئاچقۇچنى ئاپتۇ. ئۆزۈلگەن كاللىنى ئېلىپ ئارغىماقنىڭ غانجۇغىسىغا چېگىپتۇ. ئاندىن يەنە ئارغىماققا مىنىپتۇ. ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ ئەسكەرلىرى شۇ ھامان يۇپۇرۇلۇپ كەپتۇ. بىر مەيدان قاتتىق جەڭ بوپتۇ. ئەخمەت خاسىيەتلىك شەمشىرى بىلەن ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرىنى چامغۇر توغرىغاندەك توغراپ، قىيما - چىما قىلىۋېتىپتۇ. ئاخىر ئەخمەت يېڭىپتۇ. ھېسابسىز لەشكەر ئۆلۈپتۇ. ئەخمەت ئات كۆكسىگە يەتكەن قانلارنى كېچىپ، مەيداندىن سالامەت چىقىپتۇ. ئاندىن شەھەرگە قايتىپ كەپتۇ. قىزنىڭ قېشىغا دېۋىنىڭ كاللىسىنى چېگىپ، ئۇستىگە چىقارتىپتۇ. يەنە بىر نەرە تارتقانكەن، تاسنا يەنە چۈشۈپتۇ. بۇ قېتىم قىزنى چىقارتىپتۇ. قىز چىققاندا ئىككى ئاكىسى ئۇنى تالىشىقا باشلاپتۇ.
— ئەي ئاكىلار، — دەپتۇ ئەخمەت پەستە ۋارقىراپ، — ھازىر تالاش - تارتىش قىلمىغان ۋاقىت ئەمەس، مەن ئەمدىلا ئاق دېۋە پادىشاھنىڭ بېشىنى كەستىم. ئەمدى چۈشتىن كېيىن قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە بارىمەن. بۇگۈن خۇپتەنگىچە ياكى ئەتە ئەتىگەنگىچە يېتىپ كېلەلمىسەم مېنى بارىكەن دەڭلار، ئەگەر شۇنىڭغىچە كېلەلمىسەم مېنى ئۆلۈم كېتىپتۇ دەڭلار، چاپسان قايتىڭلار.
ئەخمەت شۇندىن كېيىن قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئەخمەت شەھەرگە يېقىنلاپ كېلىشى بىلەنلا بۇ شەھەر تاراق - تۇرۇق بولۇپ كېتىپتۇ. بىر دەم ساقلىغانكەن تاراق - تۇرۇق ئاۋازلار يىراقلاپ، بېسىقىپ قاپتۇ. دەل شۇ پەيتتە قىزىل دېۋە پادىشاھ لەشكەرلىرى بىلەن ئۇۋىغا ماڭغانكەن. بۇ ئاۋاز شۇلارنىڭ ئاۋازى ئىكەن. ئەخمەت شەھەردە ئاۋاز جىمىققاندا دەرۋازا تۇۋىگە كەپتۇ. بۇ دەرۋازىنىمۇ ئاجايىپ نۇرلۇق گۆھەرلەردىن كۆز قويۇپ چىراغ ئورنىتىلغانكەن. ئەخمەت شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەر ئىچىدە ھەر خىل گۆھەرلەردىن چىراغلار يېقىلغان. كوچا - رەستىلىرى ۋالىلداپ تۇرغانكەن. ئەخمەت شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ، بىر چوڭ قەسىر ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. قەسىرنىڭ تاملىرى كۈمۈشتىن، چىراغلىرى گۆھەردىن ئىكەن. ئۇ يەرنى تاماشا قىلىپ

تۇرسا، ئىچكىرى تەرەپتىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ، قەسىر ئىچكىرىسىگە قارىسا، بىر ئالتۇن قەپەس تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە بىر گۈزەل قىز تۇرغۇدەك بۇ قىزنىڭ نۇرلۇق چېھرى تولۇن ئايىنىمۇ خىجىل قىلغۇدەك دەرىجە ئىكەن. ئەخمەت قىزنىڭ يېنىغا كەپتۇ.

— ئەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ قىز. ئەخمەت:

— مەن نېرىقى دۇنيادىن چۈشتۈم، قىزىل دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىمەن، — دەپتۇ.

— سىزدىن ئەنسىرەۋاتىمەن، جېنىڭىزغا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن، بۇ يەردىن دەرھال قايتىپ چىقىپ كېتىڭ، — دەپتۇ قىز. ئەخمەت:

— مەن ئاتامنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن كىرگەنمەن، ئاتا ئەمرى ئۇلۇغ، بۇ يولۇمدىن ھەرگىز قايتالمايمەن. قىزىل دېۋە پادىشاھ يا مېنى يېڭىدۇ، ياكى مەن ئۇنى يېڭىمەن. بۇ ئىش بىر ياقلىق بولماي تۇرۇپ ھەرگىز چىقىپ كەتمەيمەن، — دەپتۇ.

— ئەي يىگىت، — دەپتۇ قىز، — مەنمۇ نېرىقى دۇنيادىنمەن. بىر پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. بىر يۇز قىرىق كېنىزەك مەخسۇس خىزمەتىمدە بولاتتى. بىر كۈنى بارلىق كېنىزەكلىرىم بىلەن بىللە سەيلىگە چىقتىم. دالادا خۇشال ئويناپ يۈرگىنىمىزدە بىردىنلا قىزىل بوران چىقىپ كەتتى. قىزىل بورانىنىڭ چىقىشى بىلەنلا بىر پارچە ئوت غارقىراپ كەلدى. ئوت ئىچىدىن بىر قول مېنى بىر يۇز قىرىق كېنىزەكنىڭ ئارىسىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى. مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ، بۇ قەپەسكە سولاپ قويدى. بۇنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتقىنىمغا بەش يىل بولدى. بۇ يەردىن چىقىپ كېتىشنىڭ ھېچ ئامالى بولمىدى. شۇڭا سىزنىمۇ مەندەك ئەھۋالدا قالمىسۇن دەپ، تېز كېتىڭ دەۋاتىمەن.

ئەخمەت:

— مەن مەقسىتىم ھاسىل بولمىغۇچە بۇ يەردىن قايتمايمەن. قىزىل دېۋە پادىشاھ نەگە كەتتى؟ — دەپتۇ.

— شىكار قىلغىلى ماڭدى.

— قايسى يول بىلەن بارسا ئۇنى تاپقىلى بولىدۇ، — دەپ سوراپتۇ ئەخمەت. قىز جاۋاب بېرىپ:

— مۇشۇ ئالدىڭىزدىكى چوڭ يول بىلەن ماڭسىڭىز بىر دەرۋازىغا يېتىپ بارىسىز. بۇ دەرۋازىدىن چىقسىڭىز بىر چىغىر يولغا كىرىسىز. شۇ يول بىلەن ماڭسىڭىز بىر ئۆستەڭگە بارىسىز. ئۆستەڭنىڭ كۆۋرۈكى بار. كۆۋرۈكنىڭ تېگىدە بىر يېنى ئالتۇندىن، بىر يېنى كۈمۈشتىن ياسالغان بىر قەپەس بار. شۇ قەپەسنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپ تۇرسىڭىز، بىر قىزىل بۇران چىقىدۇ. شۇ ھامان سىز ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ، كۆۋرۈكنى توسۇپ، گىرەلەپ تۇرۇڭ. شۇ چاغدا بۇران توختايدۇ. بۇران توختىغاندىن كېيىن، قىزىل دېۋىنى ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنى كۆرىسىز. ئۇلارنى ئاشۇ كۆۋرۈكنىڭ نېرىقى تەرىپىدە توسۇپ تۇرۇپ جەڭ قىلىسىڭىز، نۇسرەت تېپىشىڭىز ئېھتىمال، ئەمما بۇ تەرەپكە ئۆتىۋالسا، ئۇنىڭغا ھەرگىز تەڭ كېلەلمەيسىز. ئەگەر قىزىل دېۋە پادىشاھنى يېڭەلىسىڭىز، ئۇنىڭ يانچۇقىدا بۇ قەپەسنىڭ ئاچقۇچى بار ئالغاچ كېلەرسىز، — دەپتۇ.

— ئەگەر قەپەسنىڭ ئاچقۇچىنى ئېلىپ كەلسەم ماڭا نېمە بېرىسىز؟ — دەپتۇ ئەخمەت.

قىز:

— ئەگەر راستىنلا بۇ ئىش قولىڭىزدىن كەلسە، مەن ئۆزۈمنى سىزگە قوبۇل قىلىمەن، — دەپتۇ.

ئەخمەت قىزغا رەھمەت ئېيتىپ يولغا چۈشۈپتۇ. دەرۋازىدىن چىقىپ، چىغىر يولغا كىرىپتۇ. شۇ يول بىلەن كۆۋرۈك يېنىغا كەپتۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدا قىز ئېيتقان قەپەزنى تېپىپ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئۇخلاپتۇ. بىر پەستىن كېيىن قىزىل بۇران چىقىشقا باشلاپتۇ. ئەخمەت ئويغىنىپ كۆۋرۈك ئۈستىگە چىقىپتۇ - دە، كۆۋرۈكنى گىرەلەپ تۇرۇپتۇ. بوران توختاپتۇ. جاھان سۈزۈلۈپتۇ. قارىسا قىزىل دېۋە پادىشاھ ھېسابسىز لاۋۇ - لەشكەرلىرى بىلەن تۇرىۋاتقۇدەك. ئۇ لەشكەرلىرىگە پەرمان قىلىپ:

— كۆۋرۈكتە بىزنى پايلاپ تۇرغان بىرى بارەك قىلىدۇ، ئۇنى دەرھال ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ.

يىگىرمە ئەسكەر كېلىپ ئەخمەتنى قىزىل دېۋىنىڭ ئالدىغا باشلاپ بېرىپتۇ.

— قانداق مەخلۇقسەن؟ — دەپتۇ قىزىل دېۋە، — نېمىشقا مېنىڭ يولۇمنى توسايسەن؟

— مەن سەن بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەن مەخلۇق، — دەپتۇ ئەخمەت. قىزىل دېۋە پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— چۈنچىلىك جېنىڭ بىلەن نېمانچە چوڭ سۆزلەيسەن؟ دەپتۇ، ئەخمەت:

— ماڭا مەدەت قىلغۇچى ئاۋۋال خۇدايىم بار، ئاندىن قالسا، جۇرئەت - غەيرىتىم بار، — دەپتۇ.

— ئانداق بولسا، — دەپتۇ قىزىل دېۋە، — قېنى كارامىتىڭنى بىر كۆرسەتمەمسەن؟

ئەخمەت:

— نۆۋەت ئاۋۋال سېنىڭ بولسۇن، ئاندىن مەن ھۈنىرىمنى كۆرسىتىمەن، — دەپتۇ.

— ئانداق بولسا كۆرۈپ باق، دەپتۇ قىزىل دېۋە، ئاندىن ئارغىمىقىنىڭ تىزگىنىنى بىرلا تارتىپتىكەن، ئارغىماق ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. بۇ زەربىدىن پۈتكۈل زېمىن لەرزىگە كەپتۇ. ئەخمەتنى سەل ۋەھىمە بېسىپتۇ. چېكىلىرىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كېتىپتۇ. لېكىن چاندۇرماپتۇ. قىزىل دېۋە پادىشاھ:

— ئەمدى سەنمۇ ھۈنىرىڭنى كۆرسەت، — دەپتۇ.

— ئانداق بولسا، — دەپتۇ ئەخمەت، — سەن ئارغىمىقىڭنى ماڭا بېرىپ تۇر، مەن ساڭا قىزىق بىر ھۈنەر كۆرسىتىپ بېرىمەن، دەپتۇ. قىزىل دېۋە مەنسىتمىگەن ھالدا ئارغىماقنى بېرىپتۇ. ئەخمەت ئارغىماقنى مىنىپ يىراققا چاپتۇرۇپ بارغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ كەپتۇ. مەيداندا بىر نەچچە قېتىم، شەمشەر ئوينىتىپ، ئوقيا ئېتىپ ماھارەت كۆرسىتىپتۇ. شۇ ئاردا قىزىل دېۋىنىڭ بېپەرۋا ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭغا زەھەرلىك ئوق ئۇزۇپتۇ. ئاندىن ھاينى ھۈيت دەپ بولغۇچە خاسىيەتلىك شەمشىرى بىلەن قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ كاللىسىنى كېسىۋاپتۇ. يانچۇقىدىكى ئالتۇن ئاچقۇچنى ئېلىۋاپتۇ. كاللىنى ئارغىماقنىڭ ئارقىسىغا ئېسىۋاپتۇ. قىزىل دېۋىنىڭ لەشكەرلىرى يۇپۇرۇلۇپ كەلگەنكەن. ئۇلاردىن قىلچە ۋەھىمە قىلماي جەڭگە ئات ساپتۇ. سانسىز لەشكەرلەرنىڭ بېشىنى ئاپتۇ. بەزىلىرى تېرە - پېرەن بولۇپ قېچىپتۇ. ئەخمەت قان كېچىپ جەڭ قىلىپ ئاخىر يېڭىپ چىقىپتۇ. ئاندىن شەھەرگە يېنىپ كىرىپتۇ. قەپەستىكى پەرى سۇپەت قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ قەپەسنى ئېچىپتۇ. قىزنى قۇتقۇزغاندىن كېيىن كوھىقاپنىڭ ئېغىزىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئېغىزغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن بىر نەرە تارتقانكەن. تاسما چۈشۈپتۇ، قىزنى تاسمىغا باغلىغاندىن كېيىن يەنە بىر نەرە تارتقانكەن تاسما تارتىلىپتۇ، قىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. يەنە بىر نەرە تارتقانكەن تاسما چۈشۈپتۇ. بۇ قېتىم قىزىل دېۋىنىڭ بېشىنى چىقارتىۋېتىپتۇ. ئاندىن ئۇستىگە قاراپ:

— ئاكىلار، ئاق دېۋە پادىشاھ بىلەن قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ كاللىسى ئېلىندى، ئەمدى قارا دېۋە پادىشاھنىڭ جازاسىنى بېرىش كېرەك. بۇگۈن كەچ بولۇپ قالدى. ئەتە ئەتىگەندە قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىمەن. بۇگۈن مۇشۇ يەردە ئۇخلايمەن! — دەپتۇ.

ئەخمەت شۇ يەردە قونۇپتۇ. ئۇستىدە ئاكىلىرى ئىككى قىزنى تالىشىپ غەلۋە - غوۋغا بىلەن تاڭنى ئاتقۇزۇپتۇ. ئەخمەت ھاردۇقتا قىمىرلىماي ئۇخلاپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئېتىپتۇ. ئەخمەت ئاكىلىرىغا قاراپ:

— مەن قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە ماڭدىم. بۇگۈن كەچتە قايتىپ كېلەلمىسەم، مەندىن ئۈمىد ئۈزۈڭلار، دەرھال قايتىپ كېتىڭلار، — دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ- دە، يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇزۇن يوللارنى بېسىپتۇ. مىنگەن ئارغىمىقىنى تەر بېسىپتۇ. قىزىل دېۋىدىن ئولجا ئالغان بۇ ئارغىماق نەچچە كۈنلۈك يولنى بىر پەستىلا تاماملاپتۇ. شامالدەك تېزلىك بىلەن شەھەرگە كىرىپتۇ. قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىنى جىمجىتلىق باسقانىكەن. چۈنكى قارا دېۋە پادىشاھ پۈتكۈل لاۋۇ - لەشكەرلىرى بىلەن ئۇۋۇغا چىقىپ كەتكەنىكەن. شەھەرنىڭ ھەممە جايلىرىغا ئالتۇن، كۈمۈش، لەئىل - ياقۇتلاردىن زىننەت بېرىلگەنىكەن. كوچا - رەستىلەر ۋالىلداپ تۇرىدىكەن. ئەخمەت تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ يۈرۈپ بىر ئالىي قەسىرنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. بۇ قەسىرنىڭ دەرۋازا ۋە تورۇسلىرىغا، گۈمبەز، لەلى پارىلەردىن كۆز قويۇپ چىراغلار ئورنىتىلغانىكەن. ھەممە ياق قىممەت باھالىق جاۋاھىرلار بىلەن زىننەتلەنگەنىكەن. ئەخمەت ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ، بىر يەرگە يېتىپ كەلگەنىكەن، توساتتىنلا كۆزىگە ئاجايىپ ئىللىق بىر نۇر كېلىپ ئەخمەتنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇرۇۋېتىپتۇ. كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ دىققەت بىلەن قارىسا، بىر راۋاقتا بىر ئالتۇن قەپەس تۇرغان، قەپەس ئىچىدە ئايدىن نۇرلۇق، كۈندىن يورۇق، پەرىلەر كۆرسە كۆيۈپ قالغۇدەك، ھۇرلەر كۆرسە كۆزى قاماشقۇدەك ئاجايىپ زىبا بىر قىز سولاغلىق تۇرغۇدەك. ئەخمەت قىزنى كۆرۈپ ھەيران - ھەس قاپتۇ:

— ئەي يىگىت، — دەپتۇ ئەخمەتكە، — يېقىنراق كېلىڭ، سىز ئادەمزاتكەنسىز، بۇ دېۋىلەر ماكانىغا قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟

— مەن بۇ يەرگە قارا دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن نېرىقى ئالەمدىن چۈشتۈم، — دەپتۇ ئەخمەت قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، قىز ئېيتىپتۇكى:

— بۇ نىيىتىڭىزدىن يېنىپ، بۇ يەردىن دەرھال كېتىڭ، سىزنىڭ ياش جېنىڭىزغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. بىكاردىن بىكار ئۆزۈڭىزنى ھالاك قىلماڭ. قارا دېۋە پادىشاھ ناھايىتى قارام، كۈچلۈك مەخلۇق. ئۇنىڭ ئالدىدا ئاق دېۋە، قىزىل دېۋە پادىشاھلارمۇ قول باغلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا ھېچ مەخلۇق تەڭ كېلەلمەيدۇ. بىراق قارا دېۋە پادىشاھ نېرىقى دۇنياغا بايلىق توپلايمەن، دەپ چىقىپ، بىر تال تىرىنقىدىن ئايرىلىپ يېنىپ كەپتۇ. شۇندىن بېرى ھەسرەت چېكىپ يۈرىدۇ. «بۇ ئالەمدە ماڭا تاقابىل تۇرغۇدەك باتۇر بار ئىكەن» دەپ، قايغۇرۇپ، ئۆز - ئۆزىچە تىت - تىت بولىدۇ. ئەمما ئۇنى ھېيىپناق قىلغان پالۋاننىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. ئۇ پالۋان بۇ يەرگە كەلگەن تەقدىردىمۇ، بۇ يەردە قارا دېۋە بىلەن كۈچ ئېلىشالمايدۇ. قارا دېۋە بىلەن جەڭ قىلماقچى بولغان مەخلۇقات چوقۇم ئۇلۇغ ئېقىننىڭ نېرىقى قېتىدا ھۇجۇم باشلىسا، ئاسانراق بولۇشى مۇمكىن. بۇ تەرەپلەردە ئۇ نەچچە يۈز ھەسسە كۈچلىنىپ كېتىدۇ. سىز قاملاشقان يىگىتكەنسىز، ئون گۈلىڭىزنىڭ بىرىمۇ ئېچىلماپتۇ. قارا دېۋە شىكاردىن قايتىماستا بۇ يەردىن كېتىۋېلىڭ.

— مەن ئاتامنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن كەلگەنمەن. ئاتا ئەمرى ئۇلۇغ. مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلمىغۇچە، بۇ يەردىن كەتمەيمەن. يا قارا دېۋە پادىشاھنى ئۆلتۈرىمەن، ياكى ئۆزۈمنىڭ قولىدا ھالاك بولىمەن، — دەپتۇ ئەخمەت. قىز بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— ئەي يىگىت، مەن سىزگە ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى سۆزلەپ بېرەي. مەن نېرىقى دۇنيادا بىر پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. بىر يۇز سەكسەن كېنىزەكنىڭ خىزمىتىمدە بولاتتىم. بىر كۈنى ھەممە كېنىزەكلەر بىلەن بىللە چاھار باغقا سەيلىگە كىردۇق. گۈللەر ئارىلاپ سەيلە قىلىۋاتاتتۇق، توساتتىنلا بىر قارا بوران چىقتى. بوران بىلەن تەڭ بىر پارچە ئوت ئۈچۈپ كەلدى. ئوت ئىچىدىن بىر قول چىقىپ مېنى يۇز سەكسەن كېنىزەكنىڭ ئارىسىدىن يۇلۇپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. مۇشۇ جايغا ئېلىپ كېلىپ ئالتۇن قەپەسكە سولاپ قويدى. بۇ يەردىن چىقىشقا ھېچقانداق ئىلاج قىلالمىدىم. سىرتتىن كۆرۈپ باقمىغىنىمغا بەش يىل بولدى. ئاتا ـ ئانامنى، ئۆز دىيارىمنى سېغىنىپ ھەسرەت ـ نادامەت چېكىمەن، كۆزلىرىمدىن ياش قۇرۇمايدۇ. بۇ دەرد-ئەلەمنى مەنلا تارتاي، سىز بولسىڭىزمۇ قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىڭ، — دەپ زار ـ زار يىغلاپتۇ.

— ئەي گۈزەل مەلىكە، — دەپتۇ ئەخمەت، — مەن بىر پۇتۇنسۈرۈك يىگىت تۇرۇپ، قارا دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىمەن دەپ كىرگەن تۇرۇپ، ئەمدى ئۆزۈمچىلا قايتىپ كەتسەم، بۇ نامەردلىك بولمامدۇ. مەن بۇنداق ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن. قارا دېۋىنىڭ بېشىنى كەسمىگۈچە يولۇمدىن يانمايمەن. ئەگەر ماڭا ئىچ ئاغرىتسىڭىز قارا دېۋە پادىشاھنى تېپىشنىڭ ئامالىنى كۆرسىتىپ قويۇڭ.

قىز ئەخمەتنىڭ يانمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىپ:

— ئۇنداق بولسا، سىزمۇ ئالدىڭىزدا تۇرغان يول بىلەن ماڭسىڭىز بىر دەرۋازىغا يېتىپ بارىسىز. دەرۋازىدىن چىقىپ، بىر چىغىر يول بار، شۇ يول بىلەن ماڭسىڭىز بىر ئۇلۇغ ئېقىنغا دۇچ كېلىسىز. ئېقىنغا بىر كۆۋرۈك سېلىنغان. كۆۋرۈك ئاستىدا بىر ئالتۇن قەپەس بار. شۇ ئالتۇن قەپەسنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ. قارا بوران چىققان ھامان كۆۋرۈك ئۈستىگە چىقىپ توسۇپ تۇرسىڭىز، بوران توختايدۇ، شۇندىلا سىز قارا دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىش پەيتىنى قولغا كەلتۈرەلەيسىز. ئەگەر جەڭ قىلىپ ئۇنى يەڭسىڭىز يانچۇقىدا بۇ قەپەسنىڭ ئاچقۇچى بار، ئالغاچ كېلەرسىز، — دەپتۇ. ئەخمەت ئۇ قىزدىن:

— ئۇ ئاچقۇچنى ئېلىپ كەلسەم ماڭا نېمە بېرىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىزنىڭ ئۆمۈر بويى خىزمىتىڭىزنى قىلىمەن، — دەپتۇ قىز.

ئەخمەت ئۇ قىزغا رەھمەت ئېيتىپ يولغا راۋان بوپتۇ. دەرۋازىدىن چىقىپ چىغىر يولغا كىرىپتۇ. ئېقىن بويىغا يېتىپ كېلىپ، كۆۋرۈك ئاستىغا كىرىپتۇ. قارىسا، بىر ئالتۇن قەپەس تۇرغان، ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئۇخلاپتۇ. بىر ۋاقىتتا قەپەس قاتتىق جارانجىلاپ كېتىپتۇ. ئويغانسا بوران چىقىۋاتقانىكەن، پۇتكۈل جاھاننى قارانغۇلۇق بېسىپ، زۇلمەت قاپلاپ كېتىپتۇ. ئەخمەت ئالمان ـ تالمان قەپەستىن چىقىپتۇ ـ دە، سىلاشتۇرۇپ يۇرۇپ مىڭ تەستە كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. كۆۋرۈكنى گىرەلەپ توسۇپ تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا بوران توختاپ، ھاۋا سۈزۈلۈپتۇ. ئەخمەت قارىسا، كۆۋرۈكتىن ئۇچ يۇز قەدەم يىراقلىقتا قارا دېۋە پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى ھەممە يەرنى قاپلاپ كېتىپتۇ. قارا دېۋە پادىشاھ ئۆز لەشكەرلىرىدىن قىرقنى ئالدىغا چىقىرىپ، كۆۋرۈكنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتىپتۇ. ئۇلار كۆۋرۈككە كېلىپ ئەخمەتنى كۆرۈپتۇ.

— ھەي، سەن قانداق جانۋارسەن؟ — دەپتۇ ئۇلار. ئەخمەت جاۋاب بېرىپ:

— مەن قارا دېۋە پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلىشقا كەلگەن جانۋارمەن — دەپتۇ. لەشكەرلەر بىرىپ ئەھۋالنى قارا دېۋە پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ.

— ئۇنى ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ قارا دېۋە پادىشاھ. لەشكەرلەر ئەخمەتنى قارا دېۋىنىڭ يېنىغا باشلاپ بېرىپتۇ. قارا دېۋە ئۇنى كۆرۈپ، مەنسىتمەستىن مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپتۇ. ئاندىن:

— سەن نېمىشقا كۆڑۈكنى گىرەلەپ، مېنىڭ يولۇمنى توسىسەن؟ — دەپتۇ.

— مەن سەن بىلەن ئېلىشماقچىمەن، — دەپتۇ ئەخمەت. قارا دېۋە بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ:

— چۈننەدەك تېنىڭ، چۈمۈلىدەك جېنىڭ بىلەن ماڭا قارشى تۇرماقچىمۇ سەن؟ قانداق كارامىتىڭ بار؟ — دەپتۇ.

— ئاۋۋال خۇدايىم بار، ئاندىن قالسا، غەيرەت، شىجائىتىم بار، پەم - پاراسىتىم بار، — دەپتۇ ئەخمەت.

— قېنى، پەم - پاراسىتىڭنى بىر كۆرسىتىپ باقمامسەن؟ — دەپتۇ قارا دېۋە پادىشاھ مەسخىرە قىلىپ.

— بىزنىڭ ئادىتىمىزدە ئالدى بىلەن نۆۋەتنى باشقىلارغا بېرىمىز، — دەپتۇ ئەخمەت،

— ئاۋۋال سەن ھۈنىرىڭنى كۆرسىتىپ باق.

قارا دېۋە پادىشاھ:

— ئۇنداق بولسا مېنىڭ كارامىتىمنى كۆرۈپ قوي، — دەپ قولىنى بىر شىلتىغانىكەن ئون پەرسەڭ يىراقتىكى تاغلارمۇ تىترەپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئەخمەتنى بىر ئاز ۋەھىمە بېسىپتۇ. بىراق چاندۇرماپتۇ.

— قېنى، ئەمدى نۆۋەت سېنىڭ، — دەپتۇ قارا دېۋە.

— مېنىڭ بىر شەرتىم بار، — دەپتۇ ئەخمەت، — شۇ شەرتىمگە كۆنسەڭ، ساڭا پەم - پاراسىتىمنى كۆرسىتىپ قويىمەن.

— قانداق شەرت؟ — دەپتۇ قارا دېۋە.

— بىز پاراسەتنى ماھارەت بىلەن بىللە كۆرسىتىمىز. مەن ساڭا ئالدى بىلەن ئات چاپتۇرۇش ماھارىتىمنى كۆرسىتىپ قويىمەن، شۇ جەريانىدا پاراسىتىمنىمۇ كۆرۈپ قېلىشىڭ مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئاستىدىكى ئارغىمىقىڭنى ماڭا بېرىپ تۇرسەن. ئەسكەرلىرىڭ ھەممىسى ئۈچ يۈز قەدەم ئارقىسىغا يېنىپ، ساڭا قاراپ تۇرىدۇ. سەن بۇ يەردە لەشكەرلىرىڭگە قاراپ تۇرىسەن. ئۆزۈڭگە ھېزى بولۇپ تۇرىسەن، ئارقاڭغا قارىمايسەن، — دەپتۇ ئەخمەت.

قارا دېۋە پادىشاھ ئەخمەتنىڭ شەرتىگە ماقۇل بولۇپ، ئارغىمىقىنى بېرىپتۇ. لەشكەرلىرىنى ئۈچ يۈز قەدەم ئارقىغا چېكىندۇرۇپتۇ. ئەخمەت ئارغىماقنى مىنىپ، مەيدانىنى بىرقانچە قېتىم ئايلىنىپ چىقىپتۇ. ئاندىن ئارغىماقنى قارا دېۋە پادىشاھنىڭ ئارقا تەرىپى بىلەن چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئىككى يېرىم غۇلاچ ئۇزىرايدىغان خاسىيەتلىك شەمشەر بىلەن بىر ئۇرغانىكەن، قارا دېۋىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولۇپ، خۇددى بىر بىنا ئۆرۈلگەندەك يېقىلىپتۇ. ئەخمەت دەرھال چۈشۈپ ئۇنىڭ يانچۇقىدىن ئالتۇن ئاچقۇچنى ئاپتۇ. دېۋىنىڭ بېشىنى باغلاپ، ئارغىماقنىڭ غانجۇغىسىغا ئېسىپتۇ. بۇنى كۆرگەن لەشكەرلەر تەرەپ - تەرەپتىن باستۇرۇپ كەپتۇ. ئەخمەت ئۇلارنىڭ باشلىرىنى ئوت - چۆپ ئورىغاندەك كېسىپتۇ، قانلىرىنى سەلدەك ئېقىتىپتۇ. ئاخىرى بۇ لەشكەرلەر تېرە - پېرەن بولۇپ، قېچىپتۇ.

ئەخمەت غەلىبە قازىنىپ، شەھەرگە قاراپ ئات ساپتۇ. قەسىرگە كىرىپ قەپەستىكى قىزنى قۇنتۇز ۋېپتۇ. قىزنىڭ شادلىقى ئىچىگە سىغماي، ھاياجان ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. ئەخمەت قىزنى ئارغىماقنىڭ ئالدىغا مىندۈرۈپ، كوھىتقاپنىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ چاغدا كۈن كەچ بولغانىكەن. ئەخمەت ئاكىلىرىغا ئەھۋالنى ئېيتىپ قويۇپ، شۇ يەردە كېچىنى ئۆتكۈزمەكچى بولۇپتۇ. قىزغا بىر جايغا ئورۇن راستلاپ بېرىپ، ئۆزى بىر جايدا ئۇخلاپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئېتىپتۇ. ئەخمەت بىر نەرە تارتقانىكەن تاسما چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭغا قارا دېۋە پادىشاھنىڭ بېشىنى چېگىپ چىقارتىپتۇ. ئاندىن يەنە بىر نەرە تارتقانىكەن تاسما يەنە چۈشۈپتۇ. ئەخمەت قىزنى چىقىرىۋەتمەكچى بولغانىكەن، قىزنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىدىن ۋەھىمە قىلغاندەك بولۇپ: — ئالدى بىلەن سىز چىقىڭ، ئارقىدىن مەن چىقاي، — دەپتۇ. ئەخمەت بۇنىڭغا قوشۇلماپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ قىز، — مەندە ئاتام ياستىپ بەرگەن بىر جۈپ ئالتۇن بىلەزۈك بار. شۇنىڭ بىرىنى سىزگە بېرەي، ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىكى نىشانە بولۇپ قالسۇن، نېرىقى ئالەمدە ئەگەر دەرھال ئۇچرىشالماي قالساق، مۇشۇ بەلگە ئارقىلىق تېپىشارمىز. چۈنكى بۇ ئالەمدە ھەر دائىم تۇرلۈك تاسادىپىيلىقلار يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. خۇدا بىزنى ساق ـ سالامەت ئۇچراشتۇرغاي.

ئەخمەت ماقۇل بولۇپ بىر جۈپ بىلەزۈكنى ئاپتۇ. ئاندىن قىزنى تاسما بىلەن باغلاپ بىر ۋارقىرىغانىكەن، ئاكىلىرى تاسمىنى تارتىپ، قىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. قىز چىقىپ بولغاندىن كېيىن، ئەھۋال راستىنلا ئۆزگىرىپتۇ. ئاكىلىرىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، تاسمىنى تاشلىماپتۇ. قىز ئەندىشە قىلغان ئەھۋال ھەقىقەتەن يۈز بېرىپتۇ. ئۇچ مەلىكە بۇ ئىككەيلەنگە قانچە يالۋۇرغان بولسىمۇ پايدىسى بولماپتۇ. ئاخىر قارشىلىق قىلىپ تىركىشىپ بېقىپتۇ، ئامال بولماپتۇ. بۇ ئىككى بەدنىيەت ئوغۇلغا بۇ ئۇچ قىز تەڭ بولالماپتۇ. ئەخمەت شۇنچە ئۇزۇن نەرە تارتقان بولسىمۇ تاسما زادىلا چۈشمەپتۇ. ۋارقىراۋېرىپ ئاخىر ھوشىدىن كېتىپتۇ.

ئىككى ئاكىسى ئۇچ قىزنى قورقىتىپ:

— سەن ئۇچىڭ دادامنىڭ ئالدىغا بارغاندا، بىزنى مۇشۇ ئىككى ئوغلىڭىز قۇتۇلدۇردى. ئۇچ دېۋىنىڭ بېشىنى مۇشۇ ئىككى ئوغلىڭىز كېسىپ كەلدى، دەيسەن، ئەخمەتنىڭ گېپىنى چىقارغۇچى بولمايسەن. سورىسا، كۆرمىدۇق دەيسەن، ئەگەر ئۇنداق قىلىشمايدىغان بولساڭ، ئۇچىلەڭنىڭ بېشىڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمىز، — دەپ، ئۇلارنى قەسەم بېرىپتۇ. قىزلار نائىلاج، شۇنداق قىلىمىز دەپ قەسەم بېرىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئىككى تۇلپار، بىر دۇلدۇلغا بەشەيلەن مىنىپتۇ. ئۇچ كاللىنى غانجۇقىغا چېگىپتۇ. ئاندىن كەنئان شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار شامالدەك تېز يۈرۈپ، كەنئان شەھىرىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ بۇلارنى كۆرۈپ، ئىنتايىن خۇشال بولۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ياخشى ھۇجرىلارغا چۈشۈرۈپ، دەم ئالدۇرۇپتۇ، ئوزۇقلاندۇرۇپتۇ. ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھ ئىككى ئوغلى بىلەن، ئۇچ قىزنى ئوردىغا چاقىرتىپ:

— بالىلىرىم، ئىنىڭلار ئەخمەت قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىز كۆرمىدۇق، شاھ ئاتا، — دەپتۇ ئۇلار. پادىشاھ بۇ ئۇچ قىزدىنمۇ سۇرۇشتۇرۇپتۇ. قىزلار غەمكىن ھالدا بېشىنى ئېگىپ:

— كۆرمىدۇق، — دەيىشىپتۇ. پادىشاھ بۇ مەلىكىلەرنىڭ چىرايىدىكى ئالامەتلەردىن

بىرەر ئەھۋالنى پەملىگەندەك بوپتۇ. لېكىن ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەپتۇ. قىزلاردىن قانچە كوچىلاپ سورىغان بولسىمۇ، قىزلار بۇ ھەقتە گەپ قىلىشقا پېتىنالماپتۇ. پادىشاھ ئاخىر تەقدىرگە تەن بېرىپتۇ.

بىر قانچە كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى ئوغۇل ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن ئۈچ قىزنى نىكاھىغا ئالىدىغانلىقلىرى ھەققىدە پادىشاھقا كىشى قويۇپتۇ. پادىشاھ تويغا تەييارلىق كۆرۈشكە كىرىشىپتۇ. ھەر ئىككىلا ئوغۇلنىڭ قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىدىن ئېلىپ كەلگەن قىزنى ئالغۇسى كېلىپ، ئەلچى قويۇپتۇ. بىراق بۇ قىز ھەر ئىككىلا قىزنىڭ تەلىپىنى رەت قىپتۇ.

— مەن ئۆمۈر بويى ياتلىق بولماي، پادىشاھ بىلەن مەلىكىنىڭ خىزمىتىنى قىلماقنى قارار قىلدىم، شاھ ئالىيلىرىنىڭ بۇ ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىۋالىمەن، — دەپتۇ پادىشاھقا ئەرز قىلىپ.

پادىشاھ بۇ قىزنىڭ سۆزلىرىدە بىرەر سىر ھېكمەتنى بايقاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغلى ئەخمەتنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشىغا ئۈمىد باغلاپتۇ. شۇڭا بۇ قىزنى ياتلىق بولماي، خانىش ئايىمغا خىزمەت قىلىشقا ئەمر قىپتۇ. ئىككى ئوغۇل نائىلاج، قالغان ئىككى قىزنى نىكاھىغا ئاپتۇ. قىرىق بىر كېچە كۈندۈز توي قىلىپ، ئىككى ئوغۇل بىلەن ئىككى قىزنىڭ نىكاھ مۇراسىمىنى تاماملاپتۇ.

ئەمدى گەپنى نۇرغۇن مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، ئاخىر كوھىقاپنىڭ ئېغىزىدا قەپقالغان ئەخمەتتىن ئاڭلايلى.

ئەخمەت ئەتىسى تاڭ سەھەردە ھوشىغا كېلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئاكىلىرىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن دىلى ناھايىتى ئازابلىنىپتۇ. چىقىپ كېتىشنىڭ ئىلاجى بولمىغاچقا، ئارقىسىغا قايتىپ، ئۈچ ئاچا يولغا يېتىپ كەپتۇ. ئوتتۇرىدىكى يولغا كىرىپ، قىزىل دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ؛ شەھەرنى كېزىپ ئۆزى جەڭ قىلغان مەيدانغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ مەيداندىكى چىغىر يول بىلەن مېڭىپ، بىر غارنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. غار ئىچى بىلەن ئۇزاق يول يۈرگەندىن كېيىن بىر تۈزلەڭلىككە چىقىپتۇ. ئۇ تۈزلەڭنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن بىر ئويمانلىققا يېتىپ كەپتۇ. ئويمانلىقتىن ئۆتۈپ بىر تاغلىققا يېتىپ كەپتۇ. تاغ قاپتاللىرىدىن ئۆتۈپ بىر ئېگىز قاقاسلىققا كەپتۇ. ئۇ قاقاسلىقتىن ئۆتۈپ، پەسكە يۈزلەنگەنكەن بىر دەريا قاپتىلىغا كەپتۇ. دەريا قاپتىلىدىكى تۈزلەڭلىكتە بىر بوۋاي قوش ھەيدەپ يەر ئاغدۇرىۋاتقانكەن. بوۋاي ھۆكۈزنى ناھايىتى ئاستا ھەيدەپ، جىمجىت ئىشلەۋېتىپتۇ. ئەخمەت يېقىن كېلىپ بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋايمۇ جاۋابەن سالام قىپتۇيۇ، لېكىن گەپ قىلماپتۇ. ئەخمەت:

— ئەي بوۋا، بۇ ھۆكۈزىڭىز نېمانچە ئاستا؟ بۇنداق ئاستا ھەيدىسىڭىز بۇ يەرلەرگە قاچان قوش سېلىپ بولىسىز؟ ھۆكۈزنى جىمجىت ھەيدىمەي «ئوش، كەل، چۇ!» دەپ ئىلدام ھەيدىسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپتۇ.

— ئەي بالام، — دەپتۇ بوۋاي دەرھاللا، — ئۇنلۇك پاراڭ قىلمىغىن، مەن كالىنى ئوش، كەل، چۇ، دەپ ۋارقىراپ ھەيدىسەم بولمايدۇ. چۈنكى ماۋۇ تۇرغان تاغدا بىر يىلپىز بار. ئۇ يىلپىز مېنىڭ ئاۋازىمنى ئاڭلاپ قالسا، شۇ ھامان تاغدىن چۈشۈپ، ھۆكۈزنى يەپ كېتىدۇ. سەكسەن ياشقا كىرگەن بوۋايمەن، ئەگەر ھۆكۈزۈمدىن ئايرىلىپ قالسام، نېمە بىلەن تېرىكچىلىك قىلىمەن؟ شۇڭا مەن ھەر دائىم قوش ھەيدىگىلى كەلگىنىمدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلماستىن، ئاستا قوشۇمنى ھەيدەپ، ساق - سالامەت ئۆيۈمگە كېتىۋالىمەن.

ئەخمەت بوۋايغا مۇنداق دەپتۇ:
— قوشنى مەن ھەيدەپ تۇراي، ماڭا ئازراق يېمەكلىك ئەكىلىپ بەرسىڭىز بولارمۇ؟
— بولىدۇ، بالام، — دەپتۇ بوۋاي، — بىراق سەن قوش ھەيدىگەندە ھەرگىز ئۇنلۇك ئاۋاز چىقارما. بولمىسا، يا جېنىڭغا خەتەر يېتىدۇ، ياكى ھۆكۈزدىن ئايرىلىپ قالىسىز.
ئەخمەت ماقۇل بولۇپتۇ. بوۋاي تاماق ئەكىلىشكە كېتىپتۇ. بوۋاينىڭ قارىسى يۇتكەندىن كېيىن، ئەخمەت ھۆكۈزنى بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ھەيدەپتۇ. تاغدىكى يىلپىز بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال يېتىپ كەپتۇ. يىلپىز كېلىپلا ھۆكۈزگە ئېتىلىپتۇ. ئەخمەت بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئارغامچا بىلەن سىرتماق تاشلاپ، يىلپىزنى تۇتۇۋاپتۇ. ھۆكۈزنى قوشتىن چىقىرىۋېتىپ، يىلپىزنى قېتىپتۇ. ئۇرۇپ، سىلكىپ، ناھايىتى تېزلىكتە ھەيدەپتۇ. بوۋاي ئۆيدىن قايتىپ كەلگىچە ھەممە يەرنى ھەيدەپ، سۆرەمنىمۇ سېلىپ تۇزلەپ قويۇپتۇ. ئاندىن يىلپىزنى كەپىنىڭ ئارقىسىدىكى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى بوۋاينى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. بوۋاي بىر نەچچە زاغرا نان ۋە ئوسۇزلۇق ئېلىپ كەپتۇ. يەرلەرنىڭ ئولتۇرۇپتۇ. بوۋاي بىر نەچچە زاغرا نان ۋە ئوسۇزلۇق ئېلىپ كەپتۇ. يەرلەرنىڭ ھەممىسى ئاغدۇرۇلۇپ بولغانلىقىنى، ھەتتا سۆرەمنىمۇ سېلىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ خوش بولۇپ كېتىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئادەتتىكى تاماق ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن خجىل بولۇپ قاپتۇ.
ئەخمەت بوۋاينى كۆرۈپ:
— بوۋا كېلىڭ، قانداقلا تاماق بولسا، يەۋېرىمەن، تاماق تاللىمايمەن، — دەپتۇ. بوۋاي زاغرا بىلەن چاينى ئەخمەتنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ. ئەخمەت زاغرىنى ئىشتىھا بىلەن يەپتۇ. بوۋاي ئەخمەتتىن:
— ھۆكۈز قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.
— كەپىنىڭ ئارقىسىدا باغلاغلىق، — دەپتۇ ئەخمەت.
بوۋاي ئارقىغا ئۆتۈپ قاراپ باقسا راست، بىر دەرەخكە ھۆكۈز، يەنە بىر دەرەخكە يىلپىز باغلاغلىق تۇرغان. بوۋاي بۇ ئىشتىن ھەيران قاپتۇ ۋە كەپىگە كىرىپ ئەخمەتكە كۆپتىن ـ كۆپ تەشەككۇر ئېيتىپتۇ.
— بوۋا، — دەپتۇ ئەخمەت، — مېنىڭ سىزگە بىر ھاجىتىم بار ئىدى، ئېيتسام بولارمۇ؟
— قېنى، ئېيتقىن، بالام، قولۇمدىن كەلسىلا، ئورۇندايمەن، — دەپتۇ بوۋاي.
ئەخمەت مۇنداق ئىلتىماس قىپتۇ.
— ئەي بوۋا، مەن نېرىقى ئالەمدىن چۈشكەنىدىم، قايتىپ كېتەلمەيۋاتىمەن، مۇشۇ ئىشتا ماڭا بىر يول كۆرسەتكەن بولسىڭىز.
— بۇ ئىش بەكمۇ مۇشكۈل، — دەپتۇ بوۋاي، — ھازىرغىچە مەن بۇ ئالەمدىن نېرىقى ئالەمگە چىقىپ باققان بىرەر جانلىقنى ئۇچراتمىدىم، بىراق ئاڭلىشىمچە مۇشۇ ئالدىمىزدىكى يول بىلەن ناھايىتى ئۇزۇن يول يۈرسە يالپاق تاغ ناملىق بىر تاغقا يېتىپ بارارمىش. ئۇ تاغدا ئىككى دانە كۆك دۇلدۇل بارمىش. ئاشۇ تاغقا بېرىپ، ئاشۇ كۆك دۇلدۇلنىڭ ئوڭ تەرىپى بىلەن كېلىپ، «بىسمىللاھ» دەپ دۇلدۇلغا مىنىپ، ئۇنىڭ تىزگىنىنى ئاسمانغا قارىتىپ بىرلا تارتسا، دۇلدۇل شۇ ھامان نېرىقى ئالەمگە ئېلىپ چىقارمىش. بىراق دۇلدۇلنىڭ سول تەرىپىگە بېرىپ قالغان كىشىنى دۇلدۇل بىرلا تېپەرمىش، ئۇ كىشى شۇ ھامان يەنە مىڭ غۇلاچ يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتەرمىش. ئەگەر كۆڭلىڭىز تارتسا ئاشۇ تاغقا چىقىپ باقسىڭىز بولارمىكىن.
— بوۋا، سىزگە كۆپ رەھمەت، مەن ماڭاي، ماڭا بىر دۇئا قىلسىڭىز، — دەپتۇ

ئەخمەت.

بوۋاي كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ دۇئا قىپتۇ. ئەخمەت بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇرغۇن يول يۈرۈپ، كۆپ مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، ئاخىر يالپاق تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا ئىككى كۆك دۇلدۇل ئوتلاپ تۇرغۇدەك، ئەخمەت خۇشاللىقتىن ئېسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. چاپسان دۇلدۇلنى مىنىپ چىقىپ كېتىشنى ئويلاپ، دۇلدۇلنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن بېرىشنى يادىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. سول تەرىپىدىن يېقىنلاشقانكەن، دۇلدۇل بىرلا تېپىپتۇ. ئەخمەت يەنە مىڭ غۇلاچ يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتىپتۇ. هوشىغا كەلسە، بىر يايلاقتا دۆۋىلەپ قويۇلغان ئوت-چۆپنىڭ ئۈستىدە ياتقانكەن. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەخمەت تۇرۇپتۇ. قارىسا بىر كىشىنىڭ قاتتىق يىغا-زارە قىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئەخمەت ئۇ كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— ئەي ئاتا، نېمىشقا يىغلايلا؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بالام، سەن سورىما، مەن ئېيتماي، — دەپتۇ ئۇ كىشى. ئەخمەت:

— ئاتا، قانداقلا گەپ بولسا، ماڭا ئېيتسىلا، بەلكىم بىرەر ياردىمىم تېگىپ قالار، — دەپتۇ. ئۇ كىشى كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياشلىرىنى ئېقىتقان هالدا سۆزلەشكە باشلاپتۇ.

— ئوغلۇم، بۇ يەردە ئىككى شەھەر بار، بۇ ئىككى شەھەرنىڭ ئارىلىقىدا بىر دەريا بار. بۇ دەريانىڭ لېۋىدە ئۇزۇنلۇقى ئون ئالتە غۇلاچ، توغرىسى ئىككى غۇلاچ چۈشلۇقتا بىر ئەجدىها پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ ئەجدىهاغا هەر يىلى ئىككى شەھەردىن ئون ئىككىدىن يىگىرمە تۆت ئادەمنى يەم قىلىش ئۈچۈن تاشلاپ بېرىدۇ. ئەگەر ئەجدىهاغا يەمنى دەل ۋاقتىدا بېرىلمىسە، ئۇ مەخلۇق دەرهال دەريا‌غا كىرىپ توغرىسىغا يېتىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن دەريا سۇيى تېشىپ، ئىككى شەھەرگە بېسىپ كىرىپ، خاراب قىلىدۇ. مېنىڭ ئۈچ ئوغلۇم بار ئىدى، ئالدىنقى يىلى بىر ئوغلۇمنى تۇتۇپ كەتتى. ئۇنى ئاپىرىپ ئەجدىهاغا يەم قىلىشتى. ئۆتكەن يىلىمۇ بىر ئوغلۇمنى تۇتۇپ كېتىپ، ئەجدىهاغا تاشلاپ بەردى. بۇ يىل يەنە بىر ئوغلۇمنى تۇتۇپ كەتتى. ئۇنى ئەتە ئەجدىهاغا يەم قىلغۇدەك. مەن بۇ بالىلىرىمنىڭ قايغۇ - مۇسىبىتىدە يىغلاپ، يۈرەكلىرىم لەختە-لەختە قان بولۇپ كەتتى. ماڭا نېمە كەلگۈلۈكتۇر بۇ؟

ئەخمەت بوۋايدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپتۇ. بوۋايغا تەسەللى بېرىپ:

— ئەي ئاتا، كۆپ قايغۇرماڭ، ماڭا پادىشاهنىڭ يېنىغا باردىغان يولنى كۆرسىتىپ قويۇڭ، مەن بېرىپ، سىزنىڭ ئوغلىڭىزنى يانداۇرىۋېتەي، ئورنىغا مەن ئۆزۈم باراي، — دەپتۇ.

ئۇ كىشى:

— قاراپ تۇرۇپ سىزنى ئەجدىهاغا يەم قىلىپ بەرسەم قانداق بولىدۇ؟ — دەپتۇ.

— ئەي ئاتا، — دەپتۇ ئەخمەت، — مەن بىر يالغۇز غېرىپمەن بۇ دۇنيادا هېچ نەرسەم يوق. مەن ئوغلىڭىزنىڭ ئورنىغا باراي، ېشىمغا كەلگىنىنى كۆرەرمەن، رىسقىم بولسا، هايات قالارمەن، رىسقىم تۈگىگەن بولسا، ئەجدىهاغا يەم بولارمەن. سىز مەندىن كۆپ قايغۇرماي، ماڭا پادىشاه بىلەن كۆرۈشۈشنىڭ ئامالىنى ئېيتىپ بېرىڭ.

ئۇ كىشى:

— ئۇنداق بولسا، سىزنى خۇداغا تاپشۇردۇم، ئوغلۇم، پادىشاه ۋەزىر - ۋۇزىرالىرى بىلەن بىر سائەت ئىلگىرى ئوغلۇمنى ئېلىپ، بۇ يەردىن يۈرۈپ كەتتى، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، مەن ئارقىسىدىن يېتىشەي، — دەپتۇ ئەخمەت. ئۇ ئادەم بىر يارام ئاتنى مىندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەخمەت ئاتنى قۇيۇندەك تېز ھەيدەپ، بىر پەستىلا پادىشاھنىڭ لاۋۇ ـ لەشكەرلىرىگە يېتىشۋاپتۇ.

— داد، پادىشاھى ئالەم! — دەپتۇ ئەخمەت يېقىنلاپ كېلىپ، پادىشاھ بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، بىر سول قول ۋەزىرىنى:

— سەن ئۇنىڭ دەردىنى تىڭشاپ باق، — دەپ ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر ئەخمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— نېمە دەردىڭ بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئەخمەت:

— سىز پادىشاھمۇ؟ — دەپتۇ.

— ياق، مەن پادىشاھنىڭ سول قول ۋەزىرى، — دەپتۇ ۋەزىر. ئەخمەت:

— مەن ئەرزىمنى پادىشاھنىڭ ئۆزىگە ئېيتىمەن، — دەپ تۇرىۋاپتۇ. سول قول ۋەزىر بېرىپ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرگە:

— سەن بېرىپ ئۇنىڭ ئەرزىنى سوراپ كەل، — دەپ ئەمىر قىپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر كېلىپ ئەخمەتتىن نېمە دەردى بارلىقىنى سوراپتۇ.

— سىز پادىشاھمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەخمەت.

— ياق، — دەپتۇ ۋەزىر، — مەن پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى. نېمە ئەھۋال بولسا، ماڭا ئېيتىڭ، مەن پادىشاھقا يەتكۈزىمەن.

— مەن پادىشاھتىن ئۆزگە كىشىگە داد ئېيتمايمەن. خاپا بولماي مېنى پادىشاھ بىلەن كۆرۈشتۈرسىڭىز، — دەپتۇ.

ئوڭ قول ۋەزىر بېرىپ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ كۆڭلىدە: «بۇ قانداق ئىش بولۇپ كەتتى، ئوڭ قول ۋە سول قول ۋەزىرلىرىم سورىيالمايدىغان ئەرز يوق ئىدى» دەپ ئويلاپ، ياساۋۇللىرىغا پەرمان قىپتۇ:

— ئۇ داد ئېيتماقچى بولغان يىگىتنى ئېلىپ كېلىڭلار!

ياساۋۇللار ئەخمەتنى باشلاپ كەپتۇ.

پادىشاھ ئەخمەتتىن:

— سىزنىڭ نېمە دادىڭ بار ئىدى؟— دەپ سوراپتۇ.

— ئەي كەرەملىك شاھ ئالىيلىرى، — دەپتۇ ئەخمەت تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، — ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن، دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن. ئاڭلىسام شەھەرلىرىگە يېقىن دەريا لېۋىدە بىر ئەجدىھا بارىكەن. ئۇنىڭغا ھەر يىلى يىگىرمە تۆت ياش يىگىتنى يەم قىلىدىغان ئىش بارىكەن. پالان يايلاقتىكى پۇكۇن كىشىنىڭ ئۇزاقى يىلمۇ بىر ئوغلى يەم قىلىنغانىكەن، ئۆتكەن يىلمۇ بىر ئوغلى يەم قىلىنىپتۇ. بۇ قېتىم يەنە كەلگۈلۈك شۇ بىچارىنىڭ بېشىغا كەپتۇ. ئۇنىڭ كەنجى ئوغلىنى تۇتۇپ مېڭىشىپلا. ئۇ ئادەم ئوغۇللىرىنىڭ دەرد ـ ئەلەمىدا خۇدايى تائالاغا ناله قىلىپ يىغلاۋېتىپتۇ. ئەگەر ئۆزلىرىدىن ئىجازەت بولسا، شۇ ئوغۇلنىڭ ئورنىغا مېنى تۇتسىلا، ئۇنى يەيدىغان ئەجدىھا مېنى يېسۇن، ئۇ بالا ئاتىسىنىڭ يېنىغا قايتۇرۇلسا.

پادىشاھ ئەخمەتنىڭ تەكلىپىنى ماقۇللاپتۇ. ئۇ كىشىنىڭ ئوغلىنى چاقىرتىپ، قايتىشقا ئىجازەت قىپتۇ. ئەخمەت مىنىپ كەلگەن ئاتنى بۇ ئوغۇلغا بېرىپتۇ. ئۇ بالا ئەخمەتكە چەكسىز مىننەتدارلىقلارنى بىلدۈرۈپ، كۆز يېشى قىلغان ھالدا ئاتقا مىنىپ قايتىپتۇ. ئەخمەت

ياساۋۇللارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، شەھەرگە كىرىپتۇ. شۇ كۈنى ئەجدىھاغا يەم قىلىنىدىغان يىگىرمە تۆت يىگىت تەق قىلىنىپتۇ. ئۇلارغا تاتاملار تارتىلىپ زىياپەت بېرىلىپتۇ. ئەتىسى ئۇلارنى دەريا بويىدىكى قورغانغا ئېلىپ بېرىلىپتۇ. بۇ يەردە ئۇچ دەرۋازا بار ئىكەن. ئىككى شەھەرنىڭ پادىشاھلىرى ئۆزلىرى تەييارلىغان يىگىتلەرنى ئەجدىھاغا يەم قىلىش ئۈچۈن بىرىنچى، ئىككىنچى دەرۋازىدىن ئۆتكۈزۈپ ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۈچىنچى دەرۋازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ياساۋۇللار يىگىتلەرگە:

— ئەمدى بۇ دەرۋازىنى ئۆزۈڭلار ئاچىسىلەر، ئاندىن ئەجدىھا سىلەرنى دەم تارتىپ يەيدۇ. يەپ بولغاندىن كېيىن قورسىقى تۇيۇپ كىشنەيدۇ. شۇندىن كېيىن بىز قايتىپ كىرىپ كېتىمىز، — دەپتۇ. ياساۋۇللار بىرىنچى، ئىككىنچى دەرۋازىنى تاقاپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئىككى شەھەر پادىشاھى ياساۋۇللىرى بىلەن بىرگە يىراقراق بىر جايدا ساقلاپ تۇرۇپتۇ. ئەخمەت قالغان يىگىتتىن:

— بۇرادەرلەر، ئەجدىھا بىزنى يەمدۇ ياكى بىز ئەجدىھانى يەيمىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەجدىھانى بىز قانداق يەيمىز، — دەپتۇ يىگىتلەر غەمكىنلىك بىلەن، —ئەلۋەتتە ئەجدىھا بىزنى يەيدۇ - دە.

— ياق، — دەپتۇ ئەخمەت، — بىز يىگىرمە تۆت تۇرۇپ بىر ئەجدىھاغا تەڭ كېلەلمەيمىزمۇ؟ ئون بىرىڭلار دەرۋازىنىڭ ئوڭ قانىتىنى تارتىڭلار، ئون ئىككىڭلار سول قانىتىنى تارتىڭلار. مەن دەرۋازىنىڭ ئوتتۇرىدا تۇرىمەن. سىلەر دەرۋازا قانىتىنىڭ ئارقىسىغا مۇكۈنۈپ تۇرۇرۇڭلار.

ئەخمەتنىڭ سۆزلىرىنى ھەممە يىگىت ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئەخمەت خاسىيەتلىك شەمشىرىنى قولىغا ئېلىپ بىرلا شىلتىغانكەن ئىككى يېرىم غۇلاچ ئۇزىراپتۇ. شەمشەرنى توغرىسىغا تۇتۇپ دەرۋازىنىڭ ئوتتۇرىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ. ئاندىن يىگىتلەرگە:

— دەرۋازىنى ئېچىڭلار! — دەپتۇ.

يىگىتلەر دەرۋازا قانىتىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋېلىپ، دەرۋازىنى ئېچىپتۇ. ئەجدىھا بىرلا دەم تارتقانكەن، ئەخمەت ئەجدىھانىڭ ئېغىزىدىن كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. خاسىيەتلىك شەمشەر ئەجدىھانى ئىككى تەرەپتىن تىلىپ ئىككى ياتا قىلىۋېتىپتۇ. ئەجدىھا خۇددى قوغۇن پېچىلغاندا كاسىلانغاندەك ئىككى كاسا بولۇپ ئۆلۈپتۇ. ئۇنىڭ بىر كاسىسى دەريانىڭ قېشىدا قىلىپ، بىر كاسىسى دەريا‌غا چۈشۈپتۇ. دەريا توسۇلۇپ قاپتۇ.

ئەخمەت:

— قېنى يىگىتلەر، بۇياققا چىقىڭلار، — دەپ ۋارقىراپتۇ. يىگىتلەر قورقۇنچ ئىچىدە دەرۋازىنىڭ قانىتىدىن باشلىرىنى چىقىرىشىپ قارىسا، ئەجدىھا ئۆلگەن، ئەخمەت ساق-سالامەت تۇرغۇدەك. ئۇلار خۇشاللىقتىن چۇقۇرۇشۇپ كېلىپ، ئەخمەتنى قۇچاقلاپ، مۇبارەكلىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا دەريا سۇيى شەھەرگە بېسىپ كىرىشكە ئاز قاپتۇ. ئىككى شەھەر پادىشاھى ياساۋۇللارنى چاقىرىپ:

— ئەجدىھاغا بېرىلمىدىغان يەم بېرىلمىدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بېرىلىپ بولدى، — دەپتۇ ياساۋۇللار.

— ئۇنداقتا دەريا سۇيى نېمىشقا توسۇلۇپ قالىدۇ؟

ياساۋۇللار بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەي:

— بىز تەكشۈرۈپ باقايلى، — دەپ يىگىتلەر سولانغان جايغا كەپتۇ. قارىسا، ئۇچىنچى دەرۋازا ئوچۇق تۇرغان، ئەمما، يىگىتلەر بەخىرامان ئۇيناپ - كۈلۈپ يۈرگۈدەك. ياساۋۇللار

يېتىپ كېلىپ:
— هاي نېمىشقا ئەجدىھاغا يەم بولۇشماي، چوقۇرۇشۇپ يۈرۈشسەن؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ. يىگىتلەردىن بىرى:
— ئەجدىھانى ئاللا بۇرۇن ئوبدان تائام بىلەن تويغۇزۇپ قويدۇق. ئەجدىھا ئەمدى ئۇسساپ كېتىپ، دەريا‌غا كىرىپ يېتىۋالدى، — دەپتۇ. ياساۋۇللار كېلىپ ئوبدان قارىسا، ئەجدىھا ئىككى ياتا بولۇپ يېتىپتۇ، بىر ياتىسى قىرغاقتا تۇرغۇدەك، بىر ياتىسى دەريادا. بۇنى كۆرگەن ياساۋۇللار دەرھال بېرىپ، ئىككى شەھەر پادىشاھىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ. ئىككى پادىشاھ لەشكەرلىرىنى باشلاپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئەجدىھانىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپتۇ.
— بۇنى كىم ئۆلتۈردى؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇلار.
يىگىتلەر جاۋاب بېرىپ:
— مۇشۇ يىگىت ئۆلتۈردى، — دەپ ئەخمەتنى كۆرسىتىپتۇ. ھەر ئىككى پادىشاھ ئەخمەتكە بارىكاللا ئېيتىپتۇ. ئاندىن لەشكەرلەر ۋە يىگىرمە تۆت يىگىت بىرلىكتە كۈچ چىقىرىپ، ئەجدىھانىڭ ياتىسىنى دەريادىن قىرغاققا سۆرەپ چىقىپتۇ. سۇ ئۆزىنىڭ يولى بىلەن راۋان ئېقىپ كېتىپتۇ. ئىككى شەھەر ئاپەتتىن ساقلىنىپ قاپتۇ. ئەخمەت پادىشاھلىرى ئەخمەتنى ئۆز شەھىرىگە پادىشاھ قىلىش ئۈچۈن تالىشىپ قاپتۇ. ئەخمەت ئۇلارغا:
— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھلار، مەن بۇ يەرگە پادىشاھ بولۇش ئۈچۈن چۈشكەن ئەمەسمەن. مەن نېرىقى ئالەمدە بىر پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلى ئىدىم. ئاتامنىڭ چاھار بېغىغا ئۈچ دېۋە ھۇجۇم قىلىپ، خاسىيەتلىك دەرەخنى ئوغۇرلىغانلىقتىن، ئاتام مېنى ئۇلار بىلەن جەڭ قىلىشقا پەرمان قىلغان. مەن بۇ ياقتا چۈشۈپ، ئۈچ دېۋە پادىشاھنى يوقاتتىم، لېكىن قايتىپ چىقىپ كېتىشنىڭ ئامالىنى قىلالمىدىم. ماڭا بۇ يەردە پادىشاھلىقنىڭ كېرىكى يوق، ئەڭ ياخشىسى ئۆز دىيارىمغا قايتىپ، ئاتا ـ ئانامنىڭ خىزمىتىنى قىلسام، مېنىڭ مۇشۇ ئىشىمغا بىر ياخشى تەدبىر كۆرسەتكەن بولساڭلار، سىلەردىن كۆپ مىننەتدار بولار ئىدىم، — دەپتۇ.
پادىشاھلار بۇنىڭغا ماقۇل بولۇپتۇ. لېكىن ئۆز شەھەرلىرىدە ئۈچ كۈندىن مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. ئېخمەت ماقۇل بوپتۇ ۋە قالغان يىگىرمە ئۈچ يىگىت بىلەن بىرلىكتە ئىككى شەھەردە ئالتە كۈن مېھمان بولۇپتۇ. يەتتىنچى كۈنى ئىككى پادىشاھ ئەخمەتنىڭ ئىشى توغرىلىق كېڭەش ئۆتكۈزۈپتۇ. كېڭەشتە مۇلازىملاردىن بىرى:
— بىزنىڭ مۇشۇ شەھىرىمىزدە بىر بوۋاي بار، ئۇ بوۋاي ئىككى شەھەرنىڭ بارلىق ئەھۋالىدىن خەۋەردار. ھەتتا تاغۇ دەشتلىرىگە قەدەر پىششىق بىلىدۇ. شۇنىڭدىن بىر مەسلىھەت ئېلىپ باقساق قانداق بولار؟ — دەپتۇ.
— ئۇ بوۋاينى چاقىرىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ پادىشاھ.
بىر قانچە ياساۋۇل بېرىپ، ئۇ بوۋاينى ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇ بوۋايغا ياخشى تون ـ سەرۇپايلارنى كىيدۈرۈپتۇ. ئېسىل نازۇ ـ نېمەتلەر بىلەن قىممەتلىك سوۋغاتلارنى ئىنئام قىپتۇ. بوۋاي بۇ ئىلتىپاتتىن ھەيران بولۇپ:
— ماڭا بۇنچىۋالا ئىلتىپات قىلىشقا نېمە سەۋەب بولدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.
— سىز بىزگە بىر ئىش توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىشكە كېرەك بولۇپ قالدىڭىز، — دەپتۇ پادىشاھ.
— ئۇنداق بولسا، ئالدى بىلەن خىزمەتنى بەجا كەلتۈرسەم، ئاندىن ئىنئامنى قوبۇل قىلسام، — دەپتۇ بوۋاي.

— ئەي دانىشمەن بوۋاي، مۇنۇ يىگىت بۇ ئالەمدىن نېرىقى ئالەمگە چىقىپ كەتمەكچى ئىدى، — دەپتۇ پادىشاھ ئەخمەتنى كۆرسىتىپ، — قانداق قىلغاندا نېرىقى ئالەمگە ئوخشۇشلۇق چىقىپ كېتەلەيدۇ. مۇشۇ ھەقتە بىزگە بىر يول كۆرسەتسەك.

بوۋاي بىر پەس جىمجىت ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. ئاندىن مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئالەمدىن نېرىقى ئالەمگە چىقىپ كېتىش ئادەمزات قولىدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن سۇمرۇغ قۇشنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرمىگىچە ئىش پۈتمەيدۇ.

— سۇمرۇغ قۇشنىڭ ياردىمىنى قولغا قانداق كەلتۈرگىلى بولىدۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— بۇنى بىر نەرسە دېمەك تەس، — دەپتۇ بوۋاي ساقلىنى سىلاپ ئويغا چۆكۈپ، — مەن بىر ئەھۋالنى بىلىمەن، مۇشۇ شەھەردىن شەرققە قاراپ ئۈچ كۈن ماڭسا، بىر ئېگىز تاغ بار. تاغنىڭ قېيا تەرىپىدىكى غاردا سۇمرۇغنىڭ ئۇۋىسى بار. سۇمرۇغ ھەر يىلى ئۈچ نەپەر بالا چىقىرىدۇ. لېكىن بالىلىرى ئەمدىلا ئۇچۇرما بولاي دېگەندە قېيا ئەتراپىنى ماكان قىلغان بىر ئەجدىھا ئۆڭكۈرگە چىقىپ، سۇمرۇغ بالىلىرىنى يەپ كېتىدۇ. ئانا سۇمرۇغ بۇ ئەھۋالدىن كۆپ ئازاب چېكىدۇ. ئۇنى مۇشۇ ئازابتىن قۇتۇلدۇرغىلى بولسا، سۇمرۇغنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولسا كېرەك.

ئەخمەت بۇ گەپنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇرسەن بوپتۇ. دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، يولغا چىقىشقا ئىجازەت سوراپتۇ. ئىككى پادىشاھ ئۇزۇق - تۆلۈك ۋە باشقا لازىمەتلىكلەرنى تەييار قىلىپ ئەخمەتنى يېرىم كۈنلۈك يىراقلىققا قەدەر ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئەخمەت كۆپ يوللارنى بېسىپ، ئاخىر قىيانىڭ يېنىغا يېتىپ كەپتۇ. قىيادىن يامىشىپ ئۆڭكۈرگە يېقىن جايغا چىقىپتۇ. بىر تاشنىڭ ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن، بىرئاز دەم ئېلىۋېلىشنى ئويلاپ، تاش ئۈستىدە بىر پەس ئولتۇرۇپتۇ. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن ئەخمەت تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئەخمەتنىڭ قۇلىقىغا قاتتىق چۇقىراشقان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئەخمەت ئويغىنىپ قارىسا، ئۆڭكۈردىكى قۇش بالىلىرى ئېچىرقاشقان ئاۋازدا چۇقۇرۇشۇۋاتقانىكەن. نېمە ئىش بولغاندۇر دەپ قارىسا، پەستىن بىر ئەجدىھا قىياغا يامىشىپ چىقىپ، سۇمرۇغ بالىلىرىنى يېمەكچى بولۇۋېتىپتۇ. ئەخمەت دەرھال يېنىدىكى زەھەرلىك ئوقيانى ئېلىپ، ئەجدىھاغا قارىتىپ ئوق ئۇزۇپتۇ. ئوق ئەجدىھانىڭ بېشىغا سانجىلىپتۇ. ئەجدىھا قىيادىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. لېكىن ئۆلمەپتۇ. بار كۈچى بىلەن ۋارقىراپ، ئېغىزىدىن ئوت چېچىپتۇ، قىياغا قايتىدىن يامىشىپتۇ. ئەخمەت دەرھال يۇغان بىر قۇرام تاشنى قىياغا دومىلىتىپتۇ. تاش ئەجدىھانىڭ بېشىغا چۈشۈپتۇ. ئەجدىھانىڭ بېشى خېمىرەك ئېزىلىپ كېتىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ تېنى ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ جان تالىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ تېنىنى ئۇرۇشلىرىدىن تاغ ۋە قىيالار تىترەپ كېتىپتۇ. قىيادىن تاشلار دومىلاپ چۈشۈشكە باشلاپتۇ. ئەخمەتنىڭ ھاياتى خەتەر ئىچىدە قاپتۇ. ئەخمەت مىڭ تەستە ئۆزىنى ئۆڭكۈر ئىچىگە ئېلىۋاپتۇ. سۇمرۇغ بالىلىرى ئەخمەتنى قانىتىنىڭ ئاراسىغا ئېلىپ قوغداپتۇ. ئەجدىھا بىر پەستىن كېيىن ئۆلۈپتۇ. جىلغا ئىچى تىنجىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئانا سۇمرۇغ ئوۋدىن قايتىپ كەپتۇ. ئۇ بىر چوڭ كىيىكنى ئېلىپ كېلىپ، ئۆڭكۈرگە قويۇپتۇ. نەچچە ۋاقىتتىن بىرى گۆش كېلىش بىلەنلا ئۆزىنى ئېتىپ تۇرىدىغان سۇمرۇغ بالىلىرى بۇگۈن قاراپمۇ قويماپتۇ. سۇمرۇغ قۇش ھەيران بولۇپ:

— ھەي بالىلىرىم، نېمە بولدۇڭلار؟ بىر نەرسە يەۋالدىڭلارمۇ - يە؟ — دەپ سوراپتۇ.

سۇمرۇغ بالىلىرى ئانىسىغا:

— ئەي ئانا، ياخشىلىققا ياخشىلىقمۇ ياكى ياخشىلىققا يامانلىقمۇ؟ — دەپتۇ.

— ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق، — جاۋاب بېرىپتۇ سۇمرۇغ قۇش.

سۇمرۇغ بالىلىرى:

— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىزنىڭ تالاي قېرىنداشلىرىمىزنى يەپ كەتكەن، بىزنى

ئاينىتمىغان ئەجدىھا بۇگۈن بىزنىمۇ يېمەكچى بولۇپ قىيادىن چىققانىدى. ئۇنى بىر يىگىت ئۆلتۈردى. ئۇنىڭ بىر ھاجىتى بار ئىكەن، شۇنى راۋا قىلىشىڭىز ئاندىن ئەت يەيمىز، — دەپتۇ.

— ۋاي باللىرىم، — دەپتۇ سۇمرۇغ قۇش، — مەن قولۇمدىن كەلسىلا راۋا قىلاي، ئۇ يىگىت قېنى؟

سۇمرۇغ باللىرى قانىتىنىڭ ئاربىسىدىن ئەخمەتنى چىقىرىپتۇ. سۇمرۇغ قۇش ئەخمەتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى قاناتلىرى بىلەن سىيلاپتۇ.

— نېمە ھاجىتىڭىز بولسا ئېيتىڭ، — دەپتۇ.

ئەخمەت ئۆزىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى بايان قىلىپ، ھاجىتىنى ئېيتىپتۇ. سۇمرۇغ ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشقا ماقۇل بوپتۇ. بىراق يول ئۇزۇن، ئوزۇقلۇق تەييارلىمىسا بولمايدىكەن. سۇمرۇغ قۇش ئۇچۇپ كېتىپتۇ - دە، بىر پەستىن كېيىنلا بىر يوغان كىيىكنى ئېلىپ كەپتۇ. ئەخمەت ئۇنى تولۇمچە سويۇپتۇ. تېرىسىنى تولۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا سۇ ئاپتۇ. ئاندىن كىيىك گۆشىنى ئاپتۇ. بۇلارنى سۇمرۇغ قۇشنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، ئۆزىمۇ سۇمرۇغنىڭ دۇمبىسىگە قونۇپ ئولتۇرۇپتۇ. سۇمرۇغ قۇش ئەخمەتكە:

— ئوڭ تەرەپكە قارىسام گۆشنى بېرىڭ، سول تەرەپكە قارىسام سۇنى بېرىڭ، — دەپتۇ.

ئەخمەت شۇ بويىچە قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. سۇمرۇغ كۆككە كۆتۈرۈلۈپتۇ. بەش يۈز غۇلاچ كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن سۇمرۇغقا ماغدۇرسىزلىق يېتىپتۇ. ئوڭ تەرەپكە قارىغانكەن گۆشنى بېرىپتۇ، سول تەرەپكە قارىغانكەن سۇنى بېرىپتۇ. سۇمرۇغ قايتىدىن كۆچلىنىپ ئەخمەتنى مىڭ غۇلاچ ئېگىزلىككە، يەنى دۇلدۇل ئوتلاپ تۇرغان يايلاققا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئەخمەت ئوۋ ئىزدەپ بىر كىيىكنى ئېتىپ كەپتۇ. تېرىسىنى تولۇمچە سويۇپ، ئىچىگە سۇ قاچىلاپتۇ. گۆشنى، سۇنى ئېلىپ، سۇمرۇغنىڭ ئۈستىگە مىنىپتۇ. سۇمرۇغ يەنە كۆككە كۆتۈرۈلۈپتۇ. بۇ قېتىم سۇمرۇغ پات - پاتلا ئوڭ - سولغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئوڭغا قارىسا گۆش بېرىپتۇ، سولغا قارىسا، سۇ بېرىپتۇ. كوھىقاپتىن چىقىپ بولۇشقا ئاز قالغاندا گۆش بىلەن سۇ تۈگەپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا سۇمرۇغ ئوڭ تەرىپىگە قارىغانكەن ئەخمەت تەڭلىككە چىدىماي، ئۆزىنىڭ يانپىشىدىن بىر پارچە گۆشنى كېسىپ سۇمرۇغنىڭ ئېغىزىغا تاشلاپتۇ. ئەخمەت شۇندىن كېيىن تولۇمغا قارىسا سۇ تۈگىگەن. قانداق قىلارمەن دەپ يىغلاپ ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. بىر پەستىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ قارىسا، تولۇم كۆز ياشلىرى بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا سۇمرۇغ سول تەرىپىگە قاراپتۇ. ئەخمەت تولۇمدىكى كۆز ياشلىرىنى سۇ ئورنىدا سۇمرۇغقا بېرىپتۇ. شۇندىن كېيىن سۇمرۇغ قۇش تېخىمۇ جانلىنىپ ئۇچۇپتۇ. ئاخىر ئەخمەتنى ساق - سالامەت ھالدا كوھىقاپتىن بۇ ئالەمگە ئېلىپ چىقىپتۇ. سۇمرۇغ شۇندىن كېيىن:

— ئەي يىگىت، ئەڭ ئاخىرقى بەرگەن گۆش بىلەن سۈيىڭىز ئالدىنقىلىرى بىلەن زادىلا ئوخشىمىدى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاخىرقى قېتىم بەرگەن گۆشنى مەن يانپېشىمدىن كېسىپ بەرگەن، سۇ بولسا مېنىڭ كۆز يېشىمدىن ئىبارەت ئىدى. چۈنكى ئۇ چاغدا، گۆش، سۇ تۈگىگەنىدى، — دەپتۇ ئەخمەت.

سۇمرۇغ قارىسا راست، ئەخمەتنىڭ يانپاشلىرى قانغا بويالغان، كۆزلىرىنىڭ نۇرى كەتكەن. سۇمرۇغ دەرھال قاناتلىرىنى يېيىپ، ئەخمەتنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى ۋە يانپاشلىرىنى سىلاپتۇ. ئەخمەتنىڭ تېنى ئەسلىگە كەپتۇ. كۆزى روشەنلىشىپتۇ. سۇمرۇغ شۇندىن كېيىن يېنىدىن ئۇچ تال پەينى يۇلۇپ ئەخمەتكە بېرىپتۇ. بۇ پەيلەرنىڭ بىرى تۇم ئاق، يەنە بىرى تۇم قارا، يەنى بىرى ئالا يېشىل رەڭدە ئىكەن. سۇمرۇغ بۇ پەيلەرنىڭ خاسىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— كىمكى بۇ ئاق پەيدىن بىر تال قىلنى يېسە، سەكسەن ياشلىق بوۋايغا ئايلىنىدۇ، ئالا يېشىل رەڭلىك پەيدىن بىر تال قىلنى ئاغزىغا سېلىپ، ئويلىغان ئارزۇسىغا قەدەم باسسا، كۆتكەن مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. قارا رەڭلىك پەينى ھەرقانداق ئاغرىق كىشىگە بىرلا سۈرتسە شۇ ھامان ساقىيىپ كېتىدۇ. ئەگەر بېشىڭىزغا بىرەر مۇشكۈلچىلىك چۈشۈپ ماڭا موھتاج بولسىڭىز مۇشۇ قارا پەيدىن بىر تال قىلنى كۆيدۈرسىڭىزلا، مەن يېنىڭىزدا ھازىر بولىمەن.

ئەخمەت سۈمرۇغ قۇشقا كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ. سۈمرۇغ ئەخمەت بىلەن خوشلىشىپ، بالىلىرىنىڭ يېنىغا قايتىپتۇ.

ئەخمەت شۇ ماڭغانچە بىر جاڭگالغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ جاڭگالدا بىر كەيمە تاز پادىچىلىق قىلىپ يۈرگەنكەن.

— ئەي پادىچى، — دەپتۇ ئەخمەت، — بۇ مالىلار كىمنىڭ؟

تاز جاۋاب بېرىپ:

— كەنئان شەھىرىنىڭ پادىشاھىنىڭ، — دەپتۇ.

ئەخمەت بۇ مالىلارنىڭ ئۆز ئاتىسىنىڭ ئىكەنلىكىنى، ھازىر ئۆز دىيارىغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئەخمەت ئويلىنىپ، شەھەرگە قانداق كىرىش ھەققىدە باش قاتۇرۇپتۇ. ئۇ:

— ئەي پادىچى، ھازىر شەھەردە قانداق ئەھۋال بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھازىر، — دەپتۇ پادىچى جاۋاب بېرىپ، — شەھەر خەلقىنىڭ ئېغىزىدا كوھىقاپتىن ئېلىپ كەلگەن ئۈچ قىز ھەققىدىكى پاراڭلار كۆپ سۆزلىنىۋاتىدۇ. ئۇ قىزلاردىن ئىككىسىنى پادىشاھنىڭ ئىككى ئوغلى نىكاھىغا ئالغانمىش، ئەمما يەنە بىر قىز زادىلا ياتلىق بولغىلى ئۇنىمايۋېتىپتۇ.

ئەخمەت پادىچىغا:

— مەن ئەگەر بېشىڭدىكى يارىنى سەللىمازا ساقايتىپ قويسام، ماڭا نېمە بېرىسەن؟ دەپتۇ.

— ئەگەر راستىنلا ساقايتىپ قويسىڭىز، مۇشۇ يەردە قاپقانغا چۈشۈپ قالغان بىر توكۇر ئۆچكەم بار، شۇنى بېرىمەن، — دەپتۇ پادىچى. ئەخمەت:

— قېنى بېرى كەل، — دەپتۇ. پادىچى يېقىن كەپتۇ. ئەخمەت قۇمنى كولاپ، باش پاتقۇدەك كاتاك ياساپتۇ. ئاندىن پادىچىغا:

— كاللاڭنى بۇ يەرگە تىق، — دەپتۇ. پادىچى كاللىسىنى تىقىپتۇ. ئۇنىڭ بېشىنى قۇمغا كۆمۈپتۇ. ئەخمەت شۇندىن كېيىن يېنىدىكى قارا پەينى چىقىرىپ، پادىچىنىڭ بېشىغا سۈرتۈپتۇ. پادىچىنىڭ بېشىدىكى قۇماقلارنىڭ ھەممىسى خۇددى ئاق شاپاق دوپپىدەكلا ئۆلگۈچە ئاجراپ، قۇمدا قاپتۇ. پادىچىنىڭ بېشىغا قاپقارا چاچ ئۇنۇپتۇ. ئەخمەت پادىچىنىڭ سۇ بويىغا باشلاپ بېرىپ:

— قېنى سۇغا قارىغىن، — دەپتۇ.

پادىچى ئۆز ئەكسىنى سۇدا كۆرۈپ، بەكمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. توكۇر ئۆچكىسىنى ئېلىپ كېلىپ ئەخمەتكە بېرىپتۇ.

ئەخمەت شۇندىن كېيىن پادىچى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزىنىڭ ئېسىل كىيىملىرى بىلەن پادىچىنىڭ كونا جەندە چاپان ۋە ئەسكى ئىشتانلىرىنى ئالماشتۇرۇپتۇ. بېشىغا پادىچىنىڭ بېشىدىن ئاجرىغان قۇماق دوپپىنى كىيىپتۇ. توكۇر ئۆچكىنى يېتىلەپ شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەر رەستىلىرىنى ئارىلاپ كېتىۋاتسا، بىر زەرگەرنىڭ دوكىنىغا كۆزى چۈشۈپتۇ. قارىسا، قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىدىن ئېلىپ كەلگەن قىزنىڭ بىر تال بىلەزۈكى زەرگەرنىڭ قولىدا تۇرغۇدەك. زەرگەر ئۇنى ئوتتا تاۋلاپ، پەردازلاۋېتىپتۇ. ئەخمەت بۇنى كۆرۈپ دەرھال زەرگەرنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ:

— ئۇستام، مېنى شاگىرتلىققا ئالسىڭىز، — دەپتۇ.
— مالڭ، سەندەك كىيمە تاز قانداقمۇ زەرگەر بولالىسۇن، — دەپتۇ زەرگەر. ئەخمەت يالۇۋرۇشقا باشلاپتۇ.
— ئۇستام، سىز بۇ شەھەردىكى ئەڭ ئۇستا زەرگەركەنسىز، مېنىڭ زەرگەرلىكنى بەكمۇ ئۆگەنگۈم بار ئىدى. مېنى شاگىرتلىققا ئالسىڭىز، مۇشۇ ئۆچكەمنى ئۆلتۈرۈپ بېرىمەن. گۆشنى ھەر كۈنى يەڭ، گۆش تۇگىگەن ھامان مېنى چىقىرىۋەتسىڭىزمۇ مەيلى.
بۇ سۆزنى ئاڭلىغان زەرگەرنىڭ خوتۇنى ئارىغا چۈشۈپ، ئەخمەتنى شاگىرتلىققا ئېلىشقا زەرگەرنى كۆندۈرۈپتۇ. ئەخمەت توكۇر ئۆچكىنى ئۆلتۈرۈپ بېرىپتۇ. زەرگەر بىلەن خوتۇنى ھەر كۈنى ئۆچكە گۆشىدە غىزالىنىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى زەرگەر بىرتال بىلەزۈكنى ئېلىپ، دۇكاندىن چىقىشقا تەمشىلىپتۇ. ئەخمەت.
— ئۇستام، نەگە بارىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.
— مۇنۇ بىلەزۈكنى شاھ ئوردىسىغا ئاپىرىپ بېرىپ كېلەي، كوھىقاپتىن كەلگەن مەلىكە بۇنى ماڭا پەردازلاشقا بېرىۋىدى، — دەپتۇ زەرگەر. ئەخمەت ئەجەبلەنگەن قىياپەتتە:
— بۇنىڭ يەنە بىرسى قېنى؟ — دەپتۇ.
— ماڭا مۇشۇ بىر تاللا بىلەزۈكنى پەردازلاشقا بەرگەن. قالغىنىنى مەن بىلمەيمەن، — دەپتۇ زەرگەر.
— ئۇستام، — دەپتۇ ئەخمەت، — ئۇنداقتا ئۇ مەلىكىگە سىز مۇشۇنىڭغا ئوخشىتىپ يەنە بىر تال بىلەزۈك سوقۇپ بەرسىڭىز. كاتتا ئىنئامغا ئىگە بولغان بولاتتىڭىز. مەلىكىمۇ سىڭا پاي بىلەزۈك بىلەن يۈرمەس ئىدى.
— نەدىكى گەپنى قىلىدۇ بۇ قوماق باش تاز، — دەپتۇ زەرگەر غۇدۇڭشۇپ، — بۇنداق ئېسىل بىلەزۈكنى سوقۇدىغان ئالتۇن، ياقۇت ۋە ھۇنەر مەندە نېمە قىلسۇن.
زەرگەر چىقىپ كېتىپتۇ. ئەخمەت ئۇ مەلىكىنىڭ ۋىسالىغا قانداق يېتىشنى ئويلاپ خىيالغا كېتىپتۇ. بىر پەستىن كېيىن زەرگەر قايتىپ كەپتۇ. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپتۇ. ئەخمەتكە دۇكاننى تازىلاش، ئوتۇن يېرىش، سۇ ئەكىلىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلدۇرۇپتۇ. ھۇنەر ئۆگەتمەپتۇ. ئۆچكىنىڭ گۆشىمۇ تۈگەپتۇ. زەرگەر ئەخمەتنى شاگىرتلىقتىن بوشاتماقچى بولۇپتۇ.
— ئۇستام، — دەپتۇ ئەخمەت، — مېنى بۇگۈن بىر كېچە دوكانغا سولاپ، تېشىدىن قۇلۇپ سېلىپ قويسىلا، ئۆگەنگەن ھۇنىرىمنى مۇشۇ بىر كېچىدە ئىشلىتىپ كۆرۈپ باقاي، ئەگەر ھۇنىرىم نەزەرلىرىدىن ئۆتسە، مېنى داۋاملىق ئىشلەتسىلە، ئۆتمىسە ئاندىن كەتكۈزىۋەتسىلىمۇ مەيلى.
زەرگەر كۆڭلىدە: «سەن تازىنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، ھۇنەر كۆرسىتەرمىش تېخى، ئوسال بولغىنىڭنى كۆرەرمەن، ھەرقاچان» دەپ ئويلاپتۇ. شۇ كۈنى ئەخمەتنى دۇكانغا سولاپ، سىرتىدىن قۇلۇپلاپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئەخمەت بۇ بىر كېچىنى دۇكاندا ئۆتكۈزۈپتۇ. كېچىدە بولقىنى بازغانغا ئۇرۇپ، زەرگەرنى زادىلا ئۇخلاتماپتۇ. ئەتىسى زەرگەر دۇكاننى ئېچىپ كىرىپتۇ. قارىسا بىر تال بىلەزۈك تۇرغان. ئەخمەت بىر بۇلۇڭدا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋېتىپتۇ. زەرگەر بىلەزۈكنى ئېلىپ كۆرۈپتۇ، قارا دېۋە پادىشاھىنىڭ شەھىرىدىن كەلگەن مەلىكىنىڭ بىلەزۈكى بىلەن بىر جۈپ بولۇشقا مۇناسىپ ئىكەن. زەرگەر ئالمان ـ تالمان بىلەزۈكنى ئېلىپ، ئوردىغا قاراپ چېپىپتۇ. ئەخمەت دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، سۇمرۇغ بەرگەن ئاق پەيدىن بىر تال قىلنى يېگەنىكەن سەكسەن ياشقا كىرگەن بوۋايغا ئايلىنىپتۇ. ئاندىن ھاسىنى تاپىنىپ، دوكاندىن چىقىپ كېتىپتۇ.
زەرگەر ئىنئام ئېلىشقا ئالدىراپ، ئوردىغا كىرىپتۇ. ئالتۇن بىلەزۈكنى مەلىكىنىڭ ئالدىغا تاپشۇرۇپتۇ. مەلىكە بىلەزۈكنى كۆرۈپ بەك خۇشال بولۇپتۇ. زەرگەردىن:

— بۇ بىلەزۈكنى نەدىن ئەكەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.
— ئۆزۈم سوقتۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ زەرگەر. مەلىكە بۇ گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا:
— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. دەرھال يىگىرمە جاللات ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ:
— مەلىكە ئالىيلىرى كىمنىڭ ئەجىلى توشتى؟ — دەپتۇ.
— مۇنۇ كاززاپ زەرگەرنىڭ بېشىنى ئېلىڭلار! — دەپ ئەمىر قىپتۇ مەلىكە. جاللاتلار شۇ هامان زەرگەرنى چەمبەرچەس باغلىۋېتىپتۇ. قورقىنىدىن زەرگەرنىڭ پۈت ـ قوللىرى جان قالماپتۇ. تىزلىنىپ تۇرۇپ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭغا:
— راست سۆزلىسەڭ قۇتۇلسەن، يالغان سۆزلىسەڭ تۇتۇلسەن، ئېيتە، بىلەزۈكنى زادى كىم بەردى؟ — دەپتۇ:
— بۇنى كېچىدىن شاگىرتىم سوققانىكەن، — دەپتۇ زەرگەر تىترەپ تۇرۇپ، — مەن ئۆزلىرىگە سوۋغات قىلىمەن دەپ ئېلىپ كېلىۋىدىم.
— ئۇ شاگىرتىڭ قېنى؟ — دەپتۇ مەلىكە.
— دۇكاندا قالدى.
مەلىكە زەرگەرنىڭ شاگىرتىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن بىر مۇنچە لەشكەرلەرنى زەرگەر بىلەن بىللە ئەۋەتىپتۇ. مەلىكە ئەخمەتنىڭ كوهىقاپتىن چىققانلىقىنى جەزىملەشتۇرۇپتۇ. كۆڭلىدە چەكسىز سۆيۈنۈپتۇ.
لەشكەرلەر زەرگەرنىڭ دۇكىنىغا كەپتۇ. شاگىرتىنى ئېلىپ چىقىشنى بۇيرۇپتۇ. زەرگەر قارىسا، شاگىرت يوق، خوتۇنىدىن سورىغانىكەن، خوتۇنى:
— مەن ئۇ تازىنىڭ دۇكان ئىچىدىن چىققانلىقىنى كۆرمىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.
ئۇلار ئۇياق ـ بۇياقنى ئاختۇرۇپ، زادىلا تاپالماپتۇ. قايتىپ بېرىپ ئەهۋالنى مەلىكىگە مەلۇم قىپتۇ. مەلىكە ئەهۋالنى پادىشاهقا ئېيتىپتۇ. ئۇ شاگىرتنى تېپىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. پادىشاه پۈتۈن مەملىكەتكە پەرمان چۈشۈرۈپ، پادىچى سىياقىدا ياسانغان تاز شاگىرتنى ئىزدەتكۈزۈپتۇ. بۇيرۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن هەممە ئادەم ئىزدەش بىلەن مەشغۇل بولۇپتۇ. هەتتا سەكسەن ياش سىياقىغا كىرىۋالغان ئەخمەتمۇ پۇقرالارغا قوشۇلۇپ ئۇ شاگىرتنى ئىزدەشكە مەجبۇر بولۇپتۇ. بىر قانچە هەپتە ئىزدىگەن بولسىمۇ هېچ نەتىجىسى بولماپتۇ. ئۇ شاگىرت تېپىلماپتۇ. مەلىكە ئاخىر پادىشاهقا مۇنداق تەكلىپ بېرىپتۇ.
— شاه ئاتا، ئۆزلىرى ئەللىك غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى بىر دەرەخنىڭ ئۈچىغا يىگىرمە پۇللۇق بىر مىس يارماقنى ئورناتسىلا، شۇ يارماقنى كىم ئېتىپ چۈشۈرەلسە، مېنى شۇ كىشىگە نىكاهلاپ بېرىدىغانلىقلىرى هەققىدە جار سالدۇرسىلا. ئېهتىمال شۇ ئارقىلىق بىز ئىزدىگەن شاگىرت تېپىلىپ قېلىشى مۇمكىن.
پادىشاه بۇ تەكلىپنى مۇۋاپىق كۆرۈپ، بىر چوڭ مەيدان هازىرلاپتۇ. بىر ئېگىز دەرەخنىڭ ئۈچىغا بىر ئۈزۈن خادىنى چېگىپ، خادىنىڭ ئۈچىغا يىگىرمە پۇللۇق مىس يارماقنى ئورنىتىپتۇ. ئۇنى كىم ئېتىپ چۈشۈرسە، كوهىقاپتىن كەلتۈرۈلگەن گۈزەل مەلىكىنى شۇنىڭغا بېرىدىغانلىقى هەققىدە جار سالدۇرۇپتۇ. مەملىكەتنىڭ تەرەپ ـ تەرەپلىرىدىن مەرگەنلەر كېلىپ، يارماققا ئوق ئېتىپتۇ. لېكىن هېچ ئادەم نىشانغا تەگكۈزەلمەي، قايتىپتۇ. يەتتىنچى كۈنى يارماقنى نىشانلايدىغان ئادەم تۇگەپتۇ. بۇ ئىشنى يىغىشتۇرايلى دەپ تۇرسا، سەكسەن ياشلىق بىر بوۋاي ئوقياسىنى ئېسىپ كەپتۇ. ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر: «بۇ قېرىمۇ تېخى تەلىيىنى سىنىغىلى كەپتۇ» دەپ بوۋاينى مازاق قىپتۇ.
بوۋاي مەيدانغا كىرىش بىلەن تەڭلا پادىشاه:
— يارماقنى نىشانغا ئالالايدىغان مەرگەن چىقمىدى، شۇڭا نىشانلاشنى توختاتمىز، — دەپ جاكارلاپتۇ. بوۋاي:
— دات، پادىشاهى ئالەم! — دەپ ۋارقىراپتۇ:

— قېنى دەردىڭ بولسا ئېيت، — دەپتۇ پادىشاھ.
— مەن ياش ۋاقتىمدا ناھايىتى ئوستا مەرگەن ئىدىم، — دەپتۇ بوۋاي، — ھازىر يېشىم سەكسەنگە يەتتى، شۇنداقتىمۇ پادىشاھنىڭ پەرمانىنى تۇتۇپ، يەتتە كۈنلۈك يىراقتىن كەلدىم. ماڭىمۇ بىر تال ئوق ئېتىشقا رۇخسەت قىلىنسا.
— بوپتۇ، كۆڭلۈڭ قالمىسۇن، سەنمۇ بىر تال ئوق ئېتىپ باق، — دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ پادىشاھ.
بوۋاي پەشلىرىنى قىستۇرۇپ يايغا ئوقنى بېسىپ، شۇنداقلا ئاتقانكەن مىس يارماق پارە-پارە بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايىق ھەيران - ھەس قاپتۇ. بوۋاي شۇ ئارىدا يېنىدىن بىر ئالا - يېشىل پەينى چىقىرىپ بىر تال قىلنى يىگەنىكەن يىگىرمە بىر ياشلىق يىگىتكە ئايلىنىپتۇ- دە، مەيداندىن دەرھال چىقىپ، بىر بايۋانغا قاراپ قېچىپتۇ.
پادىشاھ لەشكەرلىرىگە:
— ئۇنى چاپسان تۇتۇپ كېلىڭلار! — دەپ پەرمان قىپتۇ. لەشكەرلەر قوغلىشىپ بېرىپ ئاخىر ئۇنى تۇتۇپ شاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ قارىسا كۆز ئالدىدا تۇرغىنى ئۆز ئوغلى ئەخمەت ئىكەن. دادا - بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياشلارنى ئاققۇزۇپتۇ. ئاندىن ئوردىغا كىرىپتۇ. قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىدىن ئېلىپ كېلىنگەن گۈزەل مەلىكە ئەخمەتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئىككىسى زار - زار يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ.
ئەتىسى پادىشاھ پۈتكۈل ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى ۋە ئىككى چوڭ ئوغلىنى ئوردىغا چاقىرىپتۇ. خانىش ۋە ئۇچ مەلىكىمۇ كەلتۈرۈلۈپتۇ. شۇ سورۇندا ئەخمەت ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتلىرىنى سۆزلەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن زار - زار يىغلىشىپتۇ. ئەخمەتنىڭ ئىككى ئاكىسى خىجالەتچىلىكتىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قاپتۇ. پادىشاھنىڭ بۇ ئىككى ئوغلىغا قەھرى - غەزىپى كەپتۇ. ئۇلارنى ئاتقا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈشكە پەرمان قىپتۇ. ئەخمەت بۇنى ئاڭلاپ:
— ئەي شاھ ئاتا، ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشى، ئىككى ئاكام ماڭا يامانلىق قىلغان بولسا، مەن ئۇلارنى كەچۈردۈم، ئۇلارغا قولۇمدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىلماقچىمەن. سىزمۇ ئۇلارنى ئەپۇ قىلىسىڭىز، — دەپتۇ. پادىشاھ ئەخمەتنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىپتۇ. ئىككى ئاكىسىنى ئەخمەتكە چاكار قىلىپ قويۇپتۇ. قارا دېۋە پادىشاھنىڭ شەھىرىدىن ئېلىپ كېلىنگەن مەلىكىنى ئەخمەتكە نىكاھ قىلىپ، قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. ئاندىن پادىشاھلىقنى ئەخمەتكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى تائەت - ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. شۇندىن باشلاپ يەنە شاھنىڭ چاھار بىغدىكى خاسىيەتلىك دەرەخ قايتىدىن كۆكلەپ، چېچەكلەپ، مېۋە بېرىشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ مېۋىلىرىنىڭ بەرىكىتىدىن كەنئان پۇقرالىرى تېنچ، خاتىرجەم، باياشات كۈن ئۆتۈزۈپتۇ. ئەخمەت پەيتىنى تېپىپ دېۋىلەر شەھىرىدىن ئېلىپ كېلىنگەن ئۆچ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنى ئىزدەپ بېرىپ، قىزلىرىنى ئاتا - ئانىلىرى بىلەن كۆرۈشتۈرۈپتۇ. ئۇلار ئۆز قىزلىرىنى كۆرۈپ شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. ئەخمەتنى ئىززەت ئىكرامىلار بىلەن مېھمان قىلىپتۇ، ئۇلار ئەخمەتنى ئۆز ئېلىگە پادىشاھ قىلماقچى بوپتۇ. ئەخمەت كەنئان ئېلىگە قايتمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇ يۇرتلارنىڭ پادىشاھلىقىنى قوبۇل قىلماپتۇ. بىر مەزگىل مېھمان بولغاندىن كېيىن مەلىكىلەر بىلەن بىرگە كەنئان شەھىرىگە قايتىپتۇ. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە كەنئانغا پادىشاھ بولۇپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: سادىق ئاخۇن، توپلاپ رەتلىگۈچى: ئىسلام سادىق

www.yenihurkitap.com
يېڭى خۇر كتاب توربېكتى
دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئۇيغۇر كتابلىرىنى بىكى تۇرىسى

چۈچە كالە

جۇماق ھەكىمنىڭ ئوغلى

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، تەكلىماكان ئەتراپىدىكى بىر چوڭ ئەلنىڭ ئاستانىسىدە جۇماق ھەكىم ئىسىملىك بەستى-بويى تولىمۇ چوڭ، كۈچ-قۇۋۋىتى ئېشىپ-تېشىپ تۇرىدىغان، ئاقكۆڭۈل، نامرات بىر هاممال ئۆتكەنىكەن. جۇماقنىڭ ئاتا-بوۋىسىدىن مىراس قالغان ئىككى ئېغىزلىق كونا ئۆيى ۋە بىر تال ئارغامچىسىدىن باشقا ھېچقانداق ۋەج-بىساتى، ھەمدەرت، ياۋاش ئايالىدىن باشقا ھېچقانداق ئۇرۇق-تۇغقىنى يوق ئىكەن. جۇماق كۈن چىقاردىن كۈن پاتارغا قەدەر كىشىلەرنىڭ ئېغىر-يېنىك ئىشلىرىنى قىلىپ تاپقان ئازغىنە تاپاۋىتىگە تايىنىپ ئاران تىرىكچىلىك قىلىسمۇ، لېكىن، مەرت-مەردانىلىقى، خالىسلىقى ۋە كەڭ قۇرساق، تۇز كۆڭۈللىگى بىلەن ئەل ئارىسىدا ھۆرمەتلىنىپ، «ھەكىم» ئاتىلىپ قالغانىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، جۇماق ھەكىمنىڭ ئايالى گۆشكە سېزىك تارتىپتۇ. جۇماق ھەكىمنىڭ هامماللىق قىلىپ تاپقان ئازغىنە تاپاۋىتى ئايالىنىڭ گۆش خۇمارىنى باسالماپتۇ. جۇماق ھەكىم ئايالىنىڭ سېزىكلىكىدىن پەرزەنت يۈزى كۆرۈش ئۈمىدىدە ناھايىتى خۇش بولسىمۇ، لېكىن، پالۋان سۈپەت ساغلام بەستى، ۋۇجۇدىغا سىغمايۋاتقان كۈچ-قۇدرىتى تۇرۇقلۇق ئايالىنىڭ سېزىكىنى قاندۇرغىدەك گۆشكە يېتىشەلمەيۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى بەك يېرىم ئىكەن. بىر كۈنى كەچتە ئايالى يەنە گۆش خۇمارى تۇتۇۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. جۇماق ھەكىم «ئايالىم سىزىكىگە قانماي قالسا، پەرزەنتىم ئېيىپناق تۇغۇلۇپ قالمىسۇن» دېگەن غەمدە، ئەتىسى قاق سەھەر بىلەن كوچىغا چىقىپ ئىش ئىزدەپتۇ. قېرىشقاندەك تا چۈش ۋاقتىغىچە ھېچقانداق يەردىن ئىش تاپالماپتۇ. جۇماق ھەكىم تىت-تىت بولۇپ، ماڭا-ماڭا ئوردا ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى ئىككى ياساۋۇلنى ئەگەشتۈرۈپ ئىشلەمچى ئىزدەپ چىققانىكەن. جۇماق ھەكىم ۋەزىرگە: قانداقلا ئىش بولسا ئىشلەشكە تەييار ئىكەنلىكىنى، ئەمما، ئىش ھەققىنىڭ يېرىمىنى ئالدىن بېرىش كېرەكلىكىنى شەرت قىپتۇ. ۋەزىر شۇ هامان جۇماق ھەكىمگە ئون يارماق پۇل بېرىپتۇ. جۇماق ھەكىم ئون يارماققا گۆش ئېلىپ ئايالىغا بېرىپتۇ-دە، ۋەزىرنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ۋەزىر جۇماق ھەكىمنى ئوردا كەينىدىكى بىر تاشلاندۇق خارابە ئۆستىگە باشلاپ بېرىپ:

— بۇ شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئات بەيگىسى ئۈچۈنمەيدان ياسىلىدىغان جاي. قانچە تېز،

قانچه تەكشى ياسالسا شۇنچه ياخشى. ئىشقا تېزراق كىرىشكىن! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

جۇماق ھەكسم قارىغۇدەك بولسا، ئۇ يەر ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ئۆيلەرنىڭ توپا-كېسەك دۆۋىلىرى ۋە قالايمىقان ئويۇلغان قېرىملار بىلەن ئوي-دوڭغۇللىشىپ، ئوت-چۆپلەر بېسىپ، ئۇزاقتىن بۇيان ئادەم ئايىقى تەگمىگەن يەر ئىكەن. جۇماق ھەكسم ۋەزىرگە:

— ماڭا ئەللىك پاتمان كېلىدىغان بىر كەتمەن تېپىپ بەرسىلە، مەيداننى بىر كۈندىلا كۆڭۈلدىكىدەك ئەيۋاشقا كەلتۈرۈپ بېرىمەن، — دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ.

ۋەزىر ياساۋۇللىرىنى ئوردا قازناقلىرىدىن شۇنداق چوڭ كەتمەن تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن، يىگىرمە ياساۋۇل ئىنجىقلاپ-مۇدۇرلۇپ ئەللىك پاتمان كېلىدىغان غايەت چوڭ كەتمەننى ئېلىپ كېلىشىپتۇ. ياغاچچى ئۇستاملار بۇ چوڭ كەتمەننى بىر تۈپ چىنار دەرىخى بىلەن ساپلاپ تەڭ قىپتۇ.

جۇماق ھەكسم ئالقانلىرىغا تۈكۈرۈپ «يا بىسمىللاھ» دېگىنىچە كەتمەننى بىرىنچى چېپىشىدا بىر چوڭ دۆڭنى قۇمۇرىۋېلىپ قېرىملارغا قارىتىپ چېچىپتىكەن. پۈتكۈل ئويمان - قېرىملار تىنىپ تۇزلىنىپتۇ. ئىككىنچى چېپىشىدا يەنە بىر چوڭ دۆڭ يۇلۇنۇپ چىقىپ، مەيدان خۇددى سۆرەم سالغاندەك تەكشىلىنىپتۇ. ۋەزىر ۋە ئەتراپتا قاراپ تۇرۇشقان ياساۋۇل - خىزمەتكارلارنىڭ ھەيرانلىقتىن ئېچىلىپ قېلىشىپتۇ. جۇماق ھەكسم كەتمەننى ئۇچىنچى قېتىمۇ يەنە بىر دۆڭگە ساپتىكەن، دۆڭ تېگىدىن «جاراق-جۇرۇق» قىلغان ئاۋاز چىقىپتۇ. جۇماق ھەكسم دۆڭنى يۇلۇپ ئېلىپ قارىسا، دۆڭ ئاستىدا بىر تۆمۇر قۇۋۇق كۆرۈنۇپ تۇرغىدەك. جۇماق ھەكسم ۋەزىرنى چاقىرتىپتۇ. ۋەزىر تۆمۇر قۇۋۇققا قاراپ بىر قاتار تۇرۇپ قاپتۇ. ئاندىن ياساۋۇل خىزمەتكارلارنى تۆمۇر قۇۋۇقنى ئېچىشقا ئەۋەتىپتۇ. ياساۋۇللار يوپۇرلۇشۇپ تۆمۇر قۇۋۇق بىلەن ئۇنداق ھەپىلىشىپتۇ، مۇنداقمۇ بۇيرۇپتۇ. ياساۋۇللار ھېچكىمنى يېقىن يولاتماي قاراپ تۇرغىن، — دەپتۇ ۋەزىر. ئىشكى ئالدىدا ھېچكىمنى يېقىن يولاتماي قاراپ تۇرغىن، — دەپتۇ ۋەزىر. جۇماق ھەكسم ماقۇل بوپتۇ. ۋەزىر خەزىنە ئىشكىدىن ئاۋۋال چىقىپتۇ. جۇماق ھەكسم بۇسۇغىدىن شۇنداق ئاتلىشىغا ۋەزىر شەمشىرىنى چىقىرىپ، ئۇنى بىرلا چېپىپتىكەن جۇماق ھەكسم خەزىنە ئىچىگە ئوڭدىسىغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ: ئۇنىڭ تاپىنى خەزىنە ئىشكىنى ئىچىدىن تىرىۋاپتۇ. ۋەزىر قۇۋۇقنى كۈچەپ ئىتتىرىپ بېقىپتۇ. مىدىر-مىدىر قىلدۇرالماپتۇ. كەچقۇرۇن سادىق چاكارلىرىدىن ئون نەچىسىنى باشلاپ كېلىپ، پالتا، بازغان، لوم تۆمۇرلەر بىلەن ئىشكىنى قۇمارماقچى بوپتۇ. يېرىم كېچىگىچە ئېيتىشىپمۇ ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمەپتۇ. سىرلىق خەزىنىنى ئېچىش نىيىتى ئىشقا ئاشمىغاندىن كېيىن، ۋەزىر چاكارلىرىغا تۆمۇر قۇۋۇقنى يەر يۈزى بىلەن ئوخشاش تەكشىلىكتە كۆڭلىدىكىدەك ئەيۋاشقا كەلتۈرۈپ بېرىمەن، — دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ.

— مەن ئوردىغا بېرىپ پادىشاھى ئالەمنى بۇ خەزىنىدىن خەۋەردار قىلاي. سەن خەزىنە ئىشكى ئالدىدا ھېچكىمنى يېقىن يولاتماي قاراپ تۇرغىن، — دەپتۇ ۋەزىر. جۇماق ھەكسم ماقۇل بوپتۇ. ۋەزىر خەزىنە ئىشكىدىن ئاۋۋال چىقىپتۇ. جۇماق ھەكسم بۇسۇغىدىن شۇنداق ئاتلىشىغا ۋەزىر شەمشىرىنى چىقىرىپ، ئۇنى بىرلا چېپىپتىكەن جۇماق ھەكسم خەزىنە ئىچىگە ئوڭدىسىغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ: ئۇنىڭ تاپىنى خەزىنە ئىشكىنى ئىچىدىن تىرىۋاپتۇ. ۋەزىر قۇۋۇقنى كۈچەپ ئىتتىرىپ بېقىپتۇ. مىدىر-مىدىر قىلدۇرالماپتۇ. كەچقۇرۇن سادىق چاكارلىرىدىن ئون نەچىسىنى باشلاپ كېلىپ، پالتا، بازغان، لوم تۆمۇرلەر بىلەن ئىشكىنى قۇمارماقچى بوپتۇ. يېرىم كېچىگىچە ئېيتىشىپمۇ ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمەپتۇ. سىرلىق خەزىنىنى ئېچىش نىيىتى ئىشقا ئاشمىغاندىن كېيىن، ۋەزىر چاكارلىرىغا تۆمۇر قۇۋۇقنى يەر يۈزى بىلەن ئوخشاش تەكشىلىكتە

كۆمدۈرۈپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك قايتىپ كېتىپتۇ. كېيىن، بۇ ئىشتىن خەۋەردار ياساۋۇللارنى ۋە چاكارلارنى بىر-بىرلەپ كۆزدىن يوقتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ۋەزىردىن باشقا ئىنسى-جىن بىلمەيدىغان سىرغا ئايلىنىپ بېسىقىپ قاپتۇ.

جۇماق ھەكىمنىڭ خوتۇنى گۆشنى پۇشۇرۇپ يەپ سېزىكىنى بېسىپتۇ. كۆڭلىمۇ ئارام تېپىپ قاپتۇ. بىراق، شۇ كۈنى ئېرى جۇماق ھەكىم قايتىپ كەلمەپتۇ. ئەتىسىمۇ قايتىپ كەلمەپتۇ. خوتۇن چىقىپ ئېرىنىڭ ئىزدەك-سورىقىنى قىپتۇ. ۋەزىر:

— ئېرىڭىز ئىشنى تۈگىتىپ، ھەققىنى تولۇقلاپ ئالغاندىن كېيىن قايتىپ كەتكەن. باشقا جايلاردىن ئىزدەپ كۆرۈڭ، — دەپ يولغا سالىپتۇ.

ۋەزىر بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئايالىنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ بىر قىسما بولۇپ قاپتۇ. ئېرى تۈزلىگەن مەيدانغا بېرىپ قاراشتۇرۇپتۇ. قارىسا، ئېرىنىڭ بارغان ئىزى تۈرغىدەك، يانغان ئىزى كۆرۈنمىگىدەك ئايالنىڭ كۆڭلى بۇنىڭدىن بىر شۇملۇقنى تۇيۇپتۇ. لېكىن، ھېچكىمگە ئۇن چىقماي، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ بىر ئامالار بىلەن كۈن ئېلىپ ئۆتۈپتۇ. ئايلار ئۆتۈپتۇ، قەرەلى توشقان كۈنى تولغىقى تۇتۇپ بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئايال بالىنى باغرىغا بېسىپ، ئىز-دېرەكسىز غايىپ بولغان ئېرىنى ياد ئېتىپ يىغلاپتۇ، قاخشاپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ، پۈتۈن مېھرىنى ئوغلىغا بېغىشلاپتۇ. بالا كۈنسېرى ساغلام ئۆسۈشكە باشلاپتۇ.

بالا ئون ياشقا تولغان يىلىنىڭ بىر كۈنى ئاغىنىلىرى بىلەن ياڭاق ئويۇنى ئويناپ، ھەممىسىنى ئۇتۇۋاپتۇ. ئاغىنىلىرى چىدەماي جىدەل قىپتۇ. مۇش ئېتىپتۇ. بىراق، ھېچقايسىسى ئاڭا تەڭ كېلەلمەي ئاغزى - بۇرۇنلىرىنى قانتىپ ئۆيىگە يىغلاپ كىرىشىپتۇ. ئاداشلىرىنىڭ ئاغزى يامان ئانىلىرىدىن بىرى ئەلەمگە چىدىماي :

— ئەي ئاتىسىنى تونۇمايدىغان يېتىم ئوغلاق! — ، دەپ تىل ساپتىكەن، بالىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ شۇ ئان ئانىسىنىڭ قېشىغا كەپتۇ:

— ئانا، مېنىڭ ئاتام كىم؟ مەن كىمنىڭ ئوغلى؟ — ، دەپ سوراپتۇ بالا يىغلاپ تۇرۇپ. ئانىسى:

— كىمنىڭ ئوغلى بولاتتىڭ، ئوغلۇم، ئەلۋەتتە مېنىڭ ئوغلۇم سەن. ئاتاڭ سەن تۇغۇلغاندا ياقا-يۇرتلارغا چىقىپ كەتكەن. كېلىدىغان قەرەلمۇ توشۇپ قالدى. كۈندە كەچتە چوڭ يولغا چىقىپ ئاتاڭنىڭ يولىغا قارىغىن، — دەپ تەسەللىي بېرىپتۇ.

بالا ھەر كۈنى چوڭ يولغا چىقىپ ئاتىسىنى كۈتىدىغان بوپتۇ. بىراق، ئاتىسىنىڭ زادىلا دېرىكى بولماپتۇ. ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشى بىلەن بالىنىڭ كۆڭلى يېرىمچىلىقى سەل پەسىيىپتۇ. بىر كۈنى بالا ئاغىنىلىرى بىلەن مۈكۈشمەك ئويناۋاتىپ، يىپ ئىگىرىپ ئولتۇرغان مومايىنىڭ چاقنىنى ئۆرىۋېتىپتۇ. مومای:

— ھەي ئاتىسىنى بىلمەيدىغان يېتىم ئوغلاق. مېنىڭ چاقمنى ئۆرۈپ يىپلىرىمنى ئۈزگىدەك بولغاندىكىن، تەخەيدەك چېپىپ يۈرگىچە ئاتاڭنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلساڭ بولمامدۇ؟ — ، دەپ قارغاپتۇ.

بالىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ئۆيگە قايتىپ ئانىسىدىن ئاتىسىنىڭ ئىز-دېرىكىنى سوراپتىكەن، ئانىسى بۇرۇنقىدەك جاۋاب بېرىپ، گوللاپ، كۆڭلىنى ئېلىپ پەسكارىغا چۈشۈرۈپتۇ.

بالا ئون ئالتە ياشقا كىرگەندە، بوي - بەستى ئېگىز، قول-پاقالچەكلىرى توم، قاۋۇل

يىگىت بولۇپ يېتىشىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ يەنە ئاغىنىلىرى بىلەن چېلىشىپ ئويناۋېتىپ، بىر ئاغىنىسىنىڭ قولىنى سۇندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئاغىنىسىنىڭ ئانىسى چىقىپ:

— ھەي يېتىم ئوغلاق، تاشلاندى شۇم. كۈچۈكنى سىغدۇرىدىغان جاي تاپالمىساڭ، بالامنىڭ قولىنى سۇندۇرغىچە ئىز - دېرەكسىز يوقالغان ئاتاڭنىڭ ئىزىدەپ تاپساڭ بولماسمىدى؟ — دەپ تىللاپتۇ. بالا دەرھال ھېلىقى خوتۇنغا ئەگىشىۋېلىپ، ئاتىسىنىڭ زادى قانداق يوقالغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋاپتۇ. ئۇ خوتۇن ئاخىرى بالىغا «مۇنداق-مۇنداق قىل» دەپ بىر ئەقىل ئۆگىتىپتۇ. بالا ئۆيگە كىرىپلا:

— ئانا، ماڭا تۇخۇم پىشۇرۇپ بەرسىڭىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ئانىسى بۇ بىردىنبىر جانجىگەر بالىسىنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن. شۇڭا، ھايالسىز تۇخۇم پىشۇرۇپ بالىسىغا سۇنۇپتۇ. بالا ئانىسىنىڭ قولىنى قىزىق تۇخۇم بىلەن قوشۇپ چىڭ تۇتۇۋاپتۇ. ئانىسى قولىنىڭ كۆيۈشىگە چىدىماي يالۋۇرۇپ:

— ئوغلۇم، قولۇمنى قويىۋەتكىن، — دەپ توۋلاپ كېتىپتۇ.

— مېنىڭ ئاتام كىم؟ ئۇ زادى نەگە كەتكەن؟ — دەپ سوراپتۇ بالا.

— ئاتاڭ جۇماق ھەكىم. ئۇ ياقا-يۇرتقا كەتكەن. ئەمدى قولۇمنى قويىۋەتكىن، ئوغلۇم،

— دەپ يالۋۇرۇپتۇ ئانىسى.

بالا ئېرەن قىلماي ئانىسىنىڭ قولىنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇۋالغانكەن. ئانىسى كۆيۈك ئازابىغا چىدىماي بالىسىغا ھەممە ئەھۋالنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە، بالا ئانىسىنىڭ توسقىنىغا قارىماي، ئاتىسىدىن قالغان ئارغامچىسىنى بېلىگە يۆگەپ كوچىغا چىقىپتۇ. ئاش ۋاقتىغىچە ھېچيەردىن ئىش چىقماپتۇ. چۈشكە يېقىن ئوردا ئالدىدىكى مەيدانغا بېرىپتىكەن. دەل ئىشلەمچى ئىزدەپ چىققان ھېلىقى ئوك قول ۋەزىرگە ئۇچراپ قاپتۇ. ۋەزىر بالىنى ئەگەشتۇرۇپ چاھارباغقا ئېلىپ كىرىپ ئىش تاپشۇرۇپتۇ. بالا پۈتۈن كۈچىنى چىقىرىپ بۇيرۇلغان ئىشلارنى جاي-جايىدا ئورۇنداپتىكەن. ۋەزىرگە ياراپ كېتىپتۇ. شۇ كۈندىن تارتىپ بالا كۈندۈزلىرى ئوردا بېغىدا ئىشلەپ، تاپقىنىغا گۆش، ياغ، ئۇن، كۆكتات ئېلىپ ئانىسىنى بېقىپتۇ. لېكىن، ئاتىسىنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلىشنى ئەستىن چىقارماپتۇ.

ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپتۇ. بالا قۇرامىغا يېتىپ كېلىشكەن پالۋان يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. بىر كۈنلەردە، ئۇ پادىشاھنىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ، ئوردىنىڭ خاس نەۋكەرلىكىگە تاللىنىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئون ئالتە ياشقا كىرگەن بىر ساھىبجامال قىزى بار ئىكەن. بۇ قىز شاھ دادىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ چىقىپ يۇرۇپ نەۋكەر يىگىتكە كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ. بىراق، ئاردا كۆرۈشۈپ، مۇڭدۇشۇپ تۇرۇش ئەپ كەلمەي، كۆيۈك ئوتىدا پۈچۈلىنىپ يۇرۇپتۇ.

پادىشاھ بىر كۈنى نەۋكەر يىگىتنى يەنە بىر قېرى ياساۋۇل بىلەن قوشنا ئەلگە سوغا-سالام ئاپىرىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. قوشنا ئەل خېلى يىراق بولغاچقا، قېرى ياساۋۇل بىلەن نەۋكەر يىگىت سەپەر ئازابىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن، يولبويى ھېكايە، چۆچەك ئېيتىشىپ، ئۆتكەن-كەچكەن ئىشلارنى بايان قىلىشىپ، ھەمدەم بولۇپ مېڭىپتۇ. قېرى ياساۋۇل ھېلىقى يىلى جۇماق ھەكىمگە كەتمەن ئەپكېلىپ بەرگەن يىگىرمە ياساۋۇلنىڭ بىرى ئىكەن. گەپ ئارىلىقىدا ئۇ بۇ ئىشنى يىگىتكە ئېيتىپ قويۇپتۇ. يىگىت ھېچ ئىشنى بىلمەسلىككە سېلىپ، قېرى ياساۋۇلدىن ئەللىك پاتمانلىق كەتمەن، بەيگە مەيدانى، يەر

ئاستىدىكى تۆمۈر قوۋۇق ۋە ئوك قول ۋەزىرنىڭ خىزمەتكارلىرىنىڭ سىرلىق يوقاپ كېتىش ۋەقەلىرىنى كوچىلاپ سوراپ بىلىۋاپتۇ.

يىگىت سەپەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر كۈنى شاھنىڭ قېشىغا كىرىپ:

— دات پادىشاھى ئالەم، ناھەق شۇھىت بولغان جۇماق ھەكىمنىڭ ئوغلى ئاتىسىنىڭ قان قەرزىنى تەلەپ قىلىپ ئادالەت ئىزدەيدۇ! — دەپتىكەن، پادىشاھ ھەيران بولۇپ، ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. يىگىت ئۆز ئانىسىدىن، قېرى ياساۋۇلدىن ئاڭلىغانلىرىنى پادىشاھقا بىرمۇ-بىر بايان قىلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ مويسىپىت ئوردا ئەمەلدارلىرىنى چاقىرتىپ، بۇ ئىش توغرىسىدا مەسلىھەت سورىغانىكەن ، ئەمەلدارلار قۇرئى ئېچىپ، يۇلتۇزلارغا قاراپ، ئاخىرى:

— نەۋكەر يىگىتنىڭ سۆزلىرىدە ھەقىقەت بار ئىكەن. ئالدى بىلەن ئوردا قازىنىقىدا ئەللىك‌پاتمانلىق كەتمەن بار-يوقلىقىنى ئېنىقلايلى. راستىنلا بار بولۇپ چىقسا، ئۇنى جۇماق ھەكىمنىڭ ئوغلىدىن ئۆزگە كىشى ئىشلىتەلمەيدۇ. يەر ئاستى خەزىنىنىڭ بار-يوقلىقىمۇ شۇ ئارقىلىق ئاشكارا بولغاي، — دەپ خۇلاسە چىقىرىشىپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئوردىنىڭ يەر ئاستى قازناقلىرىنى ئاختۇرۇپ، ھېلىقى چىنار ساپلىق چوڭ كەتمەننى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ ئۇك قول ۋەزىرنىڭ، ئەمەلدارلىرىنى ۋە بارلىق ساراي ئەھلىنى باشلاپ، ئوردا كەينىدىكى بەيگە مەيدانىغا كېلىپىشىپتۇ. نەۋكەر يىگىت ئاتىسى ئىشلەتكەن كەتمەننى يېنىككىنە كۆتىرىپ ھېلىقى يەر ئاستى خەزىنىسىنىڭ ئورۇنىنى كۆزلەپ چېپىپتىكەن، تۆمۈر قوۋۇق كۆرۈنۈپتۇ. پادىشاھ ۋە ئەمەلدارلار ھەيرانلىقتىن ساقاللىرىنى سىقىمدىشىپتۇ. ئوك قول ۋەزىر بولسا لاغىلداپ تىترەپ زوك ئولتۇرۇپ قاپتۇ. پادىشاھ تۆمۈر قوۋۇقنى ئېچىشقا ئەمىر قىلغانىكەن، ياساۋۇللار ۋە تۆمۈرچىلەر نۆۋەت بىلەن ھەپىلىشىپمۇ قوۋۇقنى مىت قىلدۇرالماپتۇ. نەۋكەر يىگىت تۆمۈر قوۋۇق ئالدىغا كېلىپ شۇنداقلا ئىتتەرگەنىكەن، تۆمۈر قوۋۇق يېنىككىنە ئېچىلىپ كېتىپتۇ. قوۋۇق ئىچىدە يانتاق جۇماق ھەكىم بېلىچە ئۆرە بولۇپ ئوغلىغا بىر نەزەر تاشلاپتۇ-دە، گۈپپىدە يىقىلىپ قايتا مىدىرلىيالماپتۇ. يىگىت ئۆزىنى ئاتىسى ئۈستىگە تاشلاپ ھازا ئېچىپتۇ. پادىشاھ شۇ مەيداندىلا قارانىيەت، مەككار، قانخور ئوك قول ۋەزىرنىڭ شاش ئايغىرنىڭ قۇيرۇقىغا چېتىپ سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈشكەھۆكۈم قىپتۇ. يەر ئاستىدىكى خەزىنىلىردىن بىر قىسمى جۇماق ھەكىمنىڭ ھەققى سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئوغلى - نەۋكەر يىگىت ۋە ئۇنىڭ ئانىسىغا بۇيرۇلۇپتۇ؛ بىر قىسمى ئەل - جامائەتكە نەزىر قىلىنىپتۇ؛ يەنە بىر قىسمى بولسا ئوردا خەزىنىسىگە ئېلىنىپتۇ.

جۇماق ھەكىمنىڭ نەزىرىسى بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئەمەلدارلىرىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، ئەل - يۇرتىغا قىرىق كېچە - كۈندۈز ئاش تارتىپ، ئارزۇلۇق قىزىنى نەۋكەر يىگىتكە چېتىپ قويۇپتۇ. بىر يىلدىن كېيىن پادىشاھلىق تەختىنى كۈيئوغلىغا ئۆتۈنۈپ بېرىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، جۇماق ھەكىمنىڭ يېتىمچىلىكتە چوك بولغان ئوغلى ئۆز ئېلىگە شاھ، خەلقىگە پاسىبان، بۇدرۇقمىنا بىر جۇپ ئوغۇل - قىزغا ئاتا بولۇپ، كېيىنكى ئۆمرىنى يۇرت سوراشقا سەرپ قىلىپ، ئادىل، مۇرۇۋۋەتلىك، ھالال پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەنىكەن.

رەتلىگۈچى: ئابلىمىت ئاقيولى

رىۋايەتلەر

توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى

لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، لوقمان ھېكىم تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە پۈتۈن ئىقلىمدىكى بارلىق ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى بىر نەچچە قېتىمدىن، يەنە بەزىلىرى ھېچبولمىغاندا بىرەر قېتىمدىن بولسىمۇ لوقمان ھېكىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ، كېسىلىنى كۆرسىتىپ كېتىشىپتۇ. بىراق، لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى كېسەل كۆرسەتكىلى بىرەر قېتىممۇ كەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن لوقمان ھېكىم بۇنىڭدىكى سىرنى بىلىپ بېقىشقا قىزىقىپ، قىزى كەلگەندە قىزىدىن: «مەن تېۋىپلىق قىلغىلى خېلى ئۇزۇن زامانلار بولدى. ھەممە ئادەم دېگۈدەك مېنىڭ سەۋەبىدىن كېسىلى شىپا تېپىپ ساقايدى. بىراق، ئېرىڭ بىرەر قېتىممۇ كەلمىدى. ئۇمۇ ئىنسان، ئۇنىڭمۇ ئاغرىماسلىقى زادى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ، ياكى ئاغرىقىغا ئۆزى ئامال قىلىدۇ، ياكى كېسەل بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالالايدىغان ئامالى بار. شۇڭا سەن ئۇنىڭ بارلىق ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىپ قوي» دېگەنمىش. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى ئېرىنىڭ ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىشقا باشلىغانمىش. لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرۇپلا، سېۋەتتىكى ناندىن كىچىك بىر پارچە ئېلىپ يەۋېتىپ، يەنە ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى بۇ ئەھۋالنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. لوقمان ھېكىم قىزىغا نانىنى يوشۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى دادىسىنىڭ دېگىنى بويىچە نانىنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا نان يوق، شۇنىڭ بىلەن بېرىپ خالتىدىكى ئۇننى ئېلىپ كاپ ئېتىپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى بۇ ئەھۋالنى دادىسىغا دەپ بېرىپتۇ. لوقمان ھېكىم قىزىغا ئۇننىمۇ يوشۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئۇننىمۇ يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى ئەتىگەن تۇرۇپ قارىسا، ئۇن خالتىسى ئۆز

ئورنىدا يوق ئىكەن. ئۇ، بۇنىڭغا نىسبەتەن ھېچقانداق ئىنكاس بىلدۈرمەي سىرتقا مېڭىپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە، ئېرىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىپ يۈرۈپتۇ. شۇڭا ئېرىنىڭ كەينىدىن سىرتقا ئاستا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى ھارۋا يولىغا بېرىپ، سۇيۇق توپىدىن بىر سىقىم ئېلىپ كاپ ئېتىپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ قىزى دادىسىغا ئېرىنىڭ بارلىق ھەرىكىتىنى بىرمۇ -- بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن لوقمان ھېكىم كۈيئوغلىنى چاقىرتىپتۇ. لوقمان ھېكىم كۈيئوغلىغا باشقىلارنىڭ ئۆز كېسىلىنى كۆرسەتكىلى بىر قانچە قېتىمدىن كەلگەنلىكىنى، ئەمما، ئۇنىڭ بىرەر قېتىممۇ كېسەل كۆرسەتكىلى كەلمىگەنلىكىنى ھەمدە بۇنىڭدا زادى نېمە سىر بارلىقىنى سوراپتۇ. لوقمان ھېكىمنىڭ كۈيئوغلى قېينىتىسىغا، ئەتىگەندە تۇرۇپلا بىر بۇردا نان يېيىشنىڭ خاسىيىتىنى سۆزلەپ كېلىپ، مۇبادا بۇنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كېتەلمىسەم، تاكى ئۆمرۇمنىڭ ئاخىرىغىچە سىلىنىڭ ئالدىلىرىغا كەلمەيمەن، دەپتۇ. لوقمان ھېكىم گەرچە ناھايىتى ئۇستا تېۋىپ بولسىمۇ، كۈيئوغلىدىن سالامەتلىكىنى ئاسراش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى ئۆگىنىپ ئاپتۇ. ئەتىگەندە، ئەتىگەنلىك تاماقتىن بۇرۇن يېيىلىدىغان بىر بۇردا نانىنى «ناشتىلىق» دېيىش ۋە «ناشتا قىلىش» شۇنىڭدىن باشلانغانمىش.

«چىمبۇلاق» مۇزىكىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئىلگىرىكى زامانلاردا بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ پادىشاھنىڭ بۇ دۇنيالىقتا بىرلا ئوغلى بولغانكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە نېمە سەۋەبتىندۇر، پادىشاھنىڭ ئوغلى يوقاپ كېتىپتۇ. بۇ ئىش پادىشاھقا بەكمۇ ئېغىر كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئوغلىنى ئىزدەش ئۈچۈن، يارارلىق يىگىتلەردىن بىرنەچچە گۇرۇپپا تەشكىللەپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىش تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ بولغاندا، پادىشاھ كېلىپ ئۇلارغا: «قانداقلا بولمىسۇن، چوقۇم بىر خەۋەر ئېلىپ كېلىنىشى كېرەك. ئۇنى ھايات ئېلىپ كەلگۈچىلەرنى ناھايىتى كۆپ ئىنئام بىلەن تارتۇقلايمەن. كىمكى شۇم خەۋەر ئېلىپ كېلىدىكەن، قوغۇشۇننى ئېرىتىپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا قۇيىمەن» دەپتۇ. يىگىتلەر يولغا چىقىپتۇ. ھەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار ئىچىدىكى بىر گۇرۇپپا يىگىتلەر ماڭا - ماڭا ئاخىر بىر ئورمانلىققا كېلىپ قاپتۇ. ئورمانلىقتا بىر پارچە چىملىق بولۇپ، چىملىقتا بىر بۇلاق بار ئىكەن. ئۇلار ئۇلاقلىرىنى دەم ئالدۇرغاچ، ئۆزلىرىمۇ ئارام ئالماقچى بولۇشۇپتۇ ۋە ئۇلاقلىرىدىن چۈشۈپتۇ. بۇلاق كۆزىدىن سۇ ئىچمەكچى بولۇپ، بۇلاققا يېقىنراق كېلىپتۇ. كۈتۈلمىگەندە بۇلاق كۆزىدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا بىرسىنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈشۈپتۇ. ئۇ يېقىنراق بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، دەل ئۆزلىرى ئىزدەۋاتقان بالا ئىكەن. ئۇ بالا ئاللىقاچان ئۆلۈپ قالغانكەن. ئۇلار ئازراق دەملىرىنى ئېلىشۋالغاندىن

كېيىن، ساندۇق ياساپ، بالىنىڭ جەستىنى ساندۇققا سېلىپ ئېلىپ قايتىپتۇ. ئوردىغا قايتقاندىن كېيىن ئەھۋالنى پادىشاھقا ئېيتمىسا بولمايتتى. ئېيتسا، ئۇلار يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى دېيىلگىنىدەك، ئاغزىغا قوشۇغۇن ئېرىتمىسى قۇيۇلاتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ پادىشاھنىڭ ئوغلىنى ئىزدىگۈچى يىگىتلەرگە باش بولغان يىگىت ئۆزلىرىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى، بىر نەچچە كۈن مۆھلەت بېرىلسە، ئەھۋالنىڭ تەپسىلاتىنى شۇ چاغدا دەيدىغانلىقىنى، خەۋەرچى ئارقىلىق پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھمۇ مۆھلەت بەلگىلەپ بېرىپتۇ. يىگىتلەر بېشى بەلگىلەنگەن مۆھلەت ئىچىدە بىر مۇزىكا ئاھاڭى ئىجاد قىلىپ چىقىپتۇ ۋە تەمبۇر (يەنە بىر ئېيتىشتا دۇتار) ئارقىلىق «چىمبۇلاق» مۇزىكىسىنى ئورۇندىغانمىش. پادىشاھ «چىمبۇلاق» مۇزىكىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەھۋالنى تولۇق چۈشەنگەنمىش ۋە ئۆزى بۇرۇن ئېيتقاندەك، قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنى تەمبۇرنىڭ كۆزىدىن ئىچىگە قۇيغۇزمىش.

يۇلتۇزنىڭ كۆچۈشى (ئاقار يۇلتۇز) ھەققىدىكى رىۋايەت

ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى ئاخشىمى، يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قارىغىنىمىزدا، بەزىدە توساتتىن ئاق سىزىق پەيدا بولۇپ كېتىدۇ. بۇ «ئاقار يۇلتۇز» ياكى «يۇلتۇز كۆچتى» دېيىلىدۇ. بۇنىڭ يەر شارىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۇرىدىغان، ھەر خىل چوڭلۇقتىكى ئاسمان جىسىملىرى ئىكەنلىكىنى، بۇ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچى دائىرىسىگە كىرىپ قالغاندا، يەر شارى تەرىپىدىن تارتىلىپ، ئاتموسفېرا قەۋىتىگە كىرگەندە، سۈرئىتىنىڭ تېزلىكىدىن ئاتموسفېرادا سۈركىلىش پەيدا بولۇپ، قىزىپ كۆيۈپ كەتكەندە چىققان نۇر ئىكەنلىكىنى ئىلىم - پەن ئىسپاتلاپ چىققان. بىراق، بۇ ھەقتە خەلق ئىچىدە مۇنداق بىر رىۋايەت تارقالغان كەلگەن: «ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئاللاتائالا ئادەم تۇغۇلغاندىلا ئۇنىڭغا ئاتاپ بىر يۇلتۇز پەيدا قىلىپ قويارمىش. بۇ يۇلتۇز شۇ ئادەمنىڭ ھاياتى كۈچىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا ماس ھالدا نۇر تارقىتىپ تۇرارمىش. ئۇ ئادەم مەيلى قانداق سەۋەب بىلەن بولسۇن، بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقان ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە، شۇ ئادەمنىڭ يۇلتۇزىمۇ ئېقىپ (كۆچۈپ) كېتەرمىش. شۇڭا خەلق ئارىسىدا بىرەر ئادەم بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقاندا، كۆز يۇمدى، ۋاپات بولدى، تۇگىدى، ئۆلدى. . . . دېگەن سۆزلەرنىڭ ئورنىغا، «ئۇنىڭ يۇلتۇزى كۆچتى (ئاقتى)» دەيدىغان ئادەت شۇنىڭدىن قالغانمىش. «ئاقار يۇلتۇز» كۆرۈلگەندە، ئۇنى كۆرگەنلەرنىڭ ئۇنىڭغا قاراپ يەڭگىلگىنە «تۇف، تۇف، تۇف» قىلىپ قويۇشىمۇ شۇنىڭدىن قالغانمىش.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نۇسخىسى

تۇگمەن تېشىنىڭ تۆشۈكى ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىنسانلار بۇغداي، قوناقنى ئۇن قىلىش ئۈچۈن تۇگمەنگە ئېھتىياجى چۈشكەن. شۇنىڭ بىلەن تۇگمەن تېشىنى تەييارلاشقانكەن. ئەمما، تۇگمەن تېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆشۈكنى قانداق تېشىش ئۈستىدە بەكمۇ باش قاتۇرۇشۇپ تۇرۇشقاندا، بىر لاچىن پەيدا بوپتۇ. ئەسلىدە لاچىننىڭ مۇستەھكەم قانىتى بولغانكەن. لاچىن ئەنە شۇ قانىتىنىڭ يارىمىدە كىشىلەرگە يارەملىشىپ، تۇگمەن تېشىنى تېشىپ بەرمەكچى بولغانكەن. لاچىن كىشىلەرگە تۇگمەن تېشىنى مۇڭاپىق بىر جايغا قويۇشنى ئېيتىپتۇ. كىشىلەر لاچىننىڭ دېگىنى بويىچە تۇگمەن تېشىنى مۇڭاپىق بىر جايغا قويۇپتۇ. لاچىن يىراقتىن ئۇچۇپ كېلىپ، ئۆزىنى تۇگمەن تېشىغا بىر ئۇرغانكەن، تۇگمەن تېشىنىڭ بىر تەرىپىدىن يەنە بىر تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكەنمىش. شۇنداق قىلىپ، لاچىن كىشىلەرگە يارەملىشىپ، تۇگمەن تېشىغا تۆشۈك ئېچىپ بەرگەنمىش. شۇ ئەسنادا لاچىننىڭ باتۇر قانىتىمۇ سۇنۇپ كەتكەنمىش.

(يۇقىرىدىكى رىۋايەتلەرنى ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: دۇگامەت زۆردون ئاكا، ئابلەت ئەخمەت، ئابلەت توختى، غېنى مەينەم)

ئىنسانلارنىڭ تۇز ئىستېمال قىلىشنى ئۆگەنگەنلىكى ھەققىدىكى رىۋايەت

يافەسنىڭ ئەۋلادىغا تۇرك دېگەن ئوغلى باشلىق بولدى. ئۇ ناھايىتى غەيرەتلىك، مەردانە، ھۇنەرۋەن، ئەقىللىق بالا ئىدى. ئۇ ئالەم ئەتراپىنى سەيلە قىلىپ يۇرۇپ بىر كىچىك دەريا ۋادىسىغا باردى. بۇ جايىنى «سەيلۈك» دەپ ئاتايتتى. بۇ ئېقىن سۇلىرى، بۇلاقلىرى كۆپ، چىرايلىق سايرايدىغان ھەر تۈرلۈك قۇشلار ياشايدىغان خۇش ھاۋالىق بىر جاي ئىدى. تۇرك بۇ جايىنى كۆڭلىگە ياقتۇرۇپ، ئۆزىگە ماكان قىلدى. ئۇ ئالدى بىلەن ئوت - گىياھ ۋە قۇمۇشلاردىن ئۆي ياساپ ئولتۇردى. ئاندىن كېيىن چېدىر - ئۆيلەرنى پەيدا قىلدى. چارۋا تېرىسىدىن تون، تۇماق تەييارلاپ كەيدى. ئۇنىڭغا ناھايىتى ئادىل ۋە سېخىي پادىشاھلىق بەخشەندە قىلىنغان بولۇپ، ئۇ ھەق تائالانىڭ بەندىلىرىنى ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىپ، ئۇلارنى قاتتىق تەربىيە ئاستىغا ئالدى ھەم ناھايىتى ياخشى پەرزەنتلەرنى كۆردى. ئۇ ئوغۇللىرىنىڭ بىرىگە «فودەك» دەپ ئىسىم قويدى. فودەك ئوۋ قىلىشقا ناھايىتى ئامراق ئىدى. ئۇ بىر كۈنى سەھرادا كىيىك گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ ئولتۇرغاندا، بىر پارچە كاۋاب قولىدىن يەرگە چۈشۈپ كەتتى. فودەك بۇنى يەردىن ئېلىپ دەرھال ئاغزىغا

سالدى ۋە كاۋابنىڭ لەززەتلىك ئىكەنلىكىنى سەزدى ـ دە، شۇنىڭدىن باشلاپ تاماقنى تۇز بىلەن يەيدىغان ئادەتنى پەيدا قىلدى. ئىنسانلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇنداق ئادەتنى بىلمەيتتى.

(موللا مۇسا سايرامى «تارىخى ھەمدى» مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 ـ يىلى نەشرى. 46 ـ، 47 ـ بەتلەردىن قىلىندى.)

لوقمان ھېكىم ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ لوقمان ئىسىملىك بىرقۇلى بولغانىكەن. پادىشاھ كىتابخۇمار ئىكەن. ئۇ كىتاب كۆرۈش جەريانىدا مۇنداق بىر نەرسىنى ئۇچرىتىپتۇ. ئۇنىڭدا: «شۇ مەملىكەت تەۋەسىدىكى مەلۇم تاغنىڭ مەلۇم يېرىدە پەقەت بىر تۇپلا بۇغداي ئۆسكەن بولۇپ، كىمكى ئۇ بۇغداينى ئۇن قىلىپ، توقاچ پۇشۇرۇپ يېسە، ئۇنىڭدا ئاجايىپ كارامەتلەر بولغۇسى» دېيىلگەنىكەن. پادىشاھ ئۇ بۇغداينى ئەكەلدۇرۇپ، يەپ كۆرۈپ باقماقچى بولۇپ، لوقمانىنى ئەۋەتىپتۇ. لوقمان پادىشاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تاغقا بېرىپ، بۇغداينى تېپىپ كەپتۇ ۋە پادىشاھقا بېرىپتۇ. پادىشاھ لوقمانغا بۇغداينى ئۇن قىلىپ، توقاچ پۇشۇرۇشنى ئېيتىپتۇ. لوقمان پادىشاھقا بەكمۇ سادىق ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئېيتقىنى بويىچە بۇغداينى ئۇن، ئۇننى خېمىر قىلىپ تونۇرغا يېقىپتۇ. دىققەتسىزلىكتىن توقاچ ئازراق كۆيۈپ، قارىيىپ قاپتۇ. لوقمان پادىشاھغا كۆيۈپ، قارىداپ قالغان توقاچنى ئېلىپ كىرىشتىن خىجىل بولۇپ، باشقا بۇغداينى ئۇن، خېمىر قىلىپ ناھايىتى تۇجۇپىلەپ توقاچ پۇشۇرۇپ، ئۇنى پادىشاھقا بېرىپتۇ. ئازراق كۆيگەن ھېلىقى توقاچنى تاشلىۋېتىشكە كۆزى قىيماي، ئۆزى يەۋېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كارامەت ئىش يۈز بېرىپتىمىش. لوقمان مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن، ئەتراپتىكى ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلار تىلغا كىرىپ مەن پالانى كېسەلگە داۋا بولىمەن. مەن پۇستانى كېسەلگە داۋا بولىمەن دېگۈدەكمىش. شۇنىڭ بىلەن لوقمان كېسەللەرنى داۋالىغانمىش. پادىشاھ لوقمان پۇشۇرۇپ بەرگەن توقاچنى يېگەندىن كېيىن، توقاچ ئۆزى كارامىتىنى قاچان كۆرسىتەركىن، دەپ ئۆزىنى تىكشاپتۇ. ساقلاپتۇ. بىراق ھېچقانداق ئالامەت كۆرۈلمەپتۇ. كېيىنچە گۈل ـ گىياھ، ئوت ـ چۆپلەر تىلغا كىرىپ لوقمانغا سۆزلەۋاتقانلىقىنى، شۇ ئاساستا لوقماننىڭ كېسەل داۋالاۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ، لوقمانىنى چاقىرىپتۇ. لوقمان بولغان ئەھۋاللارنى پادىشاھقا بىرمۇ ـ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھمۇ لوقماننىڭ سەممىيىتىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا ھۆرلۈك بېرىپ، كېسەل داۋالىشىغا ئىجازەت بەرگەنمىش. لوقماننىڭ ھېكىم (ھەكىم، تېۋىپ) ئاتىلىشى شۇنىڭدىن قالغانمىش.

«توقاچ» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت

توقاچنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. بىراق، بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشىنى بىلىدىغان ئادەم ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك. ھەرقانداق ھاياتلىق ئۇزۇقلۇققا مۇھتاج. قايسى تۈردىكى ھاياتلىقنىڭ قايسى خىلدىكى ئۇزۇقلۇقنى ئىستېمال قىلىشىنى، ئۇزاق ئەسىرلىك تۈرمۇش ئەمەلىيىتى بەلگىلىگەن. ئەجدادلىرىمىز مەيلى ئۇزاق سەپەرگە چىقىشتا بولسۇن، ياكى ئۆز دۇشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇشتا بولسۇن ھامان ئۇزۇقلۇققا مۇھتاج بولغان. ئېلىۋالغان ئۇزۇقلۇقلىرى ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلى بۇزۇلۇپ، ئىستېمال قىلغىلى بولماي قالغان، ياكى ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلى تاماق ئېتىپ پۇشۇرۇپ يېيىش ئىمكانىيىتى بولماي قالغان. سەپەر، ئۇرۇش ھارغىنلىقلىرى بىلەن ئاچلىق قوشۇلۇپ ئۇلارنى بەكمۇ ئازابلىغان. شۇنىڭ بىلەن سەپەرگە، ئۇرۇشقا ماڭغاندا كۆپرەك ئېلىۋالغىلى بولىدىغان، ھەرخىل ھاۋا كىلىماتى شارائىتلىرىدىمۇ ئۇزاققىچە بۇزۇلۇپ قالمايدىغان بىرخىل يېمەكلىك ئىجاد قىلىش ئىستىكى تۇغۇلۇپ ھەم شۇ بويىچە ئىزدەنگەن. ئاخىر ئۇننى خېمىر قىلىپ، ئېچىپ، يېيىلغان خېمىرنى ئوتقا قاقلاپ، راسا قۇرۇتۇپ پۇشۇرغان. كېيىنچە تونۇرنى كەشىپ قىلىپ، بىر ئادەم بىر قېتىمدا بىر توقاچ پۇشۇرىدىغان ھالەتتە بىر قېتىمدا بىراقلا بىرقانچە، ھەتتا نەچچە ئوننى پۇشۇرىدىغان ھالەتكە كەلگەن. بۇخىل ئۇسۇل بىلەن ئاز ۋاقىت ئىچىدە خېلى كۆپ يېمەكلىك تەييارلىۋالغىلى، بۇ يېمەكلىكنى ئېھتىياجىغا ئاساسەن، بىرنەچچە كۈنلۈك، ھەتتا بىرنەچچە ئايلىق سەپەرگىمۇ ئېلىۋالغىلى بولغان. قورساق ئاچقاندا، دەرھال يېگىلى، ئاچقان قورساقنى توقلىغىلى بولغان. ئەجدادلىرىمىز ھەم ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك، ھەم ئاچقان قورساقنى دەرھال توقلىغىلى بولىدىغان بۇخىل يېمەكلىكنى «توقئاچ» دەپ ئاتىغانمىش. ھازىر بىر دەۋاتقان «توقاچ» سۆزى شۇنىڭدىن كەلگەنمىش.

كاككۇك بىلەن زەينەپ ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا كاككۇك بىلەن زەينەپ ئاشىق - مەشۇقلاردىن ئىمىش: كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى، ئۇلار بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ھىجران ئوتىدا كۆيۈپ، بىر - بىرىنى ئىزدەپ بىرى تاغقا بىرى باغقا كېتىپ قالغانمىش. «كاككۇك ئاشىقى زەينەپ، بىرى تاغدا بىرى باغدا» دېگەن ناخشىمۇ شۇلارنى مەدھىيىلەپ ئېيتىلغانمىش. ھازىر بىز «كاككۇك» دەپ ئاتاۋاتقان ھەم «كاككۇك» دەپ سايراۋاتقان قۇش كاككۇك ئەمەس زەينەپمىش. زەينەپنىڭ «كاككۇك» دەپ سايرىشى، ئۆز ئاشىقى بولغان كاككۇكنىڭ ۋىسال ئارزۇسىغا يېتىش ئۈچۈن، ئۇنى ئىزدەپ چاقىرغىنىمىش.

مۇبادا كاككۇك بىلەن زەينەپ ئۇچرىشىپ قالسا، بىھوش بولۇپ يىقىلىپ قالارمىش.

ئايدىكى ئەجدىھا ھەققىدىكى رىۋايەت

ھاۋا ئىنتايىن ئۇچۇق بولغان ئاخشاملىرى تولۇن ئايغا قارىغىنىمىزدا، ئاي يۈزىدە ئاجايىپ شەكىلدىكى داغلارنى كۆرىمىز. ئىلىم - پەن تەرەققي قىلغان ھازىرقى دەۋردە ئالىملار بۇ داغلارنى ئاي شارىدا ھالقىسىمان تاغلار بولۇپ، قارا داغلار قۇياش نۇرى ئاي شارىغا چۈشكەندە، تاغلار قۇياش نۇرىنى توسۇۋالغاندا پەيدا بولغان كۆلەڭگە دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئىلىم - پەن تەرەققي قىلمىغان ۋاقىتتا، ئاشۇ داغلار ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت تارقالغانكەن.

ئايدا بىر تۇپ يوغان چىنار دەرىخى بولۇپ، ئاللاتائالا ئۇنىڭغا بىر ئەجدىھانى باغلاپ قويغانمىش. يەر يۈزىدىكى ئىنسانلار ئىنساپ يوقلىپ، گۇناھ - كىبىر ھەددىدىن ئاشقاندا، ئاللاتائالا ئەجدىھانىڭ باغلاقتىن بوشىتىۋېتەرمىش. ئەجدىھا يەر يۈزىگە چۈشۈپ ئىنسانلارنى يەيمىش. ھەر ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاي تولۇپ، ئايدىكى ئەجدىھانىڭ ئېغىز كۆرۈنۈشى، ئاللاتائالانىڭ ئىنسانلارنىڭ گۇناھ - كىبىر ئۆتكۈزمەسلىكى ئۈچۈن، ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرغانلىقىنىڭ بېشارىتىمىش.

سۇلايمان ۋاڭ مۇنارى ھەققىدىكى رىۋايەت

سۇلايمان ۋاڭ مۇنارى تۇرپان شەھەر بازىرىنىڭ شەرقي جەنۇبىدىراق بولۇپ، شەھەر بازىرىغا تەخمىنەن ئىككى كىلومېتىر كېلىدۇ. تۇرپان ۋاڭى سۇلايمان ئاتىسى ئىمىن ۋاڭ نامىغا ئاتاپ 1779 - يىلى سالدۇرغانلىقى ئۈچۈن، «ئىمىن ۋاڭ مۇنارى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ھەقتىكى رىۋايەت مۇنداق: «سۇلايمان ئاتىسى ئىمىن ۋاڭ نامىغا مۇنار سالماقچى بولۇپ، يۇرتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن قۇرۇلۇش ئۇستىلىرىنى تەكلىپ قىپتۇ. ئۇستىلار تولۇق تەييارلىق كۆرۈپ ئەتراپلىق پىلانلاپ مۇنار قۇرۇلۇشىنى باشلۇۋېتىپتۇ. ئەجەللىنەرلىكى ئىش، قۇرۇلۇش تەخمىنەن يېرىمىغا بارغاندا ئۇشتۇمتۇت ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. قۇرۇلۇش يەنە باشلىنىپتۇ، يەنە ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بۇ خىل ئەھۋال تالاي قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. بىراق، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقالماپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ تالاش - تارتىش بولۇپتۇ ئۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ، مۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ. ئاخىر تۇرسۇن، تۇردى، توختى ئىسىملىك ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ، مۇنار قۇرۇلۇشىنى باشلۇۋېتىپتۇ. ئەجەللىنەرلىكى ئىش، قۇرۇلۇش تەخمىنەن يېرىمىغا بارغاندا ئۇشتۇمتۇت ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بۇ خىل ئەھۋال تالاي قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. بىراق، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقالماپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ تالاش - تارتىش بولۇپتۇ ئۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ، مۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ. ئاخىر تۇرسۇن، تۇردى، توختى ئىسىملىك ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ، مۇنار قۇرۇلۇشىنى باشلۇۋېتىپتۇ. ئەجەللىنەرلىكى ئىش، قۇرۇلۇش تەخمىنەن يېرىمىغا بارغاندا ئۇشتۇمتۇت ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بۇ خىل ئەھۋال تالاي قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. بىراق، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقالماپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ تالاش - تارتىش بولۇپتۇ ئۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ، مۇنداق دېيىشىپ بېقىپتۇ. ئاخىر تۇرسۇن، تۇردى، توختى ئىسىملىك ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ، مۇنار قۇرۇلۇشىنى ئۈستىگە ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنى ئاتا - بوۋىلىرىدىن قالغان ئەجدىھانى باغلاپ قويۇش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىپ، ئۇلارنى ئۆز يۇرتىغا ئەۋەتىپ قويۇپتۇ. ئۇلار يۇرتىغا قايتىپ بېرىپ، ئۇ يەردىكى ئەجدىھانى باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنار سېلىپ، ئۇنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورىيكتى www.uyghurkitap.com

«ئەجدىها قېنى» دېگەن جاي ھەققىدىكى رىۋايەت

توقسۇن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى «ئايغىر بۇلاق» تاغلىرى تەۋەسىدە سۇلۇق ئېغىز ۋە ئۇجمە دەك دېيىلىدىغان جايلار بولۇپ، سۇلۇق ئېغىز بىلەن ئۇجمە دەك ئارىسىدا «ئەجدىها قېنى» دەپ ئاتىلىدىغان جاي بار. بۇ جايدا ساينىڭ شەرق تەرىپىدىن غەرب تەرىپىگە قاراپ داۋاملاشقان 10 مېتىر كەڭلىكتىكى قىزىل تۇپراقلىق پەلەمپەيلىك ئېگىزلىك ساينى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇنى ئەجدادلىرىمىز «ئەجدىها قېنى» دەپ ئاتاپ كەلگەن. بۇ ھەقتىكى رىۋايەت مۇنداق: «قەدىمكى زاماندا بۇ جايدا بىر ئۆيلۈك مالچى بوۋاي بولۇپ، ئۇنىڭ بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئۇ ئوغۇل ئوۋچىلىق بىلەن يىراق جايلارغا بېرىپ ئوۋ ئوۋلاپ، بىرقانچە كۈندە بىر قېتىم كېلىدىكەن. بوۋاينىڭ ئۆيىدە كۆك رەڭلىك بىر ئىنىكى بار ئىكەن. بوۋاي ئوغلى شىكارغا كەتكەن چاغلاردا ئىنەكنىڭ سۈتى بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن. بىر كۈنى ئىنەكنى سېغىپتىكەن بىر تامچىمۇ سۈت چىقماي، قىپقىزىل قان چىقىپتۇ. بوۋاي بۇ ئىشنى ئوغلىغا ئېيتىپتۇ. بۇ ئەھۋال ئۇدا بىر نەچچە كۈن داۋاملاشقاندىن كېيىن، ئەجەبلەنگەن يىگىت ئىنەك ئوتلايدىغان جايغا يوشۇرۇنۇپ تۇرسا، بىر ئەجدىها كېلىپ كالىنىڭ ئەمچىكىنى شوراشقا باشلاپتۇ. يىگىت يۈگۈرۈپ كېلىپ قىلىچ بىلەن چاپقانىكەن، ئۇ يارىلىنىپ قان ئاققان پېتى قېچىپ، ئايغىر بۇلاق تېغىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىكەن. قىزىل توپا ئەنە شۇ ئەجدىهانىڭ قېنى ئىمىش.»

(بۇ رىۋايەت «شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1994 - يىللىق 1 -، 2 - قوشما سانلىرىدىكى «ئايغىر بۇلاق غولىدىكى قەدىمكى قورغانلار» دېگەن ماقالىدىن ئېلىندى.)

«قالاچ» دېيىلىدىغان قەبىلە نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئوغۇزخان ئىسفھانىنى ئالغاندىن كېيىن، قايتماقچى بولىدۇ. شۇ ۋاقىتتا بىر ئايال يەتكىدۇ. يەيدىغان ھېچ نەرسىسى يوق، ئاچ قالغاچقا بالىسى ئەمگۈدەك سۈتىمۇ يوق ئىكەن. ئايالنىڭ ئېرى يەيدىغان بىر نەرسە تېپىش ئۈچۈن كېيىن قاپتۇ. بۇ چاغدا بىر تۈلكە بىر قىرغاۋۇلنى چىشلەپ كېتىۋاتقانىكەن. بۇ ئەر تۈلكىنى چۇماق بىلەن ئۇرۇپ، قىرغاۋۇلنى تارتىۋاپتۇ ھەم ئۇنى پۇشۇرۇپ ئايالىغا بېرىپتۇ. ھەر قانداق ئادەمنىڭ ھەرقانداق سەۋەب بىلەن كېيىن قېلىشىغا رۇخسەت قىلىنمىغاچقا، ئوغۇزخان قاتتىق غەزەپلىنىپ: «قال ئاچ»، يەنى «ئاچ قال» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەبىلىسى قالاچ دەپ ئاتىلىپتۇ.

(بۇ رىۋايەت رەشىددىن فەزلۇللاھ يازغان «جامىئۇت تەۋارىخ» ناملىق كىتابنىڭ 1984 - يىلى نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نەشرى 1 - كىتاب 138 - بېتىدىن ئېلىندى).

بايىت - قوشاقلار

رەتلىگۈچى : نۇرنىسا باقى

سېنى دەيمۇ، سېنى دەيمۇ، سىياقىڭ قىلدى مەستانە

ياغلىقىمنى رەڭگە سالدىم.
رەڭگىۋاسى كاۋاردەك.
بىزنىڭ باغدا ئالما پىشتى،
كۈندە كېلىپ ئالما يەڭ.

كۈندە كېلىپ ئالما يەڭ،
باغنىڭ ئالمىسى بىزنىڭ.
ۋەدىڭىزدە تۇرسىڭىز،
جاندىن ئۆزگىسى سىزنىڭ.

ئىشىك ئالدىڭدىن ئۆتتۈمەن.
ئۆتكۈنۈمنى تۇيدۇڭمۇ؟
ئاي ئولتۇرۇپ تاك ئاتتى،
بىر چىقمىدىڭ ئۆلدىڭمۇ؟

كېسىۋەتتى قۇلۇمنى
گۆش توغرايدىغان پىچاق.
يۈرەكنى ئېزىۋەتتى
دۆڭ مەھەللىدىكى قىزچاق.

باغىمغا كىرىۋاپتۇ،
پىلەك شاخىنى چۆرۈپ.
كۆڭلۈمنى ئېلىۋاپتۇ،
باشىمدىن تۇمار ئۆرۈپ.

قۇلۇڭدىكى كەتمەنمۇ؟
دۇلاڭدىكى چەكمەنمۇ؟
ئۆزۈمنى دەردمەن دېسەم،
سەنمۇ مەندەك دەردمەنمۇ؟

شىلدىرلىغان قۇمۇشقا
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا؟
ماڭا كۆڭلۈڭ بولمىسا،
باشتا سۆيدۈڭ نېمىشقا؟

شىلدىر-شىلدىر قۇمۇشقا
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا؟
كۆڭۈل بەزدىڭ نېمىشقا؟

شىلدىر-شىلدىر قۇمۇشقا،
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا؟
ئۆزۈن بولدى كۆرمىدىم.
مەندىن قاچتىڭ نېمىشقا؟

شىلدىر-شىلدىر قۇمۇشقا،
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا؟
ئويىنمايلى دەپ تۇرسام،
كېلىۋالدىڭ نېمىشقا؟

ئۇ مەلەڭدىن بۇ مەلەڭگە
ئويناي دەپ كەلدىم.
ياخشى يارنىڭ سۆزلىرىنى
ئاڭلاي دەپ كەلدىم.

كېتەرمەنمۇ، كېتەرمەنمۇ،
شەھرىڭدىن كېتەرمەنمۇ؟
ھەرقانچە يامان بولسام،
يادىڭغا يېتەرمەنمۇ؟

ئاللا-ئاللا يولىڭىز،
باغ ئىچىدە سەيلىڭىز.
جاۋاب بېرىڭ قارا كۆز،
بىزگە بارمۇ مەيلىڭىز؟

دۇتتارىم جىرىڭلايدۇ،
ئىچىدە ماش بارمىكىن؟
مېنى كۆيدۈرگەن قىزنىڭ
يۈرىكىدە تاش بارمىكىن.

ئاي مىسالى چىھرىڭىز،
كۈن مىسال مېھرىڭىز.
سىزنى ئىزلەپ خار بولدۇم،
بۇ جاھاندا بارمۇسىز؟

ئانار گۈلى ئالۋۇرمەن،
مەن يارىمنى تاپۇرمەن.
مەن يارىمنى تاپقاندا،
تاۋار يوتقان ياپۇرمەن.

دەردمەنلىكتەمەن دەردمەن،
يارىمغا چاپاي كەتمەن.
يارغا ئاتاپ چېچىمدىن،
يىپ ئېشىپ توقاي چەكمەن.

ھاۋادا ئۇچاي دەملا؟
بۇلۇتنى مىنەي دەملا؟
باشىمدىن تۇمار ئۆرۈپ،
كۆڭلۈمنى ئوتاي دەملا؟

شىلدىر - شىلدىر قومۇشلار،
شامال چىقسا ئەگىدۇ.
ئوت كەتكەن بۇ يۈرىكىم،
سېنى سۆيسەم سەگىدۇ.

ئالمىلىق باغقا كىرىپ،
ئالمىچى بولاي دەملا؟
يۈرەككە ئوتنى سېلىپ قويۇپ،
چوڭ يولچە قاچاي دەملا؟

بېشىڭدىكى ياغلىقنى
قىزىلمىكىن دەپتىمەن.
چىرايىڭغا بىر قاراپ،
ئېسىلمىكىن دەپتىمەن.

ئۇ مەلەڭدىن بۇ مەلەڭگە،
ئويناي دەپ كەلدىم.
قايسىڭ ياخشى، قايسىڭ
يامان؟
چاغلاي دەپ كەلدىم.

ئۇ مەلەڭدىن بۇ مەلەڭگە،
يوللار بارمىكىن؟
ئىشقى ئوتۇڭداتولاكۆيدۇم،
داۋا بارمىكىن؟

شاپتۇل شاخى لىڭشيدۇ،
شاپتۇل شاخىدا كىم بار؟
مەن يارنى دېگەن بىلەن،
يارنىڭ كۆڭلىدە كىم بار؟

ماگىزىنغا كىردىممەن،
قەغەز بىلەن قەلەمگە.
ئاغرىمامدۇ ئىچىڭىز،
مەندەك دىلى ئەلەمگە؟

ئاقچى قوغۇن يېگەنمۇ؟
كۆكچى قوغۇن يېگەنمۇ؟
يۈرەككە ئوت سېلىپ قويۇپ،
دەردتە ئۆلسۇن دېگەنمۇ؟

كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭمۇ؟
قۇلاق ئاڭلىغان يامان.
شۇنچە دەردنى سالغىلى،
مەن ساڭا نېمە قىلغان؟

ئورما ئورىسەن كۈندە،
تالمامدۇ بىلەكلىرىڭ.
مەن يادىڭغا يەتكەندە،
كۆيمەمدۇ يۈرەكلىرىڭ؟

بۇلبۇل سايرىدى دەملا،
كاككۇك سايرىدى دەملا؟
مەن يارنى دېگەن بىلەن،
يار كۆڭلىدە كىم دەيلا؟

دۇتار پەدىسى پەدە،
پەدىسى ئون بەش يەدە.
ئوغۇلنىڭ ۋەدىسى ۋەدە،
قىزنىڭ ۋەدىسى نەدە؟

قاشىڭ قارا قۇندۇزمۇ؟
كۆزۈڭ چولپان يۇلتۇزمۇ؟
جاۋابىڭنى ئېيت يارىم،
كېچە بارايمۇ-كۈندۈزمۇ؟

بىزنىڭ ئۆيلەر بازاردا،
بارسىلا تاپالامىلا؟
ئىشكىم قۇلۇپلاغلىق،
قول سېلىپ ئاچالامىلا؟

تاغقا چىقتۇق ياندىشىپ،
بىر جۈپ گۈلنى تالىشىپ.
قاچانغىچە يۈرەرمىز،
گۈل تۈۋىدە مارىشىپ.

چوڭ يول بىلەن ماڭساڭچۇ؟
قوغۇنلۇقنى يول قىلماي.
راست گېپىڭنى قىلساڭچۇ،
مېنى بۇنچە گول قىلماي.

ئاق تاۋارنى كىيىپسەن،
كۆڭ تاۋارىڭ يوقمىدى؟
كەنت ئاتلاپ يار تۇتۇپسەن،
مەلەڭدە يارىڭ يوقمىدى؟

يارىم بەرگەن قوليا‌غلىق،
قىزىل رەڭلىك تاۋارمۇ؟
ماڭا بەرگەن چايلىرىڭ
يۈرىكىمگە داۋامۇ؟

باغقا كىردىم كېچىلەپ،
شەپە بېرىپ يۆتىلىپ.
مەيلىڭ بولسا كەلمەسەن،
بىر چىنە چاينى كۆتىرىپ؟

كىچىككىنە چىلگەم بار،
پىچىپ بەرسەم يەلمۇ؟
شۇنچە خالايىق ئالدىدا،
بىزنى كىچىك دەلمۇ؟

قاشىڭ قارا بولغۇچە،
كۆزۈڭ قارا بولسىچۇ!
خەقنىڭ يارى بولغۇچە،
مېنىڭ يارىم بولساڭچۇ!

ۋاساجۇپ سارايىڭنىڭ
زەدىۋالى يوقمىكەن؟
ساڭا بەرگەن كۆڭلۈمنىڭ
ئەتىۋارى يوقمىكەن؟

ئىشىك ئالدى قوش تېرەك،
سۇ باشلاپ كېلەي دەيمەن.
رەنجىپ قالمىغىن يارىم،
كۆڭلۈڭنى بىلەي دەيمەن.

باغىڭدىكى ئېرىقتا
شۇ باشلىساق ئاقامدۇ؟
بىز ئىككەيلەن ئويىنساق،
كۆڭلىڭىزگە ياقامدۇ؟

ئاسماندىن ئۇچۇپ چۈشكەن،
قارىمدۇ، يامغۇرمىدۇ؟
ئاخشىمى باراي دېسەم،
يار ئۆزى يالغۇزمىدۇ؟

گۈلنى گۈلگە بەرمىدىڭىز،
گۈلنى تىكەنگە بەرمىدىڭىز.
بىزنى تاشلاپ مەيلىڭىزنى
ئەمدى كىمگە بەرمىدىڭىز؟

جاھان شۇنداق ئۆتەرمۇ؟
ياشلىق شۇنداق كېتەرمۇ؟
ئۇزاق دەردتە قالغانلار
مۇرادىغا يېتەرمۇ؟

بىز كىرگەن قۇمۇشلۇقتىن
يولۋاسلار ئۆتەلمەيدۇ.
مەيلى بارمىكەن يارىڭ،
ئەگمەيمۇ كېتەلمەيدۇ.

يانىڭغا بارار چاغدا،
كېلىپ قارشى ئالارسەنمۇ؟
سازىڭنى بەلەن سازلاپ،
بىر پەدە چالارسەنمۇ؟

مىلتىق ئالدىم قۇلۇمغا،
قارا قۇشقاچ ئاتقىلى.
مەن شۇنداق تۇغۇلغانمۇ،
سېنىڭ دەردىڭنى‌تارتقىلى؟

مەن قىينالدىم دەردىڭدە،
سەن ئۆزۈڭچە كۈلەمسەن؟
ئىشقىڭ بىلەن جان بەرسەم،
پاك قەلبىمنى بىلەمسەن؟

باغىمغا كىرمەپمىدىڭ،
ئالمامنى ئۈزمەپمىدىڭ؟
بىز ئويناىلى دېگەندە،
يارىم يوق دېمەپمىدىڭ؟

گۈل ئەمەسمۇ بۈلبۈلنى
ئۆز ئىشقىدا سايراتقان؟
سەن ئەمەسمۇ قارا كۆز،
يۈرىكىمنى ئويناتقان؟

ئاخشاملىقتا ئۆگزەڭگە
چالما ئاتسام چىقامسەن؟
باشقا يۈرتتىن يار تۇتۇپ،
مېنى دەردكە تىقامسەن؟

ئەلچى قويسام ئاناڭغا،
كىچىك دەپتۇ يېشىڭنى.
كىچىك بولساڭ نىمانداق
قارا قىلدىڭ قېشىڭنى؟

شىر-شىر قىلىپ سۇ ئاقسا،
خەستە كۆڭۈلگە ياقسا.
نېمە بولغاي قارا كۆز،
سېنىڭ بىلەن بىر ياتسا؟

كۆيمىسەم كۆيدۇم دېمەستىم،
سېنىڭدەك گۈل-چېچەكىمگە.
ساڭا ئېيتمىسام سىرنى،
ئېيتمەن يەنە كىمگە؟

بۇ تاغلار ئىگىز تاغلار،
ئەتراپىدا گۈل باغلار.
ئېسىڭزدە بارمىدۇ،
بىللە ئوينىغان چاغلار؟

دۇتار چالدىم مۇڭلىنىپ،
ياخشى كۆرگەن پەدىگە.
ئېيتقىن يارىم تۇرامسەن،
باشتا قىلغان ۋەدىگە؟

ئىشكايلاڭدا پو تېرەك،
نو بولارمۇ-بولماسمۇ؟
باغرى قاتتىق تاش يۈرەك،
يار بولارمۇ بولماسمۇ؟

نامازشامدا يولىڭىز،
ئەگىمىدە ئۆيىڭىز.
قاراپ-قاراپ كەتتىڭىز،
كىمدە قالدى كۆڭلىڭىز؟

ئاتنى ئالدىم بىللادىن،
جابدۇقلىرى تىللادىن.
خۇدا بىزگە بېرەرمۇ،
خۇمار كۆزلۈك قىزلاردىن؟

ياغلىقىڭنى يۇدۇڭمۇ؟
ئاپتاپتا قۇرۇتتۇڭمۇ؟
مەن سېنى ئۇنۇتمىسام،
سەن مېنى ئۇنۇتتۇڭمۇ؟

كىچىككىنە چىنەمىز،
تۇتماي تۇرۇپ سۇنامىز؟
شۇنچە يىل بىللە يۈرۈپ،
ئايرىلىشقا چىدامىز؟

ئەتتىگەندە قارىسام،
ئويناپ تۇرار قېشىڭىز.
بىزنى ئوتقا سېپ قويۇپ،
ئاغرىمامدۇ ئىچىڭىز؟

تام تۆپىسىدە تۇرىسىز،
قاشنى ئاتسام كۈلىسىز.
كۆيگىنىمنى بىلمىسىز،
نىمانچە ناز قىلىسىز؟

قىزىل تاۋار كىيىپسىز،
كۆك تاۋارمۇ كەيگەنمۇ؟
كۆڭلۈم سىزدە دەپ قويۇپ،
باشقىلارنى سۆيگەنمۇ؟

قارا كۆڭلەك ئىچىدە،
تولغىنادۇر بويىڭىز.
ھەممە سىزگە كۆيىدۇ،
كىمگە باردۇر مەيلىڭىز؟

ئۇجمىنى يۇناپ ئەتسە،
دۇتار، راۋاپ بولمامدۇ؟
مۇساپىرغا كۆڭۈل بەرسە،
قاتتىق ساۋاب بولمامدۇ؟

قارلىغاچلار ئۇۋلاپتۇ،
پىشايۋاندا-پەرماندا.
بىز شۇنداق ئۆتەرمىزمۇ،
كۆيەك ئوتى ئارماندا؟

خۇيلۇغۇم، ئۇز خۇيلۇغۇم،
ئۆزۈڭنى گالۋاڭ قىلمىغىن.
ماڭا مەيلىك بولمىسا،
كۆڭلۈمنى ۋەيران قىلمىغىن.

ئاخشام چىقتىم تالاغا،
ناله قىلدىم ئاللاغا.
نېمە ئۈچۈن تۇرمايسەن،
ئاخشام قىلغان قاراغا.

قوغۇننى تىلسىڭ قويۇپ،
ئۆزۈڭگە يىمەي تۇرامسەن؟
مۇڭداشقىلى مەن كەلسەم،
لام-جىم دېمەي تۇرامسەن؟

مەن ساڭا نېمە قىلغان،
باغرىڭنى تاش قىلغىلى؟
دەرد ئۈستىگە دەرد قوشۇپ،
كۆزۈمنى ياش قىلغىلى؟

پالتا سالسام ئۆتمەيدۇ،
شۇنداق قاتتىق تېرەكمۇ؟
ھىچ ئېرىيمۇ دېمەيدۇ،
تاشتىن پۈتكەن يۈرەكمۇ؟

مەردلىكىنى دېمىسە،
يىگىت قىزغا كۆيەمدۇ؟
قۇچاقلىشىپ چۈشىدە،
لەۋلىرىگە سۆيەمدۇ؟

ياريم تۇماق كىيىپتۇ،
چىكىسىگە چۆكۈرمەي.
قاچانغىچە يۈرۈيمىز،
يۈرەك ئوتىنى ئۆچۈرمەي؟

ئۆستەڭ ئارقىسى شورلوق،
ماڭساڭ پۇتۇڭ ئاغرىمدۇ؟
دەردىڭدە ئۆلۈپ كەتسەم،
ماڭا ئىچىڭ ئاغرىمدۇ؟

كىيىپ قاپسىزئەجەپمۇ،
ماڭغان يولنى كۆرگىلى.
مەن شۇنداق تۇغۇلغانمۇ،
پىراقىڭدا ئۆلگىلى؟

ئاق كۆڭلەكنى كىيىپلا،
بەللىرىنى باغلىماي.
نېمىشقا ئوينىغان باشتا،
ئۆزلىرىنى چاغلىماي؟

ياريم بىلەن چاي ئىچتىم،
كۆككىنە پىيالىدا.
باغرى قاتتىق ياريىنىڭ
كىم باردۇر خىيالىدا؟

دۇتارنى چالالامسىز،
پەدىسىنى باسالامسىز؟
بىزدىن باشقا يار تۇتۇپ،
ئارزۇغا قانالامسىز؟

كەل دېسەم كېلەرسىزمۇ،
ئارقامدىن ماڭارسىزمۇ؟
ئەگەر ئايرىلىپ كەتسەك،
مېنى ئەسلەپ قويارسىزمۇ؟

قۇزۇقتىكى ئەلگەكنىك
يېرىلىپتۇ قاسقىنى.
يار بولامسەن-بولمامسەن،
ئېيتقىن گەپنىك راستىنى؟

قايسى باغدىن گۈل ئۈزدۈك،
بىزنىڭكىنى ياقتۇرماي؟
قاچانغىچە يۇرۇيمىز،
بىر تەكىيگە باش قويماي؟

قاشىم قارادېگۈچە،
ئوسما قويدۇم دېسەڭچۇ؟
كىشىنىك ياري بولغىچە،
مېنىك يارىم بولساڭچۇ؟

يار بىلەن ئويناۋېتىپ،
سۈندى مېنىك نازۇك قولۇم.
يارىمنىك ياغلىقىدا،
تاڭسا ساقايمامدۇقولۇم؟

ئۆيۈڭنىك ئارقىسى دەريا،
ئېقىپ كەلسەم سۈزەرسەنمۇ؟
ئىشقىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
نامازىمغابارارسەنمۇ؟

پايپىقىڭنىك باشلىقى
ئۆتۈكۈڭدىن ئاشامدۇ؟
بىز ئىككىمىز دوست بولساق،
يار كۆڭلۈڭگە ياقامدۇ

بىرلا گۈلنى ئۈزدۇمەن،
باشقا گۈلنى تاشلايمەن.
ماقۇل كۆرسىڭىز يارىم،
ئەمدى گەپنى باشلايمەن.

نامازشامدا پول بويلاپ،
بىر چىرايلىق ماڭدىڭىز.
مەن قارىسام قارىمايسىز،
كىمدە قالدى كۆڭلىڭىز؟

سەن يۇقالىق، مەن تۇڭەنلىك،
ئاشنا بولمايلىمۇ؟
مۇڭدىشالماي يۇرگىچە،
بىرگە باش قويمايلىمۇ؟

هويلاڭدا قاپاق تېرەك،
خا بولامدۇ-بولمامدۇ؟
باغرى قاتتىق تاش يۈرەك،
يار بولامدۇ-بولمامدۇ؟

چىم-چىم ئەتتىم چىم بىلەن،
كاۋاپ ئەتتىم زىخ بىلەن.
ئىسى يادىم سەن بىلەن،
سەن يۇرۇيسەن كىم بىلەن؟

مەلىمىز ئاياغ مەلە،
بارسىلا تاپالاملا؟
چۆرىسىدەئانار گۈل،
سايىسىدا ياتالاملا؟

بۇ هاۋامۇ، هاۋامۇ،
قار-يامغۇرلار ياغارمۇ؟
قىز ئۇچۇن يىگىت ئۆلمەك،
شەرىئەتتە راۋامۇ؟

كەندىر تۇۋىدە كەكلىك،
مەن يارىم بىلەن ئەپلىك.
ياردىن تولا گەپ سورىما،
يارىنىك يۈرىگى دەردلىك.

ئاتىم بولسا ئىللادىن،
باش باغ ئەتسەم تىللادىن.
ئېزدىسەم تېپىلارمۇ،
ئۆزى گاڭگۇك قىزلاردىن؟

چىتىك ئاتتىم مايا‌قا،
قوشۇماڭنى يارايمۇ؟
يارىم كەتتى يىراقا،
مەن ئارقىدىن بارايمۇ؟

ئۆتۈك ئالدىم ئاۋۇتتىن،
مەسە ئالدىم ساۋۇتتىن.
يارنى سۆيسەك تاللاپ سۆي،
لاسكۇيدىكى① زاۋۇتتىن.

بارغۇم باريا، بارغۇم بار،
بۇغدايلىقتا زاغۇن بار.
كىمنىك قىزى ئۇز بولسا،
شۇنى بېرىپ ئالغۇم بار.

بارغۇم باريا، بارغۇم بار،
بۇغدايلىقتا زاغۇن بار.

يارىم ئويىنىغان باغقا،
قانات قېقىپ بارغۇم بار.

كېتىپ بارغان قىزچاقنى
ئۇز يارىمغا ئوخشاتتىم.
باشىدا پەرەڭ ياغلىق،
ئۇز يارىمغا ئوخشاتتىم.

تاۋار كەسمىگەن كايچا،
دۇردۇننى كېسەلەمدۇ؟
يىراق جايدىن يار تۇتۇپ،
مەقسەتكە يېتەلەمدۇ؟

ئۇيان ئۆتىدۇ بىر گۈل،
بۇيان ئۆتىدۇ بىر گۈل.
ئىككى گۈل ئاراسىدا،
سايراپ ياتىدۇ بۇلبۇل.

ئاتلىرىڭنىك ئىچىدە
مىنگۈدەك ئېتىنىك بارمۇ؟
سەن ئارقىڭغا قارايسەن،
يارغا بىر گېپىنىك بارمۇ؟

يار بولسا ياراشقۇدەك،
دۇشمەنلەر ماراشقۇدەك.
ئۆزى ئۇيقىداتۇرۇپ،
ئويغىنىپ قاراشقۇدەك.

يار يالغۇز ياتامدىكىن،
بارسام قاش ئاتامدىكىن؟
خويما تولا سېغىنىدىم،
دەردىمنى تارتامدىكىن؟

ئاخشاملىقتا يار كەلسە،
بىر بەلگۈ بېرىپ كەلسۇن.
ھەرگىز تۇيمىسۇن دۇشمەن،
ئارقىدىن كىرىپ كەلسۇن.

چېچىنىك نېمە ئۆسمەيدۇ؟
تارىمايسەن ئۆسمەيدۇ.
يارىنىك نېمە كەلمەيدۇ؟
چىللىمايسەن كەلمەيدۇ.

قارا قۇش ئېغىر نېمە،
كۆتەرگىلى بىلەك كېرەك.
ئوسمىسى يەڭدەك جۇۋانىنى
سۆيگىلى يۈرەك كېرەك.

① خوتەن يېپەك زاۋۇدى

ئىزلىمەس كۆڭلۈم مېنىڭ،
يار ئىزلىگەنىڭ ياري بول.
كىم سېنى ياردىم دېسە،
ھەرىپ شۇنىڭ دىلداري بول.

ياردىنىڭ ئېتى لەيلى،
ھىزگە بارمىدۇ مەيلى.
بولسا بولمىسا مەيلى،
مەن يارنىڭ قەلەندەرى.

دەريا بويىدا شاتۇت،
بىر ياخشىنى ئاداش تۇت.
ئاداشىڭ يامان بولسا،
ئويناپ كۈلۈپ ھاۋاق تۇت.

ئىشىكىڭدىن مەن ئۆتتۈم،
ئۆتكىنىمنى تۇيدۇڭمۇ؟
توخۇ ئىككى چىللىدى،
بىر چىقمايسەن، ئۇلدىڭمۇ؟

گۈل مەشۇق بېنىڭ ياردىم،
ئىشىكىدە تۇرامدۇ؟
ھەرىپ ياردىن سوراڭلار،
مېنىڭ بىلەن ئويناملۇ؟

قىبلىدىن شامال چىقسا،
يار بۇرنۇمغا پۇرايدۇ.
قۇلۇم قوشنىسى دۇشمەن،
كىمدىن مېنى سورايدۇ؟

جان دەيمۇ، جۇۋان دەيمۇ،
جۇۋاننىڭ ھالىنى دەيمۇ؟
كىيگىنى شايى كۆينەك،
قول سالغىنىنى دەيمۇ؟

كېتىۋاتقان جۇۋاننىڭ
نېمە خىيالى بار ئىكىن؟
بىر بېسىپ، يېنىپ قاراپ،
كىمگە مەيلى بار ئىكىن؟

يار دەيسەن، ئىگىلمەيسەن،
مەيدەڭدە تۇمۇر بارمۇ؟
ئاخشاملىقتا كەل دەيسەن،
خالىدا ئۆيۈڭ بارمۇ؟

ئاتاسى يوقمىكەن يارنىڭ،
ئاناسى يوقمىكەن يارنىڭ؟
كېزىپ چۆللەردە يۈرگۈچە،
ماكانى يوقمىكەن يارنىڭ؟

سېنىڭ يارىڭ ئوبدانمۇ،
مېنىڭ يارىم ئوبدانمۇ؟
شامال چىقسا پۇرايدۇ،
قوينىدا ئانار بارمۇ؟

ھويلاڭدىكى كارۋاتنى
بەش تاختايدا ئەتكەنمۇ؟
سەن چۆللەردە يۈرگەندە،
مەن يادىڭغا يەتكەنمۇ؟

توختى چوڭنىڭ بېغىدا،
ياڭزا-ياڭزا گۈلى بار.
ئالاي دېسەم بەرمەيدۇ،
بويىغا يەتكەن قىزى بار.

كېچە مەن ئويقىدا ياتسام،
ئېتىڭنى قامچىلاپ ئۆتتۈڭ.
ئۇنۇڭمۇ يوق، سۆزۈڭمۇ يوق،
يۈرەككە ئوت سېلىپ ئۆتتۈڭ.

ئاسماندىكى يۇلتۇزلار،
ئاينىڭ گۈلى مەن، دەيدۇ.
كىچىككىنە قارا كۆز،
يارىڭ بولىمەن، دەيدۇ.

كىچىككىنە قارا كۆز،
سەن كۆرەگە بارغانمۇ؟
ئاخشىمى قاراڭغۇدا،
راست كۆيگەنمۇ-يالغانمۇ؟

ئاھ، جېنىم شەرۋانىخان،
قانچىدە باردۇر يېشىڭىز.
كېچىلەپ يول ماڭسىڭىز،
مەن بولاي يولداشىڭىز.

قىزىلگۈل ئاراسىدا،
ئۆيۈڭ بارمىدى ياردىم؟
پەنجىرەمدىن مارايسەن،
كۆڭلۈڭ بارمىدى ياردىم؟

كېتىپ بارغان چوكانىڭ
چېچى ئۇلاق ئوخشايدۇ.
شەرەت قىلسام ئۇقمايدۇ،
ياغاچ قۇلاق ئوخشايدۇ.

ئىشىك ئالدى تېرەككە،
لاچىن قوندۇرالمىسەن؟
ئاخشاملىقتا مەن باراي،
قورقماي قوندۇرالمىسەن؟

قاشلىرىڭ گەجەپ قارا،
كۆزۈڭدە خۇمار بارمۇ؟
مەن ساڭا تولا كۆيدۈم،
بوينۇڭدا تۇمار بارمۇ؟

بېشىڭدىكى لېنتاڭنى
گەلەمىكىن، دەپتىمەن.
گىجىم رومال ئىچىدە،
بەلەنمىكىن دەپتىمەن.

ئۇيان ئۆتسەن مامۇت،
بۇيان ئۆتسەن مامۇت.
ئالتە ئاي بولدى ئىزلەپمۇ،
تاپالمايسەن بىر ئامۇت.

چىمەن دوپپام بار دەيسەن،
ھىچ كۆرمەيمەن بېشىڭدا.
يېشىل ئوسمام بار دەيسەن،
ھىچ كۆرمەيمەن قېشىڭدا.

ئاتىڭ ياخشىسى تۇرۇق،
قىزىڭ ياخشىسى ئورۇق.
يىگىتلىك قىلاي دېسەم،
پۇتۇمدا يوغان چورۇق.

گۈلمىدى، غۇنچەمىدى،
ياريم سېنىڭ قېشىڭدىكى؟
كېچىلەپ تۇنالمىدىم،
كىملەر ئىدى قېشىڭدىكى؟

بۇلبۇل دېگەن بىر قۇشتۇر،
سايرىشى ئەجەب خوشتۇر.
بەش كۈنلۈك شۇ ئالەمدە،
يار بىلەن كۆڭۈل خۇشتۇر.

نەچچە ئون كۈندىن بېرى،
يارنى كۆرمەيدۇ كىشى.
يار كۆرۈپ كۆرمەسكە سالسا،
تىرىك ئۆلمەمدۇ كىشى؟

چەكمەيمەن تاماكاڭنى،
يوقمىدى چىلىم-غاڭزاڭ؟
ئىزلەپمۇ تاپالمىدىم،
نەدىدۇر سېنىڭ غاڭزاڭ؟

مەن قاچان چوڭ بولىمەن؟
ياريم بىلەن تەڭ بولىمەن؟
گېپىمگە گەپ ياندۇرۇپ،
دەردىمگە دەرمان بولىمەن؟

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يار بولسا تۇزۇك بولسا،
قولىدا ئۇزۇك بولسا.
ھەم مەڭزى قىزىل بولسا،
لەۋلىرى سۇزۇك بولسا.

ھاۋالار تۇمانلاپتۇ،
ئاتلارمۇ قۇلانلاپتۇ.
سوراڭلار مېنىڭ يارىم،
نېمىدىن يامانلاپتۇ؟

قېشىڭىزدۇر قاپقارا،
كىرپىكلىرىڭ زەرۋ-زىۋەر.
مەن ئوتۇڭدا كۆيەرمەن،
سەن يۇرەرسەن بىخەۋەر.

كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ؟
كۆيدۇرگىلى كەلدىڭلىمۇ؟
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلارنى
ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ؟

ناخشىنى تولا ئېيتسام،
دەردى يوقمىكىن دەمسەن؟
ۋاقتىدا بارالمىسام،
مەيلى يوقمىكىن دەمسەن؟

مەن يىراقتىن يارنى كۆردۈم،
يار مېنى كۆردىمىكىن؟
يۈرىكىمگە ئوت تۇتاشتى،
يار ئۇنى بىلدىمىكىن؟

سۇندۇرىۋەتكەن چەينەكنى،
قاداتماي تۆلەپ بەرگىن.
قاچان قىلمىسز توينى؟
ۋاقتىدا جاۋاب بەرگىن.

سېنىڭ تۇتقان ئالماڭنى،
سويۇپ يەيمۇ، يېمەيمۇ؟
ئىچىمدىكى دەردىمنى
ساڭا دەيمۇ، دېمەيمۇ؟

ئوغلاق تارتىپ ئوينايمىز،
ئارغىماق ئېتىڭ بارمۇ؟
يەر تېگىدىن قارايسەن،
ماڭا بىر گېپىڭ بارمۇ؟

تويغا ماڭغان چوكانداك،
سەن ئۆزۈڭنى تۇزدۇڭمۇ؟
باشتا قىلغان ۋەدەڭنى
پۇل-پىچەككە بۇزدۇڭمۇ؟

ئەتلەس كۆڭلەك ئۆڭۈپتۇ،
يۇيغانسېرى ئاقىرىپ.
يارىم ساڭا نېم بولدى،
گەپ قىلمايسەن تاتىرىپ.

ئۆيىڭىزنىڭ كەينىدە،
خىش پۇشۇرغان خۇمدانمۇ؟
كۆزگە ئىلماي يۈرسىڭىز،
ئۆزىڭىزگە ئوبدانمۇ؟

ئۇۋا ساپتۇ تومۇچۇق،
ھويلامدىكى بېدىشقا.
رەنجىدىڭمۇ ئامرىقىم،
خەت يازمايسەن نېمىشقا؟

ئىشىكىڭدىن ئۆتكەندە،
دېرىزەڭگە قارايمەن.
راست گېپىڭنى قىل يارىم،
قانداق چاغدا بارايمەن؟

ناسۇالنىڭ ئورنىغا،
كىشىمىش ئۈزۈم يېسىلە.
چۆرگىلەتمەي بېشىمنى،
گەپنى ئوچۇق دېسىلە؟

ئۇرۇق سالسام سەيلىگە،
ئۇنەر ۋاقتى بولدىمۇ؟
يىراقتىكى يارىمنىڭ
كېلەر ۋاقتى بولدىمۇ؟

ئالما ئاتسام ئۆرلىتىپ،
قولىڭىزغا چۈشتىمۇ؟
مېنىڭ قىلغان سۆزلىرىم،
ئېسىڭىزگە چۈشتىمۇ؟

پىيالىدە چاي تۇتتۇم،
ئىگىلىپ ئالالامسىز؟
كۆڭلۈمنى بېرەي سىزگە،
ئۆمۈرلۈك بولالامسىز؟

قوغۇنلۇققا كىرەيمۇ،
ناشكەرنى ئۇزەيمۇ؟
مەندە قالمىدى تاقەت،
يانداپ بېرىپ سۆيەيمۇ؟

تام تۈۋىدە ئولتۇرۇپ،
تام باستىمىكىن يارنى؟
چىرايى سارغىيىپ قاپتۇ،
غەم باستىمىكىن يارنى؟

قاتار-قاتار تېرەكنىڭ
سايىسى بولامدىكىن؟
يارغا كۆيگەن يۈرەكنىڭ
دورىسى بولامدىكىن؟

ئىگىز ئۆگزىگە چىقسام،
كۆرۈنگەن قارا سەنمۇ؟
كۆڭلۈمنى ساڭا بەرسەم،
ئارقامدىن ماڭارسەنمۇ؟

ئەي قارا كۆز، قارا كۆز،
سەن نىمانچە قارايسەن؟
ھەر كۆرگەندە قىزىرىپ،
يەر تېگىدىن مارايسەن.

ئاي توسايدۇ يۇزىنى،
يۇلتۇز قىسار كۆزىنى.
كىمدۇر ماڭا كۆز قىسىپ،
چەتكە ئالغان ئۆزىنى؟

نورىڭىزدىن سۇ چۈشتى،
ئۆگزىڭىزدە قار بارمۇ؟
ئالەمنى كېزىپ كەلسەم،
سىزدەك ياخشى يار بارمۇ؟

يار بولسا ياراشقىدەك،
دوست-دۇشمەن قاراشقۇدەك.
ئالقانغا ئېلىپ جانىنى،
ئۆزگىدىن تالاشقۇدەك.

يار بولسا بويى غۇنچە،
كۆيدۇرسە سېنى شۇنچە.
لەۋلىرى قىزىل لالە،
چىشلىرى لەھەل-ئۇنچە.

سۇ بولسا سۇزۇك بولسا،
ئايىقى تۇزۇك بولسا.
يار بولسا لۇەن بولسا،
قولىدا ئۇزۇك بولسا.

سۇ بولسا سۇزۇك بولسا،
بولسا بىر ئېقىن بولسا.
ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ
ئۆيلىرى يېقىن بولسا.

يار بولسا لۇەن بولسا،
قاشلىرى قەلەم بولسا.
ئارمانغا يېتەر ياشلىق،
گەپ-سۆزى بەلەن بولسا.

ئالما ئاتسام هويلاڭغا،
تۇتۇپ ئالدىم ئېتەككە.
قاچانغىچە سولايدۇ،
ئاناڭ سېنى كېتەككە؟

باسما ئىشىك يەملەگىلىك،
ياغاچ يەرگە دەملەگىلىك.
ئاشنا تۇتساڭ ياش قىز تۇت،
ياتقان يېرى يەملەگىلىك.

بۇغداينىڭ ئاراسىغا
زاغۇن ئېلىشىپ كەتتى.
مېنىڭ بىلەن سېنىڭدەك
كىم مۇرادىغا يەتتى؟

مەن سەپەرگە يول ئالدىم،
سۇنماس قانات سۇنارمۇ؟
سەن يارىمغا دەپ باققىن،
مېنىڭ سۆزۈمگە ئۇنارمۇ؟

گۈلنى ئالغىن قولۇڭغا،
پۇراپ باققىن بۇرنۇڭغا.
باغرىمنى يېقىپ باقاي،
كىرىپ سېنىڭ قوينۇڭغا.

ئۆستەڭ ياقىلاپ بېرىپ،
ئاچقان سۇيىڭىز قايسى؟
بىزنى يامان دەپ بېرىپ،
تۇنۇقان يارىڭىز قايسى؟

راۋابىمنىڭ دەستىسى
ئۇچىدا يىلان بېشى.
ئىزدىسەم تېپىلمىدى،
قىزلارنىڭ قەلبىم قېشى.

يارىم كەپتۇ بەلباغسىز،
بەلباغ بەرسەم باغلامسىز؟
ئالدىڭىزدا مەن تۇرسام،
ھەر تەرەپكە قارامسىز؟

ھالقىسىنى ساندۇقنىڭ
ئالتۇن بىلەن ئەتتىڭمۇ؟
مەندىن باشقا يار تۇتۇپ،
مۇرادىڭغا يەتتىڭمۇ؟

چاپىنىمنىڭ ئەستىرى،
ئاق ئەستەر، قىزىل ئەستەر.
مېنى ئوتقا سېلىپ قويۇپ،
سەن يۇرەمسەن بېخەستە؟

باغدا گۈللەر ئېچىلدى،
چىكەڭگە قىسالامسەن؟!
زوقلىنىپ ئويناپ كۈلۈپ،
كۆڭلۈمنى ئالالامسەن؟

خۇددى ئايدەك يۈزىڭىز،
بۇلاق كەبى كۆزىڭىز.
كىرىپ قاپسىز چۈشۈمگە،
سالامەتمۇ ئۆزىڭىز؟

دەريا سۈيى ئاقىدۇ،
يار كۆڭلۈگە ياقىدۇ.
غېرىبلىقتا سۆيگەن يار،
ئەمدى كىمگە باقىدۇ؟!

غوروچۆل دېگەن يەردە
بوستان تالنىڭ سايىسى.
شۇنچە يىراق كېلەرمۇ؟
ئىككىمىزنىڭ ئارىسى؟

ھاۋادىن ئۇچۇپ چۈشكەن
ئۆردەكمىكىن، غازمىكىن؟
يارىم سېنىڭ ئىشقىڭدا
تارتقان دەردىم ئازمىكىن؟

يارىم نىسىپ بولارمۇ
قېنىپ-قېنىپ سۆيگىلى؟
بەختىمگە پۇتۇلگەنمۇ،
پىراقىڭدا كۆيگىلى؟

كۆڭۈل بەرسەم خالامسىز؟
دائىم شۇنداق قارامسىز؟
باشتا كۆڭۈل بەردى دەپ،
ئاخىرىدا خارلامسىز؟!

ئاتنىڭ بالىسى تايلاق،
تاي خىللايدىكەن قامغاق.
ئەجەپمۇ بەك تەس ئىكەن،
يارنىڭ كۆڭلىنى ئالماق.

يارنىڭ بوينىدا تۇمار،
تۇمار ئاسمىغان كىم بار؟
ياشلىقتا-نادانلىقتا
ئاشىق بولمىغان كىم بار؟

كىپىنەك بولۇپ ئۇچارسىز،
گۈل-غۇنچىگە قونارسىز.
غېرىپ بولۇپ قالسىڭىز،
مېنى ئەسلەپ قويارسىز.

دولان دەريا سۈلىرى
بۇ يىل يەنە تاشقىدەك.
كىشىلەردىن ئاڭلىسام،
يارىنىڭ كۆڭلى ياشقىدەك.

يالاڭباشتاق بولۇپ قاپسەن،
چىگەرگە ياغلىقىڭ يوقمۇ؟
غېرىپ-مىسكىن بولۇپ قاپسەن،
يۈرۈشكە ئامرىقىڭ يوقمۇ؟

چاقىم چاقىدا قالدى،
يېكىم خانىدا قالدى.
راست گەپنىڭ ئېيت يارىم،
كۆڭلۈم ئاردا قالدى.

ھاۋانى تۇمان باستى،
قار يېغىشنى كىم بىلدى؟
ئاخىرى جۇدالىقتا،
ئايرىلىشنى كىم بىلدى؟

ئايۇانىڭدا مەن ياتسام،
سارايىڭنى بىلمەيمەن.
قاچان كېلىسەن يارىم،
قارايىڭنى بىلمەيمەن.

يار كەتتى، ئۈزاقلاشتى،
مىڭگەن ئاتلىرى ياداق.
يارلار قارىماس بولدى،
ئامەت قاچتىمۇ قانداق؟

بۇگۈن ئون ئۈچ كۈن بولدى،
يارنى كۆرمەيدۇ كىشى.
كوروۋا كۆرمەسكە سالسا،
تىرىك ئۆلمەمدۇ كىشى؟

تام تۆپىدە بىر تورغاي،
بۇغداي يېسە نېم بولغاي.
يار ئوتۇڭ يامان ئىكەن،
ئويىنىڭالساق نېم بولغاي؟

ئۆرۈك، ئالما تۆكۈلدى،
ئاخشام چىققان بوراندا.
ئۇسالىڭغا يېتەلمەي،
كېتەرمەنمۇ ئارماندا؟

زارالىزايۇ، زارالىزا،
ئاچىلىپتۇ ھەريالىزا.
نېمە ئانچە كۆيدۈرسەن،
ئون بەش ياشلىق بالالىزا؟!

دەرىزەڭنىڭ تۆۋىندە
ئېچىلىپتۇ ئانارگۈل.
بۇ يۈرەك كۆيۈپ كەتتى،
قانداق قىلىمىز ھاۋاگۈل؟

ئىشىك ئالدى چوڭ ئېرىق،
ئاتلاپ ئۆتەمسەن يارىم؟
دۇشمەننىڭ گېپى بىلەن،
تاشلاپ كېتەمسەن يارىم؟

ئىشىكىڭدە تۇرامسەن،
يان ياغاچقا يۆلىنىپ؟
سەن ئالامسەن بۇ جاننى،
بىرە-بىرە كۆرۈنۈپ؟

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسى دەريا،
ئېقىپ كەلسەم كۆرەرسەنمۇ؟
ئوتۇڭدا كۆيۈپ ئۆلسەم،
نامىزىمغا كېلەرسەنمۇ؟

ئىشكىنى ئېچىپ قويسام،
شامال كىردى بۇلۇڭغا.
ئېچىمدىكى دەردىمنى
قاچىلايمۇ تۇلۇمغا؟

قاشلىرىڭ ئەجەپ قارا،
كۆزۈڭدە خۇمار بارمۇ؟
مەن ساڭا ئەجەپ كۆيدۇم،
بوينۇڭدا تۇمار بارمۇ؟

چىقمايسەن تالا-تۈزگە،
ئۆيۈڭنى مازار دەمسەن؟
يىللار بولدى كۆيگىلى،
يۈرەكنى تازا دەمسەن؟

بۇ يوللار ئەجەپ تاشلىق،
ئۆتۈكۈڭدە ناھال بارمۇ؟
ئىشقىڭدا يۈرەك كۆيدى،
بۇنىڭغا ئامال بارمۇ؟

توقسۇ ئۆستەڭ بويىدا،
سېرىق قۇشقاچ ئەگىدۇ.
يارغا كۆيگەن بۇ يۈرەك،
قانداق قىلسام سەگىدۇ؟

باغىمغا بىر كەلسەڭچۇ،
ئۈزۈم، ئەنجۈر يېسەڭچۇ.
سوراپ قالسا باشقىلار،
مەشۇقۇم بار دېسەڭچۇ.

ئاسماندىكى بەش لاچىن،
پىرقىرايدۇ نېم بولدى؟
يارىم ماڭا ئامراقتى،
كۆز تەگدىمۇ، نېم بولدى؟

دۇتارنىڭنى چالساڭچۇ؟
يېڭى چىققان پەدىگە.
ۋاپا قىلار دەپتىمەن،
باشتا قىلغان ۋەدىگە.

تاڭ سەھەردە ئاسماندا،
بوز تورغايلار ئەگىدۇ.
ساڭا كۆيگەن بۇ يۈرەك،
قانداق قىلسا سەگىدۇ؟

يارنىڭ ئېتى رەيھانمۇ؟
چېچى سۇمبۇل بوستانمۇ؟
سۆزى تاتلىق ئەجەپمۇ،
ھەسەل، ناۋات قوشقانمۇ؟

جارانلايدۇ كوچىدا،
ئۆتكەنلەر كارۋانمىكىن؟
كېلىمەن دەپ كەلمىدى،
يار سۆزى يالغانمىكىن؟

چىنارىدىكى ئاق قۇشقاچ،
سايرىمايدۇ نېم بولدى؟
ئەجەپ ياخشى يار ئىدى،
گەپ قىلمايدۇ نېم بولدى؟

ئۇسۇلنى تولا ئويناپ،
بېشىڭ قايدىمۇ يارىم؟
كەل دېگەندە كەلمەيسەن،
پۇتۇڭ تالدىمۇ يارىم؟

ئېرىقنىڭ تېگىنى
يەنە ئويسام بولارمۇ؟
باغرى قاتتىق يارىمغا
كىشى قويسام ئۇنارمۇ؟

ھويلىدىكى سېدىگە
قۇشقاچ چاقىگا سالغاندۇ؟
مەكتۇپ يازدىم يارىمغا،
بۇ كەمگىچە ئالغاندۇ؟

ئېگىز ئۇچقان كەپتەرگە
دان چاچسام چۈشەرمىكىن؟
مەندىن رەنجىگەن يارغا
چاي تۇتسام ئىچەرمىكىن؟

مەن مەھەللەڭگە بارغاندا،
دېپىڭ بارمىدى يارىم؟
ئارقاڭغا يېنىپ قاراپ،
گېپىڭ بارمىدى يارىم؟

ئىشىك ئالدى تېرەكلىك،
ېزنىڭ باغقا يۆگەكلىك.
مەن بېغىمدا ئويناسام،
كىرەلەمسەن يۈرەكلىك؟

ئېرىقتا ئاقار سۇلار،
نەدىن كەلدىكىن بېشى؟
يارىم مېنى سېغىنىپ،
ئاقامدىكىن كۆز يېشى؟

تاغقا چىقتىم سىز بىلەن،
كەكلىك تۇتتۇم قىل بىلەن.
ئويناي دېسەم سىز بىلەن،
كارىڭىز يوق بىز بىلەن.

ئاق ئالمىنىڭ شېخىدەك
ئىگىلەمسەن ئاق جۇۋان؟
ئېچىمدىكى دەردىمنى
سەن بىلەمسەن مېھرىبان؟

ئاسمانغا چىقاي دەيمەن،
شوتا يوق چىقالمايمەن.
دەرىزەڭدىن مارايسەن،
سىرىڭنى ئۇقالمايمەن.

ئىشىكىڭدىن ئۆتكەندە،
يوچۇقىدىن قارايمەن.
رەست گېپىڭنى بەر ماڭا،
قانداق چاغدا بارايمەن؟

قاشلىق قىلمىسالڭ يارىم،
قېشىڭدىكى بولمامدۇ؟
ئاشنا تۇتمىسالڭ يارىم،
يېنىڭدىكى بولمامدۇ؟

بىر سۆھبەت ئانار ئالدىم،
دوقمۇشتىكى مەمەتتىن.
بۇ كۆيۈڭ كىمدىن قالغان؟
كاككۇك بىلەن زەينەپتىن.

دەريا قايان ئاقادۇر؟
يارنىڭ سۆزى ياقادۇر.
يۈرىكىمدىن كۆيگەن يار
ئەمدى كىمگە باقادۇر؟

ئېيتقىنا جانىم گۈلۈم،
ماڭا قانداق چارە بار؟
مېنى مۇنچە قاخشاتقان
كىمنىڭ شۇنداق يارى بار؟

چىراغ نېمە كۆيمەيدۇ،
ئىچىدە يېغى يوقمۇ؟
يارىم نېمە كەلمەيدۇ،
يا مەيلى ماڭا يوقمۇ؟

تالاغا چىقىپ باققىن،
سالقىنراق ھاۋا بارمۇ؟
ئوتۇڭدا يۈرەك كۆيدى،
بۇنىڭغا داۋا بارمۇ؟

ئاق ئۆستەڭگە ئات سېلىپ،
ئۆتەلمىدىم ئۇ قاتقا.
مەيلى بولسا كەلمەمدۇ،
مېنىڭ يارىم.بۇ ياققا؟

ئىشىك ئالدى قىل كۆۋرۈك،
ئاتلاپ قانداق ئۆتەرمەن؟
يار ئوتى يامان ئىكەن،
قانداق تاشلاپ كېتەرمەن؟

سەن تېرىق تېرىمسىاڭ،
قۇشقاچ كېلىپ قۇنارمىدى؟
سەن كېلىپ ئوت ياقمىساڭ،
بۇ يۈرەك يانارمىدى؟

ھاۋامىكىن، بۇلۇتمىكىن،
قارنى ياغدۇرغان؟
جۇۋانمىكىكن، چوكانمىكىن،
كۆڭۈل ئاغدۇرغان؟

ئاق ناۋات دېگەن قوغۇن،
باراڭنىڭ كەينىدە باردۇر.
مېنىڭ قارا كۆز يارىم،
تېرەكلىك ھويلىدا باردۇر.

چاپىنىڭنىڭ يېڭىنى
ماشىنچى ئويغانمۇ؟
ئىسمىڭ ئەجەپ چىرايلىق،
خېزىر كېلىپ قويغانمۇ؟

قۇلۇڭدىكى ئۈزۈكنى
زەگەر ئۇستام سوققانمۇ؟
چىرايىڭ ئەجەپ نۇرلۇق،
ئاناڭ ئاي دەپ تۇغقانمۇ؟

ھويلاڭدىكى ئۇجمىگە
تۆلپارىمنى باغلىدىم.
يارىم سېنىڭ ناخشاڭنى
زوقۇم بىلەن ئاڭلىدىم.

يارىم تەكشى سېلىپتۇ
كىۋەزلىكىڭ قىرىنى.
ھېچ بىلمىدىم يارىمنىڭ
كۆڭلىدىكى سىرىنى؟!

يارىمنىڭ يۈزى مەڭلىك
قولىدا ئۇپا-ئەڭلىك.
يارىمنى سۈيەي دېسەم،
بولمەن ئەجەپ تەڭلىك.

باغدا پىشتى جىنەستە،
يارىم كېلىپ يەمدىكىن؟
ئىككىمىز كۆيۈشكەننى
ئانىسى بىلەمدىكىن؟

بېشىڭدىكى لىچەكنى
ئەلەمىكىن، دەپتىمەن.
شىپىڭ كۆينەك كىيىۋالساڭ،
گۈلەمىكىن، دەپتىمەن.

ئاق ئالماڭنى قىزارتقان
كۈننىڭ نۇرى ئەمەسمۇ؟
چىراڭنى سارغايتقان
يارىنىڭ ئوتى ئەمەسمۇ؟

ناخشا ئېيتمەن يارىم،
ئۇنۇمدىن تونىيالامسەن؟
بىللە بولىلى دەيسەن،
ۋەدەڭدە تۇرالامسەن؟

ئانارخانىنىڭ ئانارى
چېچەكلەپتۇ سەھەردە.
مەن ئاڭا كۆيۈپ قالدىم،
ئۆزى يۈرەر قايەردە؟

يارىنىڭ بېشىدا دوپپا،
يۈزىدە سۈرمە-ئۇپا.
مەيلىمنى بېرەي دەيمەن،
بولمىسلا بۇۋاپا.

يارىم گۈل سۈندى ماڭا،
ئىگىز داۋان بېشىدا.
قىچقارسام ھېچ چىقمايدۇ،
بىركىم بارمۇ قېشىدا؟

قوزۇقتىكى ياغلىقنى
ئالدىمىكىن دەپتىمەن.
گەگىپ يۈرسەڭ قېشىمدا،
بالىمىكىن دەپتىمەن.

ئىشىك ئالدىدا ئۆستەڭ،
ئېقىپ بارسام كۆرەرسەنمۇ؟
بىر قاراپ كۆلۈپ قويساڭ،
كۆلكەڭنى ئۆلەرسەنمۇ؟

چىنار باغدا كۆردۈمەن
ئانار بىلەن ئەنجۈرنى،
يار قېشىغا بارسام مەن
ئېتىۋاپتۇ پەنجىرنى.

قارچۇغام ئۇچۇپ كەتتى،
قىرغاۋۇل كۆرۈندىمۇ؟
ھاسىل بولدى مىرادىڭ،
جانلىرىڭ سۆيۈندىمۇ؟

ئامرىقىم گۈلشادىخان،
مىنگىدەك ئېتىڭ بارمۇ؟
پەنجىرەڭدىن قارايسەن،
ماڭا بىر گېپىڭ بارمۇ؟

جۈجەم پىشتى، ياز بولدى،
شىرىن-شېكەر مىۋىسى.
كۆڭلى گۈلدەك شۇ يارنى
كىمنىڭ كەلمەس سۆيگۈسى؟

باغنىڭ ئىشىكىنى ئاچسا،
يار كېلىپ كۆرۈپ باقسا.
يارىمنىڭ ئەقلى بولسا
ماڭا بىر كۈلۈپ باقسا.

تۇرنا ئۇچتى ئاسمانغا،
مەنمۇ ئۇچسام تۇرنىدەك.
يار ماڭا كۆڭۈل بەرسە،
ئىشلەپ ئۆتسەم قۇلىدەك.

ئات مىنەملا، تايچاقمۇ؟
راست ئويناملا، چاقچاقمۇ؟
يوللىردا كۆپ مېڭىپ،
تىلىپ كەتتى پاچاقمۇ؟

يىگىلەپ چۈشتى غورىلار،
بولالمايدۇ مېغىز، قاق.
ئانىسىغا چىدىسا،
ئېلىپ قاچاي سوراپ باق.

بىشەك شېرىن قوغۇنۇم بار،
تىلىپ بەرسەم يەرسەنمۇ؟
ئۆزۈڭنى بەك چوڭ چاغلاپ،
مېنى كىچىك دەرسەنمۇ؟

ئاتىنىڭ ئاتلىقى بارمۇ،
ناۋاتنىڭ ئاچچىقى بارمۇ؟
سەن مېنى ياراتمايسەن،
مېنىڭدىن تاتلىقى بارمۇ؟

چاينى ئىچتىم جوزىدا
تولدۇرۇپ پىيالىدا.
سوراپ بېقىڭ يارىمدىن،
كىم باردۇر خىيالىدا؟

قىزىل گۈل پىيالىڭىز،
خويمۇ ئوبدان چىرايىڭىز.
بەش كۈن بولدى كەلمەيسىز،
نېمىكىن خىيالىڭىز؟

ئۇرۇك پىشتى ئۇرۇك يەڭ،
ئۇرۇقچىنى چىقىپ يەڭ.
كۆز تاشلايسىز ھەركۈنى
گېپىڭىزنى ئوچۇق دەڭ!

چوڭ كۆلنىڭ ئۆردەكلىرى
سۇدا ئۈزگىدەك بوپتۇ.
كىچىك دېمەڭ يارىمنى،
ئويناپ سۆيگىدەك بوپتۇ.

يىراقتىن كۆرۈپ قالدىم
يارىنىڭ كەتكەن يېرىنى.
ئىچىلمايدۇ چىرايى،
كىمگە ئېيتار سىرىنى؟

يارىم كەيگەن ئاياغنىڭ
ئىگىز ئىكەن پاشنىسى.
باشقا يەردە بارمىدۇ
مەندىن ئۆزگە ئاشنىسى؟

ئاسماندىكى يۇلتۇزغا
مىلتىق ئاتسام تېگەرمۇ؟
سۆيگەن يارىم بەك چوڭچى،
ماڭا بويۇن ئىگەرمۇ؟

لوكچىندىن چىقىپ كەلدى
ئامرىقىم تۇرۇق ئاتلىق.
مېنى تاشلاپ كېتەرمۇ
چولپان كۆز سۆزى تاتلىق؟

بولسائىڭ يارىم يېنىمدا،
يۈرىكىم قانماسمىدى؟
ساڭا سۆزۈم ئۆتمەيدۇ،
يۈرىكىڭ ئالماسمىدى؟

ئىشەك دېگەن ئۇلاغمۇ،
كارىز دېگەن بۇلاقمۇ؟
چىقمايسەن تالا-تۈزگە،
پۇت-قوللۇرۇڭ چولاقمۇ؟

سايدا ئۆسكەن ساي دەرەخنىڭ
سايىسى سايغا چۈشەر.
شۇ خېنىمنىڭ مەيلى بولسا
بىر كۈنى قولغا چۈشەر.

ھەر كىشىنىڭ يار بولسا،
ئوينىسا، جان يايرىسا.
دوستلىرى خوشال بولۇپ،
دۈشمەنلىرى قان يىغلىسا.

گۈل ئېچىلسا نە بولۇر،
بەرگى ئېچىلسا نە بولۇر؟
ئېتىقادلىق يار بىلەن
داڭلار كۆتۈرسە نە بولۇر؟

نەششە چەككەن مەست ئەمەس،
ھاراق ئىچكەن مەس ئەمەس.
بۇرۇن سۆيگەن يارىمنى
يەنە سۆيمەك تەس ئەمەس.

ئۇ مەلىدىن بۇ مەلگە
يولى بارمىكىن؟
دەرد ئاغرىقى بولۇپتىمەن،
دورا بارمىكىن؟

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى
قانداق يايلايسەن؟
ئۆزۈڭ ئويناپ، ئۆزۈڭ كۈ-
لۈپ،
كىمگە لايلايسەن؟

يارىمنىڭ قوينىدىكى
ئالمىمىكىن، بىيىمىكىن؟
قولىدا ئالتۇن ئۈزۈك،
ئاداشلىرى زەرگەرمىكىن؟

سۇ ئايرىلىپ ئاقمايدۇ،
يار قايرىلىپ باقمايدۇ.
يار قايرىلىپ باققاندا،
بىر خىيالى ياقمايدۇ.

بىر يىلان پەيدا بولۇپتۇ،
يارىمنىڭ بۇلاقىدا.
يار بىزنى خىيال قىلسا،
يارىنىڭ بىز قۇلاقىدا.

شۇ كېچە تاڭ ئاتمايدۇ،
مەن بىلەن قىيىشقاندەك.
خوشمۇ دەردلەر كېلىدىكەن،
لىچىن سوققان توشقاندەك.

ئاللىمۇ-ئاللا يار بارمۇ؟
كۆرۈنگەن تاغدا قار بارمۇ؟
كۆرۈنگەن تاغدا قار بولسا،
سېنىڭچە ياخشى يار بارمۇ؟

خوش خۇدانىڭ تەقدىرىدىن
بېشىمغا چۈشكەن بىر كېسەك.
بىرگىنە ئالما تېپىپ،
يارىم بىلەن بىرگە يېسەك.

قاياناپ تۇرغان قازانغا
چۈمۈچ سالسا چۆكەرمۇ؟
تاغدىكى شۇ يارىمغا
خالتا بەرسەم تېگەرمۇ؟

يار دەردىدە ئاۋارە،
بولدى يۈرىكىم پارە.
ئۆزۈڭ بىلىسەن يارىم،
بۇ دەردكە نېمە چارە.

ئۆيىمىز يامان يەردە،
بارسىلا تاپالامىلا؟
ئىشىك باشىدا ئاچقۇچ،
قۇلۇپنى ئاچالامىلا؟

ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا،
بۇغداي ئۆڭلۈك مۇختىسەر.
قولىنى مۇرەمگە سالسا،
ئۇششاق ئاغرىقنى كېسەر.

ياز بولسا باھار بولسا،
بېغىڭدا ئانار بولسا.
يار بىلەن تېپىشقاندا،
بوينۇمدا تۇمار بولسا.

يارىنىڭ ئۆيى قايدىدۇر؟
سۇيى يۇقىرى سايدىدۇر.
ۋەدىسى يالغان شۇ يارىنىڭ
تۇرار جايى قايدىدۇر؟

چىراغلار ئۇچەي دەپتۇ،
پەرلەپ قويسا كۆيمەمدۇ؟
ھىزنىلىك يارلار كەلمەپتۇ،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ؟

ئولاق يانىمدىن ئۆتسەڭچۇ،
سول يانىمدىن ئۆتسەڭچۇ.
قېشى قارا مۇلايىم،
كۆنايىمدىن ئۆتسەڭچۇ.

تاغمۇ-تاغلارنى كەزدىم،
مەن كۆرمىگەن تاغ قالدىمۇ؟
يار ئۈچۈن مەن تارتمىغان
جەبرى-جاپالار قالدىمۇ؟

كۆيۈپ قالدىم مەن ساڭا،
كۆيگىنىمنى بىلدىڭمۇ؟
قاراپ كۆزلىرىم تالدى،
بىر باقمىدىلىك ئۆلدۈڭمۇ؟

ئۆزلىرى ئۆيدىن چىقىپ،
باغلارنى بوستان قىلدىلا.
بىر قوۋۇز لەۋزى بىلەن،
ئاشىقى-شەيدا قىلدىلا.

قوشما قاشتۇر-قوشما كۆز،
خوشمۇ يالغانچى ئىنغىز.
نە مۇشەققەتلەر بىلەن
سۆيگەن مېنى جاندىن ئىزىز؟

سىز خېنىم ئالدىرىمالىك،
كۈنلەردە پەيمان توشىدۇ.
خۇدايىم بۇيرىغان كۈنى،
سىزنى بىزگە قوشىدۇ.

ئىرىقتىدىن قۇم ئالدىم،
يان ئىرىقتىن نەم توپا.
يار تۇتسالىك ياخشى تۇت،
قالغانلىرى بېۋاپا.

مەن كۆيدۈم قارا كۆزگە،
قارا كۆزنىلىك گېپى ئۆزگە.
يىغلايمۇ يا كۈلەيمۇ،
تالادىكى گەپ-سۆزگە.

مەن قانداق چىراي،
يارنىلىك دەردىگە؟
يار تۇرامدىكىن،
قىلغان ۋەدىگە.

يارىمنىلىك گېپى ئايىسە،
بۇغداي تېرىدىم مايسە.
گۈتۈڭدا تولا كۆيدۈم،
قانداق قىلىسەن ئايىسە؟

خوش كۈلىدۇ، شوخ كۈلىدۇ،
چوگانلىرى باغدامىكىن؟
گۈر قىلىدۇ، پۈر قىلىدۇ،
قۇشقاچلىرى تالدامىكىن؟

ياغ قويۇپ ياققان توقاچنى
يارىغا ياقتۇرغانمىدۇ؟
شۇ ئەزىز پەرۋايىدىگار
يارىغا يەتكۈزگەنمىدۇ؟

بۇلبۇلۇمما-بۇلبۇلۇم،
ساڭا قارا بۇلبۇلۇم.
ئاشنا بولدۇم بىر قاراپ،
يېتەمدۇ ساڭا قولۇم؟

خەلقى ئالەم ئالدىدا،
قالدىم ئەمدى سوراقتا.
مەن قاچانمۇ يېتەرمەن،
يارىم بىلەن مۇرادقا.

تەلۈە دېدىلىك سەن مېنى،
مەن ئەمدى ساقايماسمەن.
يارنىلىك شامىلى تەگسە،
ساقىيۇرمەن، ئۆلمەسمەن.

كۆۋرۈكۈك ئەجەپ تار ئىكەن،
ئۆتۈشكە ئامال بارمۇ؟
ئىشقىڭدا يۈرەك كۆيدى،
پاھ سالقىن شامال بارمۇ؟

ئەي چىراق نېمە ئۈچۈن
روشەنغىنا بىر كۆيمىدىلىك؟
شۇنچە تەلپۈنسەم ساڭا،
قاراپ تۇرۇپ بىر سۆيمىدىلىك.

ئالمىنى ئىغاڭلىتاي،
شاپتۇلنى شىلدىرلىتاي.
ئايىقى قاشىڭلىك جۇگانىنى
ئوت يېقىپ ئىلداملىتاي.

ئۆستەڭدىكى تاللارنى
كىملەر كېسىپ كەتكەندۇ؟
كۆڭۈلدىكى يارلارنى
كىملەر سۆيۈپ كەتكەندۇ؟

كىم بىلۈر دەردىمنى يار،
دەردىمەن كۆڭۈللەر بولمىسا؟
ناز ئېتەر كىملەرگە گۈل،
قاشىدا بۈلبۈل بولمىسا؟

ئىگىز تاغقا چىقتىم مەن،
سېرىلدىم، چۈشەلمىدىم.
قىلىقىڭغا كۆيدۈمەن،
ۋەدەڭگە ئىشەنمىدىم.

تال كەسكىنىم يوق ئىدى،
تالدۇردى بىلەكىمنى.
يار سۆيگىنىم يوق ئىدى،
قاندۇردى يۈرەكىمنى.

يۇقىرى مەلىدە ناخشا ئېيتسام،
تۆۋەن مەلىدە تىڭشايدۇ.
چىمەن دوپپا كىيگىنى،
مېنىلىك يارىمغا ئوخشايدۇ.

ئاق قۇناقلىنىلىك زاغرىسى،
ئاش بولامدۇ، بولمامدۇ؟
كۆڭلى قاتتىق شۇ يارلار،
ئاداش بولامدۇ، بولمامدۇ؟

سېرىق ساندۇق ئىچىدە
ئالتۇن ئۈزۈك ئۇينايدۇ.
يېنىمدىكى خۇمار كۆز،
كۆزى بىلەن قىينايدۇ.

تەكە① شاپتۇل پىشىپتۇ،
سويۇپ بەرسەم يەلمۇ؟
خالىدا سۆيۈپ قويسام،
دوست-دۇشمەنگە دەلمۇ؟

كەل دېدى، كەلسەم ئۆزى يوق،
«جۇپمۇ-تاق» ئوينامدۇ يار؟
بىللە بولساق گەپ-سۆزى يوق،
باشقا ئوي ئويلامدۇ يار؟

① ئىلى بۇرۇن پىشىدىغان شاپتۇل.

پاختا ئاتتۇق ئاتقۇدا①
يەر تۇزلىدىم تارتقۇدا②
يار چىقارمۇ ئالدىمغا،
بارسام ئېغىر ياتقۇدا.

تام قوپاردىم چىم بىلەن،
ئۆگزە ياپتىم لىم بىلەن.
ئوي-خىيالىم سەن بىلەن،
سەن ئويناپسەن كىم بىلەن؟

ھاشارغا تولا ئىشلەپ،
بىلىم چىم بولدى.
ئەھۋال سوراي دېمەيدۇ،
يارغا نىم بولدى؟

ئاياقتىكى قېتىققا
چۈمۈراپ يەپ دامانى؛
يار قاچانمۇ پەرق ئېتەر،
ياخشى بىلەن يامانىنى؟

رامزانغا ئون يەتتە،
بۈگۈن كېچە تۇنەگمۇ؟
شۇ كەمدىكى چوكانلار،
يار تۇنقىلى كۈنەگمۇ؟

بۈگۈن ئاخشام بارائەت،
تاك ئاتقىچە تۇنەمسىز؟
ئەلياتقۇدا ئىسقىرتاي،
باغ كەينىگە ئۆتەمسىز؟

سېنى دەيمۇ، سېنى دەيمۇ،
سىياقىك قىلدى مەستانە.
جاھاندا ئىزلىسەم يوقتۇر،
سېنىڭدەك ياخشى مەردانە.

سېنى دەيمۇ، سېنى دەيمۇ،
سېنى كۆرمەي ئۆلەرمەنمۇ؟
سېنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم،
مۇرادىمغا يېتەرمەنمۇ؟

ئۇ يانىدا ئۆيلەرى،
بۇ يانىدا يوللارى.
ئەۋرىشىمگە ئوخشايدۇ،
ئۈسۈلغا چۈشكەن قوللارى.

ئۇ يانىغا تاشلاپ ئويناسۇن،
بۇ يانىغا تاشلاپ ئويناسۇن.

چاچىغا چەككەن لاتا-پۈتىنى
ئىككى يانغا تاشلاپ ئويناسۇن.

باشلىرىڭغا يارىشىپتۇ
چاشلىرىڭ سۈمبۈل.
مەن ئوتۇڭدا سارغىيىپ
بولدۇم بىقۇۋۇل.

ئاتچال③يولى تاشلىقكەن،
ماڭماي دېسەم ياشلىقكەن.
بىزنى كۆيدۈرگەن چوكان،
چېچى ئۇزۇن، قاشلىقكەن.

باغچاڭغا كىرىپ باقسام،
شاپتۇلاڭ يوغان شاخلىق.
ئاغزىڭدا ناۋات بارمۇ،
لەۋلىرىڭ ئەجەپ تاتلىق.

بىرگە بۆلەيمۇ جانىمنى،
ئىككىگە بۆلەيمۇ جانىمنى.
شىشىدە ساندۇق ياساپ،
ساقلاپ سۆيەيمۇ يارىمنى.

ئۇرۇمچىنىڭ يولىدا
ھەر دوقمۇشتا مونچىسى.
مېنىڭ يارىم چىرايلىق،
ئەترە گۈلنىڭ غۇنچىسى.

ئاتنىڭ بالىسى تايچاق،
تالنىڭ ئۇچچىنى يەيدۇ.
بۈكەمدىكى قىز باللار
كۆزنىڭ يېغىنى يەيدۇ.

ئۆردەك ئويىنىغان كۆلنىڭ
سۈيى سۈزۈك، تەمى تۇز.
يېڭى تۇنقان يارىمنىڭ
قاراپ تۇرىشى بەك ئۇز.

چاچىڭنز قارا ئىكەن،
قاغىنىڭ قاناتىدەك.
سۆيسەم لىۋىڭنز تاتلىق،
كىرپىيەنىڭ ناۋاتىدەك.

قىزىل ئالمانىڭ مەڭزى ئۇز،
ئاق ئالمانىڭ ئۆزى ئۇز.
سىناپ تۇنقان يارىمنىڭ
قاشى بىلەن كۆزى ئۇز.

ئات مىندىم كۆرەڭ قاشقا،
سەكرەتتىم تاشتىن تاشقا.
ھەركىمنىڭ يارى باشقا،
ئوخشامدۇ قەلەم قاشقا؟

ئاتىم يورغا بولمامدۇ،
يولۇڭنىڭ يىراقىدىن؟
قاشىڭ قارا بولمامدۇ؟
مەڭزىڭنىڭ سىياقىدىن.

چاپىنىممۇ خادانى،
كۆڭلىكىممۇ خادانى.
ھېچقەيەردىن تېپىلماس،
سەندەك گاڭگۇڭ مەردانىنى.

تاغقا چىقتىم ئىراده،
يېنىپ چۈشتۈم پىيادە.
تويىمىزغا يار كەپتۇ،
قىزىل گۈلدىن زىيادە.

ياياقتىكى قوتازنىڭ
مۇڭگۈزى نۇرغۇن بولار.
يىراقتىكى يارىمنى
ئۇندىسەم قۇرغۇي بولار.

گۈلمۇ گۈللەردىن گۈزەل،
غۇنچە گۈللەردىن گۈزەل.
يار سېنىڭچە بولمىغاي،
يوق ماڭا سەندىن گۈزەل.

ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلىكىم يارىم.
ناۋات بىلەن سۇغارغاندەك،
شېكەر سۆزلىكىم يارىم.

ئاسماندىكى يۇلتۇزلار
بىر-بىرىگە ئوخشىماس.
كىرپىيەدە قىز تولا،
سەن يارىمغا ئوخشىماس.

مەن بارايمۇ، بارمايمۇ
قويچىلارنىڭ گەمىسىگە.
تىگىشمەيمەن يارىمنى
كىرپىيەلىكىنىڭ ھەمىسىگە.

---

① پاختا ئاتىدىغان دۇكان.
② يەر تۇزلەيدىغان سايمان.
③ كىرپىيەدىكى بىر يېزا

جانغا چۈشتى مىلك پىچاق،
بىر پىچاقچە كۆرمىدىم.
باشقىلارنىڭ يارى بارىكەن،
سەن يارىمچە كۆرمىدىم.

ئۆستەڭ ياقىلاپ بارسام،
تورغايلارنىڭ ئۇۋىسى.
كىچىككىنەيارىم بار،
قىزىل گۈلنىڭ غۇنچىسى.

ئويتوغراق يۈلى تاشلىق،
تاشلىقتا بولۇر ئاشلىق.
مەن سۆيگەن گۈزەل يارىم،
سۈمبۈل چاچ قەلەم قاشلىق.

چىنارىم بار، چىنارىم بار،
باغىمدا ئانارىم بار.
مەڭزى قىزىل ئالمىدەك،
كىچىككىنە يارىم بار.

ئاشىق يولى چۆل دەيدۇ،
چۆل ئەمەسكەن، ئاۋاتكەن.
بىزنىڭ يارنى قەن دەيدۇ،
قەن ئەمەسكەن، ناۋاتكان.

گۈل ئارىلاپ ئۈچۈپ يۈرگەن
جەنى نازۇك كەپىنەك.
بىزنى شۇنچە كۆيدۈرگەن،
بەلى نازۇك سەكىلەك.

باغنىڭ گۈلى ئېچىلمىتۇ،
قۇلاقتا قىساي دەيمەن.
ئايغا ئوخشاش يارىمنىڭ
لەۋىگە سۆيەي دەيمەن.

گۈل ئىچىدە ئولتۇرۇپسەن،
رەڭ تالىشىپ گۈل بىلەن.
ئاينى خىجىل قىلغۇدەك،
ئولتۇرىسەن نۇر بىلەن.

گۈلۈمسەنۇ - گۈلۈمسەن،
نەپىس، زىلۋا گۈلۈمسەن.
پۇراپ ئالسام بىر نەپەس،
دەدكە دەرمان گۈلۈمسەن.

ھويلاڭدا يالغۇز كۆلچەك،
مەنىڭ يارىم كۆلگۈنچەك.
ئەقىللىق مەنىڭ يارىم،
شەرەت قىلسابىلگۈنچەك.

ئەجەپمۇ يارىشىپتۇ،
بىلەيزۈك بىلەن جالا.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن،
ئونبەش ياشلىق قىز بالا.

شىشە قۇتىدەك يارىم،
ئاپئاق ئۇيدەك يارىم.
ئاچچىقى كېلىپ قالسا،
قالماق بۇتىدەك يارىم.

قوغۇن تېرىدىم خەندەك،
ئەلمۇ تېرىسۇن مەندەك.
ئەل سۆيگەننى سۆيمەيمەن،
ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەندەك.

قاپقارا قوي كۆزلۈكۈم،
جېنىم پىدا بولسۇن ساڭا.
جېنىمدىن كەچكەن سەتكەر
ئاشنا بولسۇن ساڭا.

سەن قاياقتىن كېلىسەن
چىرايلىقىم كۆزى خۇمار؟
ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
بوينۇڭغا ئاسقىن تىلتۇمار.

ئاتلارنى قويۇۋەتتۇق
ياپيېشىل قىياقلارغا.
يارىنىڭ شولىسى چۈشتى
سۇ ئىچكەن بۇلاقلارغا.

بېشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ
گۈللىرىنى كىم ئويغان؟
ئىسمىڭ بەك چىرايلىقكەن،
ئەزان چىللاپ كىم قويغان؟

ئىشىكىڭدىن مەن ئۆتسەم،
تەمبۇرىڭنىڭ ئاۋازى.
مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن
كۆڭلىكىڭنىڭ پەۋازى.

يارىم خىنە قويۇپتۇ،
قانغا چىلىۋالغۇدەك.
مەڭزىڭىز ئەجەپ قىزىل،
چىشلەپ ئۈزىۋالغۇدەك.

قىزارىپ تەڭگە سىغماسمەن
ئەگەر كۆرسەم جامالىڭنى.
جاھان خەلقىگە بەرمەسمەن
سېنىڭدەك جورى خانىمنى.

ئىچمەككە ھاراق ئاچچىق،
ئىچكەندىن كېيىن تاتلىق.
ئاغزىڭدا ناۋات بارمۇ،
سۆيسەم لەۋلىرىڭ تاتلىق؟

يارىمنىڭ ئېتى ئايغان،
ئاڭا كۆيدۇ بۇ جان.
كۆڭلىگە ئازار بەرمەك،
ئەجەپ خۇشخۇي، ئەجەپ
ئوبدان.

قېشىڭىز قارا ئىكەن،
كۆزىڭىزگە كۆيدۈممەن.
تىلىڭىز تاتلىق ئىكەن،
لەۋىڭىزگە سۆيدۈممەن.

چىرغىلاڭنىڭ غوللىرى،
تارام-تارام كېچىكى.
جىرغىلاڭدىن قىز ئالدىم،
قىزىل ئالما چىچىكى.

جان ئىچىدە جانان قىز،
جانغا ئوتنى ياققان قىز.
قاشلىرى ئونىڭ مەھبۇب،
چاچلىرى سۇلايمان قىز.

يارىنىڭ يۆلىكى ياردىن،
يارى بولمىسا قايدىن؟
غۇنچە بويلىرىڭ زىلۋا،
شەرىن سۆزلىرىڭ ئاندىن.

يار ئىشىكىدە تۇرسا،
ئەيمىنىپ ئۆتەلمەيمەن.
بىر جىلۋە قىلىپ قويسا،
ئايلىنىپ كېتەلمەيمەن.

مەپىگە چۈشكەن بىلەن،
ھېچ نەلەر كۆرۈنمەيدۇ.
يارىنىڭ كۆزىگەقاراپ،
ئۆتكەن كۈن بىلىنمەيدۇ.

يېڭى ئېرىقنىڭ يولىغا
جىرىم سېلىپ ئوخشاتسام.
كۆڭلى يۇمشاق يارىمنى
سۆيۈپ تۇرۇپ ئوخلاتسام.

ئۆلچەپ سېنىڭ بويۇڭغا
تون تىكەرمەن تويۇڭغا.
ئەجەپمۇ خۇمار بولدۇم،
يارىم سېنىڭ خۇيۇڭغا.

قەشقەر ھاۋاخان،
كۆچا زىباخان.
يادىمدىن كەتمەس،
ئالتۇن خۇمارخان.

يارىمنىڭ مېڭىشلارى،
ماڭسا قول سېلىشلارى.
ھېچ كىشىگە ئوخشىماس،
لەپپىدە قاراشلارى.

بىزنىڭ باغدا تال تېرەك،
تال تېرەككە سۇ كېرەك.
ئەترە گۈلدەك يىگىتكە
قىزىل گۈلدەك يار كېرەك.

ئاۋۇ قاتتا مەن بولسام،
ماۋۇ قاتتا مەن يارىم.
گۈل غۇنچىسى مەن بولسام،
كامالچىسى مەن يارىم.

باشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ
سۇغا چۈشتى شولىسى.
مېنىڭ يارىم قەلەمقاش،
يول بويىدا ھويلىسى.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى
باشقا قويدۇم تېڭىنى.
نەگە بارسام ئاڭلايمەن
سىز يارىمنىڭ دېگىنى.

ئاسماندا مېنىڭ ئايىم،
ئارالدا① مېنىڭ يارىم.
ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
گۈل قىسقان مېنىڭ يارىم.

بىزنىڭ ھويلا چىمەنگۈل،
كۆرۈپ كېلىڭ ھەرخىل گۈل.
بۇ گۈللەرنى ئۆستۈرگەن
لىۋى شىكەر، قەلبى گۈل.

ئويتوغراقنىڭ يېرى كەڭ،
ئالما-شاپتۇل باغلىرى.
ئەۋرىشىمگە ئوخشايدۇ،
دەستە گۈلدەك بەللىرى.

بىزنىڭ يارلار بەك چاققان،
بەتىنگىسگە مىخ قاققان.
دۇشمەن گۈيلار چىدىماي،
ياڭزا-ياڭزا گەپ تاپقان.

① كېرىيىدىكى بىر يېزا

گۈلباغدىمۇ ئۆيىڭىز،
ئۈزگەن قىستقان گۈلىڭىز.
غۇنچە ئىكەن بويىڭىز،
كۆيدۈرىدۇ خۇيىڭىز.

ئاق كەپتەر ئالا ئىكەن،
قۇيرىقى تالا ئىكەن.
مېنى كۆيدۈرگەن قىزچاق،
بەك ئوبدان بالا ئىكەن.

باغقا رەيھان تېرىسام،
ئۇنۇپ چىقتى بەش قۇلاق.
بۇ دۇنيادا بارمىدۇ،
مېنىڭ يارىمدەك يۇمۇلاق.

تام تۆپىسىگە تام قويدۇم،
شامالغا دالدا بولسۇن دەپ.
يار ئۇستىگە يار تۆتتۇم
يۈرەككە شىپا بولسۇن دەپ.

ئالدىمدىكى گۈزەللەر
پەرىشتىمۇ، بەندىمۇ؟
ياكى يارىم خانىشنى
قىزلار ئىلىپ كەلدىمۇ؟

ئاق ئوتۇننىڭ تەپتىدىن
ئۇچاقتا چۆگۈن قاينايدۇ.
بىزنىڭ يارنىڭ سازلىقىدىن
يۈرەكتە ئوتلار ئوينايدۇ.

بىر بۇلبۇلۇڭ يۇز بولۇپ،
كەتمەس ھەرگىز يېنىڭدىن.
ئاشىق بولۇپ يىگىتلەر،
كۆز ئۈزمەيدۇ سېنىڭدىن.

ئىشىكىڭنى ئالدىدىن
تېپىۋالدىم تەڭگىنى.
كىمگە ئوخشاتسام بولار،
سەن يارىمنىڭ رەڭگىنى.

قاشىڭ قارا، قاشىڭ قارا،
قاشىڭدىن كۆزۈڭ قارا.
كىرپىگىڭدىن نۇرلار ياغار،
سۆيسەم يۈرىكىم قانار

قاشىڭىز قارا ئىكەن،
كۆزىڭىزگە كۆيدۈممەن.

تىلىڭىز تاتلىق ئىكەن،
لەۋىڭىزگە سۆيدۈممەن.

ئۆستەڭلەرگە سۇ كەلدى،
ئازما-ئازما شارقىراپ.
مېنىڭ يارىم ساي كەلدى،
تولۇن ئايدەك پارقىراپ.

يېشىل ساينى بويلىغان،
ساي بويىدا ئويناغان.
ئايغا ئوخشاش گۈزەل يار،
قەلبىم ساڭا تويمىغان.

نېمە دەيمەن ئۆزۈڭنى،
شېرىن شىكەر سۆزۈڭنى.
جۇپ بۇلاققا ئوخشىتاي،
ئىككى گۆھەر سۆزۈڭنى.

ئېرىقىڭدا سۇ بولۇپ
باغلىرىڭدا ئاقسام مەن.
سېنىڭ بىر جۇپ ئالماڭنى
كۆكرىكىمگە ياقسام مەن.

ئاسماندا يۇلتۇز تولا،
بىر-بىرىگە ئوخشىماس.
جاھاندا قىزلار تولا،
سەن يارىمغا ئوخشىماس.

بىر جۇپ ئالما پىشىپتۇ،
مەيدىڭىزدە باغ بارمۇ؟
ياكى كىشى چىقالماس،
قوش چوققىلىق تاغ بارمۇ؟

يار ئىكەننى بىلمىدىم،
گۈلزار ئىكەننى بىلمىدىم.
تىلىڭىزنىڭ ئۇچىدا،
قەن بارىكەننى بىلمىدىم.

باغ ئارا يۈزۈڭنى ئاچقىن،
مەن نىگارىمنى كۆرەي.
لەيلى گۈلدەك ئاچىلىپ،
ئايدەك جامالىڭنى كۆرەي.

ئەتىگەندە-سەھەردە
يورغىلايدۇ بوز توشقان.
ئۇمىد ئۈزگىلى بولماس،
لەۋىگە شىكەر قوشقان.

مېهرىباندۇر ئۆزلىرى، قېلىن توغراق ئىچىدە، هاۋادىكى لاچىننى
ئالەمگە مەشھۇر سۆزلىرى. ئىسمىن چوڭنىلىك ئۆيى بار. تور بىلەن تۇتاي دەيمەن.
ھەر گۈناھىمدىن ئۆتۈلۈك، ئالاي دىسەم بەرمەيدۇ، مەشۇقۇم چىرايلىقنى
پادىشاھدۇر ئۆزلىرى. ئانار گۈلدەك قىزى بار. سۇ بىلەن يۇتاي دەيمەن.

قارا كۆزۈك قاياشۇ، ئىرىقىنىلىك ئىچىدىن ئىگىز تاغقا چىقتىم مەن،
چاچلىك بەلگە چىرماشۇ. كۆز مۇنچاق تېپىپ ئالدىم. يول تېپىپ چۈشەلمىدىم.
ئون بەش كۈندە بىر كەلسەم، خۇمار كۆز شۇ يارىمنى چىرايىڭغا كۆيدۈممەن،
يارىم ماڭا ياندا شۇ. قوشاققا قېتىپ ئالدىم. ئەقلىمگە ئىشەنمىدىم.

يارىم سەن، نىگارىم سەن، ئۆستەك ياقىلاپ ماڭسام، ئوخشىتايمۇ ھۆسنۈڭنى
بويىنۇمدا تۇمارىم سەن. نوغايلارنىڭ مۇنچىسى. غۇنچە بىلەن پۈرەككە.
ئاخشىمى قاراڭغۇدا جېنىمغىنە شۇ يارىم، چىرايىڭنى بىر كۆرۈپ،
ياندۇرغان چىراغىم سەن. قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسى. ئوتلار كەتتى يۈرەككە.

سەن چالىسەن سازىڭنى، كۆرۈنگەن قارا تاغلار، ئالتۇنمىكىن بويلىرى،
مەن مەلەڭدىن ئۆتكەندە. ئارقىسى ئۇنىڭ باغلار. كۈمۈشمىكىن سۆزلىرى؟
توختاپ قۇلاق سالسەمەن، بىزنىڭ يار كىچىك باللار، قاياناپ تۇرغان بۇلاقتەك،
ساز پەيزىگە يەتكەندە. بىلىگە دۇردۇن باغلار. بىر جۇپ قارا كۆزلىرى.

سەن چالىسەن سازىڭنى، شەھەردىكى بايلارنىڭ كۆيمەناـكۆيمەن،
مەن مەلەڭدىن ئۆتكەندە. ئىككىدىن سارىيى بار. قېشى قاراغا كۆيمەن.
قاچان قىلىمىز تويىنى؟ بىزنىڭ قارا كۆز يارنىڭ قېشىغا قاراپ تۇرۇپ،
سەن ۋايىغا يەتكەندە. ئالتۇندەك چىرايى بار. شىكەر لىۋىگە سۆيىمەن.

قارا كاجى تامبالنىڭ يارىم ئۇسۇل ئويناىدۇ، يارنىڭ يۆلكىسى ياردىن،
كىيەي دىسەم قىزى يوق. ئۆرۈلۈپمۇ-چۆرۈلۈپ. ياري بولمىسا قايدىن.
سىزگە باقسام، كونىنىڭ شۇنچە ئەلنىڭ ئىچىدە غۇنچە بويلىرىڭ زىلۋا،
قارايدىغان يېرى يوق. قىزىل گۈلدەك كۆرۈنۈپ. شېرىن سۆزلىرىڭ ئاندىن.

ئۇ ئېتىزمۇ شاللىقكەن، دەريا مۇنداق ئاقارمۇ، ئاسماندا مېنىڭ ئايىم،
بۇ ئېتىزمۇ شاللىقكەن. ئېقىپ قىردىن تاشارمۇ؟ قوغاندا مېنىڭ جايىم.
داشمان دۆڭدىن يار تۇتسام، يارىم كىيىگەن ئار چىمبەل ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
ئويناشلىرى داڭلىقكەن. مۇنداقمۇ يارىشارمۇ؟ گۈل قىستان مېنىڭ يارىم.

يار دېگەن تۇزۇك بولسا، قىزىل گۈل دېگەن نەرسە، بۇ كوچا ئۇزۇن كوچا،
بەش قولىدا ئۇزۇك بولسا. بىھمىشتىن چىققان نەرسە. چالما ئاتسام يەتمەيدۇ.
بىر قېتىم سۆيۈپ قويسا، قىيامەتكە بارغاندا، بۇ كوچىنىڭ قىزلىرى
بەش كۈنلۈك ئۇزۇق بولسا. خۇدايىم ئىمان بەرسە، مېنىڭ يارىمغا يەتمەيدۇ.

راۋابىمنىڭ دەستىسى ئۇن بەش ياشتىكى قىزلار، قىزىل گۈل غۇنچەسى يارىم،
كەكلىك قېشى، يىلان بېشى. ئوسما قويۇپ ئويناىدۇ. سۆزۈمنى يەردە قويمايدۇ.
ئىزدىسەم تېپىلغۇدەك، قارا كۆزنىڭ قوينىدا باغرىمغا بېسىپ سۆيسەم،
چوكانلىنىڭ قەلەم قېشى. بېلىق بولۇپ سويلايدۇ. كۆزۈمگە قاراپ تويمايدۇ.

ئويتوغراقنىڭ يولىدا ئويمان بايتوقاي سازى، ئېتىمنى چاپتۇرۇپ ئۆتتۇم
كىردى كۆزۈمگە قۇم-توپا. ئۆرده‌كتىن تولا غازى. يارىمنىڭ كۇچاسىدا.
توپا كىرگەن كۆزۈمگە كىچىككىنە يارىم بار، ئامرىقىم چېقىپ كەلدى
يارىمنىڭ قولى شىپا. ئۆلتۇردى ئۇنىڭ نازى. ئاق كۆڭلەك ئۇچاسىدا.

جان ئىچىده جانان قىز،
جانغا ئوتنى ياققان قىز.
سۆيەر يارنى كۆرگەنده،
ئالمىدەك قىزارغان قىز.

جان ئىچىده جانان قىز،
جانغا ئوتنى ياققان قىز.
كىرپىكىنى ئويىنۇتۇپ،
قىيا كۆزده باققان قىز.

كۆردۇڭلارمۇ شۇ يارنى،
باشتىن ئايىقى گۈلدۇر.
گۈل سايىسىدا ئولتۇرغان
لەۋلىرى قىزىل گۈلدۇر.

باراڭنىڭ ئىچى سايە،
ئەتراپى ئۇنىڭ گۈلدۇر.
گۈل سايىسىدا ئولتۇرغان
جانانىم قارا كۆزدۇر.

لەۋلىرىنى لەئىلدىن دەرلەر،
چىشىڭنى ئۇنچىدىن دەرلەر.
قول سىلىپ چىقىپ كەلسەڭ،
بۇ كىمنىڭ دىلبىرى دەرلەر.

يۇزلىرىڭ قىزىل ئالما،
كۆزلىرىڭ بولاق.
ساڭا شۇنچە گەپ قىلسام،
سالمايسەن قۇلاق.

چاقىم ئايلىناي دەيدۇ،
يارىم ماڭغان تەرەپكە.
سۆيگەن يارنىڭ چىشلىرى
ئوخشايدىكەن سەدەپكە.

بىر باغدىن چىقىپ كەلسەڭ،
كىمنىڭ دىلبىرى دەيمەن.
يەلپۇنسە قارا ساچىڭ،
مەجنۇن تالمىكىن دەيمەن.

ئالما ساتقىلى چىقسام،
قىزىلنى تاللايدۇ.
ئالمىدە كىشى يوقتەك،
كۆڭلۈم سىزنى خالايدۇ.

يارىمنىڭ مېڭىشلىرى،
ماڭسا قول سىلىشلىرى.
ھىچ كىشىگە ئوخشىماس،
بىر قاراپ قويۇشلىرى.

سەنمۇ ئانارنىڭ دانىسىدەك،
مەنمۇ ئانارنىڭ دانىسىدەك.
يۈرىكىمگە ئوت كەتتى،
چاغاندا ياققان پانۇستەك.

باغىڭدىكى ئالمانىڭنى
چىشلەپ يەيمەن، ئۈزمەيمەن.
سېنىڭدەك گۈزەل ياردىن
ئۆلسەم ئۈمىد ئۈزمەيمەن.

زەرەپشاندا سۇ ئاقتى
تاشتىن-تاشقا شارقىراپ.
يارىم كەلدى قېشىمغا،
تولغان ئايدەك پارقىراپ.

يارىمنىڭ بويى زىلۋا،
زىلۋا بويىدا گۈل بار،
شېرىن سۆزلىرى تاتلىق،
ئايدەك يۈزىدە خال بار.

دەريا ياقىلاپ ماڭسام،
سۈزۈك سۇنىڭ ئۈنچىسى.
كىچىككىنە يارىم بار،
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسى.

جىرغىلاڭنىڭ يوللىرى،
تارام - تارام كېچىكى.
گۈل مەشۇت دەپ يارىم بار،
خۇددى ئالما چېچىكى.

باغدا كۆردۈم يارىمنى،
قىزىل گۈلنىڭ تۈۋىدە.
يار مېنى كۆرگەنمىكىن،
ئىشق يانغان كۆزىدە.

يا ئۇيان ئۇتەشىم بار،
يا بۇيان ئۇتەشىم بار.
يات بىلەن نېمە ئىشىم،
قۇرغۇيدەك ئاداشىم بار.

يول بويىدا بىربۇلاق،
چۆرىسىدەتۆت بۇلاق.
مېنىڭ يارىم ئانارگۈل،
بىلەكلىرى تۈمۈلاق.

مەن يارىمنى ئاي دىسەم،
ئايىنىڭ باھار يۈزى يوق.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن،
تۇرلۇك-تۇمەن نازى يوق.

لاچىن قوندى تېرەككە،
ئوتنى سالدى يۈرەككە.
ھەرگىز كۆڭۈل بەرمەيمەن،
قارا كۆزدىن بىلەككە.

ئىشىك ئالدى شاپتۇللۇق،
ئايىغى قىزىل گۈللۈغ.
شۇنچە يارنىڭ ئىچىدە،
يارىم ئۈز، لېۋەن، ئوڭلۇق.

يۈزلىرى ئاتەش مىسالى،
لەۋلىرىگە كۈلكە يار.
كۆزلىرىدە مىھرى ئىسسىق،
قەلبى يارنىڭ بىغۇبار.

يار مېنى كۆلدۈرىدۇ،
كۆلدۈرۈپ كۆيدۈرىدۇ.
بىر خۇمارلىق بېقىشى،
كۆيدۈرۈپ سۆيدۈرىدۇ.

ئايغا ئوخشاش يارمۇسەن؟
كۈنگە ئوخشاش يارمۇسەن؟
ئاخشاملىقامەن باراي،
يار ئۆيۈڭدە بارمۇ سەن؟

سارىخان قىزىل گۈلدەك،
بىز ئىشقىدا بۇلبۇلدەك.
بىر بەلگە بېرىپ قويسا،
خىزمىتىدە بىز قۇلدەك.

سارىخان ئۆزى چاققان،
مەن ئىزدەپ ئاران تاپقان.
ۋەدىسىدە تۇرارمۇ دەپ،
كۆپ ئويلاپ بېشىم قاتقان.

سارىخان خۇمار كۆزلۈك،
دىل سۇخەن شېرىن سۆزلۈك.
دۇشمەنلەر كۆرەلمەيدۇ،
قىلىدۇ ئالا كۆزلۈك.

مېنىڭ يارىم سارىخان،
بىر ئۆزۈملا خالىغان.
كۆزى كۆرمەس كور بولسۇن،
يامان كۆزدە قارىغان.

قارا ساينىڭ تاشلىرى،
لۆەن يارنىڭ قاشلىرى.
كىيىك ئاتقان پالۋاندەك،
سىنچىلاپ قاراشلارى.

كېتىپ بارغان ماشىنا،
شېكەر كۆلدە توختايدۇ.
مېنىڭ يارىم چىرايلىق،
قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

ئاسماندىكى ئايمۇسەن،
بۇلاقتىكى ئايمۇسەن.
لەۋلىرىمنى كۆيدۈرگەن،
چۆگۈندىكى چايمۇسەن.

مەلىمزدە بار ئىدى،
شېرىن سۆزلۈك قەلەمقاش.
گەپ قىلسام كۈلمەيدىكەن،
مەڭزى قىزىل باغرى تاش.

بېشىڭدىكى چاچلىرىڭ
توسۇۋالدى كۆزۈڭنى.
ئاق پاقلانغا ئوخشىتاي،
قىزىلگۈلۈم بويۇڭنى.
تۇرار بولساڭ ۋەدەڭدە،
ئەپكەل يارىم قولۇڭنى.

بىر كۈلۈپ بەرگىن دېسەم،
ئاچىلمايدۇ چىرايى.
ئادەم - ئىنسان ئىچىدە،
نېمە ئىكىن خىيالى؟
تۇلۇن ئايغا ئوخشايدۇ،
قۇرغۇيۇمنىڭ جامالى.

ئەتتىگەن چىقتى شامال،
كۈن پانقۇچە توختىماي.
ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ يارىم،
بىرەر ۋاقلىق يوقلىماي.
شۇ مەلىنىڭ ئىچىدە،
ساڭا كىمنى ئوخشتاي.

چىرايىڭغا قارىسام،
تۇرالمايمەن ئورنۇمدا.
يالتىرايدۇ مارجانلار،
كۆز-كۆز قىلىپ بوينۇڭدا،
بىلەيزۈكمۇ قاشتېشى،
ئاق بېلىمقتەك قولۇڭدا.

جاڭگالدىكى ئاتلارنىڭ
چىرايلىقىكەن قاشقىسى.
بۇ كۆڭلۈگە ياقمايدۇ،
قىزىلگۈلدىن باشقىسى.
ئەجەپ مۇڭلۇق ئاڭلاندى،
ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسى.

قاينار بولاق كۆزۈڭنى،
ياد قىلارمەن ئۆزۈڭنى.
قەلبىمگە پۈكۈپ قويدۇم،
شېرىن ناۋات سۆزۈڭنى.

تاڭدا چىققان چولپاندەك،
شۇ يارىمنىڭ كۆزلىرى.
قامىتىگە ياراشقان
كۈلگە ئوخشاش يۈزلىرى.

لەپ-لەپ قاراپ بېقىشى،
جاننى تەندىن ئالادۇر.
شېرىن-شىكەر سۆزلىرى
دىلغا بەكمۇ ياقادۇر.

ئون قولىدا ئون ئۈزۈك،
لەھەل ئوخشاش كۆزى بار.
قانداق كىشى تۇغقاندۇر،
ئەجەپ تاتلىق سۆزى بار.

باغىم بارۇ، باغىم بار،
باغىمدا ئانارىم بار.
سەن يارىڭنى داڭلايسەن،
مېنىڭ لۇۋەن يارىم بار.

ئاق بوز ئاتنى داڭلايدۇ،
قارا بوز ئاتقا يەتمەيدۇ.
جۈۋانلارنى داڭلايدۇ،
ياش قىزلارغا يەتمەيدۇ.

سەككىز ئوتاق يوللىرى،
كۆك يانتاق بىلەن تولغان.
شىكەرخانىنىڭ قوللىرى،
خىنە قويۇپ گۈل بولغان.

بىزنىڭ يار چىرايلىقنىڭ
ئوستۇن باشتا ئۆيى بار.
ئەشۇ چاغدا ئۆستۇرگەن
زەپ چىرايلىق گۈلى بار.

قۇشقاچ قوندى پەغەزگە،
خەت پۈتەمدۇ قەغەزگە.
ياش باللار كۆيۈپ قاپتۇ،
ئاي يۈزلۈك قارا كۆزگە.

سەندەك قىزىل گۈل
ھېچ باغدا بولماس.
كۆرسەم سېنى مەن،
يۈرەك يېرىلماس.

تاغ باغرىدا ئوينايدۇ
تاغنىڭ تۈلكىسى.
مېنى خۇشال قىلغىنى
يارىنىڭ كۆلكىسى.

بىزنىڭ يارىنىڭ قولىدا
گۈلى بار پەرەڭ ياغلىق.
قىلىقىڭنى دېمىسەم
چىرايلىقلىقىڭ چاغلىق.

يارىم تېرىغان كېۋەز،
ئۈنۈپ چىقتى قوش قولاق.
يارىمنىڭ بويى زىلۋا،
كۆزلىرى ئاتەش بۇلاق.

ئىشىكىڭدىن ئۆتكەندە،
ماڭا ئاتقان چالمىمۇ؟
كۆكسۈڭدە لىغىلدىغان
نەشپۈتمۇ يا ئالمىمۇ؟

باغدىكى ئەينولاڭنىڭ
شاخلىرى جەينەكچە بار.
بىزنى كۆيدۈرگەن يارنىڭ
بەللىرى چەمەكچە بار.

يارىمنىڭ قارا ساچى
چۈشۈپتۇ ئاياقىغا.
مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ
قارايمەن سىياقىغا.

پاڭچۇ كۆينىكىم بولسا،
بازار ئىچىدە كەيسەم.
خۇمار كۆز مېنىڭ بولسا
دۇشمەن ئالدىدا سۆيسەم.

بولسا قاناتىم،
ئۇچسام ھاۋاغا.
ئىشقىم چۈشۈپتۇ،
بىر خوشناۋاغا.

مەشرەپتە كۆڭلۈم
ئۇچتى ساماغا.
ئەگىلىپ كېلىپلا
قوندى زىباغا.

زىبادۇر ئۆزى،
ئۇيغۇرنىڭ قىزى
چاچلىرى سۇمبۇل،
قۇندۇزدۇر كۆزى.

قاشلىرى قەلەم،
بويلىرى غۇنچە.
لەۋلىرى ياقۇت،
چىشلىرى ئۇنچە.

چۈشسە ئۇسۇلغا،
پەرىمۇ خىجىل.
ئەشۇ گۈزەلگە
مەن بولدۇم ئىجىل.

كېلىك ئويناپلى،
ئەي گۈلى رۇخسار.
سىز ئۇسسۇل ئويناك،
مەن چالاي دۇتتار.

باغدا قىزىل گۈل،
سايرايدۇ بۇلبۇل.
ھەر جايدا يوقتۇر،
سەندەك زىباگۈل.

باغدا تۇرۇمتاي،
كەپتەرنى ئالغاي.
قويۇپ بېرىكلار،
ياخشىغا قونغاي.

ئۇچتى قارچۇغام،
قوندى تىرەككە.
ئەرزىمنى ئېيتاي،
زىبا سەنەمگە.

ئاسماندىكى ئاينىك
ئىككى ئۇچى ئورغاقتەك.
مېنىڭ يارىم لىۋەننىڭ
مەڭزى قىزىل غوغاچتەك.

ئايغا ئوخشاتتىم سېنى،
كۈنگە ئوخشاتتىم سېنى.
چىرايىڭنى ئاچمايسەن،
كىمگە ئوخشاتتىڭ مېنى.

ئۈزۈن چاپىنىم تونچە،
كالتە چاپىنىم نوچە.
بىزنىڭ يارلار بىر غۇنچە،
ئويناپ كېلىدۇ چوك يولچە.

دەريادىن تېپىۋالدىم
ئاپئاق يۇمىلاق تاشنى.
قوشاققا قېتىۋالدىم،
ئامرىقىم قەلەم قاشنى.

پاكار-پاكار لالە شېخى
بويلىغىلى ياخشى.
سىزمۇ ياخشى، بىزمۇ ياخشى،
ئويىنىغىلى ياخشى.

بىزنىڭ يارلار بەك چاققان،
جۇپ تەشتەكتە كۈل باققان.
دوست-دۇشمەنلەر كۆرەلمەي،
ئارقىمىزدىن گەپ تاپقان.

بۇ يوللار ئۇزاق يوللار،
تاشى بار، توپاسى يوق.
بىزنىڭ يارلار ئەقىللىق،
مېھرى بار، جاپاسى يوق.

ئۆستەڭ بويى ئىگىز قاش،
كەتمەن چاپسام تېگى تاش.
مېنىڭ سۆيگەن شۇ يارىم
مەڭزى قىزىل، قارا قاش.

بېشىدا شايى رومال،
ئېلىپ قاچتى سالقىن شامال.
مېنى شۇنچە كۆيدۈرگەن،
ئاي يۈزلۈك ساھىبجامال.

ئىشىك ئالدى يۇلقۇنلۇق،
ئايىقى قىزىلگۈللۈك.
يېڭى يارچە يار تۇتسام،
دوپپىسى بادام گۈللۈك.

يارىم كەلدى قېشىمغا،
دۆلەت قوندى بېشىمغا.
يامان كۆزۈم تەگمىسۇن،
قۇرغويدەك ئاداشمغا.

ئاشىق بولدۇم ئۆزۈڭگە،
گۈل پەرى رۇخسارىگە.
نېمە قىلسالك ئەرزىيدۇ،
كۆزلىرى خومارىگە.

توقاچ ياقتىم تونۇرغا
ئۆرلەپ چىقتى ھۆپپىدە.
مەن يارىمنى چاي بىلەن
يۇتتۇەتسەم گۇپپىدە.

چىراق بارمۇ ياققۇدەك،
چاقماق بارمۇ ياققۇدەك؟
شۇ مەھەللىدە بىر قىز بار،
ئاستا ئېلىپ قاچقۇدەك.

قاشىڭىز قارا ئىكەن،
كۆزۈڭىزگە كۆيدۈممەن.
تىلىڭىز تاتلىق ئىكەن،
لىۋىڭىزگە سۆيدۈممەن.

قارلىغاچنىڭ قانىتىدەك
قاپقارادۇر قاشلارى.
ئۆزلىرىگە ئوخشىماس
بۇ ئالەمنىڭ ياشلىرى.

سىرلىق ساندۇق سىرىمەن،
ئىككى گۈلنىڭ بىرىمەن.
بىرى كاككۇك، بىرى زەينەك
بىرى سىلە، بىرى مەن.

يارىمنىڭ قولىدىكى
گۈلە ئەمەس، قاق ئىكەن.
لەۋلىرى ئەجەپ سۇزۇك،
بىلەكلىرى ئاق ئىكەن.

ئەنجان دوپپا ئېپ بەرسەم،
تۇماق بىلەن ياز قىللا.
بىر سۆيۈپ قويۇڭ دېسەم،
ئەجەپ تاتلىق ناز قىللا.

بېشىمدىكى شايى رومال،
ئەپقاچتى ئۇنى شامال.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن،
ئاي يۈزلۈك ساھىبجامال.

يارىم كەپتۇ يىراقتىن،
ئىشقى ئوتى پىراقتىن.
ئەجەب نۇرلۇق كۆرۈندى،
كېچە ياققان چىراقتىن.

ئەجەپ ئوڭلۇق ئۆزىڭىز،
شېرىن-شېكەر سۆزىڭىز.
ئوت ياندۇرۇپ يۈرەكتە،
ئويناپ تۇرار كۆزىڭىز.

ئاق كەپتەرمۇ موللاقچى،
كۆك كەپتەرمۇ موللاقچى.
يارىمنىڭ يامان دېمەك،
ئۆزى خۇشخۇي چاخچاقچى.

بۇگۈن چىققان تۇلۇنئاي،
ئاخشامقىغا ئوخشىماس.
شۇ يارىمنىڭ قىلىقى،
باشقا يارغا ئوخشىماس.

ئاسماندىكى ئايىمدەك،
كۆڭلۈمدىكى يارىم بار.
كۆزەل يارىم چىمەندىن،
ئايرىلماس قارارىم بار.

تۆگە بالىسى تايلاق،
ئوتنىلاق ئۇچىنى يەيدۇ.
مېنىلاق يارىم چىرايلىق،
كۆزنىلاق يېغىنى يەيدۇ.

يارىشىپتۇ قاشلارىلاق،
تامغا ئوڭكەن قىياقتەك.
قوتانىڭدا ئولتۇردۇم،
باغلاقتىكى ئولاقتەك.

قارا قاشنىلاق ئوتلىرى،
ئۇچاق ئوتى چوغىدەك.
قارىۋالدى يىگىتلەر
قارا قاشقا تويغىدەك.

مۇرى، گۈچۈك يوللىرىدا
تال-تال قۇمۇش بار.
بىزنىلاق ئەشۇ ئوبدان ياردا،
ئەدەپ-نومۇس بار.

مېنىلاق ئەشۇ يارىمنىلاق
ئولاق قېشىدا مېڭى بار.
خالايىقلار ئىچىدە
ھايالىق دەپ دېگى بار.

ئۆيىدىن چىقىپ كەلدى
گۈلدەك ئىسىل گۈلئايىم.
سۆزلىرى شېكەر-شېكەر
بۇغداي ئۆڭلۈك مۇلايىم.

ئالما گۈلىدەك يارىم،
خېنە گۈلىدەك يارىم.
ھەربىرىلاق قىزىل گۈلدەك،
قايسىڭدىن كېچەي يارىم.

يارىم كۆلۈپ كېلىدۇ
چۆمىلىدەك بەل بىلەن.
يارىمنى باقاي ئەمدى
قەن-ناۋات، ھەسەل بىلەن.

تام بېشىدا ئولتۇرۇر
شەمشات بويلۇق شوخ يىگىت.
ئاغزىدىن بال تامار،
كۆڭلى-كۆكسى كەڭ يىگىت.

يارىنىڭ جىسمى گۈل ئايىم،
مېنىلاق ئىسمىم شىر سايىم.
باشقىلارنىلاق يارىدىن
مېنىلاق يارىم مۇلايىم.

يازغى بۇغداي، كۈزگى بۇغداي،
دانلىرى ھىچ ئوخشىماس.
بىزنىلاق يارنىلاق مىجەزى،
ھىچكىمگە ئوخشىماس.

قارا قۇرۇم تاغلىرى،
ئىپار پۇرايدۇ باغلىرى
قاچان كېتەر تىلىمدىن
ناۋات سالغان چايلىرى.

شاپتۇلنىلاق قېقى دەيمىز،
ئۇرۇكنىلاق قېقى دەيمىز.
بىزنىلاق يار قارا كۆزنى
كۆڭۈلنىلاق ئېقى دەيمىز.

ئىككى كۆزۈلاق ئوخشايدۇ
چىمەندىكى بۇلاققا.
بىر كۆرۈپ جامالىڭنى
ئەجەپ قالدىم پىراققا.

قىزىل گۈلنىلاق غۇنچىسى
ئىچىلارمۇ-ئىچىلماس.
بىزنىلاق يارەك قەلەمقاش
باشقا يەردىن تېپىلماس.

قېشىڭىز بەرگى قىياقتەك،
كۆزىڭىز يۇلتۇز ئىكەن.
مىھرىڭىز كويا‌كى ئاتەش.
قەلبىڭىز يالقۇن ئىكەن.

مېنىلاق يارىم رەيھانىلاق
كۆزى چولپان يۇلتۇزدەك.
قاشلىرى بەرگى قىياقتەك،
چاچلىرىدۇر قۇندۇزدەك.

بىزنىلاق باغدا گۈلسۈرۈخ،
ئېچىلىپتۇ رەڭمۇ-رەڭ.
ماڭا كۆيگەن چىرايلىق،
قەلەمقاشلىق، ئالما يەڭ.

ئۆرتەڭ يولى تېرەكلىك،
ئەتراپى قۇرام تاشلىق.
ئۆرتەڭدە بىر يارىم بار،
زىلۇا بوي قەلەمقاشلىق.

يارىنىلاق بېغىدا ئۈزۈك،
گىشىك ئالدى ئۇچ كۆڭزۈك.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن،
بىزنىلاق يارەك ئاي يۈزلۈك؟

يۇمىلاققا، يۇمىلاق،
يۇمىلاققا مەن ئامراق.
يېڭى شەھەردىن يار تۇتتۇم،
گۈلىنىغۇچتەك دۇمىلاق.

يارىمنىلاق كەتكەن يېرى
دالان كارىز، يان بولاق.
مېنىلاق يارىم ئانار يۈز
تۇلۇنئايەك يۇمىلاق.

يارىمنىلاق ئىككى مەڭزى
باغدا پىشقان ئانارەك.
يارنى كۆرۈپ يورۇدۇم،
كېچە يانغان پەنەرەك.

يار بىلەن كۆرۈشكەندە،
قاپقارا‌ئىغۇ تۇن ئىدى.
بىزنىلاق يارنىلاق چىرايى
تۇلۇنئايەك كۆرۈندى.

باغدىكى زىلۇا تېرەك،
بويلىرىنىلاق تۇزلىكى.
يېڭى باغنىلاق ئالمىسىدەك
چىرايىڭنىلاق ئۇزلىقى.

يار كەيگەن دۇردۇن كۆينەك،
بويىغا ياراشىپتۇ.
يارىم كوچىدا ماڭسا،
يىگىتلەر قاراشىپتۇ.

ھاۋاخان تىكىپ بەردى
دەمبىزدىن قوليا‌غلىق.
ھاۋاخانلار بار يەردە
ئايەك جۇۋانلار چاغلىق.

ئىشىك ئالدى زارا‌ڭزا،
ئېچىلىپتۇ ھەر يا‌ڭزا.
نېمە ئۈنچە-قىلىمسىز،
بولۇپ كۈندە ھەر يا‌ڭزا.

ياخشى ئاتقا بىر-مەنزىل،
پىچان خاندۇڭ ئاراسى.
خاندۇڭدە بىر يارىم بار،
كۆزلىرىنىلاق قاراسى.

ئىلىخۇ دېگەن يەردە
ئۇن تاسقايدۇ لەگزىدە.
ئۇرۇمچىدە ياڕىم بار
قان تامىدۇ مەگزىدە.

ھاۋادىكى لاچىنمۇ
يەردىن ئۇزۇق ئىزلەيدۇ.
بىز جۇڭانغا سۆز بەرسەم
قىزدىن نوچا بىز دەيدۇ.

سېرىق چىچەك سايدا بار،
سەندەك جۇڭان قايدا بار؟
سېنى بىر سۆيۈڭالسام
قىيامەتتە پايدا بار.

ئۇڭلايدىكەن تاغدا
توپ-توپى بىلەن كەكلىك.
ياڕىمنىڭ سۇمبۇل چېچى
تولغاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

باغنىڭ چۆڕىسى جىگدە،
جىگدىنىڭ چىچىكى بار.
يارنىڭ سۇمبۇل چېچىنىڭ
چاچتەگگە پۇچەكى بار.

راڭابىمنىڭ ئۇچى ئەگمەچ
ئويىنىغۇچتەك بېشى بار.
كۆزلىرىگە ياراشقان
قالغاچ قانات قېشى بار.

ئات بېشىنى قايدۇرغان
كالا تېرىسى تاسما.
ياش باللارنى كۆيدۇرگەن
قېشىگدىكى كۆك ئوسما.

ئۇزۇن ساينى يول قىلدىم،
تاينى مىنىپ ئات قىلدىم.
ماختاپ ئەشۇ يارىمنى
ئاسماندىكى ئاي قىلدىم.

تاغقا چىقتىم بىر كۈنى،
ئېتىبېپ كەلدىم تۇلكىنى.
مېنىڭ ياڕىم كىيىڭاپتۇ،
ئالتۇن زەرلىك بۆكىنى.

قارا قىزنى ئۇز قىلغان
مۇشۇ كۈننىڭ ئۇپپىسى.
ياش يىگىتنى كۆيدۇرگەن
ئۇنىڭ تىككەن دوپپىسى.

ئىلچى يولى[1] يول بوپتۇ،
قۇمۇچلىرى گۈل بوپتۇ.
يۇرتۇمنىڭ چوكانلىرى
خويمۇ ئوبدان گۈل بوپتۇ.

ئاق كۆينەك، قىزىل كۆينەك
قىزلار كەيسە يارىشار.
سەن چىرايلىق دەپ قويسا
بۇلبۇل بولۇپ سايرىشار.

كارىزلاردىن ئاققان سۇ
كۆلگە كېلىپ توختايدۇ.
چۈەر يارىم قەلەمقاش،
قىزىل گۈلگە ئوخشايدۇ.

بارغىچە باغ بىرلە باردىم،
يانغىچە تاشلىق بىلەن.
يۈرىكىم قانماسمىدى
قاپقارا قاشلىق بىلەن؟

ئالما قېقى-ئۇرۇك قېقى،
يېگۈم كېلەر شاپتۇل قېقى.
بۇ دۇنيادا ئاز ئىكەن،
بىزنىڭ يارەك دىل سېقى.

كىمخاپ كۆڭلەك كىيىپتۇ،
قاراقاش يارىم مېنىڭ.
قارا قاشتىن ئايرىلسام،
نېچۈكتۇر ھالىم مېنىڭ؟

ھاۋانى تۇمان باستى،
قۇم يەرنى بوران باستى.
تۇلۇنئايەك يار بىلەن
ئويناپ كۈلگىنىم قالدى.

قارا قاشنىڭ چېچىدا
قىزىل پوپەك بالاسى.
قارا قاش كېتىۋېلىپ
بىزگە قالدى بالاسى.

قارا قاش قاۋۇل يارغا
ئاشنابولسا كىشى.
جانىغا جاننى ئۇلاپ
قول تۇتۇشۇپ كەتسە كىشى.

كوچىنىڭ ئوتراسىغا
گۈلخان يېقىپتۇ بەگگىلەر.

كۆيمىسەممۇ كۆيدۇردى،
چېچى ئۇزۇن يەگگىلەر.

قىزىل گۈلنى گۈل دەيدۇ،
ئەترە گۈلگە يەتمەيدۇ.
ئەترە گۈلدەك ياڕىم بار،
خىيالىمدىن كەتمەيدۇ.

چىراغىگنى ياندۇرۇپ
قويدۇم مۇراگنىڭ بېشىدا.
ياغ قويۇپ پىلىك سالاي،
ئايدەك جۇڭاننىڭ ئىشقىدا.

يار بېشىغا چەگگىنى
قىپقىزىل پەرەڭ ياغلىق.
خۇي-پەيلىنى دىمىسەم
چىرايلىقلىقى چاغلىق.

يارىشىپتۇ ئەجەپمۇ
ئەتلەس كۆينەك بويۇگغا.
خويمۇ ئىچىم كۆيمىدۇ
ناشكەردەك خۇيۇگغا.

ياڕىم چۇشكەن مەپىنىڭ
يوغان ئىكەن ئاتلىرى.
ئالالمايدۇ كۆگلۇمنى
سەن ياڕىمدىن ياتلىرى.

ياڕىمنىڭ ئات مىنىشى
گۈلگە بۇلبۇل قونغاندەك.
ياڕىم كەلدى قېشىمغا
كۆيگىنىمنى تۇيغاندەك.

ئۆرتەگنىڭ سۇيى كېلىپ،
لەمپىلەرگە ئاقىدۇ.
ئۆرتەگلىكتىن يار تۇتساق،
پاقلان گۈشىدە باقىدۇ.

بېشىمدىكى دوپپامنى
ياڕىم تىكىپ كەيگۈزگەن.
ھالۋا ئېتىپ شىرنىدىن
ئىسسىقىنا يېگۈزگەن.

قۇرغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،
بىر غۇلاچ يىپى بىلەن.
ياڕىم مېنى كۆيدۇردى،
ناۋاتتەك گېپى بىلەن.

① ئىلچى يولى-تۇرپاندىكى بىر يېزىنىڭ ئىسمى

يوقۇرىدىن سۇ كەلدى،
تاشتىن-تاشقا شاقىراپ.
مېنىڭ يارىم كېلمىدۇ،
ئالتۇن تاجدەك پارقىراپ

قارا قاش مىڭەن ئاتنىڭ
كۆمۈش قاشلىق ئىگىرى.
قارا قاشقا كۆيگەننىڭ
گۇل بولامدۇ جىگرى؟

قارا كۆرپە ئەمەسمۇ؟
كۆزدىن ئۇيقۇ قاچۇرغان
كۆيۈك ئوتى ئەمەسمۇ؟

سوسەر توماق كەيگەنلەر،
لۈەننى تاللاپ سۆيگەنلەر.
قاش-كۆزىنى ئوينۇتۇپ،
يۈرەك-باغرىمنى ئەزگەنلەر.

كەچ بولدى زاۋال بولدى،
بىزنىڭ يارغا ئۇۋال بولدى.
بەش پۇڭلۇق ئۇپپا سۈرۈپ
مىڭ سەرلىك جۇۋان بولدى.

ئالما يەيمەن، ئۈرۈك يەيمەن،
تۆپە شاخلارنى ئىگىپ.
كۈن چىقىشتا بىر يارىم بار،
ئۆلمىسۇن تىلىم تىگىپ.

قارا قاشنىڭ كېچىدا،
ئالا مۇشۇك ياتىدۇ.
چىقىپ كەتسەم يۈرتىمدىن،
بىزنى قاچان تاپىدۇ.

كۆك قومۇشقا ئوتنى ياقسام،
ئىسى ئاسمان پەلەكتە.
يارىمنىڭ شىرىن سۆزى
ساقلىنىدۇ يۈرەكتە.

دەندەن چوكىدەك قوللىرى،
تال چۈنقتەك بويلىرى.
مېنى ئەجەپ خوش قىلدى،
شىرىن-شىكەر كۈيلىرى.

ئاتا لازىم، ئانا لازىم،
تاماكاڭغا چىلىم لازىم.
سېنىڭدەك ياخشى يار بولسا
ماڭا ئوقەت نېمە لازىم؟

ئەي پەرىنىڭ پەرىسى
سۈمبۈل چېچىڭ بىلىڭدە.
مەن سۆيسەم ئەجەپ تاتلىق،
ھەسەل بارمۇ لىۋىڭدە؟

قارا-قارا قاشلارىڭنى
قارا خەتكە ئوخشىتاي.
سېنىڭ قىلغان خۈيلىرىڭنى،
ئەمدى قاچان ئۇنۇتاي.

باغقا كىرسە قارا قاش،
ۋىجىرلايدۇ ئاق قۇشقاچ.
كەلدىم يارىم سېنى دەپ،
چاققان بول قوينۇڭنى ئاچ.

قېشىڭىزنىڭ قارىلىقى
قارامۇق داننىڭ ئۆزى.
يۈرىكىمگە ئوت سالدى
قېشى قارىنىڭ كۆزى.

قېشىڭىزنىڭ ئەگمىسى
قارلىغاچنىڭ قۇيرىقى.
ئىشقىڭىزدا ھېرىسەن،
بۇ خۇدانىڭ بۇيرۇقى.

قارا قاشقا كۆيۈپ قېلىپ،
قالدىم بالاغا.
زەپىرەڭدەك سارغىيىپ،
يىغلاي خۇداغا.

قارا-قارا قاشلىرىم،
تىرغا چۈشتى باشلىرىم.
يارىنىڭ يولىغا قاراپ
ئاقىرىپ كەتتى چاچلىرىم.

ئېرىقىڭنى كىچىكلىكى،
سۈيىنىڭ سۈزۈكلىكى.
مېنى شۇنچە كۆيدۈرگەن،
خۇيۇڭنىڭ تۈزۈكلىكى.

ئاسماندىكى تۈلۈنئاي.
ئون بەش كۈندە بىر تولۇر.
يارىمدىكى ناز خۇلۇق،
يەنە كىمدىن تېپىلۇر.

گۈل ئارىلاپ ئۆچۈپ يۈرگەن،
جېنى نازۇك كېپىنەك.
مېنى شۇنچە كۆيدۈرگەن
ئون بەش ياشلىق سېكىلەك.

ئەسسالام دەپ ئۆيگە كىرسەم،
ئۆيدە مېھمان ئولتۇرۇر.
قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
كۆزلىرى ئويناپ تۇرۇر.

ئاسماندا پىل-پىل قىلمدۇ،
قارا مىلتىقنىڭ ئوقى.
يۈرەكنى جمغ-جمغ قىلمدۇ
قاراقاش يارنىڭ ئوتى.

كۆك يايلىق كۆك بۆرە،
ئۇزۇق ئىزدەپ يۈرگىدەك.
قارا قاش بىزنىڭ يارلار
مېنى ئىزدەپ يۈرگىدەك

قارا قاشقا ھال ئېيتسام،
يەر ئاستىدىن قارايدۇ
ئاخشىمى ئاران بارسام
ئاتا-ئانىسى مارايدۇ.

قارا قاشنى كۆردۈم دېسە
كۆرگەنلەرگە كۆيدۈممەن.
قارا-قاشنىڭ دەردىدە،
تېرىك كۆيۈپ ئۆلدۈممەن.

ئورغاق تۇتقان قوللۇرۇڭ،
ئاغرىغاندۇ غۇللۇرۇڭ.
جەننەت بولۇپ تويىلار
سېنىڭ ماڭغان يوللۇرۇڭ.

ئىشىك ئالدى جۇپ كۆلچەك،
جۇپ كۆلچەكتە جۇپ ئۆردەك.
يارىم بولسا سىزدەكلا،
لوقماندەك ئۆمۈر سۈرسەك.

ئالتۇنگۈل ئۆيۈڭ نەدە؟
تاڭلا -ئەتە باراي دەيمەن.
چىرايىڭ تۇلۇنئايدەك،
تويماستىن قاراي دەيمەن.

تۇرۇق ئېتىم يورغىسى
قىينىمايدۇ جېنىمنى
تۇۋەن مەلىدىن يار تۇتتۇم،
تۇلۇنئايدەك خېنىمنى.

جايدىن ئايرىلاي دەيمەن،
جاندىن ئايرىلاي دەيمەن.
قىزىلگۈل مېنىڭ يارىم،
قانداقمۇ كېچەلەيمەن؟

قارا قاش گۈزەل يارىم
كۆڭلۈم ئۆلپىتى.
مىنگەن ئېتىم، كىيگەن تونۇم
يارنىڭ دۆلىتى.

قاشى قارا، مەڭزى قىزىل،
كىمنىڭ يارى بولدىلا؟
نەچچە ژاقىتتىن يوق ئىدىلە
ئەمدى پەيدا بولدىلا.

قارا قاشىم كېلىدۇ،
قىزىل گۈل سىياقىدا.
ئۆلۈپ كەتسەم ئارمان يوق،
شۇ يارنىڭ پىراقىدا.

بالىلار ئاتار ئۇشۇق،
سەھرادا بىزنىڭ مەشۇق.
خومار كۆز مېنىڭ يارىم،
بولار ماڭا بال قوشۇق.

قارا قاشنىڭ ھويلىسى،
ھويلىسىدا ئورىسى.
قارا قاش سەتەڭ يارنىڭ
بىزدەك ئەرلەر دورىسى.

قارا قاش نازلاپ كۈلۈپ،
يۈرەك باغرىم تىلىدۇ.
سۈيۈپ ئالسام مەن ئۇنى،
يۈرەك باغرىم تىنىدۇ.

دەرد كەلدى، ئەلەم بىلەن،
داپ بىلەن سەنەم بىلەن.
دەرد كەلسە ئۆزەم تارتاي،
قارىقاش لېۋەن بىلەن.

شۇ ياداڭنىڭ غوللىرىنى
بۇلبۇل ئەگىدۇ.
ئىچىمدە يارنىڭ سۆيىنى
يۈرەك سەگىدۇ.

يارىم كەلدى ياداڭدىن،
قولىدا قاپاق.
قاپىقىدا بۇلاق سۇيى،
دەيدۇ: ئىچىپ باق.

ياغلىق ئالسام سىزگە دەپ،
ھاۋارەڭ چىقىپ قالدى.
خوش مۇلايىم تۇرقىڭىز
كۆڭلۈمگە يېقىپ قالدى.

غىپ كىرىپ، غىپ چىقادۇر،
تۆڭلۈكۈڭدىن قارلىغاچ.
نەگە بارساڭ، نەدە تۇرساڭ
قولتۇقۇڭدا ئاق توقاچ.

مېنىڭ يارىم چىرايلىق،
قىزىل گۈلنىڭ غۇنچىسى.
ئايرىلمايمەن ئۇنىڭدىن
سۆيگۈنۈمنىڭ تۇنجىسى.

قارا غۇجا، ئاستانە خەلقى
خۇرجۇن-پالاز توقۇيدۇ.
قوي قوزىسىدەك يارىم بار،
قۇرئان كىتاپ ئوقۇيدۇ.

چاي دەملىدىم يار ساڭا،
ئوتتا قويۇپ چەينەكتە.
قارا كۆزۈڭ ئوينايدۇ،
قۇلۇڭدىكى ئەينەكتە.

بۇ بۇلاق تىرەن بۇلاق،
سۇيى تاتلىق چىم بۇلاق.
يېڭى يارچە يار تۇتسام،
تۇلۇنئايدەك يۈمۇلاق.

يارىمنىڭ ئۆيى باشتا
بارسام سۆيىشى ئەپلىك.
لەۋلىرى قىزىل ياقۇت،
قايرىپ سۆيسەم بەك تەملىك.

لۇكچۇننىڭ بازاردا
چاچ پۆپىكى ئاسقان قىز.
مەن يېتىم بىچارىگە
يۈرىكىنى چاتقان قىز.

ئاق چىچەك تاشنىڭ ئوتى،
ياغاق ئوت باغنىڭ ئوتى.
كۆيمىسە كۆيدۇرىدۇ،
خۇلقى بار يارنىڭ ئوتى.

بىزنىڭ يارلار قارا قاش،
ئەگىم يولدا ئوينايدۇ.
بولۇپ كۈندە ھەر ياڭزا،
شىرىن جاننى قىينايدۇ.

ئاق تېرەك، ئاپئاق تېرەك،
كۆك تېرەكمۇ، بەك تېرەك.
سەندىن ئۆزگە قەلەمقاش
ماڭا زادى نە كېرەك؟

ئايدىڭ بولدى كۈندۈزدەك،
قويلار ياتۇر يۇلتۇزدەك.
بەك چىرايلىق يار تۇتتۇم،
قېشى قارا قۇندۇزدەك.

ئاتنىڭ ئاتلىقى باردۇر،
يارنىڭ يايلىقى باردۇر.
ئاي چولپانىم بېشىدا
پەرەڭ ياغلىقى باردۇر.

ئەجەب ئىسسىم قويۇپتۇ،
يېزىدىكى يارىمغا.
يارنىڭ قىلغان سۆزلىرى
تەگدى يۈرەك تارىمغا.

يان يەرگە ساراي سالدىم،
شامال كەلسە دالدا دەپ.
ئارزۇلاپ سېنى سۆيدۇم،
چوكانلارنىڭ ئالدى دەپ.

ئىگىز-ئىگىز تاغ باشىدا
قورغۇي ئىزى بار.
بىزنىڭ يارنىڭ كۆڭلىدە
يۈرەك سۆزى بار.

داۋان بېشىغا چىقتىم،
ئارغامچى بىلەكىمدە.
كېچە ئۇخلاپ ئويغانسام،
سىز يارىم يۈرەكىمدە.

ئاقباش تۇلكە، كۆك تۇلكە
ساينىڭ تۇلكىسى.
ئاخشام يانقان تاۋار كۆرپە
يارنىڭ كۆرپىسى.

ئانار گۈلدەك ئېچىلىپ،
ئاشخانادا چاي بولاي.
ئەشمە - ئەشمە قوللۇرۇڭغا
لۇڭگە - ياغلىق مەن بولاي.

ئوتۇن سالساڭ مەشكە سال،
بۇ مەشنىڭ ئوتى دەپلىك.
مېنىڭ يارىم قارا كۆزنىڭ
قۇچاقلىشى بەك ئەپلىك.

ئاق ئالمىنىڭ تېشى ئۇز،
قىزىل ئالمىنىڭ شېخى ئۇز.
يېڭى تۇتقان يارىمنىڭ
قېشى بىلەن كۆزى ئۇز.

باغقا كىردىم ئالمىغا،
ئالما تۈۋى لاي ئىكەن.
تاللاپ سۆيگەن شۇ يارىم،
ئاسماندىكى ئاي ئىكەن.

بېغىڭ بوستان بولۇپتۇ،
ئانار ئۈزۈلۈدەك.
مەڭزىڭ قىزىرىپ قاپتۇ،
چىشلەپ شورئالغۇدەك.

داپنى قۇلۇڭغا ئالما،
ئالمىسالڭ بىكارغا چالما.
بىزنىڭ يارنىڭ چىرايى،
باغدىكى قىزىل ئالما.

بىزنىڭ باغدا ئەمبەرگۈل،
ئېچىلىپتۇ رەڭمۇ-رەڭ.
ماڭا كۆيگەن قارا-قاش
بۇغداي ئۆڭلۈك سەۋزە رەڭ.

باغدىكى پاكار شاپتۇل،
بويلاپ يېگىلى ياخشى.
ئون‌بەش ياشتا تۇنقان يار
قايرىپ سۆيگىلى ياخشى.

يارىمنىڭ خۇمارىنى
ئالتۇنغا ئالسام ئاز ئەمەس.
يارىمنىڭ ئاچچىقى كەلسە،
بېشى ئاغرىپ سۆزلىمەس.

ئاينى ئايماقتا دەڭلار،
سەرۋەڭنى يايلاقتا دەڭلار.
يەنە سەرۋەڭ چېچىكنى
ئايلا خېنىمنىڭ دەڭلار.

چىرايلىقنى يار تۇتۇپ،
يولدا قوي نىشانەڭنى.
يارىڭ قولغا كەلمىسە،
سىيلاپ قوي پىشانەڭنى.

قارا-قارا قاشلارى،
سەتەڭ يارىمنىڭ ساچلارى.
ھېچ كىشىگە ئوخشىماس،
بىر قاراپ قويۇشلارى.

ئايغا ئوخشايدۇ يۈزۈڭ،
چولپانغا ئوخشايدۇ كۆزۈڭ.
لەيلى-مەجنۇن تالغا ئوخشار،
شۇ سېنىڭ شېرىن سۆزۈڭ.

ياردىن ئالما پۈرايدۇ،
مىجىگەن قوغۇن پۈرايدۇ.
غېرىپلىقتا سۆيگەن يار
گىپار-زەپەر پۈرايدۇ.

باغدا كاككۇك سايرايدۇ،
جىنەستىنىڭ شېخىدا.
مېنىڭ يارىم ئوينايدۇ،
يايراپ بېغىش بېغىدا.

ئاي قېشىدا بىر يۇلتۇز،
كۆرۈنمەيدۇ باشقىسى.
يارىم يارلار ئىچىدە،
خۇددى ئاتنىڭ قاشقىسى.

مەن يۈزۈڭنى ئاي دېسەم،
كۆزلىرىڭ يۇلتۇز ئىكەن.
ساچىڭنى سۈمبۈل دېسەم،
قاشلىرىڭ قۇندۇز ئىكەن.

گۈلمۇ-گۈل ئاراسىدا،
چىمەنگە باقماس گۈل ئىدىم.
ھەممە گۈل ئاراسىدا،
لەيلى قازاق گۈل ئىدىم.

ئالمىنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن،
كۆرۈنمەيدۇ دانىسى.
شېخىغا شەبنەم چۈشۈپتۇ،
مەن ئۇنىڭ مەستانىسى.

ئالا-سېرىق كۆرۈنەر
ئېدىرلىقنىڭ تۈلكىسى.
جاننى ئېلىپ جان بېرەر
ئەشۇ يارنىڭ كۈلكىسى.

قارىسام، قارىمىسام،
قارا تونۇڭدىن بەلگىلىك.
سۆزلىسەڭ، سۆزلىمىسەڭ،
شېرىن سۆزۈڭدىن بەلگىلىك.

ئاتلىدىم، ئۆتەلمىدىم،
چامدىدىم، يېتەلمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇنقان يارىمنى
مەن تاشلاپ كېتەلمىدىم.

قاشنى-قاشقا ئۇلىسا،
يەتمەس ئىكەن قاش بويىغا.
سېلىپ قويدى خۇدايىم
قارا قاشنىڭ كويىغا.

ھاۋادا بۇلبۇل كېلەر،
گۈل شېخىغا قونغىلى.
گۈل شېخى ئەگىپ تۇرار،
بۇلبۇلنى قوندۇرغىلى.

بىزنى يوقلاپ يىغلىغان
ساھىب دۇئالارنى كۆرۈڭ.
يۈرەكلەرنى كۆيدۈرگەن
دىلى خۇمارلارنى كۆرۈڭ.

ئىچىگە شايى كىيىپتۇ،
تېشىغا چەكمەن-ئىپەك.
باشقا گۈل قىستۇرۇپتۇ،
يار ئۈچۈن كۆيدى يۈرەك.

ئانىسىدىن يېتىم قالغان
كىيىك ئوغلاقتەك يارىم.
جاھان-ئالەمدە بارمىكىن،
سېنىڭدەك تۇلۇن ئايىم.

يۈرىكىڭ يالقۇن ئىكەن،
يۈزلىرىڭ گۈلخان ئىكەن.
تال چۈنقىتەك بەللىرىڭ،
ئايغا جامالىڭ تەڭ ئىكەن.

لەۋى دەرلەر، لەۋى دەرلەر،
لەۋنى غۇنچىدىن دەرلەر.
دىلىم كۆيگەن ئەشۇ يارنى،
چىشىنى ئۇنچىدىن دەرلەر.

ياردىن شېرىن سۆزى،
ئويناپ تۇرىدۇ كۆزى.
ئايمىكىن، ئاپتاپمىكىن
ياردىن قىزىل يۈزى؟

لەيلىگۈل غۇنچىسىغا
ئۆگۈتۈپتۇ تومۇچۇق.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن
ئۆزلىرىدەك زېھنى ئوچۇق؟

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
ئالتۇن باھالىق گۈل ئىدى.
تۇگمىسى ئاچىلمىغان
ياردىمغا لايىق گۈل ئىدى.

بىزنىڭ يايلاق چىرايلىق،
ئىككى تاغنىڭ ئاراسى.
يېنىمدىكى خۇما كۆز،
ئوڭ كۆزۈمنىڭ قاراسى.

تال ئىچىدىن تاللىۋالدىم،
تالى چوكانىم سېنى.
گۈل ئىچىدىن خىللاپ ئالدىم،
گۈلى رەيھانىم سېنى.

دىل ئىكەننى بىلمىدۇق،
دىلۇا ئىكەننى بىلمىدۇق.
مىسقىلى مىلك تەڭگىلىك
گۆھەر ئىكەننى بىلمىدۇق.

باغدىكى مارجان تېرەكتەك
بويىڭىزنىڭ تۇزلىكى.
باغدا پىشقان ئاق ئۈزۈمدەك،
يۇزىڭىزنىڭ سۈزۈكلىكى.

ئۆزلىرىگە قارىسام،
قىرچىن تالدەك بويلىرى.
ئويناپ تۇرار كۆزلىرى،
بۇلبۇل كەبى سۆزلىرى.

قۇمۇلنىڭ بازارىدا،
رەڭمۇ-رەڭ تاۋارى بار.
بىزنى كۆيدۈرگەن يارنىڭ
ئەگىتمە تۇمارى بار.

دەريالارغا كەلگەن سۇ
ھەر توقايدۇ توختايدۇ.
كۆڭلۈمدىكى شۇ يارىم
قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

قەنت-ناۋات ئاغزىڭدىدۇر،
شەكەر لەۋىڭدە.
سەرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
باسقان ئىزىڭدا.

ئاتام سەنسەن، ئانام سەنسەن،
كۆڭلۈم ئۆلپىتى.
مىنگەن ئېتىڭ، كىيگەن تونۇڭ
يارنىڭ دۆلىتى.

كۆرۈنگەن يېڭى ئاينىڭ
ئىككى ئۇچى ئورغاقتەك.
يېڭى تۇتقان يارىمنىڭ
مەڭزى قىزىل توغاچتەك.

سەنمۇ ئانارنىڭ دانىسىدەك،
مەنمۇ ئانارنىڭ دانىسىدەك.
شامال چىقسا پۇرايسەن،
يېڭى باغنىڭ ئالمىسىدەك.

ئوتقا سالساڭ كۈل بولۇرمەن،
سۇغا سالساڭ چوكامۇز.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
قېشى قارا، كۆزى ئۇز.

كېتىپ بارغاچ كردۇڭمۇ
دەريادىكى قۇمچاقنى؛
مەن ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن،
سەن يارىمدەك يۇمشاقنى.

ۋاي خېنىم ئايدەككىنە،
كۆيدۈرمىگەن تايدەككىنە.
سەن خېنىمنىڭ مەيدىسى
ئۆستەڭدىكى لايدەككىنە.

مەن سېنى يارىم دېسەم،
ئىللىق باھارىم بار ئىكەن.
ئىككى مەڭزىڭ قىپ-قىزىل،
باغدا ئانارىم بار ئىكەن.

چولپان يۇلتۇز كېچىدە،
يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقى.
تاللاپ سۆيگەن يارىم بار،
قىزىلگۈلدەك پۇرىقى.

قاشىڭنىڭ قاراسىنى
قارا خەتكە ئوخشىتاي.
سەن يانمىدا بولمىساڭ،
سېنى كىمگە ئوخشىتاي.

قارا سايىڭ تاشلىرى،
سەن يارىمنىڭ قاشلىرى.
ھېچ كىشىگە ئوخشىماس،
تىكىلىپ قاراشلارى.

مارجان دوپپا باشىڭدا
قىياقتەك ئوسما قاشىڭدا.
جېنىم تەنگە پاتمايدۇ،
بىللە تۇرساڭ قاشىمدا.

يارىم ئۇتاغ ئۇتاپتۇ،
كۆل بېشى قۇناقلىقتا.
ئاي يۈزىنى تېڭىۋاپتۇ،
ئانار گۈللۈك ياغلىقتا.

مېنىڭ يارىم چىرماقچى
چېلىشقىلى بارماقچى.
دەس كۆتىرىپ سالماقچى،
يىراق تۇرسۇن پايلاقچى،

چىلگە قوغۇن يۇمۇلاق،
ئاقچى قوغۇن ئۇزۇنچاق.
قارا كۆزلۈك يارىم بار،
زىبا بويلۇق سۇزۇنچاق.

باغنىڭ ئىچى ئوتياشلىق،
ئەتراپىدا قوشام يۇق.
خۇمار كۆزلۈك يارىم بار،
باشقىسىغا خوشام يوق.

خوتەن دەيدۇ ئىلچىنى،
گىلەم دەيدۇ زىلچىنى.
خۇدا بىزگە بۇيرۇپتۇ،
سىزدەك قىزىل غۇنچىنى.

زىلچى خۇرجۇن كىمنىڭكى؟
سۇمبۇل چاچلىق قىزىنىڭكى.
خۇدا قوشقان جۈپتىمەن،
غۇنچە بويلۇق ئۇزىنىڭكى.

جۈپ ئالما پىشىپ قاپتۇ،
يار، مەيدەڭدە باغ بارمۇ؟
يامىشىپ چىقالمايمەن،
قوش چوققىلىق تاغ بارمۇ؟

ئالدى چاقى ھارۋامنىڭ،
چۇشۇپ كەتتى تاچۇققا.
يارىم بار قىزىلگۈلدەك،
مەيلىم يوق ياسانچۇققا.

يارىم كەتتى ئىلەككە،
سۇ ئالغىلى چىلەككە.
مەن كۆڭلۈمنى بەرمەيمەن،
قارا كۆزدىن بۆلەككە.

بىزنىڭ يارلار ئانتۇچى،
يۇڭنى زەيدە ساۋايدۇ.
مەن-مەن دېگەن نوچامغا
يالغۇز ئۆزى تاۋايدۇ.

ئەجدادلىرىمىز قالدۇرغان ھايات مۇجتەھىتلىرى

— ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى بويىچە تونۇلغان مۇتەخەسسىس، ئىستېداتلىق نەشرىياتچى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇددىن ھاياتىدىن قىسقىچە يادنامە —

مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

مۇسىبەت ئۈچۈرى

ژۇرنىلىمىزنىڭ مۇھتەرەم ئوقۇرمەنلىرى، ئىخلاسمەن مۇشتېرىلىرى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا ئىشتىياق باغلىغان، بۇ جەھەتتە ئىزدىنىۋاتقان، مۇشۇ ساھەگە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان بارلىق پىشقەدەملىرىمىز، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلىرىمىزغا، بىزگە غەمخورلۇق قىلغۇچى، كۆيۈنگۈچى بارلىق كىشىلىرىمىزگە ئىنتايىن قايغۇ-مۇسىبەتلىك ھېسسىياتىمىز بىلەن شۇنى ئېلان قىلىمىزكى، چاغاتاي تىلى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن مۇتەخەسسىس، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمىزنىڭ تۆھپىكارلىرىدىن بىرى، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7-، 8-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر، شائىر، ژۇرنالىست مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇددىن بىز بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشتى. ئۇ 1998-يىل 1-ئايدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ 8-قېتىملىق 1-سانلىق يىغىنىغا قاتنىشىۋاتاتتى، 1-ئاينىڭ 9-كۈنى جىددىي زىققا كېسىلى قوزغىلىپ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلغانىدى. نەشرىياتىمىز دوختۇرخانا رەھبەرلىكى بىلەن يېقىندىن ماسلىشىپ داۋالاشنى ئىنتايىن چىڭ تۇتتى. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان بېيجىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بەزى رەھبەرلىرىمىز تېلېفون بېرىپ ياكى دوختۇرخانىغا بېرىپ يوقلاپ، مەرھۇمنى قۇتقۇزۇۋېلىشقا جىددىي كۆڭۈل بۆلدى. مەرھۇمنىڭ خىزمەتداش، كەسىپداشلىرى، دوست-بۇرادەرلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى ئالاقىدار ئورۇن-شەخسلەر ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كېلىشى ئۈچۈن تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ، ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىشتى. بىراق، شۇنچە زور تىرىشچانلىقلار، شۇنچە كۆپ قۇتقۇزۇش چارىلىرى ئۇنۇم بەرمىدى. ئۆز ئۆمرىنى خەلقىمىزنىڭ مەرپىەت-مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ئايانماي بېغىشلىغان بۇ ئىزگۈ قەلب ئىگىسى 1998-يىل 2-ئاينىڭ 1-كۈنى كەچ سائەت 7دە ئۆز ئۆيىدە نەپەستىن توختىدى. روزا ھېيتىنىڭ 3-كۈنى مەرھۇمنىڭ مېيىتى قايغۇ-ماتەم ساداسى ئىچىدە ئۇرۇمچىنىڭ گۈلسای قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىندى. خەلقىمىز بىر جانكۆيەر ئوغلانىدىن، كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىز بىر يارامليق ئىزدەنگۈچىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. بۇ ساھەدىكى پىشقەدەملىرىمىز بىر قابىل شاگىرتىدىن، ئوتتۇرا ياشلىقلىرىمىز بىر سەمىمىي دوستىدىن، پائالىيەتچان كەسىپدىشىدىن، بۇ ساھەدە ئىزدىنىۋاتقان ياشلىرىمىز بىر تەلەپچان ئۇستازىدىن ئايرىلىپ

قالدى. ژۇرنىلىمىز ئۆزىنىڭ بىر ماھىر يېتەكچىسىدىن، مۇشتەرىلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ بىر سەمىمىي سىردىشىدىن ئايرىلىپ قالدى. مەرھۇمنىڭ ئائىلىسى ۋە پەرزەنتلىرى ئۆمۈرلۈك غەمگۇزارى، مېھرىبان باشپاناھىدىن ئايرىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە سەۋرى تاقەت قىلىپ «ئەلھەمدۇلىللا» دېمەكتىن ئۆزگە نېمە ئىلاج بولسۇن!

ئىزدىنىش يىلىدىن ئۆتكەن يىللار

ئەزىز ئوقۇرمەن، «ئەدەمدىن ھەر كىشى دۇنياغا كەلدى پېشىۋاسى بار، بۇ يولدا ھەر كىشىنىڭ ئۆزگىچە بىر مۇددىئاسى بار» دېگەندەك جاھاندىكى ھەر بىر مەۋجۇداتنىڭ باشلىنىشى، كېلىش مەنبەسى بولىدۇ. مۇئاۋىن باش مۇھەررىر مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن 1946-يىل 4-ئاينىڭ 14-كۈنى خوتەن شەھىرىنىڭ «ئارىش» مەھەللىسىدە بىر مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. مەرھۇمنىڭ ئاتا جەمەت تۇغقانلىرى خوتەن ۋە يۇرۇققاشتا تونۇلغان ئۆلىما كىشىلەردىن ئىدى. بولۇپمۇ مەرھۇمنىڭ تەربىيىلەپ چوڭ قىلغان ئاپىسى ھەلىمخان ئايىم ئەينى دەۋردە خەلقىمىز ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ھەر خىل كلاسسىك ئەدەبىي ئەسەرلەردىن ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىن خەۋەردار، ئوقۇش، يېزىشنى بىلىدىغان، مەلۇماتلىق، پاك، سالىھە ئايال ئىدى. مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىننىڭ سەبىي قەلبى ئاشۇ ئاپىسىنىڭ تەربىيىسى ۋە يېتەكلىشى بىلەن «مۇبەييەن»، «سوفى ئاللايار» نىڭ يېقىملىق بېيىتلىرىدىن، نەۋبەتى، ئەھمەد يەسسەۋىلەرنىڭ تەسىرلىك ھۆكمەتلىرىدىن، «غېرىب-سەنەم»، «ھورلىقا-ھەمراجان»، «يۈسۈف-ئەھمەد» لەرنىڭ ئاجايىپ سەرگۈزەشتلىرىدىن، رەبغۇزىنىڭ كۆڭۈلنى مەھلىيا قىلغۇچى قىسسىلىرىدىن دەسلەپكى قەدەمدە خەۋەر تاپتى. ئاپىسى ئېيتىپ بەرگەن خەلق چۆچەكلىرى، مەسەل، قوشاقلار ئۇنى خەلقىمىزنىڭ ئەسىر-ئەسىرلەردىن بېرى ياشناپ، مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقان گۈزەل بەدىئىي ئەدەبىيات بوستانىدا تىنىمسىز سەيرە قىلدۇراتتى، ئۇنىڭ دىلىنى بۇ چىمەنزارنىڭ پاك ھاۋاسىدىن ھەر كۈنى سۆيۈندۈرەتتى، زوقلاندۇراتتى. ئاپىسىنىڭ ئۇرۇق سېلىشى نەتىجىسىدە ئۇنىڭ قەلبىدە ئەدەبىياتقا بولغان قىزىقىش ۋە ھەۋەس ئەنە شۇ بالىلىق دەۋرلىرىدىلا بىخلىنىشقا باشلىغانىدى.

1952-يىل 4-ئايدا باھاۋىدىن ھاجىم بىلەن ھەلىمخان ئايىم پەرزەنتى مەھەممەتتۇرسۇننى خوتەن شەھىرىدىكى ئۆلىما تۇردى ئاخۇنۇمنىڭ دىنىي مەكتىپىگە ئوقۇشقا بەرگەن. بۇ مەكتەپتە ئۇ دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىپ، قۇرئان ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇرنىڭ «مۇبەييەنۇل-ئىسلام»، سوفى ئاللايارنىڭ «سەباتۇل-ئاجىزىن»، نەۋبەتىنىڭ «دىۋانى نەۋبەتى»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «دىۋانى ئەمىر نەۋائى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدىن ساۋاق ئېلىپ ئوقۇغان. بۇ ئارقىلىق ئۇ كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى بۇ ئۇلۇغ سىيمالارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە بىۋاستە تونۇشقان. ئۇيغۇر كونا ئىملا يېزىقىدا ئوقۇش، يېزىشنى بىلىدىغان بولغان. شۇندىن كېيىن شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەردىن خاجە ھافىز شىرازىنىڭ «دىۋانى ھافىز»، شەيخ سەئىدىنىڭ «گۈلىستان» قاتارلىق كىتابلىرىدىن ساۋاق ئېلىپ ئوقۇغان. بۇ دەۋرلەردە ئۇنىڭدا ئۇيغۇر فولكلورى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا بولغان ئىشتىياق، شەرق كلاسسىكلىرىغا بولغان قىزىقىش بارغانسېرى كۈچىيىپ بارغان.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن 1956-يىل 8-ئايدا خوتەن ناھىيىلىك 1-باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن. ئۇ ئۆزى زېرەك، تىرىشچان بولغانلىقى ۋە ئىلگىرى ئالغان تەربىيە ئاساسى بولغانلىقى ئۈچۈن، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۆتۈلىدىغان دەرسلەرنى تېز ۋاقىت ئىچىدە تاماملاپ، 1958-يىل 10-ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن. ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇنىك ھاياتىدا يېڭى زامانىۋى بىلىملەر بىلەن ئەڭ كۆپ تونۇشقان، نەزەر دائىرىسى تېخىمۇ كېڭەيگەن، ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىدە ئىلىم جۇغلاشقا كىرىشىپ كەتكەن دەۋرلەر بولدى. بۇ دەۋرلەردە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرى ئازادلىقتىن كېيىنكى يېڭى گۈللىنىش، تەرەققىي قىلىش، مۇنتىزىملىشىش ھالىتىدە تۇراتتى. جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ھەمكارلىق كەيپىياتى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. شىنجاڭدا مىللىي تىلدا ئوقۇتۇلىدىغان دەرسلىكلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا تۈزۈلۈپ ياكى باستۇرۇلۇپ كىرگۈزۈلگەنىدى. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن بۇيانقى سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان ماركسىزم-لېنىنىزمغا ئائىت نەزەرىيىۋى كىتابلار، رۇس ۋە ياۋروپا كلاسسىكلىرىنىڭ ھەر خىل ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئەسەرلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شەرق مەدەنىيىتىگە دائىر ئىلمىي تەتقىقات ئەسەرلىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۇيغۇر، ئۆزبېك، قازاق، تۈركمەن، تاجىك ئەدىبلىرىنىڭ بەدىئىي ۋە ئىلمىي-نەزەرىيىۋى ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايونىمىزغا كۆپلەپ كىرىپ تۇراتتى. ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا ئۇيغۇر، ئۆزبېك تىللىرىدا نەشر قىلىنىدىغان گېزىت-ژۇرناللارمۇ ئاپتونوم رايونىمىزغا ۋاقتى-ۋاقتىدا كىرىپ تۇراتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاخبارات-نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمۇ تېز يۇكسىلىپ يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەنىدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا نەشر قىلىنىۋاتقان گېزىت-ژۇرناللاردىمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت ۋە مەدەنىي مۇراسلارنى يېغىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرىدىكى يېڭى نەتىجىلەر ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. بۇ مەزگىل بىلىم شەيداسى مەھەممەتتۇرسۇن ئۇچۇن گويا كى خىلمۇ خىل گۈل-چېچەكلەر ھۇپپىدە ئېچىلغان گۈزەل باھار پەسلىگە ئوخشاش غەنىيمەت پەيت بولدى. بۇ چاغلاردا ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى پۇختا ئىگىلەپ، ساۋاقداشلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈندى. يەنە بىر تەرەپتىن تىنىمسىز ھالدا ئىزدىنىپ، دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى يىغىپ كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بىلىم دائىرىسىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىپ باردى. ئېلىمىز مەتبۇئاتلىرىدا ئېلان قىلىنغان تۈرلۈك ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى داۋاملىق كۆرۈۋۇشتىن تاشقىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان كىتاب ۋە گېزىت-ژۇرناللاردىنمۇ ئۇنۇملۇك بەھرە ئېلىپ تۇراتتى. بۇ دەۋر مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنىنىڭ بىلىم-مەرىپەت چېمەنزارلىرىدا زوق-ئىشتىياق بىلەن ئارىلاپ يۈرۈپ، گويا كى بال ھەرىسىدەك گۈل شىرنىسى يىغقان دەۋرلىرى بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كىتاب خۇمارلىقى، تىرىشچانلىقى بىلەن سەۋىيە جەھەتتە ئۆزىنىڭ تەڭ دېمەتلىك ساۋاقداشلىرىدىن خېلى دەرىجىدە ئۇزاپ كەتكەنىدى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنىڭ ئەدەبىي جەھەتتىكى تالانتىنى بارغانسېرى ئاشكارىلاپ، ئۆسمۈرلۈك قەلبىدىن قاينىاپ چىققان شېئىرىي ھاياجانلىرىنى ئارىلاپ-ئارىلاپ قىسقا-قىسقا لىرىك شېئىرلار بىلەن ئىپادە قىلىشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە يۇقىرى يىللىقتىكى ساۋاقداشلىرى ئىچىدە ئەدەبىي ئىجادىيەتتە خېلى پىشىپ يېتىلگەن تالانت ئىگىلىرى بار ئىدى. ئۇلار مەھەممەتتۇرسۇن يازغان قىسقا شېئىرلارنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باھاسى ۋە پىكىرلىرىنى بېرەتتى. بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەدەبىي ئالاقە ۋە ئۆزئارا ئۆگىنىش ناھايىتى قويۇق ۋە قىزغىن ئىدى. مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئۆزىنىڭ مەكتەپداشلىرى ئارىسىدا تېز ۋاقىت ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنۈپ، ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماختىشى ۋە ھۆرمىتىگە ئېرىشكەنىدى. ئۇنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئۆسمۈرلۈك ھاياتى شۇ قەدەر قاينام-تاشقىنلىققا، مەنە ۋە ھېسسىياتقا باي، شۇ قەدەر ئەھمىيەتلىك ئۆتكەنىدىكى، بۇ ھاياتنىڭ ھەر بىر ئۇششاق تەپسىلاتلىرىمۇ ئۇنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قالدۇرغان، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن بۇ ئەسلىمىلەرنىڭ زوق ۋە لەززىتى ئۆمۈر بويى كەتمىگەنىدى.

ئۆتتى غەمسىز بالىلىق دەۋرىم — شۇ دەۋرانىم مېنىڭ،
ياندى بىر پەس بەرق ئۇرۇپ، ئۆچتى ئۇ گۈلخانىم مېنىڭ.
ئەركە تايدەك شوخ ئىدىم، ئۆركەشلىگەن دەريا ئىدىم،
تاڭغا نۇر چاچقاندى كۆكلەردە چولپانىم مېنىڭ.
ئاق ئۆرۈكتەك شوخ چېچەك ئاچقانىدىم كۆكلەم چېغى،
ئۆتتى كۆكلەم، ئاق چېچەك تۆكتى گۈلىستانىم مېنىڭ.
چۆچەك ئېيتاتتى مېنى ئەللەي ئېيتىپ جانىم ئانام،
بەختىيارلىق ئىچرە ئۆتكەن ھەر شەبىستانىم مېنىڭ.
يورغا يىللار ھېچ تۇتۇق بەرمەي ئۆتۈپ كەتتى، دەرىغ،
قۇمغا سىڭگەن تامچىدەك ئۆتتى ئاشۇ ئانىم مېنىڭ.
ئاھ، ئاشۇ غەمسىز دەۋر قايتىپ يەنە كەلسە ئىدى،
گۈللىسە بىر پەسكە دەيمەن ئۆمرى بوستانىم مېنىڭ.
كەتتى ئۆمرۈمنىڭ گۈزەل بىر پارچىسى ئەمدى ئۇزاپ،
ۋادەريغا، قالدى مىسكىن دىلدا ئارمانىم مېنىڭ.

مانا بۇ تەمى تىلدا قالغۇدەك لەززەتلىك ئەسلىمىلەر ۋە تاتلىق ئازرۇ-ئارمانلار بىلەن تولغان مىسرالار شائىرنىڭ ئاشۇ بالىلىق ھاياتىنىڭ ئىخچام يادنامىسىدۇر.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتى بىلەن 1961-يىل 8-ئايدا خوشلاشتى. مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتقا قەدەم قويدى. 1961-يىل 9-ئايدىن 1972-يىل 10-ئايغىچە بولغان 11 يىل ئىچىدە خوتەن ناھىيىسىنىڭ قىزىلىيۇلتۇز، شورىباغ، باغچى قاتارلىق يېزىلىرىنىڭ باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى. بۇ مەزگىلدە ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەشكە بېغىشلىغان، ئۇلارنىڭ يارىملىق، ئىقتىدارلىق كىشىلەردىن بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى ئۈچۈن يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلغانىدى. يەنە بىر تەرەپتىن يېڭى نەشر قىلىنغان كىتاب، ماتېرىياللارنى، تۈرلۈك كلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ قوليازمىلىرىنى تېپىپ مۇلاھىزە قىلاتتى. دۆلىتىمىزدە ۋە چەت ئەللەردە نەشر قىلىنغان كلاسسىك ئەسەرلەرنى، ئۇلارنىڭ لۇغەت ۋە ئىزاھاتلىرىنى توپلاپ ئۆگىنەتتى. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرنى يىغىش-توپلاش

بىلەنمۇ مەشغۇل بولاتتى. ئۇنىڭ خىزمەت ۋە ئۆگىنىشتە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى كەسىپداشلىرىنىڭ زوق-ھەۋىسىنى ۋە قايىللىقىنى كەلتۈرەتتى. بۇ ئىلىم پەرۋانىسى ئۆز كەسىپىگە ۋە خىزمىتىگە ئۆزىنى تىنىمسىز ئۇرۇپ يۈرگەن يىللاردا ئېلىمىزدە مىسلى كۆرۈلمىگەن قالايمىقانچىلىق — «پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى» باشلاندى. شۇندىن كېيىن ئېلىمىزدىكى يۈز مىڭلىغان زىيالىيلار بىلەن بىر قاتاردا مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنغىمۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر ئارقا-ئارقىدىن يۈپۈرۈلۈپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئەدەبىياتنى توپلىغانلىقى سېرىق نەرسىلەرنى تەرغىب قىلغانلىق» ، كلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ قوليازمىلىرىنى ئۆگەنگەنلىكى ۋە توپلىغانلىقى «كونىلىرىنى تىرىلدۈرگەنلىك» ، «تۆت كونا بىلەن شۇغۇللانغانلىق» ، سوۋېت كىتابلىرىنى ئوقۇغانلىقى «چەت ئەلگە باغلانغانلىق» بولۇپ قالدى. ئۆزى «جىن-شەيتانلار» لاگېرىغا ئېلىپ بېرىلىپ، شۇڭا كۆرەش-پىپەن قىلىندى. ئۇ ئۆز ئىشىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە قەتئىي ئىشىنەتتى، شۇڭا ئۆزىگە بەتنام چاپلىغان، تۆھمەتخور، رەزىل ئادەملەرگە قىلچە باش ئەگمەي، ئۇلار بىلەن تىغمۇتىغ كۆرەش قىلدى. بۇ جەريانىدا ئۇ ئېغىر قىيىن-قىستاقلارغا ئېلىنغان، ھەتتا قوللىرى سۇندۇرۇپ تاشلانغان بولسىمۇ، ئۆز پىكرىدىن زادىلا يانمىغان. ئۆزىنىڭ قايتماس، قەيسەر ئىرادىسى بىلەن ھەممىنى ھەيران قالدۇرغان. بىللە ئىشلىگەن خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ بۇ سەرگۈزەشتلىرىنى بۇگۈنكى كۈنلەردىمۇ زوق-شوق بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ. بۇ چاغلاردا دەۋرسۈرگەن مەدەنىيەت بۇزغۇنچىلىرى ھەققىدە شائىر مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن «تۆت كونىمۇ؟» ناملىق شېئىرىدا ناھايىتى ئۆتكۈر مەسخىرىلىك ۋە نەپرەتلىك ھېسسىيات بىلەن يېزىلغان مىسرالارنى يازغانىدى.

ھاياتىنىڭ تالاي ئاچچىق-چۈچۈك قىسمەتلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنغا 1972-يىلى ئامەت يەنە بىر قېتىم كۈلۈپ باقتى. شۇ يىلى 10-ئايدا ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىپ، بىلىم ئاشۇرۇشقا كىرىشتى. ئالىي مەكتەپ ھاياتى ئۇنىڭ ئىلمىگە بولغان ئىشتىياقىنى قاندۇرىدىغان ياخشى شارائىتلار بىلەن تەمىن ئەتتى. ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنى سىستېمىلىق نەزەرىيىۋى ئاساسلار بىلەن تەمىنلىدى. ئىجادىيەت، ژۇرنالىستلىق ۋە كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۇچۇن ئۇنىڭغا كەڭ پائالىيەت سورۇنى ھازىرلاپ بەردى. مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن بۇ ياخشى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، كلاسسىك ئەدەبىيات، ئەروز ئىلمى ۋە چاغاتاي تىلى تەتقىقاتىغا دائىر ئەسەرلەرنى يىغىش، مۇھىم مەزمۇنلارنى كارتوچكىغا چۈشۈرۈپ توپلاش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئىلمىي تەتقىقات پىلانى ئۇچۇن پۇختا ئاساس ياراتتى. ئالىي مەكتەپ ھاياتى ئۇنىڭ ئۇچۇن تېخىمۇ پىشىپ يېتىلگەن ھايات بولدى. 1976-يىل 7-ئايدا ئۇنىۋېرسىتېتىن ئىبارەت بۇ خاسىيەتلىك بىلىم دەرگاھىنىڭ كۈن-تەرتىپلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ، ئىككىنچى قېتىملىق خىزمەت ھاياتىغا قەدەم قويدى. بۇ مەزگىلدە ئۇ توپتوغرا ئوتتۇز ياشقا تولغانىدى. بۇ ئوتتۇز يىل ئىچىدىكى ئىزدىنىشتىن ھاسىل قىلغان مول ئىستېدات ۋە بىلىم جۇغلانمىسى ئۇنىڭ كېيىنكى خىزمەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدا يارانقان نەتىجىلىرىگە ئۇل بولغانىدى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىنچى تورىسى www.uyghurkitap.com

مۇھەررىرلىك ئۇستىلىدە ئۆتكەن 22 يىل

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە ئۆزىنىڭ مول نەزەرىيىۋى بىلىمى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيىتى جەھەتتىكى تالانتى بىلەن بۇ كەسىپتىكىلەر ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگەن. شۇڭا، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى ھۆزۈرىدىكى «تارىم» ژۇرنىلىغا مۇھەررىرلىككە تەقسىم قىلىنغان. 1976-يىل 10-ئايدىن باشلاپ «تارىم» ژۇرنىلىدا شېئىرىيەت، نەسىر، كلاسسىك ئەدەبىيات ۋە ئەدەبىي ئوبزور قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇھەررىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. شۇندىن باشلاپ تاكى 1985-يىلنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە «تارىم» ژۇرنىلىدىن جەمئىي 110 سانىنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە قاتنىشىپ، «تارىم»نىڭ بۇ مەزگىلدىكى ئەسەر تاللاش، تەھرىرلەش ۋە نەشر قىلىش خىزمەتلىرى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقانىدى. بۇ ئون يىل ئىچىدە ئۇ ئۆزىنىڭ ئىقتىدارلىق مۇھەررىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى شېئىرىيەت ۋە نەسىر ئىجادىيىتى جەھەتتىمۇ قەلىمى پىشقان تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى گەرچە كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن ئىدىيىۋىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتە پىشقان، مىللىيلىق بىلەن زامانىۋىلىق زىچ بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئەنئەنىۋى شەكىل بىلەن رېئال ئىدىيىۋى ھېسسىيات ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەپ بېرىلگەن نەمۇنىلىك ئەسەرلەر ئىدى. شۇڭا، بۇ مۇبارەكَ قەلەم ئىگىسىنىڭ ھەر بىر ئەسىرى ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلاتتى، ئېلان قىلىنغان ھامان جەمئىيەتتە نۇرغۇن ياخشى ئىنكاس ۋە تەسىرلەرنى پەيدا قىلاتتى. شائىرنىڭ «تۆت كونىمۇ؟»، «بولغۇدەك»، «باھار تۇيغۇسى»، «خوتەن»، «جاناننىڭ تاپتى»، «خامان ناخشىسى» قاتارلىق 80 پارچىدىن ئارتۇق غەزەل، مۇسەددەس ۋە نەسىرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى»، «تارىم»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» قاتارلىق گېزىت-ژۇرناللاردا پات-پاتلا ئېلان قىلىنىپ تۇردى. «بۇلبۇلغا»، «چىرايلىق»، «زوھراسىمەن»، «سېغىنمامدۇ؟» قاتارلىق بىر قىسىم لىرىكىلىرى 1983-يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «تارىم دولقۇنلىرى»، «مۇھەببەت لىرىكىلىرى» ناملىق توپلاملارغا كىرگۈزۈلدى.

شۇنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ۋە ئەدەبىي تەھرىرلىك ئىشلىرىنى مىللىتىمىزنىڭ ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردىن بېرى ياراتقان مول ئەدەبىي مىراسلىرىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش بىلەن زىچ بىرلەشتۈرگەنىدى. ئەدەبىي مىراسلارنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىشتىكى ئىنچىكىلىكى، ئەستايىدىللىقى ۋە شىجائىتى بۇ ياش تەتقىقاتچىنى كەسىپداشلىرى ئارىسىدا يۇقىرى ئابرۇيغا ۋە تولۇق ئىشەنچكە ئىگە قىلدى. بۇ ياش ئىقتىدار ئىگىسى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدە ۋە تېكىستولوگىيە جەھەتتە ئېرىشكەن گەۋدىلىك مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ناھايىتى تېزلا كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇلدى. ئۇ باشقا پىشقەدەم تەتقىقاتچىلار بىلەن بىرلىكتە

«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىن تىزىسلار»نى يېزىش گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ، بۇ خىزمەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاش يولىدا زور تۆھپە قوشتى. يەنە ئۇنىڭ باشقا پېشقەدەم تەتقىقاتچىلار بىلەن بىرلىكتە قىلغان مۇھىم ئىلمىي ئىشلىرىدىن بىرى — «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابنى تۈزۈش ۋە نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ، بۇ خىزمەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىغانلىقى بولدى. بۇ كىتاب پارتىيە11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بارلىققا كەلگەن ياخشى ۋەزىيەتنىڭ تۈرتكىسىدە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مۇھىم مەدەنىي مىراسلارنى نەشرگە تەييارلاپ، خەلقىمىزگە تونۇشتۇرۇش يولىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك بېسىلغان تۇنجى قەدەم ئىدى. «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر»توپلىمىغا كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىمىزدا مۇھىم رول ئوينىغان مەشھۇر كلاسسىكلاردىن ئون نەچچىسىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى تونۇشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن مۇھىم بابلار ياكى پارچىلارنىڭ ئۇيغۇر كونا يېزىقىدىكى ترانسكرىپسىيىسى ۋە ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى بېرىلگەنىدى. ياش تەتقىقاتچى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن بۇ كىتابنى تۈزۈشتە ئۆزىگە تەقسىم قىلىنغان تېمىنى ۋاقتىدا، سۈپەتلىك تاماملاپ، كەسپداشلىرىنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. بۇ كىتاب شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1983-يىلى نەشر قىلىنىپ، جەمئىيەتتە ناھايىتى چوڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇم يارىتتى. شۇندىن باشلاپ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر، بولۇپمۇ چاغاتاي تىلى دەۋرىگە مەنسۇپ ئەدەبىي مىراسلارنى نەشرگە تەييارلاش ياكى تەھرىرلەش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىسىلا، بۇ ئىقتىدارلىق ياش ئالىم بۇنداق ئىلمىي گۇرۇپپىغا تەكلىپ قىلىنىدىغان ۋە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالىدىغان تايانچ كۈچ بولۇپ قالدى. بۇ ئۇنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتىدا، بولۇپمۇ تېكىستولوگىيە ۋە مەنبەشۇناسلىق ساھەسىدە پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى ۋە كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى. ئۇ ئۆزى مۇستەقىل ھالدا نەشرگە تەييارلاپ، «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981-يىللىق 1-، 2- (ئومۇمىي 3-، 4-) سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان «نۇزۇگۇم» قىسسىسى (بىلال نازىم ئەسىرى)، «مەھزۇن ۋە گۈلنىسا» داستانى (ئابدۇرېھىم نىزارى ئەسىرى)، شائىر قۇربان بارات بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلاپ، «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1982-يىللىق 3-(ئومۇمىي 8-) سانىدا ئېلان قىلىنغان «دىۋانى نەۋبەتى»، ئۆزى مۇستەقىل نەشرگە تەييارلاپ «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1983-يىللىق 1-(ئومۇمىي 9-) سانىدا ئېلان قىلىنغان «غەزەلىيات» (بىلال نازىمنىڭ) قاتارلىق ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەنمۇ كىتابخانلارنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىدى. بۇ ئەسەرلەر 18-، 19-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان نامايەندە خاراكتېرلىك مەدەنىي مىراسلار بولۇپ، بۇلارنىڭ تەنقىق قىلىنىپ نەشرگە تەييارلىنىشى ۋە كۆپچىلىككە تونۇشتۇرۇلۇشى ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىزنى مۇھىم مەنبەلەر بىلەن تەمىن ئەتكەنىدى.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن شۇندىن كېيىن يەنە ئابدۇرېھىم نىزارى ئەسەرلىرىنى نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسىغا تەكلىپ بىلەن قاتنىشىپ، بىرنەچچە تەتقىقاتچى بىلەن بىرلىكتە بۇ زور ئىلمىي خىزمەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدى. بۇ كىتاب «نىزارى داستانلىرى» دېگەن نام بىلەن 1984-يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئۇ يەنە موللا مىرسالىھ كاشغەرىنىڭ «تارىخى كاشغەر» ناملىق ئەسىرىنى نەشر قىلىش گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ، بۇ ئەسەرنىڭ تېكىستولوگىيە تەھرىرلىكىنى ئۈستىگە ئالدى. بۇ

كىتاب «چىگگىزنامە» دېگەن نام بىلەن 1985-يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ مەزگىللەردە ئۇ يەنە «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى بولۇش سۈپىتى بىلەن «بۇلاق»تا ئېلان قىلىنغان چاغاتاي تىلى ۋە ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ مۇھىم ئەسەرلەردىن بەزىلىرىنىڭ تېكىستولوگىيە ۋە يەشىمىسىنىڭ تەھرىرلىكىنى تەكلىپ بىلەن ئىشتىن سىرت ئۇستىگە ئېلىپ ئىشلىگەنىدى.

1985-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمكى ئەسەرلەرنى يىغىش، رەتلەش، نەشر قىلىشنى پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپا ئىشخانىسى بىلەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى بىرلىكتە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل فاكۇلتېتىدا ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە چاغاتاي تىلىدىن تۇنجى قارارلىق بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنى تەشكىللىدى. بۇ كۇرسقا ئاپتونوم رايونىمىزدا مۇشۇ ساھەدە تونۇلغان ئالىم، مۇتەخەسسىسلەردىن بىر قىسمى تەكلىپ بىلەن دەرس ئۆتتى. ياش ئالىم مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنمۇ تەكلىپكە بىنائەن چاغاتاي تىلىنىڭ فونېتىكىسىدىن دەرسلىك تۈزۈپ، كۇرسانتلارغا لېكسىيە سۆزلىدى. بۇ كۇرس ئوقۇشلۇقىدا ئۇچرايدىغان سۆزلۈكلەرنى يىغىپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئابلىمىت ئەھەت بىلەن بىرلىكتە بىر لۇغەت تۈزۈپ چىقتى. بۇ لۇغەت كۇرسانتلارغا قوللانما سۈپىتىدە تارقىتىپ بېرىلدى.

1985-يىلىنىڭ ئاخىرىدا مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى «بۇلاق» مەجمۇئەسىگە مەسئۇل بولۇپ يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇ مەجمۇئەنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش، ئۇنى مەزمۇن جەھەتتىن بېيىتىش ئۈچۈن زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى، بىرمۇنچە ئەملىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئەسەر تاللاش، تەھرىرلەش، كۆرۈپ بېكىتىش، كوررېكتورلۇق جەھەتتە بىر قاتار ئىلمىي قائىدىلەرنى ۋە پرىنسىپلارنى تۈزۈپ چىقىپ، ئۇنى قەتئىي يولغا قويدى. ئۆزىگە ۋە باشقا مۇھەررىرلەرگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، يولۇققان ھەر بىر ئۇششاق مەسىلىنىمۇ ئەستائىدىل تەكشۈرۈش، ئىلمىي ئۇسۇلدا دەلىللەش، ئىشەنچىلىك ماتېرىياللار ۋە لۇغەت، قوللانمىلار ئاساسىدا بىر تەرەپ قىلىشنى چىڭ تۇتتى. رەھبەرلىك بىلەن داۋاملىق كېڭىشىپ، بۇ مەجمۇئەگە ياش كۇچلەرنى يۆتكەپ كېلىش، ئۇلارنى تەربىيىلەش ئىشلىرىغا جىددىي كۆڭۈل بۆلدى. ئاپتورلارنى تەربىيىلەش، تۆۋەنگە چۈشۈپ ئەسەر مەنبەلىرىنى قېزىش ئىشلىرىغا پائال ئاتلاندى. نەتىجىدە كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىزدا تېخى بايقالمىغان نۇرغۇن مۇنەۋۋەر مەدەنىي مىراسلار يېڭىدىن تېپىلىپ، كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. شۇ ئارقىلىق «بۇلاق» مەجمۇئەسىنى بىر نەچچە يىل ئىچىدىلا مەزمۇن ۋە تېخنىكىۋى جەھەتتىن تەلەپكە ئۇيغۇن بولغان پەسىللىك ژۇرنالغا ئايلاندۇردى. كۆپلىگەن لۇغەت، ئېنسىكلوپېدىيە ۋە باشقا قورال كىتابلارنى يېغىپ، تەھرىرلىكىنى مۇھىم بولغان ئىلمىي ئاساس ۋە تايانچ ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى ۋە يېتەكچىلىكى بىلەن «بۇلاق» ژۇرنىلى مەزمۇن، ئىلمىيلىق ۋە تېخنىكا جەھەتتە زور دەرىجىدە يۇكسىلىپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا بەلگىلىك ئابرۇي قازاندى.

«بۇلاق» ژۇرنىلى 1990-يىلى مەملىكەتلىك قەرەللىك ژۇرناللارنى كۆرگەزمە قىلىپ باھالاشتا 3-دەرىجىگە ئېرىشىپ، شۇ قېتىملىق باھالاشتا پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاز سانلىق مىللەت تىل-يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان ژۇرناللار ئىچىدە نەتىجىگە ئېرىشكەن بىردىنبىر ژۇرنال بولۇپ قالدى. بۇ ژۇرنال شۇ يىلدىن باشلاپ خەلقئارا غا چىقىرىلدى.

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر مەھەممەتتۇر-سۇن باھاۋىدىننىڭ ئەستايىدىل ئىزدىنىش، قېتىرقىنىپ ئىشلەش، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش روھى كەسىپداشلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە، تەشكىل ۋە رەھبەرلىكىنىڭ تەقدىرلىشىگە ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇشىگە ئېرىشتى. 1988-يىلى ئۇ ئۆزىنىڭ ئالاھىدە نەتىجىلىرى بىلەن كاندىدات ئالىي مۇھەررىرلىك ئۇنۋانىغا ئېرىشتى. شۇ يىلى 3-ئاينىڭ 24-كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7-نۆۋەتلىك كومىتېتىغا ئەزا بولدى. 1990-يىل 7-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىنىڭ ھۆزۇرىدىكى ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1992-يىل 3-ئايدا «بۇلاق» ژۇرنىلى تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولدى.

چېۋەر ژۇرنالىست مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ژۇرنال خىزمىتىنى ياخشى تۇتقاندىن سىرت يەنە مۇنەۋۋەر بەدىئىي مىراسلارنى كىتابلاشتۇرۇش ئىشىنىمۇ چىڭ تۇتقانىدى. ئۇ تۇزگەن «ئەجدادلار نەسىھىتى» ناملىق كىتاب شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1991-يىلى نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، جەمئىيەتتە ناھايىتى ياخشى تەسىر قوزغىدى، ئارقا-ئارقىدىن 4 قېتىم قايتا نەشر قىلىندى. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مۇھىم ئەسەرلىرىدىن بىرى بولغان «مەجالىسۇن-نەفائىس» ئۇنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىدە 1994-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «لىسانۇت-تەير» ناملىق مەشھۇر داستانى ئۇنىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1994-يىللىق 1-، 2- (ئومۇمىي 46-، 47-) سانلىرىدا ئېلان قىلىندى.

ياش تەتقىقاتچى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن كلاسسىك مىراسلارنى قۇتقۇزۇش بىلەن ئۇنى تەتقىق قىلىشنى زىچ بىرلەشتۇرگەنىدى. ئۇنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا دائىر تونۇش-تۇرۇش ماقالىلىرى ۋە بەزى ئىلمىي ماقالىلىرى 1976-يىلدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاساسلىق مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. ئۇنىڭ «17-ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم نامايەندىلىرى» ماۋزۇلۇق ئىلمىي ماقالىسى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1982-يىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنال پىكىرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «خوجا جاھان ئەرشى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە» ، «ناسىرىددىن رەبغۇزى» ، «تۈرك كلاسسىك شائىرى شەيخى ۋە ئۇنىڭ ‹خەرنامە› ناملىق ئەسىرى توغرىسىدا» قاتارلىق 35 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىلىرى ۋە تونۇشتۇرۇش ماقالىلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» دە، «تارىم» ، «بۇلاق» ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلىنىپ، بەلگىلىك تەسىر قوزغىغانىدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورى

ئۆزىنى قۇربان قىلىش بىلەن قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان خىياللار

ئۆزىنى قۇربان قىلىش دېگەن سۆز تىلغا ئېلىنسا دەرھاللا شام بىلەن پەرۋانىنى يادىمىزغا ئالىمىز. چۈنكى شام ئۆز جىسمىنى كۆيدۈرۈپ يوق قىلىش بەدىلىگە باشقىلارغا نۇر، يورۇقلۇق ئاتا قىلىدۇ. پەرۋانە نۇرغا بولغان ئىشتىياقى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ ھالاكىتىگە پەرۋا قىلماستىن ئوتقا ئۆزىنى ئۇرىدۇ. مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنىڭ پەرۋانىسى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئەجدادلىرىمىز بېسىپ ئۆتكەن مەدەنىيەت مۇساپىلىرىنى، يەنى ھازىر خەلقىمىزنىڭ ئارقىسىدا قالغان غۇۋا ئىزلارنى يورۇتۇش ئۈچۈن ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئېغىر مۇشەققەتلەرگە ئۆزىنى ئۇرۇپ، كېچە-كۈندۈز كۆيۈپ-پىشىپ يۈرۈپ، گويا كى شامدەك ئادا بولدى. بۇ يولدا ئۇ ئۆزىنىڭ شان-شەرىپى، پايدا-مەنپەئەتىنى بەلكى ھاياتىنى قۇربان قىلىشتىن يانمىدى.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن بەدئىي جەھەتتە خېلى يۇقىرى سەۋىيە يارىتقان ھەممە ئېتىراپ قىلغان قەلەمى راۋان شائىر ئىدى. بىراق، كىيىنكى ۋاقىتلاردا شېئىر ئىجادىيىتىنى بىر مەزگىل توختىتىپ قويۇپ، بارلىق ۋاقتىنى مەدەنىي مىراسلارنى قېزىش، قۇتقۇزۇۋېلىشقا سەرپ قىلدى. بەدئىي ئەدەبىياتتا ئۆز بېغىغا كۆچەت قويىدىغان پۇرسەتتىن ۋاز كېچىپ، قىممەتلىك ۋاقتىنى ئەجدادلار يېتىشتۇرگەن باغقا پەرۋىش قىلىش، ئۇنى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشكە بېغىشلىدى. بىزدە بۇنداق قىلالىغانلار ئانچە كۆپ ئەمەس.

ئېلىمىزدە «پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ قالايمىقانچىلىقلىرى ئاخىرلىشىپ، مەدەنىي مىراسلارنى قۇتقۇزۇۋېلىش خىزمەتلىرى توغرا ئىزغا چۈشكىنىگە 20 يىلدىن ئاشتى. دۆلەت قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىشقا قارىتا مەخسۇس ھۆججەت چىقىرىپ، بۇ خىزمەتنى تۇيۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى، تەخىرسىزلىكى، ئۇنىڭ تارىخىي ۋە رېئال ئەھمىيىتىنى تەكىتلەۋاتقىنىغا، بۇ خىزمەتنى تۇتىدىغان مەخسۇس تەشكىلىي ئاپپاراتلارنى مەركەزدىن تارتىپ ئۆلكىلەر، ئاپتونوم رايونلار، ۋىلايەتلەرگە قەدەر قۇرۇپ، مەخسۇس راسخوت ئاجرىتىپ، قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىشقا 15 يىلدىن ئاشتى. بۇ جەرياندا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىش خىزمىتى تارىختىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا مىسلى كۆرۈلمىگەن زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئەمما، قېرىنداش ئۆلكە ۋە ئاپتونوم رايونلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا بىزنىڭ خىزمەت ئۇنۇمىمىز تۆۋەن، ئىش سۈرئىتىمىز تولمۇ ئاستا، ئىشىمىزنىڭ سانى ۋە ساپاسى تولمۇ چەكلىك بولدى. ھازىر ئېلىمىزنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىش، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى كىتابلاشتۇرۇش خىزمىتى باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردا ئاساسەن ئاخىرلىشىش، خۇلاسىلەش باسقۇچىغا يېتىپ بولدى. لېكىن، ئاپتونوم رايونىمىزدا بولسا بۇ ۋەزىپىنىڭ قاچان ئورۇندىلىدىغانلىقىنى بىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. مىڭلىغان قولىيازمىلار ئىشكاپلاردا دۆۋىلىنىپ ياتماقتا. ئۇلارنىڭ ھېلىغىچە تۈزۈكرەك بىرەر كاتولوگىمۇ تۈزۈلمىگەن. ئۇلارنى يېڭىلاش، قۇتقۇزۇۋېلىشنىڭ بىرەر ئەمەلىي پىلانىمۇ تۈزۈلمىگەن. قۇتقۇزغان ئەسەرلىرىمىز ئەمەلىي ساقلىنىۋاتقان قول يازمىلارنىڭ مىڭدىن بىرىگىمۇ توغرا كەلمەيدۇ. نۇرغۇنلىغان قەدىمكى قولىيازمىلىرىمىز تېخىچە

يىغىۋېلىنماستىن، خەلق قولىدا ساقلىنىۋاتىدۇ ياكى كىتابپۇرۇشلارنىڭ قولىدا قولدىن قولغا ئېقىپ يۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەبلەردىن بىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ۋە رەھبەرلەرنىڭ بۇ خىزمەتكە بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولمىغانلىقى، تەشكىللەش، پىلانلاش، راسخوت ئاجرىتىش ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشىنىڭ ياخشى تۈتۈلمىغانلىقىدىن بولسا، ئەڭ ئاساسلىق سەۋەب شۇكى، بۇ ئىشقا ئۆزىنى ئاتىغان مۇتەخەسسىسلەرنىمىز تولىمۇ ئاز، ئىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدىغان ئادەمنى تېپىش بىزدە بەك تەس. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئەجدادلار يارىتقان چوڭ-چوك دىۋانلاردىن تارتىپ، پارچە شېئىرلارغىچە ھەممىسىنى ئىزدەپ قۇتقۇزۇش ئىشىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن چىڭ تۇتتى. لېكىن ئۆز شېئىرلىرىدىن بىرەر توپلام تۈزۈشنى بولسا خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ قويمىغانىدى. ئۇ شەخسىي نام شۆھرەت ۋە مەنپەئەتتىن ۋاز كېچىپ، ھەمىشە ئومۇم ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاشقا تەييار تۇراتتى. قەيەردە قىيىن ۋە ئاۋارىچىلىكى كۆپ ئىش بولسا، شۇ يەرگە ئالدى بىلەن ھازىر بولاتتى. ئەمما، ئۇنىڭ شان-شەرىپى ۋە مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولىدىغان چاغدا كۆپىنچە باشقىلارنىڭ كەينىدە قالاتتى. بۇ پەزىلەتلىك ئىنسانىنىڭ ئەل ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن خالىسانە ئىشلەش روھى مۇنۇ غەزىلىدىمۇ ئۆز ئەكسىنى تاپقان:

ئەي بۇرادەر، ئەل ئۈچۈن جەبرۇ جاپاغا مەن باراي،
ئەلگە دەپ مىڭ جان پىدا، ئەھدۇ ۋاپاغا مەن باراي.
ئەلگە گەر يەتسە مۇشەققەت ياكى بىر دەردۇ ئەلەم،
دەردىگە دەرمان بولۇپ شۇ دەم داۋاغا مەن باراي.
بەختىيار، باغرى پۈتۈنلەر ئويىنىسۇن ئىشرەت قۇرۇپ،
مۇڭغا مۇڭداش بولۇپ باغرى يارىغا مەن باراي.
گۈل ئۈزۈپ مېھرىم بېغىنىڭ گۈلىدىن باغلاپ چېمەن،
نەدە بولسا بىر غېرىب، بىر بىناۋاغا مەن باراي.
مەيلى بولسۇن جاڭگىلى مازانداران، تەكلىماكان،
ئەل زۆرۈر تاپسا شۇ دەم تەختى سەراغا مەن باراي.
مەيلىغۇ جەندە-كۈلاھ كىيىسەمۇ مەن ئەل يولىدا،
ئەل ئامان بولسۇن دېگەن بىر مۇددىئاغا مەن باراي.
دەرد قالارکەن كۆي بولۇپ، دەردىمەن بارارکەن ئاھ ئۇرۇپ،
دائىما ئىزدەپ ھۇما بەختى قاراغا مەن باراي.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىش، ئۇنى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار خىزمەتكە ئەنە شۇنداق پىداكارلىق روھى بىلەن قەدەم باسقانىدى. ئۇ بىر قىسىم مۇتەخەسسىسلەرنىمىز بىلەن بىرلىكتە بۇ جەھەتتە كىشىگە ئىلھام بەخش ئېتكۈدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرنى يارىتتى. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، شائىر ئەلىشىر نەۋائى «مەجالىسۇن-نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە ئەمىر تۆمۈر ھەققىدە توختىلىپ: «گەرچە نەزمە ئىجاد قىلىشقا ئىلتىپات قىلمىغان بولسىمۇ، ئەمما ياخشى ئورۇن، ياخشى پۇرسەتلەردە

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

نەزمە ۋە نەسرنى شۇ قەدەر ياخشى ئوقۇپتۇكى، ئۇنىڭدەك بىر بېيىت ئوقۇشنىڭ ئۆزى مىڭ بېيىت توقۇغانغا باراۋەر» دېگەنكەن. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، شائىر مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنىڭ شېئىر توقۇشنى توختىتىپ تۇرۇپ، شېئىر ئوقۇشقا مەشغۇل بولغانلىقىنى ۋە بۇنداق قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىش تەس ئەمەس.

1994-يىللاردىن باشلاپ، بۇ ئىقتىدارلىق ژۇرنالىستقا زىققا كېسىلى چاپلاشقانىدى. ئۇ سالامەتلىكىنىڭ ناچار بولۇشىغا قارىماي ژۇرنالىنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىنى ئاۋۋالقىدەكلا چىڭ تۇتتى. نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆزى قول سېلىپ ئىشلەيتتى، ھەتتا ئۇ بالىنتسىدا يېتىۋېتىپمۇ قولىغا ئاسما ئوكۇل سېلىنغان ئەھۋالدا ئولتۇرۇپ ژۇرنالىنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرۈپ بىرتەرەپ قىلغان.

1995-يىلى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىغا سۇۋغات سۇپىتىدە نەشر قىلىنىدىغان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر 15 كىتابنى پىلانلاش، تەھرىرلەش ۋە نەشر قىلىش جەھەتتىكى كونكرېت ئىلمىي خىزمەتلەرنى بۇ پىداكار ئەزىمەت يەكدىللىق بىلەن ئۇستىگە ئېلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئىشلىدى. خىزمەت جىددىي باسقۇچقا كەلگەندە ھەتتا ئۆيىگىمۇ قايتماي زاۋۇتتا يېتىپ، كېچە-كۈندۈز دېمەي جاپالىق ئىشلەپ، بۇ كىتابلارنىڭ ۋاقتىدا، سۈپەتلىك نەشردىن چىقىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. بۇ جەريانداا مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىنىڭ كېسىلى بىرقانچە قېتىم قوزغىلىپ قېلىپ، جىددىي ھالدا دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلىپ قۇتقۇزۇۋېلىندى.

مەن ئۇنىڭ بىلەن بىرگە باسما زاۋۇتتا ئىشلەۋاتاتتىم. بىر كۈنى ئىدارىگە بىر ئىش بىلەن بېرىپ قايتىپ كەلسەم، ئۇ ئىش ئورنىدا يوق. ئەسلىدە مەن كېتىپلا ئۇنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالغانكەن. سېخىتا ئىشلەۋاتقان قىزلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، قورقىنىدىن جان-پېنى چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇ قىزلارغا ھودۇقۇپ كەتمەسلىكنى ۋە ياتاقتىن دورىسىنى ئەكىلىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. قىزلاردىن بىرى ئۇچقاندەك بېرىپ، دورىسىنى ئەكىلىپ بەرگەنكەن، شۇنى ئىشلەتكەندىن كېيىن سەل ئەسلىگە كەلگەندەك بولۇپتۇ. شۇندىن كېيىن قىزلار ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ياتاققا ئاچىقىپ قويۇپتۇ. قىزلاردىن بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، دەرھال ياتاققا چىقسام، ئۇ ھاسىرغان ھالدا يەنە كوررېكتورا كۆرۈۋېتىپتۇ.

— ھاي مەھەممەتتۇرسۇن ئاكا، قويۇك بۇ ئىشنى، يۇرۇك دوختۇرخانىغا بارايلى، — دېدىم مەن. كىرىپلا. ئۇ:

—بولدى، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، ئىشمىزنى ئىشلەۋېرەيلى، —دېدى.

—سىزگە ئوكۇل بەرسە، سالدۇرۇپ بولۇپلا قايتىپ كېلىپ، بۇ ئىشلارنى كېچىچە تۈگەتسەك بولمىدىمۇ؟ — دېگەنىدىم.

—مېنى داۋالانغۇسى يوق دەمسىز؟ —دېدى ئۇ، —ۋاقىت قىستاپ قېلىۋاتىدۇ. مۇشۇ تاپتا بىرمۇنچە ئىشلار دۆۋۈلىنىپ تۇرۇپتۇ. زاۋۇتتا بىرمۇنچە ئىشچىلار مۇشۇ ئىشنى دەپ سېمىنا قوشۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلار بىزگە قاراشلىق تۇرۇۋاتسا، ئۇلارغا ماقالىلەرنى ۋاقتىدا

توغرىلاپ بېرەلمىسەك، بۇ كىتابلارنى قانداق قىلىپ ۋاقتىدا چىقىرالايمىز؟

مەن ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلەتتىم. بۇنداق چاغلاردا ئىملا دېگەن بىلەن ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالاتتى.

— ئۇنداق بولسا، — دېدىم مەن — دوختۇرخانىغا ئىشنى بىرگە ئېلىپ بارايلى. ئۇكۇلىڭنى سالدۇرغاچ، ئىشنىمۇ ئىشلەيلى.

ئۇ ماقۇل بولدى. بىز شۇ كۈنلۈك ئىشلارنى سومكىغا قاچىلاپ، تاكسىغا ئولتۇرۇپ دوختۇرخانىغا ماڭدۇق. يولدا ماشىنا ئىچىدە ئۇنىڭ كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالدى. مىڭ بىر مۇشەققەتتە ئاران دوختۇرخانىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىردۇق. نۆۋەتچى دوختۇر چاچلىرى كۈمۈشتەك ئاقارغان، كۆزئەينەكلىك كىشى ئىكەن. دوختۇر مەھەممەتتۇرسۇن ئاكامنى كۆرۈش بىلەنلا، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. قولىدىكى ئىشلىرىنى تاشلاپئۇنى ئۆزى يۆلىدى ۋە بىر كارۋاتقا ئېلىپ بېرىپ ياتقۇزدى، ئاندىن ئوكسىگىن بىلەن تەمىنلەش تۈگمىنى ئېلىپ كېلىپ، ئوكسىگىن يەتكۈزۈش نەيچىسىنى ئۇنىڭ بۇرنىغا سېلىپ قويدى. ئاندىن نومۇر ئېلىش، رەسمىيەت بېجىرىشنىمۇ كۈتمەستىن، تەكشۈرۈپ دورا، ئوكۇلغا رېتسېپ يېزىپ قولۇمغا تۇتقۇزدى ۋە «تېز ئېلىپ كېلىڭ، چاققان بولۇڭ» دېدى. بېرىپ پۇل تاپشۇرۇپ، دوراخانا ئىشكىگە بارسام ئادەملەر ئۆچرەت ئىكەن، بىر دەم ساقلىشىمغا توغرا كەلدى. دوختۇر سەل ساقلاپ باققاندىن كېيىن تەققازا بولۇپ، ئۆزى يېتىپ كەلدى-دە، قۇلۇمدىن رېتسېپنى ئېلىپ، دورىخانا خادىمىغا ئەھۋالنى ئېيتتى ۋە دورا، ئوكۇللارنى ئۆزى ئېلىپ كەلدى. ئاسما ئۇكۇلنى ئۆز قولى بىلەن تەڭشەپ، سېلىپ قويغاندىن كېيىن ئاندىن سەل خاتىرجەم بولۇپ، «تۇغىدە دېگەندە مېنى چاقىرتىڭ» دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. بىر بوتولكا ئوكۇل چۈشۈپ بولاي دېگەندە، ئۇنىڭ ئەھۋالى خېلى ياخشىلاندى. دوختۇرنى چاقىرغانىدىم ئىككىنچى بوتولكىنى ئاستى. شۇندىن كېيىن كارىۋات ئۈستىگە ئىشلىرىمىزنى يېيىپ ئىشلەشكە باشلىدۇق. ئۇچىنچى بوتولكا تۈگىگەندىن كېيىن، هېلىقى دوختۇر كىرىپ، ئوكۇلنى ئېلىۋەتتى. ئاندىن:

— سىز ياتاقتا يېتىپ داۋالىنىڭ، قايسى ئىدارىدا ئىشلەيسىز؟ ياتاققا قەغەز يېزىپ بېرەي، — دېدى.

— رەھمەت، دوختۇر بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ياتسام، ئىدارىدا جىددى ئىش بار ئىدى.

بۇ مويسىپىت دوختۇر ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن سەل هەيرانلىق هىس قىلىپ:

— نېمە، سىز يەنە ئىشلەيمەن دەمسىز؟ ئۆپكىڭىز يالىلۇغلىنىپ ئىششىپ كېتىپتۇ. سىز هازىر دەم ئېلىشىڭىز، داۋالىنىشىڭىز، ئارتۇقچە هېرىپ-چارچاشتىن ساقلىنىشىڭىز كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا تاساددىپى ئەھۋال چىقسا، ئالدىنى ئېلىش تەس بولىدۇ، بولمىسا ئىدارىڭىزغا مەن ئۆزۈم تېلېفۇن بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتاي، — دېدى خەنزۇ تىلىدا دانە-دانە قىلىپ سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ. مەھەممەتتۇرسۇن ئاكام يەنىلا ئۆزۈر ئېيتىپ تۇرىۋالغانلىقى ئۈچۈن دوختۇر ئەجەپلىنىپ:

— بوپتۇ، مەن كېسەل ئەھۋالىنى سىزگە ئېنىق دەپ قويدۇم، قالغان ئىشلار ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى. چۈنكى جان ئۆزىڭىزنىڭ، — دېدى سەل كەسكىنرەك قىلىپ. بىز رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشتۇق. بۇ مويسىپىت دوختۇر ئارقىمىزدىن تەئەججۈپلەنگەن هالدا قاراپ قالدى. بىز يەنە ئۈدۈل زاۋۇتقا قايتىپ ئىشلىرىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق. بىراق ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئۇنىڭ كېسىلى يەنە تۇتقىلى تۇردى. دورا ئىشلەتكەن بولساقمۇ كار

قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. بىز يەنە دوختۇرخانىغا بارىدىغان بولدۇق. تاكسىغا چىققاندىن كېيىن مەن بارىدىغان جايىنى ئېيتتىم ئۇ دەرھال سۆزۈمنى بۆلۈپ، «باشقا دوختۇرخانىغا بارايلى، تۇنۇگۈنكى دوختۇرخانىغا بارمايلى» دېدى. مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندىم ۋە باشقا بىر دوختۇرخانىنىڭ تېز قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە باردۇق. نۆۋەتچى دوختۇر ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى خەنزۇ يىگىت ئىكەن. ئۇمۇ بىزنى تۇنۇگۈنكى دوختۇرغا ئوخشاشلا جىددى كەيپىياتتا قوبۇل قىلدى ۋە بىرمۇنچە پايپىتەك بولۇپ، تەرلەپ-پىشىپ يۇرۇپ، كېسەلگە جىددىي تەدبىر قوللاندى.

—ياتاققا خەت يېزىپ بېرەي، — دېدى دوختۇر ئاخىرىدا، — بىر مەزگىل يېتىپ داۋالىنىڭ.

— دوختۇر، بىزنىڭ ئىدارىدا دەرھال قولدىن چىقارمىساق بولمايدىغان ئالدىراش ئىشىمىز بار ئىدى...

—ئىدارىڭىزدىكى ئىشلارنى ماڭا سۆزلىمەڭ، —دېدى دوختۇر جىددىي هالدا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، —مېنىڭ ئۇ ئىشلار بىلەن كارىم يوق. مەن دېگەن دوختۇر، مېنىڭ ۋەزىپەم كېسەلنى داۋالاش. سىز يېتىپ داۋالانمىسىڭىز بولمايدۇ.

—دوختۇر، بىرنەچچە كۈنلۈك ئۇكۇل يېزىپ بەرسىڭىز، مەن هەركۈنى بىر قېتىم كېلىپ ئۇكۇلۇمنى سالدۇرغاندىن كېيىن قايتسام، ئىشىمىز هەقىقەتەن ئالدىراش ئىدى.

—ماڭا قارىڭ، بۇ بىرنەچچە كۈن ئۇكۇل ئاسقان بىلەنلا بولمىدىغان ئىش ئەمەس، — دېدى دوختۇر تېخىمۇ ئېنىقراق چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ، —ئۆپكىڭىز ئىششىپ كېتىپتۇ، ئۆپكىنى كاردىن چىقىرىپ قويىسىڭىز داۋالاش تەس بولىدۇ. بىر مەزگىل دەم ئالدۇرۇپ داۋالاش ئارقىلىق ئۆپكىنىڭ خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرمىسەك بولمايدۇ.

—مەھەممەتتۇرسۇن ئاكا، ماقۇل دەڭ، زاۋۇتتىكى ئىشلارنى مەن ئىشلەپ تۇرايلى، بالىنىستا يېتىڭ، —دېدىم مەنمۇ دوختۇرنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ.

—ئازراق چىدايلى، ئىشىمىز تۈگىسۇن، —دېدى ئۇ ماڭا، ئاندىن دوختۇرغا، —مەن ئۇچ-تۆت كۈندىن كېيىن بالىنىستا ياتماقچى ئىدىم. ئىدارىدا هەقىقەتەن جىددىي خىزمەت بار ئىدى. نەچچە كۈن ئىچىدىلا قولدىن چىقىدۇ.

—هە...، شۇنداقمۇ، سىز ئەسلىدە هايات لېيى فېڭ ئىكەنسىزدە، سىز مۇنداق دېگەندىن كېيىن مەن نېمە دەيتتىم. سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلاي، —دېدى دوختۇر سەل كىنايە ئارىلاش تەلەپپۇزدا، ئاندىن تۆت كۈنلۈك ئاسما ئۇكۇل يېزىپ قولىمىزغا تۇتقۇزدى.

—يا ئاللاھ، —دېدى ئۇ دوختۇرخانىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ كۈلۈمسىرىگەن هالدا، —تۇنۇگۈنكى دوختۇرنىڭ تاپا-تەنە قىلىشىدىن قېچىپ بۇ يەرگە كەلسەك، بۇگۈن ئۇنىڭدىنمۇ يامىنىغا ئۇچرىدۇق ئەمەسمۇ، قارىڭ ئۇ ماڭا «هايات لېيفېڭ» دەپ كىنايە قىلىۋاتىدۇ. دوختۇرنىڭ دېگەنلىرىمۇ توغرا. مەنمۇ لېيفېڭ ئەمەس، مېنىڭمۇ داۋالانغۇم، دەم ئالغۇم كېلىدۇ. بىراق ئويلاپ بېقىڭ، ئىدارە بۇ ئىشقا ئىككىمىزنى مەسئۇل قىلغان، مەن كېلىپ بالىنىستا ياتسام، شۇنچىۋالا ئىشقا سىز قانداقمۇ يېتىشىپ بولالايسىز. ئەگەر بۇ كىتابلارنى دەل ۋاقتىدا ئولگۇرتۇپ نەشرىدىن چىقىرالمىساق، شۇنىڭ بىلەن هەممە ئىش سۇغا چىلاشمامدۇ؟ نەچچە ۋاقىتتىن بېرىقى تىرىشچانلىقلىرىمىز، تارتقان جاپا-مۇشەققەتلىرىمىزنىڭ هەممىسى بىر تىيىن بولمامدۇ. ئىش ئاز قالدى. سەل چىداپ تۇرايلى، بۇ ئىشمۇ تۈگەر. مۇشۇ جىددىيچىلىك تۈگىگەن هامان ياتاقتا ياتمىسام بولمايدۇ.

ئۇ هەر قېتىم شۇنداق دەيتتى. لېكىن جىددى مشلار بىرى تۈگەپ بولغىچە يەنە بىرى

ئارقىمۇ ئارقا ئۇلىشىپ كېلىۋېرەتتى. ئىداره رەھبەرلىكى ۋە ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق چۈشىنەتتى. ئۇنى كۆپرەك داۋالىنىشقا ۋە دەم ئېلىشقا تەۋسىيە قىلاتتى. ئىدارىسىز ئۇنىڭ ياتاقتا يېتىش ۋە داۋالانغان تالۇنلىرىنى ئاتچوت قىلىش ئىشلىرىدا ئۇنىڭغا هامان كۆڭۈل بۆلەتتى، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قۇلايلىق يارىتىپ بېرەتتى. لېكىن ئۇ ياتاقتا ياتقاندىن باشقا ۋاقىتلاردا ئۆز پۇلىغا داۋالانغان تالونلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنى ئاتچوت قىلدۇرمايتتى. بۇنداق ئەھۋاللار ناهايىتى كۆپ ئىدى، هەممىسى بايان قىلىنسا سەھىپە ئۇزىرايدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ كىتابلار ئۆز ۋاقتىدا سۈپەتلىك هالدا نەشىردىن چىقىپ، ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىق تويىغا بىر ئۆلۈش هۆسىن قوشتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» ناملىق بىر يۈرۈش 13 كىتابنىڭ تېكىستلىرىنى تەييارلاش، تەھرىرلەش، تېكىستلەرگە يەشمە، ئىزاهات، لۇغەت ئىشلەپ چىقىش ۋە باشقا مۇهىم ئىلمىي خىزمەتلەرده ناهايىتى مۇهىم رول ئوينىدى. بۇ بىر يۈرۈش كىتابنىڭ چالا ئىشلىرىنى، هەتتا بېيجىڭدا داۋالىنىۋېتىپ ئىشلەشكە قاتناشتى ۋە ئىلمىي جەهەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى. يۇقىرىقى زور ئىلمىي خىزمەتلەرده شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى بىلەن ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتى بۇ جاپاكەش نەشرىياتچىنى هەر جەهەتتىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. ئۇنىڭغا قولايلىق شارائىت يارىتىپ بېرىشكە تىرىشتى. مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئۆزىنىڭ ئېغىر كېسەل بولۇشىغا قارىماي جان پىدالىق بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، بۇ خىزمەتنى ئوڭۇشلۇق تاماملىدى. بۇ بىر يۈرۈش 13 كىتاب جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى تەرىپىدىن 1996-يىلى نەشر قىلىنىپ، پۈتۈن مەملىكەتتە تارقىتىلدى.

ئۇنىڭ مېهنەت ئەجرى بارلىق ئىلىم ئەھلىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. 1996-يىل 4-ئاينىڭ 14-كۈنى بېيجىڭدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلار ۋە مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىننىڭ ئەل-ئاغىنىلىرى باش قوشۇپ، شىنجاڭنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىدا تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىننىڭ 50 ياشقا تولغانلىقىنى مۇبارەكلىدى. بۇ پائالىيەتكە بېيجىڭدىكى ئابرۇيلۇق رەھبەرلىرىمىز ۋە ئىلمىي خادىملىرىمىزدىن خېلى كۆپ كىشى قاتنىشىپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىننىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىگە يۇقىرى باها بەرگەن هەم ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى بەس-بەستە تەرىپلەشكەنىدى.

ياش مۇتەخەسسىس مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن يەنە تۇرلۇك ئىلمىي سورۇنلارنىڭ ۋە ئىلمىي تەشكىلاتلارنىڭ ئاكتىپ تەشەببۇسچىسى، قاتناشچىسى ۋە تەشكىلاتچىسى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىدىن باشقا يەنە ئىلمىي پائالىيەتلەردىكى تەشكىللەش، ئۇيۇشتۇرۇش قابىلىيىتى بىلەنمۇ جامائەتچىلىك ئىچىده مۇناسىپ ئىجتىمائىي ئورۇنغا ۋە بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە ئىدى. ئۇ جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىهەت كېڭىشى 7-، 8-نۆۋەتلىك كومىتېتىغا ئەزا بولۇش سۈپىتى بىلەن مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرىنى يۇكسەلدۇرۇشكە ئالاقىدار بىرمۇنچە پايدىلىق

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

تەكلىپ-لايىھىلىرىنى تەييارلاپ، پارتىيىمىزنىڭ ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنغان ۋە بۇ تەكلىپ-لايىھىلەر مەركەزنىڭ قوللىشى ۋە تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەنىدى. ئۇ يەنە ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو قەدىمكى تىل-يېزىق تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو ئۇيغۇر مەدەنىيەت-تارىخ تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە باش كاتىپى بولغان ۋە بۇ جەمئىيەتلەردە ئۆزىنىڭ مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلگەنىدى.

ئۇنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىجادىيەت نەتىجىلىرىدىن بىر قىسمى يۇقىرىدا ئەسلەپ ئۆتۈلدى. تۆۋەندە يەنە ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بەدىئىي مىراسلار تەتقىقاتى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە بارلىققا كەلتۈرگەن ئاساسلىق نەتىجىلىرىنى قىسقىچە ئەسكە ئېلىپ ئۆتىمىز.

«دىۋانى ئەرشى»، «دىۋانى نەۋبەتى»، «نىزارى لىرىكىلىرى» بۇ ئۇچ كىتاب 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا يەكەن، خوتەن، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ياشاپ ئىجاد ئەتكەن مەشھۇر شائىرلاردىن خوجا ياقۇب ئەرشى، نەۋبەتى ۋە ئابدۇرەھىم نىزارى قاتارلىقلارنىڭ لىرىك شېئىرلىرىدىن تۈزۈلگەن توپلاملار بولۇپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن بۇ ئەسەرلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكستى، ئىزاھات، لۇغەتلىرىنى ۋە فاكسىمىل نۇسخىلىرىنى بىللە قوشۇپ نەشرگە تەييارلىغانىدى. بۇ كىتابلار 1995-يىلى 10-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدى.

ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان، تۈزگەن ئەسەرلىرىدىن تۆۋەندىكىلەرنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ.

«بايياز (1)» 14-ئەسىردىن 19-ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا ئىجاد ئەتكەن ئۇيغۇر شائىرلىرىدىن بىر قىسمىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى ۋە ئۇلگىلىك ئەسەرلىرىدىن تۈزۈلگەن كوللېكتىپ توپلام. بۇ توپلامنى تۈزۈش ئىشىنى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن پىشقەدەم تەتقىقاتچى مەمتىمىن يۈسۈپ بىلەن بىرلىكتە ئۈستىگە ئالغانىدى. بۇ كىتاب 1995-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدى:

«شەھنامەئى تۈركى» 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يەكەندە ياشىغان ئەدىب ۋە ئىستىداتلىق ئەدەبىي تەرجىمان مۇھەممەتئىمىن ئاخۇن شاھ ھىجران تەرىپىدىن فىردەۋسىنىڭ «شەھنامە» داستانى ئاساسىدا نەسرى شەكلىدە يېزىلغان زور ھەجىملىك قىسسە. بۇ ئەسەرنىڭ بىرىنچى تومىنى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، رەھمىتۇللا جارى ۋە مەن ئۆچىمىز بىرلىكتە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغان يەشمە قىلىپ ئىشلەپ چىققانىدۇق.

«چاغاتاي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» چاغاتاي تىلىدا يېزىلغان مەدەنىيەت مىراسلىرىنى ئوگىنىش، تەتقىق قىلىش نەشرگە تەييارلاشتا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم قورال كىتاب. بۇ لۇغەتنى تۈزۈشكە تەشكىللەش ئىشىنى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىپ، 1986-يىلىدىن باشلاپ تۈتۈش قىلغانىدى. بۇ زور ئىلمىي خىزمەتنى ئۇ ئابلىمىت ئەھەت، غەنىزات غەيۇرانى ۋە ئىسمائىل قادىرى قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەر بىلەن بىرلىكتە ئون يىلغا يېقىن جاپالىق ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدى.

يۇقىرقى ئىككى كىتاب شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشرگە بېرىلدى. پات پۇرسەتتە كىتابخانلار بىلەن يۈزكۆرۈشكۈسى.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن يەنە شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرۇش جەھەتتىمۇ ئۇنۇملۇك ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىگەنىدى. تۇرك شائىرى ۋەسفىنىڭ «دىۋان»ىدىن تاللاپ نەشرگە تەييارلىغان «غەزەللەر» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1995-يىللىق 2-(ئومۇمىي 52-) سانىدا ئېلان قىلىنغان. مۇھەممەت رەھىمخان پىروزىنىڭ دىۋانىدىن نەشرگە تەييارلىغان بىر قىسىم شېئىرلىرى «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1996-يىل 2-(ئومۇمىي 55-) سانىدا ئېلان قىلىنغانىدى.

ئىستېداتلىق تەتقىقاتچى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن يەنە بىر ئوت يۈرەك شائىر بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە قاينىق ھېسسىياتقا ۋە پىشقان بەدىئىي شەكىلگەن ئىگە بىر تۈركۈم لىرىك شېئىرلارنى يازغانىدى. بۇ شېئىرلار ئىچىدىن 10پارچە غەزەل تارىم ژۇرنىلىنىڭ 1998-يىللىق 5-سانىدا «ئۆمۈر يالدامىسى» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا ئېلان قىلىنىدى. قالغان شېئىرلىرى ۋە «يۇرۇقلاش دەرياسى» ناملىق لىرىك داستانى كەلگۈسىدە ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكۈسى.

ئۇنىڭ مېھنەتلىرى مېۋە بېرىۋاتقان، تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشلىرى راسا قىيامىغا يەتكەن پەيتتە، بۇ خەيرلىك پائالىيەتلەرنىڭ ئاكتىپ تەشەببۇسچىسى ۋە قىزغىن ئىشتىراكچىسى بىزنىڭ ئارىمىزدىن بىمەھەل كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات جەھەتتە پىلانلىغان نۇرغۇن خەيرلىك ئىشلىرى ۋە ئىزگۈ ئارمانلىرىغا ئۆمرى يار بەرمىدى. بۇ ئالىمنىڭ ۋاپاتى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە نەشرىياچىلىق ئىشلىرىمىزدىكى بىر چوڭ يوقىتىش بولدى. يېقىن-يىراقتىكى رەھبەرلەر، ئالىملار، ئەدىبلەر ۋە مەرھۇمنىڭ يېقىن-يورۇق، دوست-بۇرادەرلىرى، كەسىپداشلىرى ئۇنىڭ تەزىيە مۇراسىملىرىغا قاتنىشىپ، مەرسىيە ۋە تەزىيە سۆزلىرىنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مۇسىبەتلىك ھېسسىياتىنى ئىپادىلىدى. ئۇرۇمچىدىن يىراقتا تۇرۇۋاتقان رەھبەرلىرىمىز، ئاپتورلىرىمىز ۋە كىتابخانلىرىمىز، مەرھۇمنىڭ يۇرتداش، مەسلەكداش دوستلىرى بۇ قايغۇلۇق خەۋەرنى ئۇققان ھامان تەزىيە تېلېگراممىلىرىنى ئەۋەتىپ، تېلېفون بېرىپ ياكى خەت يېزىپ، ئۆز قايغۇلىرىنى ئىزھار قىلىشتى ۋە مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتلىرىدىن ھال-ئەھۋال سورىدى.

مۇھەررىرلىك ئۇستىلىدە 22 يىلنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزگەن بۇ تۆھپىكار ژۇرنالىمىز ئۆزىنىڭ بارلىق ئىزگۈ تىلەكلىرىنى كېيىنكىلەرگە قالدۇرۇپ، ئەنە ئارىمىزدىن شۇنداق كېتىپ قالدى.

ئۇ كەتتى، ئەمما مېھنەت مېۋىلىرى بىز بىلەن قالدى

«بۇ ئۆلۈمنىڭ شەرىبتىنى ئىچمىگەن جان قالدىمۇ، دۇنيادا مىڭ ياشىغان ھەكىمى لوقمان قالدىمۇ؟» دېگەن مىسرالارنىڭ مۇئەللىپى ھاياتلىقنىڭ تەبىئىي قانۇنىيىتىنى نەمىدېگەن ئىخچام، نېمە دېگەن جايىدا يەكۈنلەپ بەرگەن-ھە! توغرا، بىز ھەممىمىز بۇ دۇنيادىن كېتىمىز. بۇرۇن بولسۇن ياكى كېيىن بولسۇن ھامان ئۆلۈم شارابىنى ئىچىمىز. بۇنىڭدىن ھېچ كىشى مۇستەسنا ئەمەس. لېكىن، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق خىزمەتلەرنى قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھالال مېھنىتى ئارقىلىق ئۆز ھاياتىدىن كېيىنكىلەرگە نەمۇنە قالدۇرالىغان، ئۆز ھاياتى بەدىلىگە كەلگەن مېھنەت مېۋىلىرى بىلەن خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالالىغان كىشىلەرلا ھەقىقىي ئابىھاياتنى تاپقان ۋە مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئېرىشكەن كىشىلەردۇر. ئۇلار شەكلەن ئۆلۈپ كەتكىنى بىلەن، مەزمۇنەن ھاياتتۇر. يەنە شۇنداق ئىنسانلارمۇ بارکى،

ئۇلار بۇ دۇنيادا شەكلەن تىرىك يۈرسىمۇ، ماھىيەت جەھەتتىن ئۆلگەندۇر. بۇ ھەقتە مەشھۇر پەيلاسۇپ ئەبۇ ھەسەن ھەرەقانى «ئاھ، يەر ئۈستىدە يۈرگەن بەزى ئادەملەرنى بىز تىرىك ھېسابلايمىز، ئەسلىدە ئۇلار ئۆلۈك؛ يەر ئاستىدا ياتقان بەزى زاتلارنى ئۆلۈك ھېسابلايمىز، ئەسلىدە ئۇلار تىرىك» دېگەنىدى.

ھايات ھەقىقەتەن شېرىن، كىشى مىڭ ياشقا كىرگەن تەقدىردىمۇ بۇ دۇنيا مېھرىگە قانمايدۇ. يەنە ياشىغۇسى كېلىدۇ. بۇ پۈتكۈل جانلىقلارغا ئورتاق ھىسسىيات بولۇشى مۇمكىن. بىراق ياشاشتىن مەقسەد نېمە؟ ھاياتنىڭ قىممىتى نېمە بىلەن ئۆلچىنىشى كېرەك؟ دېگەن مەسىلىگە قارىتا كىشىلەرنىڭ قارىشى، تاللىنىشى ئوخشاش بولماي كەلدى. بەزىلەر ھاياتنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ مېۋىسىدىن باشقىلارنى بەھرىمەن قىلىشتا، دەپ قارىسا، بەزىلەر ھاياتنىڭ قىممىتى ھەم بەھرىمەن بولۇش ھەم بەھرىمەن قىلىشتا دەيدۇ. يەنە بىر قىسىم ئادەملەرمۇ بارکى، ئۇلار ھاياتنىڭ قىممىتى بەھرىمەن بولۇشتىلا دەپ قارايدۇ. بۇنداق ئادەملەر ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھىغا ئىگە كىشىلەرنى چۈشەنمەيدۇ ئۇنىڭدىن ئەجەبلىنىدۇ. بۇنداقلار ھەتتا شامنى «گالۋاڭ» پەرۋانىنى «سارايڭ» «ئۇنچىۋالا قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟» دەپ مەسخىرە قىلىشىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، بۇ ھايات ھەممە ئىشتا بەدەل تۆلەشنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇڭا قۇربان بېرىش روھىنىڭ ئەلۋەتتە ھاجىتى، زۆرۈرىيىتى بار. چۈنكى بۇ ئالەم سەۋەب-نەتىجە ئالىمىدۇر. بۇ جاھاندا سەۋەبسىز، ئىجتىھاتسىز ۋە بەدەلسىز ھېچقانداق نەرسە قولغا كەلمەيدۇ. بىزنىڭ قولىمىزدىكى لەززەتلىنىپ يەۋاتقان نان دېھقانىنىڭ قان-تەرى بەدىلىگە كەلگەن. كىيىۋاتقان كىيىم-كېچەكلىرىمىز دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ، ئىشچى-كاسىپلارنىڭ جاپالىق مېھنىتى بەدىلىگە كەلگەن. تېنىچ-خاتىرجەم تۇرمۇشىمىز ئەسكەرلەر ۋە ساقچىلارنىڭ كېچە-كۈندۈز ۋە قىش-ياز دېمەي ئىشلىگەن مۇشەققەتلىك خىزمىتى بەدىلىگە كەلگەن. بەدەل تۆلىمەستىن بەھرىمەن بولغۇچىلار ھامان باشقىلارنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە بەھرىمەن بولغانلاردۇر. شۇڭا ھاياتنىڭ قىممىتى قانچىلىك ياشىغانلىقى، قانداق ياشاپ، قانداق بەھرىمەن بولغانلىقى بىلەن ئۆلچىنىشى كېرەك ۋە شۇنداق ئۆلچىنىپ كەلدى. نېمە ئۈچۈن كىشىلەر نەچچە ئون يىل ياشايدىغان قارىغا-قۇزغۇنلارغا قارىغاندا ئۆمرى ئىنتايىن قىسقا بولغان كىچىككىنە پەرۋانىنى شۇنچە كۆپ تىلغا ئالىدۇ. چۈنكى ھاياتنىڭ مەنىسى ئۇنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقىدا ئەمەس، بەلكى مېۋىسىدە. بەزىدە ھاۋادا «يالت» قىلىپلا غايىب بولىدىغان چاقماقنىڭ نۇرى ئاسماندا يىل-يىللاپ جىمىرلاپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارنى بېسىپ چۈشىدۇغۇ.

مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ئاز ياشىدى، ساز ياشىدى. ئۇنىڭ ھاياتى ئىلىمىزنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا بېغىشلانغان مەنىلىك ھايات. بۇ يولدا ئۇ تىنىمسىز جان كۆيدۈرۈپ ئاخىرقى نەپىسگىچە ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا خالىس خىزمەت قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جاپالىق مېھنىتى، قان-تەرلىرى، ئىزدىنىش ۋە تەتقىقات نەتىجىلىرى ئارقىلىق خەلقىمىز ئىچىدە ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا ساقلانغۇدەك ئىسىل مەنىۋى مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىزگۈ ئارزۇ-ئارمانلىرى، غەيرەت-شىجائىتى، پىداكارانە ئىش-ئىزلىرى ئارىمىزدا ئۆرنەك بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك جاپا ۋە مېھنەتلىك بەدىلىگە كەلگەن ئۆچمەس تۆھپىلىرى ۋە ياخشى ئەخلاقىي سۈپەتلىرى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى نام قالدۇرۇپ كەتتى. قەلبلەر تۆرىدە ئۆچمىگۈدەك لەۋھە نەقىشلىرىنى ئويۇپ قالدۇردى. مەھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن مەشھۇر شائىر نەۋبەتىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىدا ئىپادىلەنگەندەك ياشىدى.

«ئەي يارانلار، بىز ئۆلەرمىز، يادىكار قالدى كەلام،
كىشىدىن قالغاي جەھاندا بىر نىشانە ياخشى نام.»

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

源泉 بۇلاق

（布拉克）（维吾尔文）总62期 ئۇمۇمىي 62-سان （پەسىللىك ژۇرنال）

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市解放路348号）
新疆畜牧印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشىر قىلدى
（ ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348 ）
شىنجاڭ چاڕۋىچىلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65—1063/I
本刊代号：58—108 定价：5.50元
ISSN1005—0876/国外代号Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى：
ۋاكالەت نومۇرى：58—108، باھاسى 5.50
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى：Q1118

ISSN 1005-0876

